

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI

137027

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ'NDEKİ
H. 2155 NUMARALI MURAKKA

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Zeynep ÇELİK ATBAŞ

137027

Danışman
Doç. Dr. Banu MAHİR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANIZASYON MERKEZİ

İstanbul – 2003

Zeynep ÇELİK tarafından hazırlanan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesindeki H.2155 No'lu Murakka adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 06 / 11 / 2003

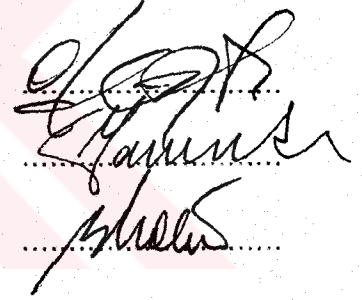
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Gönül CANTAY

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Zeren TANINDI (Uludağ Üniv.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Banu MAHİR (Danışman)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ	III
ÖZET.....	V
SUMMARY	VII
KISALTMALAR	IX
RESİMLER LİSTESİ	X
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	XVII
1. GİRİŞ	1
1.1. Osmanlılarda Murakka Yapımcılığı	4
1.2. Konunun Kapsamı ve Araştırmada İzlenen Yöntem	9
2. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ'NDEKİ H. 2155 NO. LU MURAKKA	11
2.1. Murakkanın Cildi.....	11
2.2. Murakkayı Düzenlettiren Mehmed Emin Efendi ve Babası Şeyhülislam Veliyyüd-dîn Efendi.....	13
2.3. Katalog	17
3. DEĞERLENDİRME.....	157
3.1.Murakkanın Tasarımı.....	157
3.2. Murakkadaki Hat Çalışmaları.....	159
3.3. Murakkadaki Minyatürler.....	160
3.4. Murakkadaki Kalem-i Siyahî Resimler.....	163
3.5. Murakkadaki Mühürler.....	164
3.6. Murakkadaki Resim-Hat İlişkisi.....	165
3.7. Murakkadaki Tezhip, Ebru ve Hâlkârlar.....	166
3.8. Murakkadaki Safevî Resimlerine Yapılan Osmanlı İlâveleri.....	168

4. SONUÇ	169
5. KAYNAKLAR	173
6. SÖZLÜK.....	189
7. EKLER	
Ek-1. Murakkadaki Hattatların Yapraklardaki Dağılımını Gösterir Tablo	
Ek-2. Murakkada İmzaları Bulunan Ressamların Yapraklardaki Dağılımını Gösterir Tablo	
Ek-3. Murakkadaki Ebruların Yapraklardaki Dağılımını Gösterir Tablo	
8. RESİMLER	
9. ÖZGEÇMİŞ	

ÖNSÖZ

“Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’ndeki H. 2155 No.lu Murakka” başlığını taşıyan bu çalışma, hiç çalışılmamış olan bu murakkanın tam katalogunu yapabilme, tarihleme ve içerdiği sanat yapıtlarını değerlendirmeye yöneliktir.

Murakkalar; güzel yazı (hat) çalışmaları, farklı minyatür üslûplarına ait tek yaprak minyatürler, kalem-i siyahî üslûpta resimler ve farklı dönemlerin bezme üslûplarını yansıtan tezhipleri içerir. Kimi zaman bu çalışmalar bir murakka içinde hep birlikte yer alır, kimi zaman da sadece hat ve minyatür gibi çalışmaları içerir. Bu çalışmada hat, minyatür, kalem-i siyahî çalışmaları içeren, H. 2155 no.lu murakka incelenecek, yan kağıdındaki şerhten yola çıkarak Veliyyüd-dîn zâde Mehmed Emin Efendi ile babası Şeyhülislâm ve aynı zamanda hattat Veliyyüd-dîn Efendi’nin sanata yaklaşımları değerlendirilecektir.

Bu tez H. 2155 no.lu murakka ile ilgili yapılan ilk çalışmadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde araştırılmamış daha birçok murakka bulunduğundan, bu monografik çalışma ile H. 2155 no.lu murakkanın tanıtılması amaçlanmıştır.

Tezin hazırlanmasında birçok kişinin yardımı ve emeği geçti. Tezin başlangıcından itibaren yardımlarını esirgemeyen ve beni yönlendiren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Banu MAHİR’e, bana bu konuyu öneren Prof. Dr. Zeren TANINDI ve Doç. Dr. Serpil BAĞCI’ya, yılların bilgi birikimini ve deneyimlerini benimle paylaşıp çalışmama yeni boyutlar kazandıran desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Sayın Dr. Filiz ÇAĞMAN’a teşekkürü borç bilirim. Çalışmalarım sırasında ilgisini esirgemeyen, Türk-İslam Sanatları Ana Bilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Gönül CANTAY’a teşekkür ederim.

Tezin hazırlanması sırasında murakkadaki hat çalışmalarının okunmasında yardımcı olan Ümmühani ÜNEMLİOĞLU'na, çeviri ve tezhip üslûplarını belirleme çalışmalarında benden yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşlarım Selin İPEK ve Mebruke TUNCEL'e, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nden çalışma arkadaşım Gülendârn NAKİPOĞLU, kütüphane görevlileri İsmail DELİHASAN ile Ergin GÜVEN'e ve tüm çalışmalarına sonsuz destek veren sevgili eşim Birol ATBAŞ'a teşekkür ederim.

T.C.
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANA BİLİM DALI
TÜRK İSLAM SANATLARI PROGRAMI

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki H. 2155 No.lu Murakka

ÖZET

Timurî, Türkmen ve Safevî hanedanlarının hamiliğinde geliştirilen murakka yapımıcılığı, 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Saray nakkaşhanesinde de ilginç örnekler vermiştir. Tezin konusu olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki H. 2155 no.lu murakka 18. yüzyıl sonlarında düzenlenmiştir. Eserin yan kağıdında bulunan nottan da anlaşıldığı gibi, murakkayı düzenleyen, dönemin ünlü bir ta'lik hat ustası olan Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi'dir.

Bu murakkada 16. yüzyıla ve 17. yüzyıl başlarına ait Safevî minyatür ve mürekkep resimlerinin (*kalem-i siyahî*) yanı sıra, 18. yüzyıla ait Osmanlı resimleri ile Timurî, Safevî ve Türk hattatlarının çalışmaları yer almaktadır. Murakka hem Osmanlı döneminde tasarlanmış yaprakları, hem de üzerlerinde taşıdıkları mühürlerle de belirlenen orijinal Safevî tasarımlı yaprakları içermektedir. Yaprakların kenarlarına 18. yüzyılın ebru kağıtları geçirilmiştir. Ayrıca murakkada, vassale yöntemiyle yanyana getirilmiş farklı dönem üslûplarını yansıtan, çoğunluğu Safevî müzehhiplerine ait tezhip ve hâlkâr çalışmaları yer almaktadır.

Ta'lik yazıyla nazım ve nesir olarak yazılmış hat örneklerinin çoğunluğu, nasihat içeren Farsça cümlelerden oluşur. Murakka düzenlenirken resim-metin ilişkisi de gözetilerek, resimlerin konularına uygun metinler, resimlerin etrafına veya karşısına özenli bir tasarımla yerleştirilmiştir.

Murakkada bulunan kimi Safevî kalem-i siyahî resimleri, Osmanlı nakkaşlarınca renklendirilmiş, zemine dönemin zevkine uygun manzaralar ilâve edilmiş ve figürlerin yüzlerinde oynanarak Osmanlı tiplerine uydurulmaya çalışılmıştır.

Cildi 18. yüzyıl Avrupa seraseri kumaş kaplanmış olan bu murakka, dönemin aydın kişiliği olan Mehmed Emin Efendi için düzenlenmiş, değerli yapıtlar içeren bir murakkadır.

Anahtar Kelimeler: Murakka, Topkapı Sarayı Müzesi, Şeyhülislâm Veliyyü'd-dîn Efendi, Mehmed Emin Efendi

T.C.
MIMAR SINAN UNIVERSITY
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE
TURKISH-ISLAM ARTS PROGRAM
DEPARTMENT OF ART HISTORY

“The Album H.2155 Kept in the Topkapı Saray Museum”

SUMMARY

The art of album making developed under the patronage of Timurids, Turkomans and Safavids in the Persia, gave also interesting examples in the Ottoman palace studio from the 16th century onwards. The album H. 2155 kept in the Topkapı Saray Museum Library, compiled at the end of the 18th century is the subject of this thesis. As for as the note, written on the flyleaf of the work says, this album has been prepared for Mehmed Emin Efendi who was the son of Şeyhülislam Veliyuddin Efendi, a well-known calligrapher experienced in taliq script during that period.

In the album there are works like single sheet miniatures, ink drawings (*kalem-i siyahi*) of Safavids belonging to the 16th and early 17th centuries; Ottoman miniatures made in the 18th century and several examples of calligraphic works in taliq script written by Timurid, Safavid and Ottoman calligraphers. The album contains folios designed by Ottoman artists as well as folios designed by Safavid artists; the last were probably belonging to Safavid albums formerly.

When compiling the album, all folios have been framed with marbled papers of the 18th century. Further, the album contains several works of illuminations in different epoch's styles, mostly of Safavid origin and composed with the *vassale* method.

Most of the taliq script calligraphies have Persian texts, written in verse and prose. It is also remarkable that the paintings or drawings are surrounded by texts according to their themes or these texts are placed at the next page in an elaborately composition; so that we can say that there exists a relation with word and image.

Some Safavid paintings or ink drawings have been reworked by the Ottoman artists, landscapes have been added at their backgrounds or the faces of the figures have been repainted.

This album, having a covered European *seraser* cloth binding of the 18th century, is an important Ottoman with its valuable works of art, album designed and compiled for Mehmed Emin Efendi who was an elite and intellectual person of that period.

Key Words: Album, Topkapı Saray Museum, Ottoman, Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi, Mehmed Emin Efendi.

KISALTMALAR

A.	: III. Ahmed Kitaplığı
a.g.b.	: Adı geçen bildiri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.m.	: Ayrı makale
a.g.t	: Adı geçen tez
a.t.	: Aynı tez
B	: Bağdat Kitaplığı
Bkz.	: Bakınız
BL	: British Library
BM	: British Museum
E.H.	: Emanet Hazinesi Kitaplığı
F	: Farsça
FAM	: Fogg Art Museum
FG	: Freer Gallery of Art
H	: Hazine Kitaplığı
İÜK	: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
MMA	: Metropolitan Museum of Art
öl.	: Ölümü
R.	: Revan Kitaplığı
Res.	: Resim
res.	: Resim
T	: Türkçe
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Y.Y.	: Yeni Yazmalar Kitaplığı

- Resim 53:** Farsça ta'lik hatla yazılmış altı satırlık yazı, TSMK, H. 2155, 24a üst.
Farsça ta'lik hatla yazılmış Fakir Ali ketebeli yazı, TSMK, H. 2155, 24a sol alt.
Uzanmış kitap okuyan erkek figürü, TSMK, H. 2155, 24a sağ orta.
Farsça nesta'lik hatla yazılmış sekiz satırlık yazı, TSMK, H. 2155, 24a sağ alt.
- Resim 54:** Farsça ta'lik hatla yazılmış Sultan Ali el-Meşhedi ketebeli yazı, TSMK, H. 2155, 24b sol üst.
Diz çökmüş oturan yaşlı adam, TSMK, H. 2155, 24b sağ üst.
Kaynaktan su içen genç bir adam, TSMK, H. 2155, 24b sol alt.
Farsça ta'lik hatla yazılmış yedi satırlık kitap sayfası, TSMK, H. 2155, 24b sağ alt.
- Resim 55:** Ayakta elinde kitap tutan kadın, TSMK, H. 2155, 25a.
- Resim 56:** Meşk çalışmaları, TSMK, H. 2155, 25b üst ve alt.
Farsça ta'lik hatla yazılmış Fakir Ali ketebeli yazı, TSMK, H. 2155, 25b orta sol.
Kaya üzerine oturmuş kolunu sıvayan genç, TSMK, H. 2155, 25b orta sağ.
- Resim 57:** Diz çökmüş oturan erkek, TSMK, H. 2155, 26a.
- Resim 58:** Farsça ta'lik hatla yazılmış kitap sayfası, TSMK, H. 2155, 26b üst.
Farsça ta'lik hatla yazılmış Fakir Ali Katib ketebeli yazı, TSMK, H. 2155, 26b sol alt.
Ayakta duran derviş, TSMK, H. 2155, 26b sağ alt.
- Resim 59:** Diz çökmüş içki içen erkek, TSMK, H. 2155, 27a.
- Resim 60:** Diz çökmüş oturan yaşlı erkek, TSMK, H. 2155, 27b.
- Resim 61:** Kalenderi dervişi, TSMK, H. 2155, 28a.
- Resim 62:** Bahar ağacına yaslanmış, elinde güvercin tutan genç adam, TSMK, H. 2155, 28b.
- Resim 63:** Ayakta duran kadın, TSMK, H. 2155, 29a.
- Resim 64:** Ali Şir Nevai'nin portresi, TSMK, H. 2155, 29b.
- Resim 65:** Dans eden iki kadın, TSMK, H. 2155, 30a.

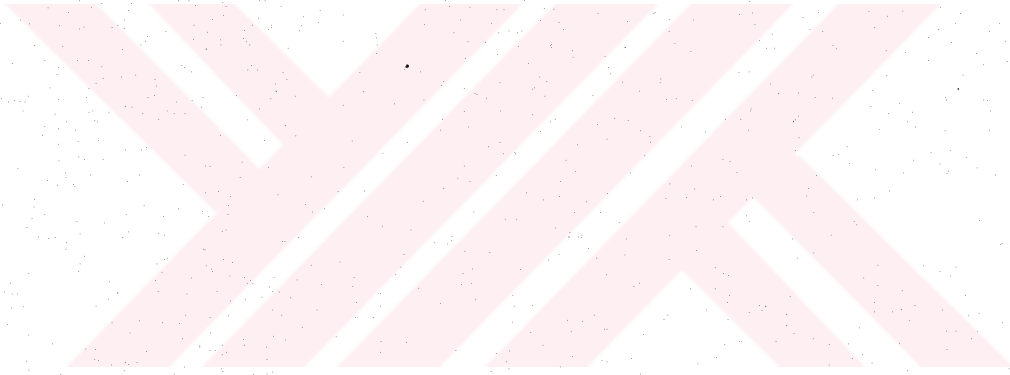
- Resim 66:** Av sahnesi, TSMK, H. 2155, 30b üst.
Ağaçlıklı bir çimenlikte birbirine sarılmış iki genç erkek, TSMK, H. 2155, 30b alt.
- Resim 67:** Karşılıklı oturmuş içki içen kadın ve erkek, TSMK, H. 2155, 31a üst.
Biri ayakta, diğeri diz çökmüş oturan iki erkek, TSMK, H. 2155, 31a alt.
- Resim 68:** Polo oynayan iki atlı, TSMK, H. 2155, 31b üst.
Elinde kitap tutan oturan bir genç ve derviş, TSMK, H. 2155, 31b alt.
- Resim 69:** Farsça ta'lik hatla yazılmış Fakir Hüseyin ketebeli yazı, TSMK, H. 2155, 32a üst.
Ayak ayak üstüne atmış içki içen erkek figürü, TSMK, H. 2155, 32a sol alt.
Sopasına dayanmış, ayakta duran derviş, H. 2155, 32a sağ alt.
- Resim 70:** Oturan genç, TSMK, H. 2155, 32b sol üst.
Silahşör, TSMK, H. 2155, 32b sağ üst.
Oturan genç erkek, TSMK, H. 2155, 32b alt.
- Resim 71:** Karşılıklı oturan iki derviş, TSMK, H. 2155, 33a üst.
Oturan genç erkek, TSMK, H. 2155, 33a alt.
- Resim 72:** Ayakta duran genç adam, TSMK, H. 2155, 33b.
- Resim 73:** Diz çökmüş içki dolduran erkek, TSMK, H. 2155, 34a.
- Resim 74:** Farsça ta'lik hatla yazılmış Mahmud ketebeli yazı, TSMK, H. 2155, 34b üst.
Oturan genç, TSMK, H. 2155, 34b alt.
- Resim 75:** Üç beyitlik Farsça ta'lik yazı, TSMK, H. 2155, 35a üst.
Elinde yanan bir mum tutan oturmuş erkek, TSMK, H. 2155, 35a alt.
- Resim 76:** Diz çökmüş oturan erkek, TSMK, H. 2155, 35b.
- Resim 77:** Ayakta, elinde kitap tutan erkek, TSMK, H. 2155, 36a.
- Resim 78:** Ayakta, elinde kitap tutan erkek, TSMK, H. 2155, 36b.
- Resim 79:** Diz çökmüş oturan erkek, TSMK, H. 2155, 37a.
- Resim 80:** Oturan derviş, TSMK, H. 2155, 37b.
- Resim 81:** Mevlevi dervişi, TSMK, H. 2155, 38a.
- Resim 82:** Oturan saki, TSMK, H. 2155, 38b.
- Resim 83:** Mevlevi dervişi, TSMK, H. 2155, 39a.

- Resim 84:** Pembe gonca gül, H. 2155, 39b üst.
Doğancı, TSMK, H. 2155, 39b alt.
- Resim 85:** Pembe kırlangıç lâlesi, TSMK, H. 2155, 40a üst.
Fakir Ali'nin Farsça hattının Dost Muhammed el-Muzannib tarafından kopyası, TSMK, H. 2155, 40a alt.
- Resim 86:** Oturmuş içki içen erkek, TSMK, H. 2155, 40b.
- Resim 87:** Ayakta duran yaşlı adam, TSMK, H. 2155, 41a.
- Resim 88:** Tezhipli başlık, *Divan-ı Hafız*, TSMK, H. 986, 1b.
- Resim 89:** Haşiyeli levha ve çerçeve tezhibi, *Yusuf ve Züleyha*, TSMK, H. 728, 1b-2a.
- Resim 90:** Hâlkâr bezemeli yaprak, *Hamse-i Nizami*, TSMK, H. 777, 86b.
- Resim 91:** Tezhipli başlık ve hâlkâr, *Mahzenü'l Esrar*, TSMK, E.H. 1641, 6b.
- Resim 92:** Levha ve haşiyeli çerçeve tezhip ve hâlkâr, *Şahname*, TSMK, H. 1513, 4a.
- Resim 93:** Muhammedî ve Murad imzalı çalışmalar, Freer Gallery, 46.15.
- Resim 94:** Siyavuş'un ateşten geçmesi, *Şahname*, TSMK, H. 1492, 127b.
- Resim 95:** Takdim minyatürü, saray eğlencesi, *Şahname*, TSMK, H. 1502, 2b.
- Resim 96:** Haşiyeli levha ve çerçeve tezhibi, *Şahname*, TSMK, H. 1492, 1a.
- Resim 97:** Kalıpla çalışılmış süsleme, *Hamse-i Nizami*, TSMK, R. 877, 3b.
- Resim 98:** Dağda yapılan savaş planı, *Houghton Şahname*.
- Resim 99:** Furud'un ölümü, *Şahname*, TSMK, H. 1492, 172b.
- Resim 100:** Yaşlı kadınla genç bir erkeğin konuşmaları, *Asar-ı Muzaffar*, TSMK, H. 1233, 13b.
- Resim 101:** Mecnun'un çölde yaşlı bir kadınla konuşması, *Leyla ve Mecnun*, TSMK, R. 879, 23a.
- Resim 102:** Yaşlı kadının Mecnun'u Leyla'nın çadırına getirmesi, *Hamse-i Nizami*, BL, Or. 2265, 157b.
- Resim 103:** Gündelik hayat, *Hamse-i Nizami*, HUAM, 1958. 175.
- Resim 104:** İskender'in âb-ı hayat hakkında bilgilerle konuşması, *İskendernâme*, TSMK, R. 883, 74b.
- Resim 105:** Çevgan oyunu, *Sıfat al-Aşikin*, TSMK, R. 1037, 33b.
- Resim 106:** Şeyh Mihne ve yaşlı çiftçi, *Mantık at-Tayr*, MMA, 63.210.49, 49b.

- Resim 107:** Arslanın saldırısına uğrayan genç bir adam ve arkadaşları, *Sıfat al-Aşikin*, TSMK, R. 918, 20b.
- Resim 108:** Elinde bir hat yaprağı tutan genç, *Mecmua-i Eş'ar*, TSMK, R. 957, 1b.
- Resim 109:** Çiftçilerin geçidi, *Surname-i Vehbi*, TSMK, A. 3594, 120a.
- Resim 110:** Sarhoş bir adamla Atayi'nin meyhanede konuşması, *Hamse-i Atayi*, TSMK, R. 816, 81b.
- Resim 111:** Gündelik hayat, Paris Musee Guimet.
- Resim 112:** Münzeviyi ziyaret, TSMK, H. 2135, 5b.
- Resim 113:** Esir, Üstad Murad imzalı, TSMK, H. 2135, 25b.
- Resim 114:** Haşiyeli çerçeve tezhibi ve hâlkâr, *Hamse-i Nizami*, TSMK, R. 877, 2b.
- Resim 115:** Genç adam, Rothschild Collection, Paris.
- Resim 116:** Genç kadın, *Şah Tahmasp Albümü*, H. 2161, 53a.
- Resim 117:** Bir murakka yaprağı, Arthur M. Sackler Gallery, 53.19.
- Resim 118:** Elinde güvercin tutan genç, TSMK, H. 2158, 9b.
- Resim 119:** Prenses, Fogg Art Museum.
- Resim 120:** Dans eden kadınlar, *Şiir Mecmuası*, TSMK, R. 1964, 1b-2a.
- Resim 121:** Yaşlı bir adamın düşerek bayılması, *Haft Avrang*, BM, OA 1920. 9-17.0301
- Resim 122:** Oturmuş içki içen erkek, TSMK, H. 2170, 12a.

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1: Tezhipli ünvan sayfasının planı, H. 2155, 1b.

1. GİRİŞ

Osmanlı saray hazinelerinin önemli birikimlerinden olan el yazması kitaplar, Topkapı Sarayı Müzesi'nin bugün sahip olduğu değerlerin başında gelmektedir. Saray Kütüphanesi'nde korunan el yazması eserlerin yaklaşık beşyüzünü minyatürlü kitap ve murakkalar oluşturur. *Murakka* adıyla kütüphanelerde kayıtlı olan albümler, İslâm sanatının 9. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar *hâlkâr*, *zerefşân*, ebru, hat, tezhip, minyatür, *kalem-i siyahî*, *katı*'a çalışmalarının hepsini veya birkaçını içinde toplar. Sarayın kitap sanatı etkinliğinin bir parçası olan murakkalar, dönemin ve geçmişin sanatçılarının nakkaşhanede tek tek bulunan çalışmalarının korunması için uygun bir yöntem olmuş, kimi murakkalar özenle, kitap tutkunu seçkinler için hazırlanmıştır. Nakkaşhanede görevli kâtip, müzehhip, musavvir ve mücellitlerle, hâlkâr, zerefşân, ebru, katı'a ustalarının işbirliği ile oluşan bu eserler, aynı zamanda nakkaşhanenin çalışma programının ne yönde olduğunu gösteren birer belge niteliği taşır.¹

İslâm dünyasında, ilk kez güzel yazı murakkaları, Timurî Sarayı atelyelerinde, ünlü hattatların ve öğrencilerinin hat örneklerinin saklanması ve gelecek kuşaklara öğretilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki H. 2310 ve B. 411 numaralı, Herat'da Timurî Sarayı'nda hazırlanmış olan iki önemli hat murakkası, İslâm dünyasında murakka yapıcılığının başlangıcını oluşturmaktadır.² Temelleri Timurî saraylarında atılan, Türkmen ve Safevî saraylarında geliştirilen murakka yapıcılığında izlenen yol, murakkaların kitap sanatı içindeki yeri, mevcut murakkalarla ilgili yapılan çalışmalarla açıklığa

¹ Z. TANINDI: "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Veli Can İmzalı Resimler", *Journal of Turkish Studies, Türkük Bilgisi Araştırmaları*. Volume 15, ed.by. Ş. Tekin-G. Alpay Tekin-Fahir İz Armağanı II, Harvard 1991, s. 287.

² D.J. ROXBURGH: "Our Works Point To Us": *Album Making, Collecting and Art (1427-1565) Under the Timurids and Safavids*. (yayınlanmamış doktora tezi), 2 cilt, Pennsylvania Üniversitesi 1996, s. 27-97, 409-644; B. MAHİR: *XVI. Yüzyıl Osmanlı Murakkaları*. (basılmamış doçentlik çalışması), İstanbul 1998, s. 4-5.

kavuşturulmağa çalışılmaktadır.³ Murakkalarla ilgili ilk çalışmalar, içerdiği farklı konu ve üslûptaki resimler nedeniyle, H. 2153 ve H. 2160 no.lu murakkalar hakkında olmuştur. Önceleri H. 2153 numaralı murakkada bulunan iki adet Fatih Sultan Mehmed portresi nedeniyle *Fatih Albümleri* olarak adlandırılan bu murakkalardaki hat ve resim örneklerinin çoğunun, Akkoyunlu Türkmen Sultanlarından Yakub Bey devrinden olduğu kanısına varılarak, bunlara *Yakub Bey Albümleri* adı verilmiştir.⁴ Bu murakkalardaki, 14. yüzyıl başlarından 15. yüzyıl sonlarına kadar, Tebriz Sarayı'ndaki farklı resim üslûplarına ait örneklerin sayıca çokluğu, bu eserlerin Tebriz'de toplanmış olduğunu ve H. 2160 numaralı murakkanın başındaki Yavuz Sultan Selim'e ait bozuk mühür, bu eserlerin 1515 Tebriz Seferi ganimetleri arasında İstanbul'a getirildiğini düşündürmüştür.⁵ Murakkalardaki en erken örnekler İlhanlılar döneminde Tebriz'de hazırlanan *Cami ü't Tevarih* nüshasından birine ait

³ E. KÜHNEL: *Miniaturmalerei im islamischen Orient*. Berlin 1922, s. 53-54, 63; A. SAKISIAN: *La miniature persane du XIIe au XVIIe siècle*. Paris ve Brussels 1929; I. STCHOUKINE: "Notes sur des peintures persanes du Serail de Stamboul", *Journal Asiatiques*. 226, 1935, s. 117-140; Z. V. TOGAN: "Topkapı Sarayındaki Dört Cönk", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. 1, İstanbul 1953, s. 73-89; R. ETTINGHAUSEN: "Some Paintings in Four İstanbul Albums", *Ars Orientalis*. 1, 1954, s. 91-103; Z. V. TOGAN: *On the Miniatures in İstanbul Libraries*. İstanbul 1963, s. 28; E. ESİN: "Two Miniatures from the Collection of the Topkapı", *Ars Orientalis*. 5, 1963, s. 141-161; E. ESİN: "An Angel Figure in the Miscellany Album H. 2152 of Topkapı", *Beitrag zur Kunstgeschichte Asiens in Memoriam E. Diez*. İstanbul 1963, s. 264-275; M.Ş. İPŞİROĞLU: *Painting and Culture of the Mongols*. New York 1966; N. ATASOY: "Four İstanbul Albums and some Fragments from Fourteenth-Century Shah-Namehs", *Ars Orientalis*. 8, 1970, s. 19-48; N. ATASOY: "Some Designs and Sketches in Two Topkapı Albums (H. 2152 and H. 2153)", *Jornal of the Regional Institute*. 30, 1979, s. 16-34; M. Ş. İPŞİROĞLU: *Das Bild im İslam: Ein Verbot und seine Archaeology*. Tehran 1972, s. 262-272; E. ESİN: "A Pair of Miniatures from the miscellany Collections of Topkapı", *Central Asiatic Journal*. 21, 1977, s. 13-25; E.J. GRUBE: "Persian Painting in the Forteenth Century, A Research Report", *Istituto Orientale di Napoli*. suppl. no. 17, annals. Vol. 38, Naples 1978, s. 4; G. İNAL: "İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Bazı Albüm Desenlerinden Seçmeler", *Bedrettin Cömert'e Armağan*. Ankara 1980, s. 457-470; *Islamic Art I*. edited by. E.J. GRUBE and E. SIMS, New York 1981; J.S. COWEN: *Kalila wa Dimna: An Animal Allegory of the Mongol Court*. New York 1989; E.J. GRUBE: "Notes on the Decorative Arts of the Timurid Period II", *Islamic Art*. 3, New York 1989, s. 175-208; T.W. LENTZ-G.D. LOWRY: *Timur and the Princely Vision: Persian Art and Culture in the Fifteenth Century*. Los Angeles an Washington 1989; D.J. ROXBURGH: "Our Works Point To Us": *Album Making, Collecting and Art (1427-1565) Under the Timurids and Safavids*. (yayınlanmamış doktora tezi), 2 cilt, Pennsylvania Üniversitesi 1996.

⁴ M.Ş. İPŞİROĞLU-S.EYÜBOĞLU: *Fatih Albümüne Bir Bakış, Sur L'Album du Conquerant*. (tarihsiz) İstanbul; F. ÇAĞMAN: "On the Contents of Four İstanbul Albums, H. 2152, 2153, 2154, 2160", *Islamic Art*. 1, New York 1981, s. 31-36; J. RABY: "Mehmed II Fatih and the Fatih Album", *Islamic Art*. 1, New York 1981, s. 42-45; Z. TANINDI: "Some Problems of the İstanbul Albums, H. 2153 and H. 2160", *Islamic Art*. 1, New York 1981, s. 37-41;

⁵ Z.V. TOGAN: "Topkapı Sarayındaki Dört Cönk", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*. 1, İstanbul 1953, s. 73-89.

minyatürlerle, bazı manzara resimleridir.⁶ 14. yüzyıla tarihlenen bir diğer önemli grupta, İlhanlı ve Celayirî döneminde Tebriz'de resimlendirildiği düşünülen Firdevsî *Şahnamelerine* ait minyatürlerdir.⁷ Bu murakkalarda ayrıca, 14. yüzyıl sonu (Celayirî) ve 15. yüzyıl ilk yarısına (Timurî) ait desen, minyatür ve minyatür taslakları, erken Ming döneminden orijinal Çin resimleri, bazı Avrupa gravürleri,⁸ Uzak Doğu sanatının etkisiyle yapılmış ve Akkoyunlu Türkmenleri devrinin ünlü sanatçısı Şeyhî'ye atfedilen resimler,⁹ Akkoyunlu, Karakoyunlu dönemlerine tarihlendirilen bazı çalışmalar, hayvan etüdüleri, rulo parçaları¹⁰ ve Mehmed Siyah Kalem atıflı rulo resim parçaları bulunmaktadır.¹¹

Timurî ve Safevî murakkalarının içerdiği yapıtlarla ilgili olarak da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ganimet ve elçi hediyeleri gibi çeşitli yollarla Osmanlı saray hazinesine giren Timurî, Türkmen, Safevî murakkalarıyla birlikte, murakka yapımıcılığı Osmanlı nakkâşhanesinde de benimsenmiş, 16. yüzyıl ortasından sonra, Safevîlerden göç eden kitap sanatçılarının da katkılarıyla çağdaş Safevî saray atelyelerinde olduğu gibi, Osmanlı nakkâşhanesinde de murakka yapımıcılığına

⁶ B. KARAMAĞARALI: "Cami ü't Tevarih'in Bilinmeyen Bir Nüshasına Ait Dört Minyatür", *Sanat Tarihi Yıllığı*, II, İstanbul 1968, s. 70-86.

⁷ B.ÖGEL: "Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan İki Minyatür Albümü Hakkında Notlar", *Tarih Vesikaları*, Yeni Seri I, no.1, 1955, s. 135-140; M.Ş.İPŞİROĞLU: *Malerei der Mongolen*, München 1965; N.ATASOY: "Four İstanbul Albums and Some Fragments from Fourteenth Century Shahnames", *Ars Orientalis*, VIII, 1970, s. 19-48; D. DUDA: "Die Buchmalerei der Gala'iriden (1.Teil)," *Der Islam* 48 (1971), s.28-76, tafl.1-3; D. DUDA: "Die Buchmalerei der Gala'iriden. Die Malerei in Tabriz unter Sultan Uwais und Husain (2.Teil)," *Der Islam*, 49 (1972), s.153-220; E.J.GRUBE: *Miniature Islamiche Nella Collezione de Topkapı Sarayı İstanbul*, Padova 1975.

⁸ O.ASLANAPA: "Turkische Miniaturmalerei am Hofe Mehmet des Eroberers in İstanbul", *Ars Orientalis*, I, 1954, s. 77-84; M.LOEHR: "The Chinese Elements in the İstanbul Miniatures", *Ars Orientalis*, I, 1954, s. 85-89.

⁹ E.J.GRUBE: "Studien zur Malereideer Timuriden I: Zur Frühstufe von Herat", *Kunst des Orients*, V, 1968, s. 1-25; F.ÖGÜTMEN (Çağman): *XII-XVIII, Yüzyıllar Arasında Minyatür Sanatından Örnekler: Topkapı Sarayı Minyatür Bölümü Rehberi*, İstanbul 1966; E.J.GRUBE: *The Classical Style in Islamic Painting*, Germany 1968; F.ÇAĞMAN-Z.TANINDI: *İslam Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 29-31, 35-38, r. 24.

¹⁰ B. YÖRÜKAN: "Topkapı sarayı Müzesindeki Albümlerde Bulunan Bazı Rulo Parçaları", *Sanat Tarihi Yıllığı*, I, İstanbul 1965, s. 188-201.

¹¹ M.Ş.İPŞİROĞLU: *İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları*, İstanbul 1973; M.Ş.İPŞİROĞLU: *Siyah Qalem*, Graz 1976; M.Ş.İPŞİROĞLU: *Bozkır Rüzgarı*, İstanbul 1985; B.KARAMAĞARALI: "The siyah Qalam Paintings and Their Relation to Esoteric Muslim Sects", *Islamic Art*, I, New York 1981, s. 106-109; E. ESİN: "Muhammad Siyah Qalam and The Inner Asian Turkish Tradition", *Islamic Art*, I, New York 1981, s. 90-105; A.A. IVANOV: "Some Observations on the Miniatures of Muhammad Siyah Qalam", *Islamic Art*, I, New York 1981, s. 66-68; B.KARAMAĞARALI: *Muhammed Siyah Kalem'e Atfedilen Minyatürler*, Ankara 1984.

başlanmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki kimi murakkalar üzerinde yapılan incelemelerden, zamanla bunlara ilâveler yapıldığı veya yapraklarının bir şekilde ayrılarak farklı murakkalar oluşturulduğu, yıpranan ciltlerin yenilendiği görülmektedir.¹²

1.1. Osmanlılarda Murakka Yapımcılığı

Osmanlılarda murakka yapımcılığı; Timurî, Türkmen ve Safevî murakkalarının ganimet ya da elçi hediyeleri gibi yollarla Osmanlı Sarayı'na girmesiyle, Osmanlı nakkâşhanesinde de benimsenmiş ve özellikle 16. yüzyılda örnekler vermiştir. İran'dan getirilen sanatçıların etkinliğinin yoğun olduğu bu dönemde hem yeni murakkalar hazırlanmış, hem de mevcut murakkalara eklemeler yapılmıştır. Hazırlanan murakkalar daha sonraları elden geçirilmiş, kimi zaman yeni eserler eklenmiş, kimi zaman da yeniden ciltlenmiştir.¹³

Osmanlı murakkaları arasında en erken tarihlisinin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan F. 1423 numaralı murakka olduğu kabul edilmektedir. Daha çok hat örneklerini içeren murakkada, bazı tezhip ve mürekkep resmi geleneğinde desen çalışmaları da vardır. Bu çalışmaların bazıları Fatih döneminin sanatçısı Baba Nakkaş'a yakıştırıldığından murakka *Baba Nakkaş Albümü* adıyla tanınmaktadır.¹⁴ Ayrıca mürekkep çalışmaları halindeki desen örneklerinin, II. Mehmed'e ithafı bazı cilt kapaklarının bezemelerine uyduğu da belirlenmiştir.¹⁵ Murakkadaki hat örneklerinin çoğu, Sultan II. Mehmed'in özel kütüphanesi için hazırlanan yazma eserlerin istinsahını yapan hattatlara aittir. Bazıları da Edirne ve İstanbul'da yazılmıştır.¹⁶ Sultan II. Bayezid'e methiye içeren ve Fatih'in ölümünden

¹² D. ROXBURGH: "Heinrich Friedrich von Diez and His Eponymous Albums: Miss. Diez A. Fols. 70-74", *Muqarnas*. 12, 1995, s. 112-136.

¹³ B. MAHİR: "XVI. Yüzyıl Osmanlı Nakkâşhanesinde Murakka Yapımcılığı", *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu/Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan*. İzmir 2002, s. 401-411.

¹⁴ S.ÜNVER: *Fatih Devri Saray Nakkâşhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları*. İstanbul 1958; E.ATIL: "Ottoman Painting Under Sultan Mehmed II", *Ars Orientalis*. IX, 1973, s.103-120.

¹⁵ J.RABY: "Mehmed II Fatih and the Fatih Album", *Islamic Art*. I, New York 1981, s. 43.

¹⁶ D.J.ROXBURGH: a.g.t., s. 196.

iki ay önce kaleme alınmış şiirlerin varlığı da, bu murakkanın Fatih'in saltanat yıllarından çok, ölümünden hemen sonra, II. Bayezid zamanında düzenlendiğini düşündürmektedir.¹⁷ Murakkanın gelişigüzel hazırlanmış oluşu, 15. yüzyılda Osmanlı nakkaşhanesinde murakka yapıcılığının temellerinin henüz atılmadığını göstermektedir.

Saray nakkaşhanesinde 16. yüzyıl ilk yarısından sonra murakka yapıcılığı yaygınlaşmaya başlamıştır. Tek tek eserlerin murakkalara özenle yerleştirilmesinde müzehhip, musavvir, kâtip ve cedvelkeşin yanı sıra, vassale yapmada ustalaşmış kişilerin önemli katkısı olmuştur. Yapıldıkları yörelerin ve dönemlerin farklılığına rağmen, eserlerin ustalikle ve uyumla aynı sayfa üzerinde toplanması, düzenlenmesi murakkalarda izlenebilmekte ve bu durum nakkaşhanenin ulaştığı olgunluğu, yüksek düzeyi, dönemin sanatının gücünü göstermektedir.¹⁸

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki F. 1426 numaralı, 1557-60 yılları arasında hazırlanmış olduğu düşünülen murakka, Osmanlı'daki özenli murakka yapıcılığının ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Murakka içerdiği sanat yapıtlarına bakılarak Kanuni Sultan Süleyman dönemine tarihlenmiş ve içinde İranlı ünlü hattat Şah Mahmud Nişaburi'nin hat çalışmalarının çok olması nedeniyle *Şah Mahmud Nişaburi Murakkası* olarak adlandırılmıştır.¹⁹ Çoğunluğu ta'lik hatla yazılmış hat örneklerini içeren murakkada, ressam Şah Kulu'ya atfedilen saz üslûbunda iki resimle, *katı'a* (kağıt oyma) bir bahçe tasviri de yer almaktadır. Hat çalışmalarının çoğunun, Karamemi'ye özgü natüralist çiçek üslûbuyla bezenmiş oluşu, eserin Karamemi'nin nakkaşhanenin başına geçtiği 1557-58 yılları sonrasına tarihlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Şah Mahmud Nişaburi'nin hat çalışmalarını içeren, ölçüleriyle *Şah Mahmud Nişaburi Murakkası'na* (İÜK, F.1426) uyan ve çok benzer bir işçilikle hazırlanmış bir diğer murakka, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 2248 numaraya kayıtlıdır.

¹⁷ J.RABY: a.g.m., s. 47.

¹⁸ Z.TANINDI: "Türk Minyatür Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**. Ankara 1993, s. 414.

¹⁹ F.ÇAĞMAN: "Osmanlı Sanatı", **Anadolu Medeniyetleri**. III, İstanbul 1983, E.63-64.

Bazı hat örneklerinin çevresinde görülen Karamemi'ye özgü natüralist çiçek üslubu ile saz üslûbundaki tezhipler, ince işçilik; bu murakkanın da *Şah Mahmud Nişaburi Murakkası*'ni hazırlayan ekip tarafından hazırlandığını düşündürmekte, bu nedenle, bu murakkanın müzehhip Karamemi'nin verimli olduğu 1560 sonrasına ait, özenle hazırlanmış ikinci bir murakka olduğunun kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁰

Diğer bir Osmanlı murakkası, Viyana Ulusal Kitaplığı'nda bulunan ve zahriyesinde Sultan III. Murad için, Mehmed Cenderizâde tarafından hazırlanmış olduğuna dair ithaf yazısı bulunan *III. Murad Albümü*'dür (Cod. Mixt. 313). Bir Osmanlı sultanı için ithaf taşıyan ilk murakka olması açısından önemlidir. *Şah Mahmud Nişaburi Murakkası* ile aynı hattatlara ait eserlere sahip oluşu, negatif hatayî bezemesi, saz üslûbunda tezhipleri, kağıt oyma bahçe tasvirleri, ressam Şah Kulu'ya ait olabilecek saz üslûbundaki mürekkep resimlerinin varlığı²¹ açısından benzerlikler göstermektedir. Bu özellikler murakkanın, Karamemi'nin başında olduğu bir sanatçı ekibi tarafından tezhiplendiğini göstermektedir.²²

16. yüzyılın sonlarında, 1600 yılı civarında hazırlanmış olduğu anlaşılan bir diğer murakka, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 2165 numaraya kayıtlı *III. Mehmed Murakkası*'dir. Hat, resim ve minyatür örneklerinin yanı sıra, belli bazı tarihi olaylara ait önemli belgeleri de içermesi, murakkanın farklı bir amaçla hazırlandığını göstermektedir. Murakkada, 15. ve 16. yüzyıl İranlı hattatların hat çalışmaları, 16. yüzyıl sonlarının ünlü kağıt oyma sanatçısı Bursalı Fahri'nin oyma yazı çalışmaları, 15. - 16. ve 17. yüzyıl başlarına ait Akkoyunlu, Türkmen, Safevî sanatçılarının ve 1580 sonrası Osmanlı nakkaşlarının resim ve minyatür çalışmaları ile Osmanlı sultan ve şehzade portreleri de bulunmaktadır.²³

17. ve 18. yüzyılda da devam ettirilen murakka yapımcılığı etkinliği, Sultan I. Ahmed döneminde en olgun dönemini yaşamıştır. Safevî ve Türkmen murakkalarına

²⁰ B. MAHİR: a.g.m., s. 405.

²¹ B. MAHİR: " Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık I.* İstanbul 1986, s. 113-130.

²² D.DUDA: *Islamische Handschriften I, Die Illuminierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek.* Wien 1983, s. 156-160.

²³ B.MAHİR: a.g.m., s. 408-409.

düştüğü notlardan da murakkalara olan ilgisi belirlenen Sultan I. Ahmed ²⁴ için, dönemin vezirlerinden ve aynı zamanda başarılı bir vassale sanatçısı olan Kalender Paşa tarafından önsözü olan büyük boyutlu murakkalar düzenlenmiştir. Bunlardan biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki B. 408 numaralı sultanın adıyla tanınan *I. Ahmed Albümü*'dür. Murakkada, kaplıcada yıkananlar, maskeli dansların yapıldığı gece eğlencesi, tımarhane gibi konuların işlendiği o dönem Osmanlı toplumunun çeşitli kesimlerindeki günlük yaşamı belgeleyen resimlerin yanı sıra, halktan ve saraydan kişileri tek tek veya grup halinde gösteren çalışmalar yer almaktadır. Murakkanın vassalelerini ve katı'a süslerini de yapan Kalender Paşa önsözde, resimleri toplayarak bir araya getirdiğini ve Sultan'a sunduğunu belirtmiştir. ²⁵

17. yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluğun siyasal açıdan giderek zayıflaması, peş peşe alınan yenilgiler ve Avrupa'yla diplomatik ve ticari ilişkilerin hızlanması, dönemin sanat eserlerine de yansımıştır. Avrupalıların Osmanlı toplumuna olan ilgi ve merakı nedeniyle, bu dönemde çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelen Avrupalılara verilmek veya satılmak üzere kıyafet albümleri hazırlandığı görülmektedir. İstanbul'da oluşan albüm resimleyen atelyelerde, çoğu kez seri olarak üretilen, saray ve çevresinin ileri gelenlerinin portrelerini, Osmanlı toplumunun çeşitli kesimlerini içeren resimlere; alıcıya göre İtalyanca, Fransızca, İngilizce, bazen birden fazla dilde açıklamalar eklenerek albümler hazırlanmıştır. Bazı albümlerde resimlerin gelişigüzel dizilmesi, sayfalarındaki yazıların değişmesi ve numaraların birbirini takip etmemesi, resim üslubunun değişmesi, bu atelyelerde bir tür seri üretimin yapıldığını ve isteğe göre eldeki hazır bulunan tek resimlerden albümler hazırlandığını göstermektedir. Birbirlerine benzer boyut ve üslupta, İstanbul çarşılarındaki atelyelerde üretilen bu albümler, Osmanlı sarayı dışında sürdürülen resim etkinliğinin ürünleridir. ²⁶

²⁴ Z.TANINDI: "Some Problems of Two Albums, H.2153 and H.2160", *Islamic Art*. I, New York 1981, s. 39.

²⁵ F.ÇAĞMAN: "Anadolu Türk Minyatürü", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*. 6 Cilt, İstanbul 1982, s. 943-944; Z.TANINDI: *Türk Minyatür Sanatı*. Ankara 1996, s. 54-55.

²⁶ G.RENDA: "17. Yüzyılda Bir Grup Kıyafet Albümü", *17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı*. Sanat Tarihi Derneği Sempozyum Bildirileri 19-20 Mart 1998, İstanbul 1998, s.153-161.

18. yüzyılda Levnî ve Abdullah Buharî'nin kıyafet albümleri, 17. yüzyılda saray dışında ortaya çıkan, yabancılar için kıyafet albümleri hazırlama geleneğinin Osmanlı saray sanatına da yansıdığını göstermektedir. Osmanlı minyatür sanatının son parlak dönemi Sultan III. Ahmed dönemidir. 18. yüzyılın en önemli eseri olan *Surname* nüshalarından sonra, Levnî'nin resimlemiş olduğu *Kebir Musavver Silsilename* (TSMK, A. 3109) adlı, Osman Gazi'den III. Ahmed'e kadar ki padişahların portrelerini içeren albüm, dönemin en önemli yapıtıdır.

Levnî'nin diğer önemli çalışmaları yine Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki H. 2164 numaralı albümde toplanmıştır. Sanatçı bu albümde saray çevrelerine yakın çeşitli giysiler içinde tek kadın ve erkek tasvirlerine, İranlı ve Avrupalı'ları kıyafetleriyle yansıtan çalışmalara, dans eden, saç tuvaleti yapan, sokak ve ev giysileri içindeki genç kadınlara, günün modasına göre giyinmiş ellerinde çiçek tutan zarif erkeklere yer vermiştir.²⁷

Yüzyılın Levnî'den sonraki en önemli sanatçısı, 1728-45 yılları arasında eserler veren, tek figür çalışmaları ve çiçek resimleriyle tanınan Abdullah Buharî'dir. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 9364 numaraya kayıtlı albüm, sanatçının imzasını taşıyan, devrin giysilerinin tüm ayrıntılarıyla izlenebildiği genç erkek ve kadın tasvirlerini içermektedir. Ayrıca çeşitli koleksiyon ve albümlere dağılmış tek figür ve çiçek çalışmaları da vardır.²⁸

²⁷ G.İREPOĞLU: *Levnî/Nakış, Şiir, Renk*. İstanbul 1999, s. 168-170.

²⁸ Abdullah Buharî ile ilgili araştırmalar için bkz. A. SAKISIAN: "La Peinture a Constantinople et Abdullah Boukhari, Miniaturiste Turc Du XVIII eme Siecle", *Revue de l'Art Ancien et Moderne*. LIV. 1928, s. 191-201; F. E. KARATAY-I. STCHOUKINE: *Les Manuscrits Orientaux Illustres de la Bibliotheque de l'Universite de Stamboul*. Paris 1933; I. STCHOUKINE: *La Peinture Turque d'Apres les Manuscrits Illustres, II me Partie, de Murad IV a Mustafa III, 1623-1773*. Paris 1971; E. BINNEY: *Turkish Miniature Painting and Manuscripts from the Collection of Edwin Binney 3 rd*. The Metropolitan Museum of Art, Los Angeles County Museum of Art, 1973; G. RENDA: *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850*. Ankara 1977, s. 41-43; B. MAHİR (ALKİM): "Abdullah Buhari", *Turing*. Sayı No: 69/348, İstanbul 1982, s. 28-32; F. ÇAĞMAN: "Abdullah-ı Buharî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 1, İstanbul 1988, s. 87-88; B. MAHİR: "Abdullah Buhari'nin Minyatürlerinde 18. Yüzyıl Osmanlı Kadın Modası", *P Sanat*. Sayı 12, İstanbul 1998-99, s. 70-82.

18. yüzyılda saray çevresinde koleksiyon yapma amacına yönelik olarak daha büyük boyutlu murakkaların da hazırlandığı günümüze ulaşan örneklerden anlaşılmaktadır.²⁹

1.2. Konunun Kapsamı ve Araştırmada İzlenen Yöntem

H. 2155 no.lu murakka ile ilgili olarak, daha önce monografik bir çalışma yapılmamakla birlikte, bazı yayınlarda murakkadaki kimi resimler yayınlanmıştır. Murakka, yan kağıdındaki şerhe göre Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi'nin metrukatındandır. İçinde farklı üslûplara ait tek sayfa minyatürler, kalem-i siyahî üslûpta yapılmış resimler, eski yazmalardan çıkarılmış konulu tasvirler, 15. - 18. yüzyıl hattatlarının Farsça ta'lîk hatla yazdığı şiirler bulunmaktadır.

Murakka içerdiği önemli minyatür ve hat örnekleri ile seçkin bir beğeniye, zevki yansıtmakta; aynı zamanda bu tür seçkin sanat eserlerine sahip olma ayrıcalığı da Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi ve oğlunun kitap severliliklerine ve entellektüel kimliklerine işaret etmektedir.

H. 2155 no.lu murakkanın çalışma konumuz olarak seçilmesinin nedeni, tam bir katalogunun yapılabilmesidir. Bu katalog çalışması ile murakkada yer alan minyatür, kalem-i siyahî resim, hat, tezhip, hâlkâr ve ebru çalışmalarının üslûp ve tarihlerinin belirlenebilmesi amaçlanmıştır.

Murakka içerisinde yer alan minyatür, hat ve kalem-i siyahî üslûptaki resim örneklerinin yayınlanmış olduğu makale ve kitaplar belirlenerek, katalog içerisinde değerlendirilmiştir. Çalışmalardaki ressam ve hattat isimleri tespit edilmiş ve katalogun değerlendirme bölümünde söz konusu ressam ve hattatlarla ilgili bilgi sunulmuştur. Resimler tek tek tarif edilmiş, benzerleri ile karşılaştırılmış, imzalı

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. B. MAHİR: a.g.m., s. 409.

olanlar ressamının yaşam ve etkin olduğu yıllar göz önüne alınarak tarihlendirilmiş;; imzasız çalışmalar ise, üslûplarına ve tarihli olan benzer örneklerine dayanılarak tarihlendirilmiştir. Resimlerin hazırlandığı sanat merkezleri saptanmaya çalışılmıştır.

Murakkadaki çoğu hat çalışmasının ketebeli oluşu hatların, tarihlendirilebilmesini kolaylaştırmıştır. Araştırmamızda hat çalışmalarının içeriği hakkında bilgi verilerek, murakkadaki tematik düzene ve resim-hat ilişkisine değinilmiştir.

Murakkada yer alan çeşitli tezhip ve hâlkâr çalışmaları, üslûplarına ve benzer örneklere dayanılarak tarihlendirilmiş ve murakkadaki aynı desenlere sahip tezhipli ve hâlkârlı yapraklar belirlenmiştir. Kimi yapraklarda tümüyle Safevî çalışmalarının oluşu, bu yaprakların Safevî hükümdarı Şah Abbas'ın mührünü taşıyor olması, yaprak kenarlarındaki desenlerin kesilerek yeni murakkaya göre düzenlenmiş oluşu, çeşitli müze ve kitaplıklarda aynı tasarıma sahip murakka yapraklarına rastlanması ile murakkadaki orijinal Safevî yaprakları tespit edilmiştir. Yer yer bazı Safevî çalışmalarına, Osmanlı döneminde 18. yüzyılda murakka düzenlenirken eklemeler yapıldığı görülmüş, kataloğun değerlendirme bölümünde bunlara değinilmiştir.

Murakkanın kumaş kaplı cildi tarihlendirilerek benzer örneklerle karşılaştırılmış ve yaprak kenarlarını kaplamada kullanılan ebrular adlandırılmıştır.

2. TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ'NDEKİ HAZİNE 2155 NO. LU MURAKKA

2.1 Murakkanın Cildi

45.3x30 cm. ölçüsünde ve 41 yaprak olan murakkanın, miklepsiz cildinin dış yüzünün kenarları hardal rengi deri, ortası kumaş kaplıdır. Kırmızı atlas zemin üzerine sarı ve beyaz *kılabtanla* bitkisel motifler yapılmış ve bunlar baklava formunda desenlendirilmiştir (atlas zemin üzerine üstufa) (Res. 1). İç kısmı kenarları bozuk kitre ile yapılmış serbest formlu ebru, ortası ise ince, beyaz keten üzerine gelincik motifi işlemelidir. Sarı ve gümüş kesme tel ile kılabtan birlikte kullanılmış, sarı iplik üzerine tel sarılmış ve iplikle gözeme (kontur) yapılmıştır (Res. 2). Bu özellikler kumaşın, 18. yüzyılın ikinci yarısına ait Osmanlı kumaşı olduğunu göstermektedir.³⁰

Saray koleksiyonunda yer alan Mehmed Emin Efendi'nin metrukatından kayıt taşıyan diğer üç murakkanın ciltleri de kumaş kaplıdır. H. 2135 no.lu murakkanın cildinin dışı, 18. yüzyıl ikinci yarısı Avrupa *seraseri* kumaş kaplanmıştır (Res. 3). Büyük desenli bir kumaş olduğundan cilt için kesilmiştir ve bu nedenle desen şemasının bütünü anlaşılammaktadır. Sarı kılabtanlı zemin geniş çiçek ve yaprak desenlidir. Renkli desenlendirme bu zeminin üstüne yapılmıştır. Açmış gül ve gül goncaları buketleriyle oluşturulmuş çiçek motifleri, kırmızı ve tonlarıyla verilmiştir. Cildin içinde kullanılan kumaşın desenlendirilmesi pamuklu zemin üzerine ipekle yapılmıştır (Res. 4). Çilek pembesi rengindeki zemin üzerine, kaydırmalı eksenle kenarları yeşil, ortası beyaz dikdörtgen çubuklar halinde motifler yapılmıştır. Desenin tümü işleme görünümü veren bir teknikle dokunmuştur.

H. 2168 no.lu murakkanın sadece dışı kumaş kaplıdır (Res. 5). Kumaş, cilt kapağına uydurularak, desenle cilt bir bütün oluşturacak şekilde düzenlenmiştir.

³⁰ 18.yüzyıla ait kumaş örneklerinin toplu olarak yer aldığı yayın için bkz. Hülya TEZCAN: *Atlasların Atlası*. Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1993.

Dışta gümüş baskılı bir çerçeve, içinde gümüşle basılmış ince hatlar ve ortada kumaş cilt kabı yer alır. Kumaşın zemini nohut rengi olup, belirli aralıklarla beyaz tel zeminli dar yollarla ayrılır. Dar yolların içi, kıvrılarak akan yapraklı su desenindedir. Geniş yollardaki zemin deseni ise, kaydırmalı ekseninde sıralanmış, küçük birer sap üstünde yıldız çiçeğidir. Çiçeklerin taç yaprakları beyaz kılaktanlı olup etrafı nefli renkle konturlanmıştır.

H. 2162 no.lu murakkanın cildi, kumaş ve kağıdın beraber kullanıldığı özel bir düzenlemeyle yapılmıştır (Res. 6). Sarı kılaktan zeminli düz bir bordürden sonra, *sevai* tekniğiyle dokunmuş bir kumaştan kesilmiş çerçeve yer alır. Bu kısmın etrafını, kağıt üzerine altın ve gümüş yaldızlı iç içe iki çerçeve çevirmektedir. Ortadaki ana kısım, 18. yüzyıl Avrupa seraser kumaşının orta yerinden özenle kesilmiş bir parçadır. Zemin örgüsü kılaktan ve düz kesme telle dokunmuş, birinden diğerine açılan madalyonlar ve madalyonların bağlantı yerlerindeki küçük çiçeklerden oluşur. Madalyonların ortasına renkli ipekle desenlendirme yapılmıştır. Çilek pembesi ve tonlarıyla işlenmiş, gül ve gül goncası buketleri yer alır. Yapraklar yeşildir. Cildin içine ayrı bir özen gösterilmiş, iki farklı kumaş birleştirilerek kapağa uygulanmıştır (Res. 7). Bordür, mavi zemin üzerine, ince sarı kılaktanla kıvrılarak akan su motiflidir. Cilt kaplaması ise, krem renk zemin üzerine, kaydırmalı ekseninde sıralanmış küçük dal motiflidir. Bordürle ana zemin nohut rengi üzerine, siyah kutulu ince şeritlerle ayrılır. Yapılan küçük kumaş eklemelerinde özenli bir işçilik görülmektedir. İç kapak ve murakkanın 1a yaprağı ebru kağıttan bir şeritle birleştirilmiştir. 1a yaprağı, beş parçanın özenli bir şekilde birleştirilmesiyle oluşturulan *sevai* kumaşla kaplanmıştır. Desen krem renk zemin üzerine çiçeklerin oluşturduğu birbirine paralel sulardır. Çiçekler pembe ve lacivertle dokunmuş, kılaktanla konturlanmıştır. Bir kökten çıkan lacivert çiçekler birbirini takip ederken bunlar nohut rengi çiçeklerle ayrılır, yollar arasındaki zemin çok küçük papatyalarla dolgulanmıştır.³¹

³¹ Bu murakkaların cildinde kullanılan kumaşlar 18. yüzyıl özelliklerini göstermektedir, ancak Mehmed Emin Efendi'nin metrukatına dair kayıt taşımaları ve Mehmed Emin Efendi'nin yaşadığı yıllar göz önüne alındığında kumaşlar kesin olarak tarihlendirilebilmektedir. Dolayısıyla kitapların veya murakkaların tarihli oluşu, kumaşların tarihlendirilebilmesini sağlamıştır.

2.2. Murakkayı Düzenlettiren Mehmed Emin Efendi ve Babası Şeyhüislâm Veliyyüd-dîn Efendi

Doğum tarihi bilinmeyen Veliyyüd-dîn Efendi (?- 1768), Silivrikapı'da Yaylak semtinde doğmuştur. Babası, Yeniçeri Ocağı'nda 64. bölükte görevli Solakbaşı Hacı Mustafa Ağa;³² dedesi ise vakıf mühründen³³ anlaşıldığına göre Hüseyin Ağa'dır. Öğrenimini hangi medresede ve kimlerden yaptığı bilinmeyen Veliyyüd-dîn Efendi, meslek hayatına babasının yaptırmış olduğu medresede müderris olarak başlamıştır.³⁴ Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından *Evkaf-ı Harameyn* (Mekke ve Medine Vakıfları) müfettişliğine atanmış, 1729'da Halep Kadısı olmuş, 1730'da görevden alınmış, ancak dört ay sonra Galata Kadılığı'na atanmıştır. Daha sonraları Kahire ve Medine kadılıkları yapmış, 1756'da Anadolu, 1758'de de Rumeli Kazaskeri olmuştur. Altı ay sonra azledilerek Manisa'ya sürülmüş; sürgüne gönderiliş sebebi olarak da hakkındaki rüşvet iddiaları gösterilmiştir.³⁵

Veliyyüd-dîn Efendi bir yıl sonra İstanbul'a dönmüş ve Sultan III. Mustafa döneminde 16 Şubat 1760'da, vefat eden Çelebizâde'nin yerine Şeyhüislâm olmuştur.³⁶ Bir yıl altı ay on sekiz gün Şeyhüislâmlık yapan Veliyyüd-dîn Efendi, Sultan III. Mustafa tarafından azledilmiş ve Bursa'ya sürgüne yollanmıştır. Kaynaklara göre azledilme nedeni mizacının sinirli oluşudur. Bir süre sonra padişah tarafından affedilen Veliyyüd-dîn Efendi İstanbul'a geri dönmüş, 23 Nisan 1767'de tekrar Şeyhüislâm olmuş; 25 Ekim 1768'de ise vefat etmiştir. Kocamustafa Paşa Cami'nde cenaze namazı kılındıktan sonra devletin ileri gelenlerinin de katıldığı bir

³² Ahmed VASİF: *Mehâsinü'l-âsâr ve haka'iku'l-ahbâr*. İstanbul 1219, Cilt 1, s. 320.

³³ Mühür ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. G.KUT-N. BAYRAKTAR: *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. Ankara 1984, s. 108.

³⁴ A.VASİF: *a.g.e.*, s. 320

³⁵ M.SÜREYYA: *Sicill-i Osmânî*. İstanbul 1311, Cilt 4, s. 614; A.VASİF: *a.g.e.*, s. 312; Ş. RADO: *Türk Hattatları*. (tarihsiz), İstanbul, s. 170; U.DERMAN: *İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı*. İstanbul 1992, s. 202.

³⁶ Osmanlı'da Şeyhüislâmlık kurumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. C.FEDAYİ: "Osmanlı Devleti'nde Şeyhüislâmlık Kurumu", *Osmanlı. Teşkilat*, Cilt 6, Ankara 1999, s. 447-452; Ş.KARATEPE: "Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi", *Osmanlı. Teşkilat*, Cilt 6, Ankara 1999, s. 56-66.

törene Eyüp'te Nişanca semtindeki Şeyh Murad-i Buharî Dergâhı Haziresi'ne defnedilmiştir.³⁷

Veliyyüd-dîn Efendi, din adamı vasfının yanı sıra ta'lik hatta da döneminin en meşhur hattatlarından. Hattı Durmuşzâde Ahmed Efendi'den öğrenmiştir.³⁸ İmâd-ı Rûm ünvanlı³⁹ Veliyyüd-dîn Efendi Sultan III. Mustafa ile Sultan III. Ahmed'e yazı hocalığı yapmıştır. Kaynaklarda hırçın, asabi ve titiz biri olarak bahsedilen Veliyyüd-dîn Efendi'nin, devrin en ünlü lâle yetiştiricilerinden olması aynı zamanda ruhundaki inceliği de göstermektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Süheyl Ünver Arşivi'nde bulunan Veliyyüd-dîn Efendi dosyasında, Veliyyüd-dîn Efendi'nin kendi yetiştirdiği 21 çeşit lâle olduğu ve bunlara isimler verdiği belirtilmektedir.⁴⁰

Veliyyüd-dîn Efendi'nin bir başka merakı da hayratta bulunmak, iyilik yapmaktır. Bu hayırseverliğinin kanıtı da vakfiyelerdir. Bunlardan biri Bayezid Külliyesi içindeki Bayezid Devlet Kütüphanesi'dir. Şeyhülislâmlık makamının yüklediği görevlerden biri olarak, Bayezid Külliyesi mütevelliliği ve müderrisliğinde de bulunan Veliyyüd-dîn Efendi, külliye içinde kendi adını taşıyan bir kütüphane kurmuştur. İstanbul'un eski vakıf kütüphaneleri arasında, Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi Kütüphanesi'nin, seçkin içeriği bakımından kendine özgü bir yeri vardır.⁴¹

Vakfiyesinden anlaşıldığına göre Veliyyüd-dîn Efendi'nin kitaplarını vakfetmesi ve kütüphanesini tesisi, iki aşamada olmuştur. Vakıf kitaplarını önce Âtîf Efendi Kütüphanesi'ne bağışlamış, Bayezid Camii yanında kendi adını taşıyacak

³⁷ İ.H.DANIŞMEND: *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul 1955, Cilt 4, s. 539-540; A.VASIF: *a.g.e.*, s. 320-321; Müstakim-zâde Süleymân Sa'deddîn: *Tuhfe-i Hattâtin*. İstanbul 1928, s. 751; M.SÜREYYA: *a.g.e.*, Cilt 4, s. 614.

³⁸ Müstakim-zâde Süleymân Sa'deddîn: *a.g.e.*, s. 750.

³⁹ A.ALPARSLAN: "Osmanlılarda Hat Sanatının Gelişmesi ve Bunun Nedenleri", *Osmanlı. Kültür-Sanat*, Cilt 11, s. 35-42; M.SERİN: "Osmanlı Hat Sanatı", *Osmanlı. Kültür-Sanat*, Cilt 11, s. 26-34; U.DERMAN: "Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı", *Osmanlı. Kültür-Sanat*, Cilt 11, s. 17-25; U.DERMAN: *a.g.e.*, İstanbul 1992.

⁴⁰ U.DERMAN: *a.g.e.*, s. 202; U. DERMAN: *Türk Hat Sanatının Şaheserleri*. İstanbul 1982, No. 15; M.CUNBUR: "Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi", *Necati Lugal Armağanı*. Ankara 1968, s. 172.

⁴¹ M.CUNBUR: *a.g.m.*, s. 165, 172.

olan kütüphanenin inşası bitince de, kitaplar bu kütüphaneye nakledilmiştir.⁴² Bu koleksiyonun diğer kütüphane koleksiyonlarından farkı, kurucunun ölümünden sonra vakfa *mütevelli* olan Veliyyüd-dîn Efendi'nin küçük oğlu Kazasker Mehmed Emin Efendi'nin⁴³ koleksiyonu, okuyucular tarafından aranan ve nadir bulunan kitapları yüksek fiatlarla satın alma ve kopya ettirme suretiyle daha da zenginleştirip geliştirmesidir.⁴⁴

Mehmed Emin Efendi'nin⁴⁵ doğum tarihine kaynaklarda rastlanamamıştır. "Deli Efendi" diye ünlü, zevki sefaya düşkün, servet sahibi, yönetime sadık ve şakacı bir mizaca sahip olan Mehmed Emin Efendi, ilk olarak müderrislik yapmış, daha sonra Üsküdar, Mekke ve İstanbul kadılığı görevlerinde bulunmuş, ardından Anadolu ve Rumeli kazaskeri olarak çalışmıştır.⁴⁶ Mehmed Süreyya'ya göre 1805 Kasım'ında Reisü'l-ulemâ iken vefat etmiştir.⁴⁷ Ancak İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki T. 6092 no.lu *Silsilename*'de "*Veliyyüd-dîn Efendizâde'nin son metrukatı 1217*" (M. 1802-3) yazan bir not yer almaktadır. Ayrıca *Şeriye Sicillerinde* 1802 Eylül'ünde Rumeli Kazaskeri olduğuna dair bir belge vardır.⁴⁸ Dolayısıyla aynı yıl Eylül-Kasım ayları arasında vefat etmiş olmalıdır.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, çalışma konumuz olan H. 2155 no.lu murakka dışında, Mehmed Emin Efendi'nin metrukatına dair kayıt içeren üç

⁴² M. CUNBUR: a.m., s. 175, 181; İsmail ERÜNSAL: **Türk Kütüphaneleri Tarihi II/Kuruluştan Tanzimata Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri**. Ankara 1988, s.105. M. Cunbur çalışmasında önce Atıf Efendi Kütüphanesine vakfedilen, daha sonra Veliyyüd-dîn Efendi'nin kütüphane inşaatı bitince buraya taşınan kitapların 1690 adet olduğunu belirtmektedir. İ.Erünsal ise "Veliyyüd-dîn Efendi vakfiyesinde, açık olarak, yeni yaptırdığı kütüphane binasının tamamlandığını ve bu yüzden daha önce Atıf Efendi Kütüphanesine vakfettiği kitaplarla (bu kitapların sayısı 150'dir), daha sonra sahip olduğu 1690 cilt kitabını bu kütüphaneye koyduğunu belirtmektedir" demektedir.

⁴³ M. SÜREYYA: a.g.e., Cilt 4, s. 614; A. ALTUNSU: **Osmanlı Şeyhülislâmları**. Ankara 1972, s. 143.

⁴⁴ Koleksiyonun geliştirilmesi ile ilgili olarak bkz. A.VASIF: a.g.e., Cilt 1, s. 321-322; Jos. Von HAMMER: **Geschichte des osmanischen Reiches**. Petsh 1836, Cilt IV, s, 576.

⁴⁵ Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi'nin kitap severliğine dikkati ilk kez çeken Doç. Dr. Serpil BAĞCI olmuş ve bu konu da 1999'da Hollanda'nın Utrecht kentinde düzenlenen XI. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi'nde "An Eighteenth-Century Patron & The Reuse and Transformation of Older Images" başlıklı bir bildiri sunmuştur.

⁴⁶ M. SÜREYYA: **Sicilli Osmani**. haz. N. AKBAYAR-S. A. KAHRAMAN, Cilt 2, İstanbul 1996, s. 475; İ. H. DANİŞMEND: a.g.e., s. 540.

⁴⁷ M. SÜREYYA: **Sicilli Osmani**. haz. N. AKBAYAR-S. A. KAHRAMAN, Cilt 2, İstanbul 1996, s. 475.

⁴⁸ Şeriye Sicili, İstanbul, Defter No. 5/765, y. 1b.

adet murakka ve iki adet minyatürlü el yazma daha bulunmaktadır.⁴⁹ Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir *Silsilenâme* (T. 6092) ve Türkçe yazılmış üç ciltlik *Şahnâme* (T. 6131, 6132, 6133) nüshası da Mehmed Emin Efendi'nin metrukatına dair kayıt içermektedir.⁵⁰

Kitaplara ve hat sanatına, ilgili ve meraklı, entellektüel bir babanın oğlu oluşu, küçük yaşlardan itibaren aydın bir çevrenin içinde yetişmiş olması, Mehmed Emin Efendi'nin de kitap sever olmasını sağlamış olmalıdır. Babasının yaptırdığı kütüphaneyi zenginleştirip geliştirmesi, dönemin aydın, seçkin kişilerinin sahip olabileceği *Silsilenâme*, *Şahnâme*, *Hamse* ve *Acaibü'l Mahlukat* gibi kitapların özel kütüphanesinde oluşu, onun kitap severliğini pekiştirmektedir.

Mehmed Emin Efendi'nin vakıf kayıtlarında kitapların listesi verilmiş ve Medine Mahmudiye Medresesi'ne bağışlanan kitaplar belirtilmiştir.⁵¹ Bu kitaplar daha sonraki yıllarda Topkapı Sarayı'na tekrar getirilmiş ve Kütüphane'nin Medine Kitaplığı bölümüne kaydedilmiştir. Kitapların bir kısmında Medine Mahmudiye Medresesi'ne bağışlanmış olduklarına dair kayıt ve "*Mehmed Emin Efendi bin Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi bin el-Hac Mustafa Ağa bin el-Hac Hüseyin Ağa 1207*" (M. 1792-93) yazmaktadır. Bu koleksiyondaki kitaplar 14.-15. yüzyıllar ile 18. yüzyıl Osmanlı dönemine aittir. Erken tarihli yazmaların tekrar elden geçirilerek 18. yüzyıla ait kitaplarla benzer şekilde ciltlenmiş olması, aynı atölyede yapıldıklarını düşündürmektedir.⁵² Mehmed Emin Efendi'nin metrukatından olan murakkalarda benzer şekilde düzenlenmiş ve kumaşla ciltlenmiştir. Bazı kütüphane kurucularının vakfettikleri kitapların tamir ve bakımı için, kütüphanelerine mücellid tayin ettikleri bilinmektedir. 18. yüzyılda kurulan kütüphanelerin bir çoğunda da mücellid vardır.⁵³ Dolayısıyla kumaş kaplı ciltler ve Medine Kitaplığı'ndaki benzer ciltli kitaplar, bize Veliyyüd-dîn Efendi Kütüphanesi'nde de bir cilt atölyesi ve mücellid olabileceğini düşündürmektedir.

⁴⁹ H. 2135, H. 2162, H. 2168 envanter no.lu murakkalar ve Türkçe yazılmış H. 405 envanter no.lu *Acaibü'l Mahlukat* nüshası ile H. 1115 envanter no.lu *Hamse-i Nizami* nüshası.

⁵⁰ Serpil BAĞCI: a.g.b.

⁵¹ VGMA 745, s. 107 v.d.

⁵² Serpil BAĞCI: a.g.b.

⁵³ İ. ERÜNSAL: a.g.e., s. 185-188.

2.3 Katalog

Katalog No : 1 (Res. 9)

Yaprak No : 1b

Adı : Tezhipli ünvan sayfası

Üslûbu : Safevî ve Osmanlı

Ölçüsü : 31.5x14.5 cm.

Tanımı : Murakkanın ünvan sayfası formunda düzenlenmiş olan ilk sayfası, farklı teknik ve kompozisyonlarla bezenmiş, münferit tezhip çalışmalarının *vassale* yöntemiyle bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Birbirinden farklı üç tezhipli kağıdın birleştiği yerlere altın cedveller çekilmiş, böylece kağıtların birleşme kenarları kapatılmıştır. En üstteki 1 no.lu tezhipli parçanın genişliği, 2 ve 3 no.lu tezhipli parçaların genişliğinden fazla olduğu için, bu eksik kalan boşluklara somon ve nefli yeşil renkli bordürler ilâve edilerek, bu alan 13.8 cm. enindeki dikdörtgene tamamlanmış, altın cedvelle çerçevelenmiştir. Bu yaprak, en dışta yer alan iki farklı hâlkâr süslü bordürle de, esas murakka ölçüsüne tamamlanmıştır.

1 no.lu dikdörtgen alanın içerisindeki, dilimli dış bükey dendanlı kubbe formunun içi; kıvrım dallar üzerinde rumî, palmet, hatayî ve çin bulutu motifleriyle bezenmiştir. Dış bükey dendanlı kubbeyi çevreleyen lacivert cedvelden, yine lacivert renkle yapılmış rumî motifi tığlar uzanmaktadır. Köşe boşluklarının zeminine ise altın yıldızla rumî kompozisyonu yapılmıştır. Bu bölümün altında, zencerek çerçeveli, içi paftalara bölünmüş, rumî kompozisyonu bezeli bir dikdörtgen daha yer alır. Kullanılan renkler turuncu, lacivert, limon küfü, kahverengi ve altın yıldızdır. Bunu izleyen küçük dikdörtgen alanın içerisindeki ta'lik hatla yazılmış ayet Kur'an'ın İsra Suresi'nden (15:17) alınmıştır; *Kur'an'dan müminler için şifa ve rahmet (olan ayetleri) vahyederiz. Bunlarsa zalimlerin ancak ziyanlarını arttırır.*⁵⁴ Bu ayetin çevresi *beyn'es-sütûr* ile doldurulmuştur. Zemini altın yıldızdır, üzerindeki desenler ise siyah is mürekkebi ile yapılmıştır.

2 no.lu parçanın zemini altın yıldız ve mavi renkte boyanmıştır. Bu bölümde uygulanmış olan bezeme motifleri hatayî grubuna ait, turuncu, mavi ve beyazla

⁵⁴ Ö.R.DOGRUL: *Tanrı Buyruğu*. İstanbul 1928, s. 471.

renklendirilmiş çiçeklerdir. Ortada zemini altın yıldızla boyanmış paftanın zemini üzerindeki çok ince fırça ile çalışılmış kıvrım dallı çiçek bezemelerinde siyah is mürekkebi kullanılmıştır. Yanlardaki salbek formlu küçük paftaların içinde birer hatayî yer almaktadır.

3 no.lu kare formlu alanın merkezinde tezhipli bir madalyon yer alır. Bu madalyonun zemini sıvama altındır. Hatayî ve rumî motiflerinin kullanıldığı bezemelere, pembe, beyaz, mavi ve turuncu renk uygulanmıştır. Madalyonu çevreleyen daire formlu cedvelin içi boş bırakılmış, köşe boşlukları madalyonun içindeki tezhip üslûbuyla aynı üslûpta bezenmiştir. Bu alanları kuşatan bordürlerden içte olanı somon, dıştaki ise nefi yeşil renktedir. Her iki bordüre, aynı fırça üslûbuyla, altın yıldızla yapılmış çiçek ve spiral dönen motifler uygulanmıştır. En dışta bütünleyici bir altın cedvel, vassale yöntemiyle bir araya getirilmiş olan tüm tezhipleri sınırlar. Bundan sonra gelen hâlkârlı bordürlerden ilki hatayî ve hançeri yapraklarının dönüşümlü tekrarlandığı bir bezemeye, ikinci bordür ise orman konulu bezemeye sahiptir. Dışta yaprak kenarları taraklı şal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: 1 no.lu parçada görülen tezhibin benzeri, Safevî dönemine ait, 1586 tarihli, Horasan üslûbundaki, TSMK H. 986 envanter no.lu *Dîvân-ı Hâfız* yazmasının 1b yaprağında da görülmektedir (Res. 88).⁵⁵ Dış bükey dendanlı dilimli başlığı çevreleyen cedveldeden, lacivert renkli rumî motifli tığlar uzanmaktadır. Levha başlığın lacivert ve altın yıldız zemini, kıvrım dallar üzerinde rumî, hatayî ve çin bulutu motifleriyle bezenmiş, çiçeklerde beyaz, turuncu, pembe ve mavi renkler kullanılmıştır. Tezhiplere çerçeve oluşturan artı işareti biçimindeki bezemeler, zencerekli cedvel, murakkanın 1 no.lu parçası ile aynı üslûp özelliklerini taşır. Ayrıca yine Saray Kütüphanesi'ndeki Safevî dönemine ait Horasan üslûbundaki, 1568 tarihli, H. 1233 envanter no.lu *Asar-ı Muzaffar* yazmasının 2a yaprağı⁵⁶ ile 1575 tarihli, R. 877 envanter no.lu *Hamse-i Nizami*⁵⁷ yazmasının 3a yaprağında da aynı işçilik ve renklerle yapılmış tezhiplerin oluşu, murakkanın bu tezhipli parçasının

⁵⁵ F. ÇAĞMAN-Z. TANINDI: a.g.e., s. 46, res. 36; F. ÇAĞMAN-Z. TANINDI: "Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış", *Aslanapa Armağanı*. İstanbul 1996, s. 43-46, res. 4-8, 11.

⁵⁶ F. ÇAĞMAN-Z. TANINDI: a.g.m., s. 39-43, res. 1-3.

⁵⁷ F.E.KARATAY: *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*. F. 442, İstanbul 1961.

16. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirilebilmesini ve Safevî dönemi Horasan üslûbu olarak tanımlanabilmesini sağlar.

2 no.lu tezhipli parça, Safevi döneminde Kazvin’de 1550’lerde hazırlanan, TSMK H. 728 envanter no.lu *Yusuf-u Züleyha*⁵⁸ yazmasının 1b-2a yaprağındaki tezhip ile benzerlikler göstermektedir (Res. 89). Altın yıldız ve lacivert renk zemin üzerine rumî ve hatayî grubu motifleri yapılmış, beyaz, turuncu, pembe, mavi renkler kullanılmıştır. Dış bükey dendanlı şemselerin altın yıldız zemini üzerindeki, ince fırça ile çalışılmış kıvrım dallı çiçek bezemelerinde siyah is mürekkebi kullanılmıştır. H. 986 no.lu yazmanın tezhiplerinde de aynı işçiliğin olması, 2 no.lu tezhipli parçayı da Safevî dönemi 16. yüzyıl ikinci yarısına tarihlendirmemizi sağlamaktadır.

Tezhipli parçaları çevreleyen somon renk zeminli bordüre uygulanan, spiral kıvrım dallar üzerindeki altın yıldız çiçek ve yaprak tezhibinin, Safevî dönemine ait Horasan üslûbundaki, 1580 tarihli, TSMK H. 777 no.lu *Hamse-i Nizami*⁵⁹ nüshasının 86b yaprağında da oluşu (Res. 90), bu tezhibin de yine 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevi dönemine ait olduğunu göstermektedir.

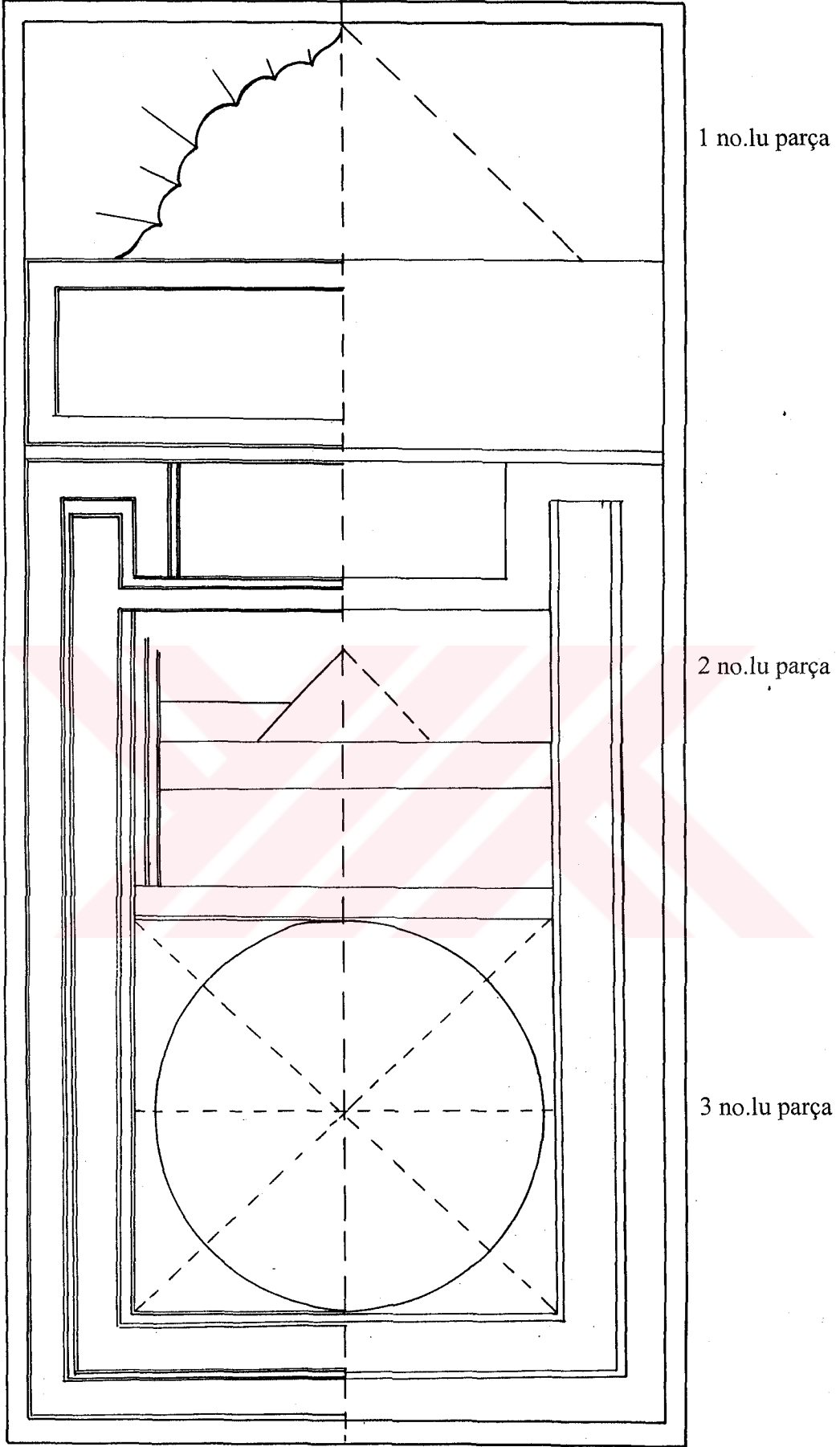
Murakkadaki tüm bu tezhipli parçaları çevreleyen hâlkârın benzerinin, Safevî dönemine ait Isfahan üslûbundaki 1610 civarına tarihlenen, TSMK E.H. 1641 no.lu *Mahzenü’l Esrar* yazmasında da oluşu,⁶⁰ hâlkârın, 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı Safevî dönemine ait olduğunu göstermektedir (Res. 91).

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁵⁸ F.E.KARATAY: a.g.k., F. 746.

⁵⁹ F.E.KARATAY: a.g.k., F. 468.

⁶⁰ F. ÇAĞMAN-Z. TANINDI: a.g.e., s. 48.

Çizim 1: Tezhipli ünvan sayfasının planı

Katalog No : 2 (Res. 10)

Yaprak No : 2a

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış mensur bir eserin sayfası.

Ölçüsü : 31.5x22 cm.

Tanımı : Yaprığın merkezinde, Farsça ta'lik hatla on satır halinde yazılmış bir metin yer alır. Bu kısımda şöyle yazmaktadır: *Çabuk çabuk konuşmak düşüncesizce hareket etme anlayışı, geçimsizlik ve öfke işaretidir. Orta halli söz söylemek akıl ve feraset işaretidir. Çok geç konuşmak anlayış yavaşlığının işaretidir. Yumuşak et, anlayış kuvveti ve huy güzelliğine işaretidir. Sert et vücut kuvveti, tabiat kabalığı ve anlayış zayıflığına işaretidir.* Etrafını çeviren bordüre iki farklı pafta deseni yapılmış, zeminleri lacivert renge boyanmış ve içlerine rumî ve hatayî motifleriyle desenler yapılmıştır. Yeşil, turuncu, beyaz, kırmızı, siyah ve altın yıldız renkleri kullanılmıştır. Bu alanı, üç bölüme ayrılmış, lacivert zemin üzerine altın yıldız ile yapılmış rumî desenli bir bordür çevirmektedir. Orta kısımda ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'alar ve hatayî motifi desenli paftalar yer almaktadır. Farsça kıt'alarda; Mecnun'un babasının, oğlunu görmeye gidişi, Mecnun'un babasına cevabı ve babasının Mecnun'a veda edişinden bahsedilmektedir.⁶¹ Sayfa kenarları, krem rengi kağıt zemin üzerine hatayî grubu desenli hâlkâr ve taraklı şal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Bu yaprakta görülen tezhip, murakkanın 1b yaprağındaki tezhip üslûbunu yinelemektedir. Safevî dönemine ait ve Horasan bölgesinde hazırlanmış olduğu düşünülen, 1585 tarihli, TSMK H. 1513 no.lu *Şahname*⁶² nüshasının 4a yaprağı, murakkanın 2a yaprağı ile tezhip ve hâlkâr üslûbu açısından büyük benzerlikler göstermektedir (Res. 92). Burada da altın yıldız, kırmızı ve lacivert renk zemin üzerine, yeşil, mavi, kırmızı, beyaz renklerin kullanıldığı rumî ve hatayî grubu motifleri ile tezhip yapılmış, yaprak kenarları da hatayî grubu motifleri ile süslenmiştir. Freer Gallery of Art'daki, üzerinde 16. yüzyıl ikinci yarısına ait resimlerin ve Şah Abbas'ın 1587 tarihli mührünün olduğu, Safevî murakkasından çıkarılmış olan bir yaprakta da, murakkanın 2a yaprağındaki rumîli bordürün benzeri

⁶¹ Geniş bilgi için bkz. NİZAMİ: *Leyla ile Mecnun*. Çev. A. Tarhan, Dünya Edebiyatından Tercüme, Şark İslam Klasikleri No:13, İstanbul 1965, s. 154-164.

⁶² F.E.KARATAY: a.g.k., F. 339.

görülmektedir (Res. 93).⁶³ Tüm bu benzerlikler murakkanın 2a yaprağındaki tezhip ve hâlkâr üslûbunun Safevî dönemi 16. yüzyıl ikinci yarısına ait olduğunu göstermektedir.

Metinde insan karakterine ait özelliklerle ilgili söylemlere yer verilmiştir. Genç ve tecrübesiz bir kişiye, deneyimli birinin nasihatlarını içeren sözler yer almaktadır. Metnin çevresine de Mecnun ve babası ile ilgili kıt'aların yerleştirilmiş olması; babanın oğula, büyüğün küçüğe nasihat verdiği fikrini güçlendirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁶³ Esin ATIL: *The Brush of the Masters: Drawings from Iran and India*. Washington D.C. 1978, s. 44.

Katalog No : 3 (Res. 11)

Yaprak No : 2b

Adı : Kırdı dinlenme.

Üslûbu : 1600-1610 civarı İsfahan

Ölçüsü : 26x16.5 cm.

Tanımı : Murakkanın 2b-3a yaprakları takdim minyatürü şeklinde düzenlenmiş ve serlevha tezhibinde tasarlanmıştır. Merkezdeki minyatürlerin etrafını çevreleyen bordür, 17. yüzyıl özelliği olarak dandanlı iç bükey girişlere sahiptir. Zeminde lacivert, turuncu ve altın yaldız kullanılmış ve hatayî grubu çiçeklerle bezeme yapılmıştır. 2b yaprağının sol, 3a yaprağının ise sağ kenarlarına simetrik olarak hâlkâr bordürler yapılmıştır. Tezhipli ve hâlkârlı bordürleri dışta somon renkli bir cedvel çevrelemektedir. Yaprak kenarları ise kumlu battal ebrusu kaplıdır.

2b yaprağındaki minyatürde, önde muhtemelen şehzadenin atı ve bakıcısı, ortada şehzadenin maiyetinden üç figür, elinde doğanı ve yanında köpeği ile doğancı, arkada ise ikisi kaya üzerinde oturan biri ayakta üç figür yer almaktadır. Sağdaki yeşil giysili, elinde kase tutan şehzade olmalıdır. Karşısındaki figür sağ elinde bir sürahi tutmakta, sol elindeki muhtemelen meyveyi de şehzadeye sunmaktadır. Gökyüzü altın yaldıza boyanmıştır. Mavili grili bulut kümeleri görülmektedir. Tepelerin ve kayaların konturlarının koyu boyanmasıyla derinlik hissi yaratılmaya ve zemine yerleştirilen ot kümeleri, çiçekler ve çiçek açmış bahar dalları ile bir bahar doğası canlandırılmaya çalışılmıştır.

Değerlendirme: Bu yaprakta görülen minyatür üslûbunun benzeri, kolofonundaki kayda göre, 1597 Kasım'ında yani Şah Abbas döneminde İsfahan'ın başkent olduğu yıl tamamlanmış olan, TSMK H. 1492 no.lu *Şahname* yazmasında görülmektedir (Res. 94).⁶⁴ Yine Saray koleksiyonundaki H. 1502 no.lu bir başka *Şahname* yazmasının minyatürleri de, eser tarihsiz olmasına rağmen, H. 1492 no.lu yazma ile büyük benzerlikler taşıdığından, 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl başında Kazvin'den İsfahan'a geçiş döneminde yapılmış ve İsfahan üslûbunun ilk örnekleri olarak

⁶⁴ G.İNAL: "Topkapı Sarayı Müzesindeki Bazı Şah Abbas Dönemi Şehname'lerinin Minyatürleri", *Hacettepe Beşeri Bilimler Dergisi*. Ankara 1980, Cilt 10, sayı 3, s.13.

değerlendirilmektedir (Res 95).⁶⁵ Boyları kıvrılarak uzayan, bel kısımları çukur, mide kısımları hafifçe kabarık figürlerin vücutları omuzlara atılan şallar, beldeki kuşaklar, sarıklar, giysiler, doğa motifleri, kesik kıvrılan çizgilerle şekillenmiştir. Erkeklerin sarıkları iki yana doğru uzamış, sarığın serbest kalan ucu arkadan serbestçe sarkıtılmış, dalgalı zülüfler omuzlara doğru sarığın altından uzanmıştır.⁶⁶ Doğa görünümleri renk tonlamalarıyla derinlik kazanmış, kalabalık insan grupları resmin yüzeyini doldurmuştur. Kişilerin bireysel özellikleri, yüz ifadeleri ustaca verilmiştir.⁶⁷ Murakkanın 2b yaprağı herhangi bir tarih veya imza taşımasına rağmen, belirtilen üslûp özelliklerini taşıyan resimler, *Aga Rıza üslûbu* veya *İsfahan üslûbu* adıyla tanımlanabilir. Bu üslûp özelliklerine ve H. 1492 ve H. 1502 no.lu eserlere dayanarak, murakkanın 2b yaprağındaki minyatür, Safevî dönemi İsfahan üslûbuna ve 1600-10 civarına tarihlenebilir.

Minyatürü çevreleyen tezhibin benzeri TSMK H. 1492 no.lu *Şahname* yazmasında görülmektedir (Res. 96). Bu yaprak levha ve haşiyeli çerçeve tezhiplidir. 17. yüzyıl özelliği olarak dendanlı iç bükey girişler görülür. Lacivert zemin üzerine turuncu, beyaz, pembe, mavi ve altın yıldız kullanılmış ve hatayî grubu çiçeklerle bezeme yapılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁶⁵ G. İNAL: a.g.m., s. 13.

⁶⁶ Sheila R. CANBY: *The Rebellious Reformer: The drawings and paintings of Rıza-yi Abbasi of İsfahan*. Azimuth Editions, London 1996, cat. 5, 13-14, 19-20, 51; Z. TANINDI: "Rıza-yi Abbasi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Baskıda).

⁶⁷ Sheila R. CANBY: a.g.e., cat. 57-58, 62-63, 70, 104, 126, 128; Z. TANINDI: a.g.m.

Katalog No : 4 (Res. 12)

Yaprak No : 3a

Adı : Genç bir sultanın alimlerle sohbeti.

Üslûbu : 1600-1610 civarı İsfahan

Ölçüsü :16.5x26 cm.

Tanımı : Oval bir kompozisyon şemasına göre dizilmiş figürlerden sultan ve karşısındaki iki figür halı üzerinde, diğerleri yerde oturmakta, soldaki hizmetli figürü ise ayakta durmaktadır. Sahne, çitli bir bahçe de havuz başında canlandırılmıştır. Öndeki iki figürün elinde ve sultanın önünde kitaplar yer almaktadır. Önde sağdaki figür bir şeyler anlatmakta ve diğerleri de onu dinlemektedir. Altın yıldız gökyüzünde mavi-gri bulutlar yer almaktadır. Tepelerin konturları belirgindir.

Değerlendirme: Eserin 3a minyatürü, 2b yaprağındaki minyatür ve TSMK H. 1492 ile H. 1502 no.lu eserlerdeki ⁶⁸ minyatürler ile aynı üslûp özelliklerine sahiptir (Res. 94-95). Dolayısıyla 3a yaprağındaki minyatürde, Safevî dönemi İsfahan üslûbuna ve 1600-10 civarına tarihlenebilir.

Bu yaprak 2b yaprağı ile aynı sayfa düzenine sahiptir. Resimler murakkaya karşılıklı yerleştirilmiş ve üç köşelerine aynı tezhipler yapıştırılmıştır. Bir kenarları ise hâlkâr süslüdür. Her iki resimde de ana figür genç bir soyludur. Dolayısıyla resimlerin bir araya getirilişinde, aynı üslûp özelliklerini taşıyor olmalarının yanı sıra, konulardaki ana karakterler, vurgular da göz önünde tutulmuştur.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁶⁸ Bkz. tezde dip not. 64.

Katalog No : 5 (Res. 13)

Yaprak No : 3b

Adı : Fasça ta'lik hatla yazılmış bir kıt'a.

Hattatı : Mîr İmâd el-Hasenî

Ölçüsü : 17x7.4 cm.

Tanımı : Yaprığın merkezinde diagonal biçimde Farsça ta'lik hatla, dört satır halinde yazılmış aşka dair bir kıt'a yer almaktadır. Üst sağ ve sol alt köşelere üçgen koltuklar yapılmıştır. Altta *Mîr İmâd el-Hasenî* imzası okunmaktadır. Ayrıca silik olduğundan okunamayan, muhtemelen kare formlu bir mühür de vardır. Yazının zeminine altın yaldızla küçük otsu bitkiler yapılmıştır. Hattı çevreleyen bordüre altın yaldızla serbest fırça tekniğinde desenler yapılmış ve nesta'lik hatla Farsça mesnevi tarzında yazılmış kıt'alar yapıştirilmiştir. Bundan sonra gelen farklı desenlerdeki hâlkârlı bordürlerden ilki dilimli madalyonlu, ikincisi ise rumîli kompozisyon desenine sahiptir.

Değerlendirme: Mîr İmâd ve İmâdülmülk diye tanınan Safevî devrinin ünlü nesta'lik hattatı ve şairi Mîr İmâd el-Hasenî, Safevî devletinin kütüphane müdürlüklerinde ve yüksek idari işlerinde görev yapan Kazvin'li Seyfi ailesine mensup olarak 1554'te doğmuştur. İlk tahsilini Kazvin'de yapan İmâd, nesta'lik hattı Mâlik Deylemî'den meşketmiş, daha sonra Tebriz'e giderek Molla Muhammed Hüseyin-î Tebrizî'den nesta'lik hattaki bilgi ve yeteneğini geliştirmiştir. Hat eğitimini tamamladıktan sonra Osmanlı ülkesine ve oradan Hicaz'a gitmiş, bu seyahatlerinden sonra 1599'da İsfahan'a yerleşmiş; Safevî şahı Şah Abbas'ın (1582-1629) sarayına girmiş, Ferhad Han Karamanlı'nın kütüphanesinde kâtip olarak çalışmış ve yazdığı eserlerin yanı sıra öğrenciler yetiştirmiştir. Mîr İmâd el-Hasenî, sanatında ve Şah Abbas'ın nazarında yükseldiğinden zamanla çeşitli iftiralara maruz kalmış ve öldürülmüştür. Eserlerine genellikle *Mîr İmâd-ı Hasenî-i Kazvînî*, *İmâdülmülk el-Hasenî*, *Mîr İmâd el-Hasenî*, *Mîr İmâd*, *İmâd*, *İmâdülmülk el-Hasenî es-Seyfi* şeklinde ketebe koymuştur. Osmanlı hattatları tarafından örnek alınan İmâd'ın üslubu öğrencisi Derviş Abdi tarafından 17. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'a taşınmış ve zamanla yetiştirdiği öğrenciler, Mîr İmâd ile aynı ayarda tutularak *İmad-ı Rum*

(Anadolu'nun İmadi) ünvanı ile anılmışlardır.⁶⁹ Murakkadaki ilk ketebeli hat örneği de İmâd ile başlamaktadır.

Yaprak kenarlarındaki süslemenin benzeri, Safevî dönemine ait, 1575 tarihli, TSMK R. 877 no.lu *Hamse-i Nizami*⁷⁰ nüshasının yaprak kenarlarında da görülmektedir; kalıpla yapılan pembe, yeşil, eflatun, kırmızı, kahverengi boya püskürtülerek ve altın yaldızla konturlanarak yapılmış ormanda yaşam tasvirleri, sarmal rumîler (Res. 97). Murakkanın 3b yaprağındaki hâlkâr süsleme ile bu yazmadaki süslemenin teknikleri farklı olmakla birlikte, benzer üslûpta yapılmış olması, bu süslemenin 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî dönemine ait olduğunu göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁶⁹ U. DERMAN: a.g.e., s. 198; Ş. RADO: a.g.e., s. 87-88; M. SERİN: *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. İstanbul 2003, s. 274.

⁷⁰ F. E. KARATAY: a.g.k., F. 442.

Katalog No : 6 (Res. 14)

Yaprak No : 4a

Adı : Fasça ta'lik hatla yazılmış bir kıt'a.

Hattatı : Sultan Ali el-Meşhedî'nin Farsça ta'lik hatla yazdığı kıt'anın Mas'ud b. Miraki el-Muzehhip tarafından yapılan kopyası.

Ölçüsü : 23x13 cm.

Tanımı : Yaprığın merkezinde, Sultan Ali el-Meşhedî'nin ta'lik hatla yazdığı, *Hz. Adem, Kelimullah (Hz. Musa) ve Hz. Muhammed'e övgü* içeren kıt'asının, Mas'ud b. Miraki el-Muzehhip tarafından yapılan kopyası yer alır. İki bölüme ayrılmıştır. Bir satır lacivert, bir satır altın yıldız olmak üzere toplam dört satır olan kıt'a diagonal, sol kenardaki dikdörtgen kısımda yer alan hat ise yatay biçimde yazılmıştır. Alt ve üst köşelerdeki üçgen koltuklar ile soldaki dikdörtgen koltuk, fırça işçiliği açısından aynı üslûp birliğini göstermektedir. Sadece sağ üstteki koltuğun zemini boyalıdır. İçteki pafta zencerekli cedvelle sınırlandırılmıştır. Bundan sonra gelen cedvel hatayî ve rumî grubu motiflidir. Diğer koltuklar ise hatayî motifli kıvrım dal süslüdür. Alttaki koltukta *Sultan Ali el-Meşhedî* adı, soldaki iki satırlık yazının altında ise, *Mas'ud b. Miraki el-Muzehhip* tarafından yazının kopya edildiği yazılıdır. İmzasını Muzehhip olarak attığından hattı tezhiplendiği de düşünülebilir. Keşideli harflerin içi Farsça gubârî hatlarla doldurulmuştur. Sayfa kenarlarındaki farklı kompozisyonlara sahip hâlkâr süsler Safevî üslûbundadır. Kuş ve hatayî motifleriyle oluşturulmuş hâlkâr açık renk zemin üzerine yapıldığından, motif detaylarının belirlenebilmesi için pembe ve mavi renklerle hafifçe renklendirme yapılmıştır. Diğer hâlkâr ise orman konuludur. Yaprığın alt kısmına ise ölçüyü tamamlamak için tezhipli ince bir şerit daha yapıştirilmiştir.

Değerlendirme: Bu yaprakta, 15. yüzyıl sonu Timurî döneminin ünlü bir hattatına ait kıt'anın yüzyıl sonra, Safevî dönemi hattatı tarafından kopya ediliyor oluşu, Sultan Ali el-Meşhedî'nin sadece yaşadığı dönemde ünlü ve değer verilen bir hattat olmadığını, yüzyıllar sonra da önemini ve değerini koruduğunu gösterdiği gibi;

önceki ustaların, özellikle Heratlı Tîmuri hattat ve Bihzad gibi ustaların ünlü eserlerinden kopya yapmanın da gelenek olduğuna işaret eder.⁷¹

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁷¹ Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. , D. J. ROXBURGH: “Kamal Al-Din Bihzad and Authorship in Persianate Painting”, **Muqarnas**. Volume 17, Leiden-Brill 2000, s. 119-146.

Katalog No : 7 (Res. 15)

Yaprak No : 4b

Adı : Tahtta oturan sultanın maiyeti ile meclisi.

Üslûbu : 1600-10 civarı İsfahan – Herat.

Ölçüsü : 32.3x21 cm.

Tanımı : Kompozisyon iki paralel sıradan oluşmaktadır. Önde çalgıcılar, içki sunan ve içenler, arkada ise tahtta sultan, kendisine içki sunan bir figür ve maiyeti görülmektedir. Figürlerde yay kaşlar, iri ve çekik gözler, küçük bir burun ve ağız, yüz özellikleridir. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Bu yaprakta görülen minyatür, murakkanın 2b-3a yapraklarındaki minyatürle aynı üslûp özelliklerini taşımaktadır; boyları kıvrılarak uzayan, bel kısımları çukur, mide kısımları hafifçe kabarık figürlerin vücutları, giysiler ve doğa motiflerindeki, kesik kıvrılan çizgiler, iki yana doğru uzanan sarıkların altından dökülen dalgalı zülüfler, bireysel özellikleri ustaca verilmiş figürler (Res. 11, 12, 94). Bu üslûp özelliklerine dayanarak, murakkanın 4b yaprağındaki minyatürün, Safevî dönemi İsfahan üslûbuna ait olduğu ve 1600-10 civarına tarihlenebileceği söylenebilir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 8 (Res. 16)

Yaprak No : 5a

Adı : Sultanın meclisi.

Üslûbu : Safevî dönemi 1540 civarı muhtemelen Kazvin

Ölçüsü : 27.5x22 cm.

Tanımı :Sultan açık havada, çadırındaki tahtına oturmuş, yanındaki şehzadenin kendisine sunduğu kaseyi tutmaktadır. Oldukça kalabalık olan sahnede sultanın maiyeti, yiyecek-içecek servisi yapan hizmetkârlar ve çalgıcılar görülmektedir. Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figürlerin ayrı düzlemlerde ve kimilerinin profilden verilmesiyle, ayrıca tepe arkasındaki at ve figürle resme derinlik kazandırılmıştır. Giysi ve halılardaki ayrıntıcılık ile süslemecilik, kapların altın oluşu sahneyi daha da zengin kılmaktadır. Doğa betimlemesine baktığımızda önde bir su birikintisi, çiçek kümeleri, arka planda ise konturları kalın çizgilerle verilmiş bir tepe, solda bir ağaç ve zeminde de küçük taş parçaları ile ot kümeleri görülmektedir. Gökyüzü altın yıldız boyalıdır. Resmi çevreleyen bordüre iki farklı hâlkâr süsü yapıştirilmiştir. Üst ve alt kenarlarda altın yıldızla kalıpla çalışılmış desen çalışması, sağ ve sol kenarlarda ise rumî ve hatayî grubu motifli tarama hâlkâr görülmektedir. Sayfa kenarları kumlu hatip ebrusu ve üstte ince bir şerit halinde kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Murakkadaki bu minyatürün benzeri, geçmişteki sahibinden dolayı günümüzde *Houghton Şahnamesi* olarak tanınan, muhtemelen yapımına 1522'de Safevî Şahı Şah İsmail döneminde başlanan ve 1530'lardan önce Şah Tahmasp (1524-76) döneminde tamamlanan, 258 minyatürlü bir Şahname-i Firdevsî nüshasında görülmektedir (Res. 98).⁷² *Dağda yapılan savaş palanını* konu eden minyatürde görülen figür tipleri, giysiler, çadır ve halılardaki desenler, doğa betimlemeleri, murakkadaki minyatür ile benzerlikler taşır. Her iki resimde de ortada, benzer forma ve süslemelere sahip direkli bir çadır ile arkasında bir sayeban yer almaktadır. Sahne oldukça kalabalıktır. Figürlerin giysileri, çadırlardaki süslemeler oldukça ayrıntıcı bir üslûpta yapılmıştır. Gökyüzü her iki resimde de

⁷² Bu eserle ilgili ayrıntılı bilgi ve resimler için Bkz. M.DICKSON-S.C.WELCH: *The Houghton Shahnameh*, 2 Cilt, Cambridge 1981, No. 176.

altınyaldıza boyanmış, ufuk hattı yüksek verilmiş, tepeler kalın konturlarla belirginleştirilmiş ve cılız ot kümeleri yapılmıştır. Her iki resimde görülen bu benzerlikler, murakkadaki minyatüründe, Şah Tahmasp (1524-1576) devri 1540 civarı Kazvin’de yapılmış olabileceğini göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 9 (Res. 17)

Yaprak No : 5b

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış kıt'a.

Hattatı : Abdî

Ölçüsü : 18x8 cm.

Tanımı :Yaprağın merkezinde yer alan, beyaz zemin üzerine siyah mürekkeple, diagonal biçimde, dört satır halinde, ta'lik hatla Farsça yazılmış kıt'a, kâtip *Abdî*'nin *Nevruz için yazdığı* bir dörtlüğü içermektedir. Üst ve alt köşelerdeki altın yaldız boyalı üçgen koltuklardan alttakinde *Abdî* imzası okunmaktadır. Etrafındaki mavi zemin üzerine altın yaldızla bulut ve hatayî grubu motiflerle bezeli bordüre, her iki tarafta da dörder tane olmak üzere, beyaz zemin üzerine siyah mürekkeple dikey biçimde nesta'lik hatla yazılmış kıt'alar yapıştırılmıştır. Bu alanı açık yeşil zemin üzerine altın yaldızla yapılmış bulut motifli hâlkâr süsleme çevrelemektedir. Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Buharalı olan Derviş Abdî'nin (öl.1647) asıl adı Abdullah'tır. Fakat halk arasında Derviş Abdî diye tanınmıştır. İsfahan'da Mîr İmâd el-Hasenî'den nesta'lik hattı meşkederek icâzet almış, daha sonra İstanbul'a gelerek Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bir odaya yerleşmiştir. İmâd üslûbu, Abdî tarafından İstanbul'a getirilmiştir ve burada çok beğenilerek Osmanlı hattatları tarafından kullanılmıştır. Abdî hocasını ziyaret etmek üzere İsfahan'a gittiğinde İmâd'ın öldüğünü öğrenmiş, hocasının kendisine bıraktığı emanetleri alarak İstanbul'a geri dönmüştür. 1625 yılında hac vazifesini yerine getirmek üzere Medine'ye gitmiş ve ölümüne kadar burada yaşamıştır (1647).⁷³ Derviş Abdî'nin nadir görülen kıt'alarından başka bilinen en büyük eseri bir *Şahnâme-i Firdevsî* tercümesidir.⁷⁴

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁷³ U. DERMAN: a.g.e., s. 37; Ş. RADO: a.g.e., s. 96; M. SERİN: a.g.e., s. 281-283.

⁷⁴ Bugün New York Public Library'de bulunan Spencer Collection Turkish MS. 1 no.lu bu eser için bkz. M. SERİN: a.g.e., s. 281-283.

Katalog No : 10 (Res. 18)

Yaprak No : 6a

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış kıt'a.

Hattatı : Abdî

Ölçüsü : 17.5x7.5 cm.

Tanımı :Yaprağın merkezindeki beyaz zemin üzerine, siyah mürekkeple, diagonal biçimde dört satır halinde, ta'lik hatla Farsça yazılmış kıt'a Abdî'nin aşka dair bir dörtlüğünü içermektedir. 5b yaprağında olduğu gibi, üst ve alt köşelerdeki üçgen koltuklardan alttakinde Abdî ketebesini yer almaktadır. Etrafındaki krem renk zemin üzerine altın yaldızla kıvrım dal ve çiçek motifi bezeli bordüre, beyaz zemin üzerine siyah mürekkeple nesta'lik hatla yazılmış kıt'alar yapıştırılmıştır. Bu kıt'alar 5b yaprağındaki kıt'alarla aynıdır. Bu alanı çevreleyen hâlkârlardan ilki, yeşil renk zemin üzerine altın yaldız ile, serbest fırça tekniğinde, herhangi bir motif grubuna bağlı olmadan çalışılmıştır; ikincisi ise orman konuludur.

Değerlendirme: Murakkanın 5b-6a yapraklarına Abdî⁷⁵ ketebeli hatların karşılıklı yerleştirilişi, murakkadaki özenli düzenlemeyi pekiştirmektedir. Her iki örnekte de yazıyı çevreleyen zencerekli bordür, yapıştırma nesta'lik kıt'alar ve hâlkâr süsleme aynıdır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁷⁵ Bkz. tezde kat. no. 9.

Katalog No : 11 (Res. 19)

Yaprak No : 6b

Adı : Beyaz ata binmiş bir soylunun ava gidişi.

Üslûbu : 1600-1610 civarı İsfahan

Ölçüsü : 24.4x15.2 cm.

Tanımı : Minyatürde sağda beyaz atlı soylu ve hizmetlisi görülmekte, soylu çadırın önündeki genç kadınla konuşmaktadır. Altta, sağda inek sağan kadın, yavrusunu emziren bir koyun, çocuğunu yıkayan kadın ve üstte kavalını çalan çoban ile kırsal hayat verilmeye çalışılmıştır. Figürler yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlıdır. Kalın konturlu tepelerin ard arda birkaç düzlemde verilmesiyle resme derinlik kazandırılmıştır. Gökyüzü maviye boyanmış, ot kümeleri ve kalın gövdeli yeşil yapraklı ağaçla doğa betimlenmiştir.

Merkezdeki minyatürü çevreleyen, kahverengi ve lacivert zeminli paftalara bölünmüş bordür, hatayî grubu desenlidir. Çiçeklerde turuncu, kahverengi ve yeşil renkler kullanılmış, kenarları konturlanmıştır. Bundan sonra gelen dış bordürün zemini altın yaldız ile, serbest fırça tekniğinde çalışılmış küçük bitkilerle desenlendirilmiştir. Bordürün orta kısımlarına ise dış bükey dendanlı kubbeler yerleştirilmiş, zemini altın yaldızlı kubbelerin içi rumî motifleriyle bezenmiştir. Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Bu yaprakta görülen minyatür, murakkanın 2b-3a, 4b yaprakları ve TSMK H. 1492 no.lu *Şahname*⁷⁶ yazmasındaki minyatürle aynı üslûp özelliklerini taşımaktadır; boyları kıvrılarak uzayan, bel kısımları çukur, mide kısımları hafifçe kabarık figürlerin vücutları, giysiler ve doğa motiflerindeki, kesik kıvrılan çizgiler, iki yana doğru uzanan sarıkların altından dökülen dalgalı zülüfler, bireysel özellikleri ustaca verilmiş figürler (Res. 11, 12, 15, 99). Kadınlar, başlarını içine alarak omuzlarını da kaplayan örtü, alınlarının üst kısmında üçgen biçimde yükselerek arkadan bağlanan bir eşarp takmışlardır. Örtünün altından omuzlara doğru sarkan saçları dalgalıdır. Rengarenk giysileriyle oldukça zarif betimlenmişlerdir Doğa görünüşleri renk tonlamalarıyla derinlik kazanmış, kalabalık insan grupları resmin

⁷⁶ Bkz. tezde dip not. 64.

yüzeyini doldurmuştur. Bu üslûp özelliklerine ve H. 1492 no.lu esere dayanarak, murakkamın 6b yaprağındaki minyatürün, Safevî döneminde Isfahan üslûbunda yapıldığı ve 1600-10 civarına tarihlenebileceği söylenebilir.

Bu minyatürle birlikte murakkada soylu görüntülerine ait minyatürler yerini kırsal hayatı canlandıran minyatürlere bırakmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 12 (Res. 20)

Yaprak No : 7a

Adı : Leyla'nın çadırına gidip ekmek isteyen Mecnun.

Üslûbu : 1600-1610 civarı Isfahan

Ölçüsü : 29x15 cm.

Tanımı : *Hamse-i Nizami'nin Leyla ile Mecnun Mesnevisi'*nden alınmış bir sahnenin canlandırıldığı resimde, solda Leyla'nın çadırına gelip ekmek isteyen Mecnun tasvir edilmiştir. Önde yemek pişiren kadın, yanında hamur yoğuran ve iplik büken kadınlar, ortada çadırında oturmuş çocuğunu emziren kadın ve üstte süt sağan kadın ile kırsal hayat pekiştirilmiştir. Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Murakkaya karşılıklı yerleştirilmiş olan 6b-7a yaprağındaki minyatürler aynı üslûp özelliklerine sahiptir ve Safevî döneminde Isfahan'da 1600-10 civarında yapıldığı söylenebilir. Figürlerin yüz özellikleri, kumaşlardaki hayvan ve bitki motifleri, doğa betimlemeleri 6b yaprağı ile aynıdır. Benzerlikler aynı sanatçı tarafından yapılmış olabileceğini göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 13 (Res. 21)

Yaprak No : 7b

Adı : Ta'lik hatla Farsça yazılmış bir kıt'a.

Ölçüsü : 24x13cm.

Tanımı :Merkezde, açık kahverengi zemin üzerine siyah mürekkeple, diagonal biçimde, dört satır halinde, ta'lik hatla Farsça yazılmış bir kıt'a yer alır. Üst ve alt köşelerdeki üçgen koltuklara, lacivert zemin üzerine altın yaldızla, serbest fırça ile çiçek ve kıvrım dal süsleri yapılmıştır. Çalışma ketebesizdir. Hattı çevreleyen bordür, rumî ve hatayî grubu motifli Osmanlı üslûbunda tarama hâlkâr; sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Ketebesiz olan hat örneği; ta'lik hatla Farsça yazılması nedeniyle, murakkada hatlar arasındaki düzene işaret etmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 14 (Res. 22)

Yaprak No : 8a

Adı : Ta'lik hatla Farsça yazılmış bir kıt'a.

Hattatı : Sultan Hüseyin el-Tunî

Ölçüsü : 16.5x8.5 cm.

Tanımı : Merkezdeki, açık mavi zemin üzerine siyah mürekkeple, altı satır halinde ta'lik hatla Farsça yazılmış, *Sultan Hüseyin el-Tunî* ketebeli kıt'ada şöyle yazmaktadır: *Sana saygısı olmayan çocuk suyu olmayan çeşme, terbiyesiz genç gülü olmayan bağ, haya sahibi olmayan güzel de meyvesiz ağaç gibidir.* Bu hattı çevreleyen, hardal renk zemin üzerine, altın yıldız kıvrım dal süslü bordüre yapıştırılmış olan nesta'lik kıt'alar, Hafız-ı Şirazi'nin iki ayrı gazelinden bölümler içermektedir.⁷⁷ I. Gazel: *Ömrüm olmadığı halde yaşamaktayım. Buna o kadar şaşma, ayrılık günlerini kim ömürden sayar ki? Hafız şiir söyle, cihan sayfasında ömründen yadigâr olarak ancak kaleminden çıkan bu yazılar kalır.* II. Gazel: *Bu gece Kadir Gecesi, ayrılık mektubu dürüldü. Bu gece tan yeri ağarınca dek esenlik ve kutluluk. Gönül aşıklıkta ayak dire, çünkü bu yolda ücretsiz iş yok. Bana ayrılıkla eziyet etsen, beni zorla da incitsen faydasız. Rintlikten tövbe etmeyeceğim.* Bu kısım lacivert zeminli, serbest fırça tekniğinde çalışılmış, altın yıldız dal ve yaprak süslü bir bordürle çevrilidir. Dıştaki hâlkârlardan ilki hatayî grubu motifli, ikincisi ise orman konulu bir kompozisyona sahiptir.

Değerlendirme: Sultan Hüseyin el-Tunî, Safevî döneminde 1580'lerde eser veren bir hattattır. İsmi sonundaki Tunî takısı onun Horasan bölgesindeki Tun kasabasından olduğunu göstermektedir. Saray koleksiyonunda bu hattat tarafından kopya edilmiş, 1586 tarihli bir *Divan-ı Hafız* (H. 986) nüshası bulunmaktadır.⁷⁸

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁷⁷ Bkz. Hafız-ı Şirazi: **Hafız Divanı**. Çev. A. Gölpinarlı, Dünya Edebiyatından Tercümeleler, Şark İslam Klasikleri, İstanbul 1968, s. 251-254.

⁷⁸ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: **a.g.m.**, s. 44.

Katalog No : 15 (Res. 23)

Yaprak No : 8b

Adı : Gündelik hayat.

Üslûbu : 16. yüzyıl ortaları Safevî dönemi Horasan üslûbu.

Ölçüsü : 24.6x16.4 cm.

Tanımı : Önde çadırında oturmuş, elinde kitap tutan ve karşısındaki iki misafiriyle konuşan bir bey görülmektedir. Önlerinde içki kapları ve meyve kaseleri vardır. Çadırın üstünde de beyin oku ve yayı asılıdır. Çadırın dışında solda muhtemelen beyin muhafızı olan iki figür görülmektedir. Arka bölümde ise resimde köy hayatının canlandırıldığını düşünmemizi pekiştirecek tasvirler görülmektedir; çadırlarında oturmuş iki kadın, yün eğiren iki kadın, eşeğine yem veren adam, köpeğini yediren bir çocuk, ateş yakan, çamaşır yıkayan, süt sağan kadınlar, su taşıyan bir çocuk ve kaval çalan bir çoban. Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figürlerin, kimilerinin tenleri daha koyu verilerek farklı ırktan oldukları belirtilmeye çalışılmıştır. Gökyüzü altın yıldız boyalıdır. Koyu yeşil ve mavi iki zemin ve tepe arkasına yerleştirilmiş figürlerle resme boyut kazandırılmaya çalışılmıştır. Çiçek açmış, meyve vermiş ağaçlarla bahar doğası canlandırılmıştır. Resmin sağ alt köşesindeki *Hasan Tuti* atıf imzası sonradan yazılmıştır. Resmin çevresi sırasıyla gel-git ve kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Bu yaprakta görülen minyatür üslûbu, Saray koleksiyonundaki Safevî dönemi Horasan üslûbunda yapılmış minyatürler içeren 1568 tarihli *Asar-ı Muzaffar* (H. 1233, Res. 100)⁷⁹ ve *Leyla ve Mecnun* (R. 879, Res 101)⁸⁰ yazmalarında da görülmektedir. Kimyoni fıstık yeşili veya mavi renk boyalı düz zeminler, kalın konturlarla resme derinlik verilen kayalar, gövdeleri ince, çiçek açmış bahar dalları, zemindeki yeşil yapraklı, renkli ufak çiçekler, akan derenin kenarındaki hem yandan hem de kuşbakışı bir perspektifle verilen çiçekler, ince yüzlü ve vücutlu, jest ve mimiklerle ifade kazandırılmış figürler resimlerdeki ortak üslûp

⁷⁹ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: a.g.m., s. 41.

⁸⁰ F. E. KARATAY: a.g.k., F. 476.

özellikleridir.⁸¹ Dolayısıyla bu yapraktaki minyatürde 16. yüzyıl ikinci yarısında Horasan üslûbunda yapılmış bir Safevî minyatürü olmalıdır.

Bu minyatürdeki hikâyenin anlatımı, British Library'deki ⁸² *Hamse-i Nizami* nüshasının *Leyla ve Mecnun* mesnevisinde yer alan minyatürle (Res. 102) ve Harvard University Art Museum'da ⁸³ (Res. 103) bulunan tek yaprak minyatürle büyük benzerlik gösterir. Her iki resim de *Mir Seyyid Ali*'ye atfedilmektedir. British Library'deki minyatürde, önde sol köşedeki çadırda Leyla oturmakta, yanında da biri ayakta diğeri oturmuş iki hizmetli kadın görülmektedir. Çadırın sağında yaşlı kadın ve Mecnun ile Mecnun'a taş atan üç çocuk yer alır. Arka bölümde ise yine çadırlar ve içinde çeşitli işlerle meşgul, koyun sağan, ateş yakan, yemek hazırlığı yapan kadınlar görülmektedir. Sağ üst köşede kaval çalan bir çoban ve yanında yaşlı bir adam yer alır. Gökyüzü mavi renk boyalıdır. Farklı renkteki zeminlerle ve tepelerin arkasına yerleştirilmiş figürlerle resme derinlik verilmeye çalışılmıştır. Figürlerin giysilerinde, çadırların süslemelerinde ince bir işçilik görülür. Çiçek açmış bitki ve ağaçlarla bahar doğası canlandırılmıştır.

Harvard University Art Museum'daki resim ortadan ikiye kesiktir. Önde merkezde çadır içinde oturan iki bey ile etraflarında oturan ve ayakta duran figürler

⁸¹ Horasan üslûbu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Barbara SCHMITZ: **Miniature Painting in Herat 1570-1640**. New York University 1981, (basılmamış doktora tezi), s. 92-110; B. W. ROBINSON: "Muhammedi and the Khurosan Style", *Iran* 33. 1992, p. 17-29.

⁸² Yaşlı Kadının Mecnun'u Leyla'nın Çadırına Getirmesi, *Hamse-i Nizami*'den, Tebriz 1540 civarı, BL, Or.2265, 157b. Bu minyatür için bkz. A. U. POPE: **A Survey of Persian Art**. London and New York 1938, pl.909; D. T. RICE: **Islamic Painting**. Edinburgh 1971, s. 142; N. M. TITLEY: **Persian Miniature Painting and its Influence on the Art of Turkey and India The British Library Collections**. London 1983, s. 104; N. M. TITLEY: **Miniatures from Persian Manuscripts A Catalogue and Subjects Index of Paintings from Persia, India and Turkey in the British Library and The British Museum**. London 1977, s. 32; B. W. ROBINSON: **Drawings of the Masters Persian Drawings from the 14th through the 19th Century**. New York 1965, pl. 34; M. S. SIMPSON: **Arab and Persian Painting in the Fogg Art Museum**. Massachusetts 1980, s. 58; E. BAHARI: **Bihzad Master of Persian Painting**. London-New York 1996, s. 226; O. GRABAR - M. NATIF: "Two Safavid Paintings: An Essay In Interpretation", **Muqarnas**. Volume 18, Leiden-Brill 2001, s. 173-202.

⁸³ Kamp Hayatı, Tebriz 1540 civarı, Harvard University Art Museum, 1958.75. Bu minyatür için bkz. A. U. POPE: **a.g.e.**, pl. 908 A; S. R. CANBY: **Persian Masters five Centuries of Painting**. Bombay 1990, s. 92-93; E. J. GRUBE: **Lapittura dell'Islam**. Bologna 1980, cat. No. 39; E. SIMS: **Peerless Images Persian Painting and its Sources**. New Haven and London 2002, s. 256; O. GRABAR - M. NATIF: "Two Safavid Paintings: An Essay In Interpretation", **Muqarnas**. Volume 18, Leiden-Brill 2001, s. 173-202.

yer alır. Jest ve mimiklerinden önemli bir konuyu konuştukları anlaşılmaktadır. Çadırın sol üst köşesinde, çadırında oturan genç bir hanım ve hizmetlisi, sağ köşede ise birbirleriyle konuşan kadınlar görülür. Sahnenin üst kısmında yine çadırlar, çocuğunu emziren, koyun sağan, çamaşır yıkayan, eşeğine yem veren kadınlar, üstte çadır içinde konuşan iki erkek görülür. Çadırın üzerinde *Mir Seyyid Ali* atıf imzası yer alır. Resmin sağ üst köşesinde ise ateş yakmaya çalışan bir erkek yer alır. Resimde oldukça ayrıntıcı bir üslûp görülür. Bu resim ilk kez A. Sakisian tarafından yayınlanmış ve *Mir Seyyid Ali*'ye atfedilmiştir.⁸⁴ Minyatürün ortasındaki kesikten dolayı iki minyatür olduğu düşünülmüş, ancak 1933'de düzenlenen bir sergi de bu minyatürün tek olduğu anlaşılmış ve bu sahne *Mecnun'un Doğumu* olarak tanımlanmıştır.⁸⁵

Hem murakka yaprağında, hem de bu minyatürlerde günlük hayat betimlenmiş, çadırlarında sohbet eden, yün eğiren, yemek pişiren, çamaşır yıkayan, süt sağan kadınlara, kaval çalan çoban ile hayvanlara yer verilmiştir. Bu benzerlikler murakkadaki bu minyatürün de *Hamse-i Nizami* nüshasının *Leyla ve Mecnun* mesnevisinden bir hikâyeyi betimlediğini düşündürmektedir.

Yayın: Güner İNAL, "Realistic Motifs and The Expression of The Drama in Safavid Miniatures", *Sanat Tarihi Yıllığı*, VII, İstanbul 1977, res.1.

⁸⁴ A. SAKISIAN: *La Miniature Persane Du XIIe au XVIIe Siecle*. Paris-Bruselles 1929.

⁸⁵ O. GRABAR - M. NATIF: *a.g.m.*, s. 177.

Katalog No : 16 (Res. 24)

Yaprak No : 9a

Adı : Tarlasını sapanla süren çiftçi ve zahire tartan adamlar.

Üslûbu : 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî dönemi Horasan üslûbu.

Ölçüsü : 25x16. cm.

Tanımı :Önde tarla süren çiftçi arkasındaki dervişle konuşmaktadır. Arkalarındaki biri çocuk iki figür bir şeyler taşımaktadır. Resmi ikiye bölen ortadaki derenin gerisinde ekmek satan, mal tartan köylüler ve sağda da bir Hintli görülmektedir. Farklı yüz ve giysilerle figürlerin ırk ve etnik özellikleri verilmeye çalışılmıştır. Gökyüzü yine altın yaldıza boyanmış ve kimyoni fıstık yeşili ve açık mavi renkli zeminlerle ayrı düzlemler yaratılarak derinlik verilmeye çalışılmış, çiçekler, ağaçlar ve otlarla doğa tasvir edilmiştir.

Merkezdeki minyatürün etrafını çeviren somon renkli bordür üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki kısma Farsça nes'talîk hatla yazılmış kıt'alar yapıştırılmıştır. Bordürün zemini altın yaldızla yapılmış yaprak ve rozet çiçek süslüdür. Dıştaki lacivert renk zeminli geniş bordür ise, hatayî grubu motifleriyle tarama hâlkâr tekniğinde bezenmiştir. Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Bu minyatür murakkanın 8b yaprağı (Res. 24) ve 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî dönemi Horasan üslûbuna dair minyatürler içeren, Nizami'nin 1572-73 tarihli *İskendernâme* mesnevisi (R. 883, Res. 104)⁸⁶ ile Hilâlî'nin *Sıfat al-Aşikin* yazmasındaki minyatürlerle (R. 1037, Res. 105)⁸⁷ benzer üslûp özellikleri taşımaktadır; düz zeminler, kalın konturlu kayalar, yeşil yapraklı, rengarenk, yandan ve kuşbakışı perspektifle verilen çiçekler, resmin yüzeyine oranla küçük boyutlu, ince insan figürleri görülür. Minyatürlerdeki en belirgin özelliklerden biri de figürlerin gözbebeklerinin oldukça iri verilmiş olmasıdır. Bu üslûp özelliklerine dayanarak, murakkadaki minyatürün, 16. yüzyıl ikinci yarısında Horasan üslûbunda yapılmış bir Safevî minyatürü olduğu söylenebilir.

⁸⁶ F. E. KARATAY: a.g.k., F. 481.

⁸⁷ F. E. KARATAY: a.g.k., F. 778.

Minyatürü çevreleyen somon renk zeminli bordürdeki, altın yıldız yaprak ve rozet çiçekler, 16. yüzyıl ikinci yarısı Horasan üslûbundadır (Res. 90). Resmin murakkanın 8b yaprağı ile karşılıklı yer alışı, murakkadaki resimlerin tematik ve üslûpsal düzenini pekiştirmektedir.

Bu minyatürle benzer ikonografik kalıplara sahip bir minyatür, 1483 civarına tarihlenen ve Timurî döneminin ünlü sanatçısı Bihzad'a atfedilen *Mantık at-Tayr* adlı eserdeki *Şeyh Mihne ve yaşlı çiftçiyi* gösteren minyatürde karşımıza çıkmaktadır (Res. 106).⁸⁸ Öyküye göre, büyük bir iç sıkıntısına düşen Şeyh Mihne yollara düşer ve bir gün, yüzünden adeta nur akan, öküzünü bağlamakta olan bir köylü ile karşılaşır. Köylüyle selamlaşır ve iç sıkıntısını anlatır. Köylü buğdayla ilgili bir hikaye anlatır, Ebû Sâid'i (Şeyh Mihne) rahatlatır ve ona çıkmış olduğu bu uzun yolda gerekli olanın öncelikle istek ve sabır olduğunu söyler.⁸⁹

Mantık at-Tayr adlı eserdeki minyatür ile murakkadaki minyatürü metin-resim ilişkisi açısından incelediğimizde, metinle örtüşen az ayrıntı olduğu görülür. Her iki resimde de açık bir arazide, öküzünü bağlamış tarlayı süren beyaz sakallı yaşlı çiftçi, hemen arkasındaki sıkıntılı bir yüz ifadesiyle betimlenmiş, sol eli havada kendisine seslenen Şeyh Mihne'ye dönük resmedilmiştir. Bu betimleme metinle örtüşmektedir. Buna karşılık her iki resimde de görülen, sahnenin üst kısmındaki zahire tartan köylüler ve ağacın dibinde oturan adamdan metinde bahsedilmemektedir. Bu figürleri, öyküyü betimleyen sanatçı, sahneyi zenginleştirmek için yapmış olmalıdır. Minyatürleri kompozisyon açısından incelediğimizde, iki resim arasındaki benzerlik dikkati çeker. Sahnenin ön kısmında yer alan yer alan Şeyh Mihne, çiftçi, iki öküz, sahnenin üst kısmındaki zahire tartan köylüler, sol köşedeki ağaç ve ağacın dibinde oturan adam her iki minyatürde de bir

⁸⁸ Metropolitan Museum of Art'taki 63.210.49 envanter numaralı bu eserin 49b yaprağındaki minyatür için bkz. M. LUKENS SWIETOCHOWSKI: "The Historical Background and Illustrative Character of the Metropolitan Museum's Mantiq al-Tayr of 1483", *Islamic Art in The Metropolitan Museum of Art*. 1972, pp. 39-72, pl. 27; E. BAHARI: a.g.e., s. 91.

⁸⁹ Bu hikaye için bkz. FERİDEDDİN-İ ATTAR: *Mantık al-Tayr*. Çev. A. Gölpinarlı, İstanbul 1968, Cilt II, s. 105-107.

kalıp olarak karşımıza çıkar.⁹⁰ Dolayısıyla tüm bu benzerlikler murakkadaki minyatüründe *Mantık at-Tayr* metni için hazırlanmış olduğunu düşündürebileceği gibi, geç Timurî Herat (Bihzad) eserlerinden kopya çalışma eğiliminin 16. yüzyılda Safevîlerdeki yaygınlığına da işaret eder.⁹¹

Yayın: M. LUKENS, “The Fifteenth-Century Miniatures”, **The Metropolitan Museum of Art Bulletin**, May. 1967, res.32.

⁹⁰ Bu kompozisyonu temel alan bir diğer minyatür Hatîfî'nin *Timurnâme* adlı eserinde karşımıza çıkar. Bu minyatür ve ayrıntılı bilgi için bkz. M. LUKENS SWIETECHOWSKI: **a.g.m.**, s. 62, pl. 28.

⁹¹ Bu kopya çalışmalarının yaygınlığı ile ilgili olarak bkz. S. R. CANBY: **The Rebellious Reformer: The drawings and paintings of Rıza-yi Abbasi of Isfahan**. London 1996, s. 129.

Katalog No : 17 (Res. 25)

Yaprak No : 9b

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'a.

Ölçüsü : 19.5x9.2 cm.

Tanımı : Krem renk zemin üzerine siyah mürekkeple diagonal biçimde dört satır olarak, ta'lik hatla *Sultan Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr* tarafından Farsça yazılmış kıt'ayı içermektedir. Hattatı belli değildir. Dörtlük şu yazıları içermektedir: *Bize ulaşmak için kapısı kapalı olan dost sahibi olamaz, ayrılıktan gönlü yorgun düşen dost sahibi olamaz, ben kendimden uzaklaşmış ve kırık bir şekilde onun kapısındaım, çünkü kırık gönlün dostu dost sahibi olamaz.* Sol alttaki üçgen koltuk krem renk zemin üzerine hâlkâr çiçek ve yaprak süslüdür. Sayfa kenarları sırasıyla nefli serpme ebru ve hatip ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr 967'de Horasan'da Havran bölgesinde Meyhene kasabasında doğmuş ve 1049'da yine aynı kasabada vefat etmiştir. Tekke adabını tesbit eden ve düzenlediği sema meclislerinde okuduğu aşikâne rubailerle tanınan Horasanlı bir mutasavvıftır. Tasavvufî fikir ve hisleri, çoğu Farsça olan şiirlerle, özellikle rubailerle ilk defa Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr ifade etmiş, kendisini Senâî, Ferîdüddîn-i Attâr ve Mevlâna izlemiştir.⁹² 9a yaprağındaki minyatürün MMA'daki benzeri için E. Bahari⁹³ çalışmasında, çiftçiyle konuşan kişinin Şeyh Mihne, tanınmış adıyla Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla 9a-9b'de, Ebû Saîd ile ilgili bir öyküyü betimleyen tasvirin ve Ebû Saîd'in dizelerinin arka arkaya verilmiş olması, bize murakkadaki özenli düzeni kanıtlamakta ve murakkadaki resim-metin ilişkisini destekleyen bir örneği oluşturmaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁹² T. YAZICI: "Ebû Saîd-i Ebu'l-Hayr, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 10, İstanbul 1994, s. 220-222.

⁹³ E. BAHARİ: *a.g.e.*, s. 91.

Katalog No : 18 (Res. 26)

Yaprak No : 10a

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'a.

Hattatı : Kadızâde İbrahim Edhem

Ölçüsü : 17x8.8 cm.

Tanımı : Beyaz zemin üzerine siyah mürekkeple, diagonal biçimde, dört satır halinde ta'lik hatla *Kadızâde İbrahim Edhem* tarafından Farsça yazılmış kıt'a. Dörtlük şu yazıları içermektedir: *Malın eğer ona meyledersen düşmandır, senin daha önce mala düşman olman gerekir, bu yüzden akıl sahibi olanlardan şöyle nakledilmiştir: Malın düşmanı mal düşmanıdır.* Üst ve alttaki üçgen koltuklardan üstteki, lacivert zemin üzerine, serbest fırça tekniğinde çalışılmış altın yıldız yaprak ve çiçek süslüdür. Alttaki koltukta ise beyaz zemin üzerine çeşitli renklerde yaprak ve çiçek süsleri vardır. Motif formlarının bozuk ve yaprak uçları ile kenar konturlarının kırmızı renkte oluşu, tezhibin 18. yüzyıla ait Osmanlı tezhibi olduğunu göstermektedir. Dilimli madalyon şeklindeki ketebesinde ise *Kadızâde İbrahim Edhem'in adı ve 1195 (M.1781) tarihi* okunmaktadır. Sayfa kenarları sırasıyla nefli ebru ve kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: 1701'de doğan Seyyid İbrahim Efendi'nin babası Kadı Osman b. Mehmed Efendi'dir. İstanbul'da aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiş, 1718'de mülazım olmuş ve kazasker kâtibi Refî Efendi'den ta'lik yazıyı öğrenerek icazet almıştır. 1730-31 yıllarında müderrisliğe yükseltilmiş ve çeşitli müderrisliklerde bulunduktan sonra, 1755'de Selanik kadılığına, 1760-61'de Şam kadılığına getirilmiş ve Mekke pâyesini almıştır. 1767-1780 yılları arasında İstanbul kadılığı, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri görevlerinde bulunan İbrahim Efendi, 1782'de Şeyhülislâm olmuş ve görevi devam ederken 1783'de vefat etmiştir.⁹⁴

Bu hat örneği murakkadaki en geç tarihli hattır. Bu da bize albümün 1781'den sonra, Veliyyüd-dîn zâde Mehmed Emin Efendi zamanında düzenlendiğini göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁹⁴ MÜSTAKİMZÂDE: a.g.e., s. 640; Mehmet İPŞİRLİ: "Seyyid İbrahim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 21, İstanbul 2000, s. 300-301.

Katalog No : 19 (Res. 27)

Yaprak No : 10b

Adı : Ava giden soylu.

Üslûbu : 16. yüzyıl sonları Horasan.

Ölçüsü : 22.7x14 cm.

Tanımı : Resimde, önde atı üzerindeki soylu görülmektedir. Karşısındaki iki adamdan biri kuzu taşımakta, diğeri ise elindeki kaseyi soylu figüre sunmaktadır. Soylu figürün arkasında atlı bir görevli, önde köpek, tepenin ardında ise atlı, ellerinde birer doğan kuşu tutan iki doğancı figürü vardır. Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figürlerden ikisi koyu renk tenli betimlenmiştir. Maviye boyalı gökyüzünde gri bulutlar görülmektedir. Çeşitli renklerdeki çiçekler, yeşil bitki örtüsüyle kaplı zemin ve bahar dallı ağaçlarla canlı bir doğa tasvir edilmiştir.

Merkezdeki minyatürün üst kısmına yapıştırılmış olan tezhipli parça murakkanın 6b yaprağı ile aynıdır. Kahverengi ve lacivert zeminli paftalara bölünmüş bordür, hatayî grubu desenlidir. Çiçeklerde turuncu, kahverengi ve yeşil renkler kullanılmış, kenarları konturlanmıştır. Bundan sonra gelen dış bordürün zemini altın yıldız ile, serbest fırça tekniğinde çalışılmış küçük bitkilerle desenlendirilmiştir. Bordürün orta kısmına dış bükey dendanlı kubbe yerleştirilmiş, zemini altın yıldızlı kubbenin içi rumî motifleriyle bezenmiştir. Sayfa kenarı sırasıyla gel-git ebrusu ve taraklı şal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Saray Kütüphanesi'ndeki, 1581 tarihli, Horasan üslûbunda minyatürler içeren, Hilâlî'nin *Sıfat al-Aşikin* adlı eseri (R. 918, Res 107),⁹⁵ murakkadaki bu minyatürle benzer üslûp özellikleri taşır; yeşil renk zemindeki rengarenk çiçekler, yeşil yapraklı bodur ağaçlar, kalın konturlu kayalar, jest ve mimiklerle ifade kazandırılmış figürler, ayrıntılı işlenmiş giysiler benzerliği oluşturan unsurlardır. Bu üslûp özelliklerine dayanarak minyatürün 16. yüzyıl sonları Horasan üslûbunda yapılmış Safevî minyatürü olduğu söylenebilir.

⁹⁵ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: a.g.m., s. 46-48, res. 10.

Minyatürün üst kısmındaki tezhipli parça, murakkanın 6b yaprağı ile aynıdır (Res. 19). Dolayısıyla bu yapraktaki tezhibin, Safevî dönemi 16. yüzyıl ikinci yarısı Horasan üslûbunu yansıttığı söylenebilir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 20 (Res. 28)

Yaprak No : 11a

Adı : Nuşabe'nin huzuruna gelen İskender'in kendi portresini incelemesi.

Üslûbu : 1550-60 Kazvin

Ölçüsü : 13.7x10 cm.

Tanımı : Minyatürde halı üzerinde oturan bir kadın ve erkek tasviri görülmektedir. Kadın elinde erkeğin resmini tutmaktadır. Resim muhtemelen *Hamse-i Nizami'nin İskendername Mesnevisi*'nden, Nuşabe'nin huzuruna gelen İskender'in portresini incelediği öyküyü betimlemektedir. Giysileri oldukça özenli işlenmiştir. Sahne bir bahçede geçmektedir. Önde bir su kenarı ve çiçekler betimlenmiş, arka fon ise krem renge boyanmıştır.

Merkezde yer alan minyatürün üst kısmına 10.1x2.2 cm. ölçülerinde bir gravür yapıştırılmıştır. Ortadaki, içinden kıvrım dal ve yaprakların çıktığı vazoda bir insan yüzü ve (L) (S) harfleri vardır. Vazonun hemen üstünde iki tarafta birer kuş ve yanlarında birer maymun görülmektedir. Gravür muhtemelen 1530'dan sonraya aittir. Gravür ve minyatürü çevreleyen somon renkli bordür üzerine, serbest fırça tekniğiyle, altın yaldızla yapılmış çiçek ve spiral dönen motifler uygulanmıştır. Dış bordür ise hatayî grubu motifleriyle bezenmiş hâlkâr süslüdür. Çiçek formlarının düzgün olmayışı, ara boşluklarının farklılığı hâlkârın 17. yüzyıl sonlarına ait Osmanlı olduğunu göstermektedir. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Saray Kütüphanesi'ndeki, Safevî döneminde Kazvin'de 1580'lerde hazırlanan *Mecmua-i Eş'ar* (R. 957, Res. 108)⁹⁶ yazmasındaki minyatür üslûbu ile murakkadaki bu minyatürün üslûbu aynıdır; yuvarlak, güzel yüzlü ince uzun figürler, erkeklerin sarıklarındaki tüy ve serpuşlar. Bu üslûp özellikleri murakkadaki minyatürün 1550-60 civarında Safevî döneminde Kazvin'de hazırlandığını göstermektedir.

Minyatürü çevreleyen somon renkli ince bordürdeki tezhip, murakkamın diğer yapraklarında da sıkça gördüğümüz, 16. yüzyıl ikinci yarısı Horasan üslûbundadır

⁹⁶ F. E. KARATAY: a.g.k., F. 898.

(Res. 90). Tüm bu alanı çevreleyen hatayî grubu motifli hâlkâr ise, 1581 tarihli *Sıfat al-Aşikin* adlı eserin hâlkâr süsleri ile aynı üslûpta yapılmıştır (TSMK, R. 918, Res. 107).⁹⁷ Dolayısıyla bu yapraktaki hâlkârın 16. yüzyıl ikinci yarısı Horasan üslûbunda olduğu söylenebilir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁹⁷ F. E.KARATAY: a.g.k., F. 776.

Katalog No : 21 (Res. 29)

Yaprak No : 11b

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'a.

Hattatı : Kadızâde İbrahim Edhem

Ölçüsü : 19.6x10.5 cm.

Tanımı : Merkezde beyaz zemin üzerine siyah mürekkeple, diagonal biçimde, dört satır halinde, ta'lik hatla *Kadızâde İbrahim Edhem* tarafından Farsça yazılmış, aşka dair bir kıt'a yer almaktadır. Alt ve üst köşelerdeki üçgen koltuklar altın yaldız zemin üzerine hatayî grubu motiflerinden oluşan çeşitli renklerdeki çiçeklerle süslüdür. Bunlar 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhipleridir. Alttaki koltukta yer alan kenarları dilimli üçgen ketebe de *Kadızâde İbrahim Edhem'in adı ve 1195 (M.1781)* tarihi okunmaktadır. Sayfa kenarları sırasıyla nefli battal ebru ve kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Bu hat çalışması, Kadızâde İbrahim Edhem'in almış olduğu eğitim, çeşitli devlet görevlerinde bulunuşunun yanı sıra, ta'lik yazıdaki ustalığı ve yazdığı kıt'alar ile, 18. yüzyılın çok yönlü aydın kesimini temsil ettiğini göstermektedir.⁹⁸

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁹⁸ Bkz. tezde kat. no. 18.

Katalog No : 22 (Res. 30)

Yaprak No : 12a

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'a.

Hattatı : Kadızâde İbrahim Edhem

Ölçüsü : 20x11.7 cm.

Tanımı : Merkezde krem renk zemin üzerine siyah mürekkeple, diagonal biçimde, dört satır halinde ta'lik hatla *Kadızâde İbrahim Edhem* tarafından Farsça yazılmış kıt'a yer almaktadır. *Hz. Peygamberin kaşlarının Nun Suresi'ne (68:3), yüzünün parlaklığının da kuşluk vakti güneşine benzetildiği* şiirde ayet metinleri de yer alır.⁹⁹ Alt ve üst köşelerdeki üçgen koltuklar, 11b yaprağında olduğu gibi, altın yıldız zemin üzerine hatayî grubu motiflerinden oluşan çeşitli renklerdeki çiçeklerle süsliüdür. Bunlar 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhipleridir. Üstteki üçgen koltuğun geniş kısmında yer alan, ince uzun dikdörtgen alanda, siyahla konturlanmış, serbest fırça ile yapılmış bitkisel bezemeler yer alır. 18. yüzyıl Osmanlı tezhibine ait bir özellik olarak, altın yıldızla boyanmış motiflerin üzerine iğne perdahı uygulanmıştır. Alttaki koltukta yer alan kenarları üçgen dilimli ketebe de ise, 11b yaprağında olduğu gibi *Kadızâde İbrahim Edhem'in adı ve 1195 (M.1781) tarihi* okunmaktadır. Yan kısımlardaki lacivert zemin üzerine yapılmış rozet çiçeklerden oluşan bezeme 18. yüzyıla ait Osmanlı tezhibidir. Sayfa kenarları sırasıyla kumlu battal ebrusu ve taraklı şal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Murakka yapraklarına karşılıklı yerleştirilmiş olan, aynı hattata ait ve aynı tasarım özellikleri gösteren bu hat çalışmaları, murakkadaki özenli tasarımı göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

⁹⁹ Ö. R. DOĞRUL: **Tanrı Buyruğu**. İstanbul 1934, s. 824.

Katalog No : 23 (Res. 31)

Yaprak No : 12b

Adı : Tahtirevanda oturan bir bey.

Üslûbu : 18. yüzyıl ilk yarısı Osmanlı.

Ölçüsü : 11x19.7 cm.

Tanımı : Gri kaftanlı, beyaz sarıklı beyin oturduğu kırmızı ve yeşil renkte kumaş kaplı tahtirevanı iki at çekmektedir. Önde ve arkada atlarla ilgilenen birer erkek figürü yer almaktadır. Ayrıca önde tahtirevanın dışında oturmuş siyahi bir hizmetli figürü daha görülmektedir. Ufuk hattı alçak verilmiş, gökyüzü boyanmamıştır. Resmin sol alt köşesinde *Levnî* imzası okunmaktadır. Üst sağ ve sol köşelerde boyalı üçgen köşelikler yer alır. Sayfa kenarları sırasıyla gel-git, hatip ve kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: S. Ünver bir çalışmasında bu minyatürü *Levnî*'ye atfetmiştir.¹⁰⁰ Ancak *Levnî* imzalı bu minyatür sanatçının diğer işlerinden konusunun özgünlüğü açısından ayrılmaktadır. G. İrepoğlu'da, imzanın sanatçının diğer imzalarından farklı olduğunu, üslûbun benzerliğine rağmen resmin *Levnî*'ye ait olma ihtimalinin düşük olduğunu belirtmektedir.¹⁰¹ Saray Kütüphanesi'nde korunan, Osmanlı döneminde 18. yüzyılda hazırlanan *Surnâme-i Vehbî* (A. 3594, Res. 109) ve *Hamse-i Ataî* (R. 816, Res. 110) nüshalarındaki *Levnî* üslûbunu devam ettiren minyatürler, murakkadaki bu minyatür ile benzer üslûp özellikleri göstermektedir. Yazmalardaki minyatürlerde görülen hareketli, ifadeli yüzlü figürler, ayrıntıya kaçmadan betimlenen öyküler, bitki taramalarına yer vermeyen tek renk yalın bir zemine yerleştirilmiş iri figürlerle sağlanan kompozisyon kuruluşları ortak üslûp özellikleridir ve aynı sanatçının elinden çıkmış olmalıdır.¹⁰² U. Derman'ın yaptığı bir tespite göre, A. 3594 no.lu *Surnâme*'nin resimlendirilmesi İbrahim adlı bir sanatçı tarafından yapılmıştır.¹⁰³ Dolayısıyla *Hamse-i Ataî* nüshası da İbrahim tarafından resimlendirilmiş olmalıdır.

¹⁰⁰ S. ÜNVER: "Türk Ressamı ve İçtimai Yaşayışımız", **Güzel Sanatlar**. 1, İstanbul 1938, s. 17-26, res. 6.

¹⁰¹ G. İREPOĞLU: **Levnî/Nakış, Şiir, Renk**. İstanbul 1999, s. 168.

¹⁰² Günsel RENDA: "18. Yüzyıl Osmanlı Minyatüründe Yeni Konular: Topkapı Sarayı'ndaki *Hamse-i Atayı*'nin Minyatürleri", **Bedrettin Cömert'e Armağan**. Ankara 1980, s. 481-496.

¹⁰³ İbrahim adlı bir sanatçının varlığını ilk kez M. Uğur DERMAN saptamış ve bu konu ile ilgili 2003 yılında düzenlenen 14. Türk Tarih Kongresi'nde "Surnâme'nin Resimlendirilmesine Dâir Bir Belge", adlı bildiri de sunmuştur (Baskıda).

Tüm bu özellikler murakkadaki bu minyatürün de, Levnî üslûbunu devam ettiren bir sanatçı ve belki de İbrahim tarafından yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Yayın: Süheyl ÜNVER, “Türk Ressamı ve İçtimai Yaşayışımız”, **Güzel Sanatlar**, 1, İstanbul 1938, res. 6.

Katalog No : 24 (Res. 32)

Yaprak No : 13a

Adı : Bir gencin hançerlenerek öldürülüşü.

Üslûbu : 1580 civarı Horasan.

Sanatçısı : Hasan Tuti

Ölçüsü : 10.8x19.1 cm.

Tanımı :Önde kürk başlık giyimli bir adam, yere yatırmış olduğu genci hançerlemektedir. Gencin başlığı yere düşmüştür. Sağda bir at ve solda olayı seyreden üç atlı figür yer almaktadır. Ortada, sivri kemerli bir kapısı olan, dış cephesi geometrik motifli çinilerle bezeli bir yapı yer almaktadır. Gökyüzü mavi renge boyanmıştır. Çiçek açmış ağaçlar ve yeşil bitki örtülü zemin ile bahar doğası canlandırılmıştır. Resmin sol tarafında cedvel dışında *Hasan Tuti* imzası okunmaktadır. Bu imza muhtemelen murakka hazırlandıktan sonra yazılmıştır. Sayfa kenarları sırasıyla gel-git, hatip ve kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Bu minyatürün üslûbu, 1580'lerde Horasan'da hazırlanan, minyatürlü elyazmaların üslûbu ile benzeşir; yuvarlak yüzlü, ince, jest ve mimiklerle ifade kazandırılmış figürler, bodur ağaçlar, ince gövdeli yaprakları yeşilin tonları ile verilmiş ağaçlar, elbise, sarık ve kürk başlıkların tipleri. Bu üslûp özellikleri murakkadaki bu minyatürün de 1580'lerde Horasan'da hazırlanmış olabileceğini göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 25 (Res. 33)

Yaprak No : 13b

Adı : Türkçe ta'lik hatla yazılmış kıt'a.

Hattatı : Kâtibzâde Efendi'nin talebelerinden Hafız Osman

Ölçüsü : 15.1x8.2 cm.

Tanımı : Kırmızı renk zemin üzerine, beyaz mürekkeple, diagonal biçimde dört satır halinde, *Osman bin Süleyman*'ın ta'lik hattıyla Türkçe yazılmış kıt'a. Dörtlük şu yazıları içermektedir: *Gönül sahiplerine köyün irem bağı gibidir, hatta irem bağı o feyz cenneti gibi mukaddes değildir, cömertlerin himmeti karşılıksız olmalıdır, yoksa kişi taklit etmekle ikram sahibi sayılmaz.* Üst köşedeki üçgen koltukta görülen, altın yaldız zemin üzerine hatayî grubu motiflerinden oluşan çeşitli renklerdeki çiçeklerle süslü tezhip, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibidir. Alttaki kırmızı renk zemin üzerine beyaz mürekkeple yazılmış ketebede ise *Kâtibzâde Efendi'nin talebelerinden Hafız Osman imzası ve 1164 (M.1750) tarihi* okunmaktadır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Eyüplü Osman Efendi'nin babası Sütlüce Camii imamı Süleyman Efendi'dir. Ta'lik yazıyı önce İ sazâde Abdullah Efendi'den öğrenmiş, sonra da Kâtibzâde Mehmed Refî Efendi'den meşk ederek icazet almıştır. Hattatlığının yanı sıra musikişinaslığı, hâfızlığı ve şairliği de vardır. H. 1195 (M. 1780) yılında ölmüştür.¹⁰⁴

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁰⁴ Ş. RADO: a.g.e., s. 175.

Katalog No : 26 (Res. 34)

Yaprak No : 14a

Adı : Türkçe ta'lik hatla yazılmış kıt'a.

Hattatı : Derviş Osman el-Eyyubî

Ölçüsü : 15.6x8.9.

Tanımı :Yaprağın merkezinde, açık kahverengi zemin üzerine siyah mürekkeple, diagonal biçimde, dört satır halinde *Derviş Osman el-Eyyubî*'nin ta'lik hattıyla Türkçe yazılmış kıt'a yer alır. Dörtlük şu yazıları içermektedir: *Yarab eğer isyanımıza bakılırsa, yanık gönlümüze zerre kadar teselli yok, kısaca ikram rüzgârın esmezse eğer, bütün kazancımız yanıp yok olur.* Üst köşedeki üçgen koltukta görülen, altın yaldız zemin üzerine hatayî grubu motiflerinden oluşan çeşitli renklerdeki çiçeklerle süslü tezhip, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibidir. Alttaki, üçgen koltuktaki lacivert zemin üzerine yapılmış rozet çiçeklerden oluşan bezeme ise 18. yüzyıl'a ait Osmanlı tezhibidir. Burada yer alan dilimli üçgen şeklindeki ketebe de *Derviş Osman el-Eyyubî imzası ve 1163 (M.1749) tarihi* okunmaktadır. Bu alanı sırasıyla, yeşil renkli ve lacivert zemin üzerine altın yaldızla yapılmış, bitki dalları arasına yerleştirilmiş hayvan figürlü hâlkârlı bir bordür çevreler. Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: 18. yüzyıl ortalarında sağ olduğu anlaşılan Eyüplü Derviş Osman'ın babası İsmail, erkek kardeşi Ahmed Hamid'dir. Eyüp Camii Kebir müezzinlerinden ve Türbe-i Şerif türbedarlarından. Sülüs ve nesîh hattı Necib Eyyubî'den öğrenen Derviş Osman, hüsn-ü hattı Hoca Mehmed Rasim Efendi'den meşk etmiştir. Hat sanatına ilgi göstermiş olmakla birlikte, müezzinlik ve türbedarlık görevleriyle daha çok meşgul olmuştur.¹⁰⁵

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁰⁵ MÜSTAKİMZÂDE: a.g.e., s. 298-299.

Katalog No : 27 (Res. 35)

Yaprak No : 14b

Adı : Kırdada ders yapan öğretmen ve öğrencileri.

Üslûbu : 1570-80 civarı Horasan.

Ölçüsü : 17.3x8.9 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî tarzda yapılmış resimde; ortada halı üzerinde oturmuş bir elinde sopa tutan hoca, karşısındaki öğrencileriyle konuşmakta, hemen arkalarındaki öğrenci elindeki kağıda bir şeyler yazmakta, belki de konuşulanları not almaktadır. Sahnenin solunda falaka ile cezalandırılmakta olan bir öğrenci, sağda ise yere oturmuş üç öğrenci daha görülmektedir. Öğrencilerin çevresinde divitler, hokkalar, kitaplar, rahleler bulunmaktadır. Öğrencilerin kimi sarıklı, kimi kürk başlıklıdır. Figürler yay kaşlı, çekik gözlü, ince burun ve ağızlıdır. Yerdeki çiçeklerle ve birçok ağaçla zengin bir doğa betimlemesi yapılmış, dallara konmuş, uçan kuşlar da resmedilmiştir. Çok az renklendirilmiş olan resimde kalabalık bir kompozisyon ve ayrıntıcılık görülmektedir. Resmin solunda silik olduğu için okunamayan oval bir mühür vardır. Resmi çevreleyen bordürde, yeşil renk zemin üzerine altın yaldızla yapılmış hatayî grubu motifli, Osmanlı üslûbunda hâlkâr süsleme yer alır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Günlük yaşamdan bir sahnenin betimlendiği bu kalem-i siyahî çalışmanın üslûbu, Muhammedî'nin, 1578-79 tarihli *gündelik hayat* (Res. 111)¹⁰⁶ ve 1560-70 civarına tarihlenen *avdan dönüş*¹⁰⁷ resimlerini hatırlatır. Yuvarlak yüzlü, ince, jest ve mimiklerle ifade kazandırılmış figürler, sarıklar, kürk başlık ve giysilerdeki ayrıntıcılık, zemindeki küçük kaya ve bitkiler, çınar ağaçları ve ince gövdeli ağaçlar resimlerdeki ortak üslûp özellikleridir. Dallarına kuşların konduğu, kuş yuvasında iki adet yumurtanın yer aldığı kuş yuvası ise, bir kalıp olarak bu üç resimde de karşımıza çıkmaktadır. Ancak murakkadaki bu kalem-i siyahî çalışma Muhammedî'nin diğer resimlerinden konusunun özgünlüğü ile ayrılır. Muhammedî

¹⁰⁶ Paris Musee Guimet'deki 7111 envanter no.lu bu eser için bkz. E. KÜHNEL: *Miniaturmalerei im islamischen Orient*. Berlin 1923, pl. 65; A. SAKISIAN: *La Miniature Persane*. Paris-Brussels 1929, fig. 161; E. BLOCHET: *Musulman Painting XIIth-XVIIth Century*. London 1928, pl. CXXXVII; B. W. ROBINSON: *Drawings of the Masters Persian Drawings From the 14th through the 19th Century*. London 1965, p. 39.

¹⁰⁷ Özel koleksiyonda bulunan bu resim için bkz. B. W. ROBINSON: "Muhammedî and the Khurasan Style", *Iran* 33. 1992, pl. IVa.

av, derviş ve tek figür görüntülerini içeren resimler yapmıştır.¹⁰⁸ Dolayısıyla murakkadaki resmin, Muhammedî tarzında çalışan bir başka sanatçı tarafından Horasan üslûbunda yapılmış olabileceği ve 1570-80 civarına tarihlenebileceğini söylenebilir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁰⁸ B. SCHMITZ: a.g.t., s. 101.

Katalog No : 28 (Res. 36)

Yaprak No : 15a

Adı : Arslan öldüren süvari.

Üslûbu : 1590 civarı Horasan.

Sanatçısı : Veli

Ölçüsü : 12x19 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî resimde; ortada atına binmiş, belinde hançeri asılı figür, sağ elindeki sopayı önündeki arslanın başına vurmaktadır. Figür kalın kaşlı, çekik gözlü, bıyıklı ve kürk başlık giyimlidir. Sağdaki ağaç ve yerlerdeki otlarla zemin duygusu verilmeye çalışılmıştır. Hiç renk kullanılmamıştır. Resmin solunda *Veli* imzası ve silik olduğundan okunamayan oval formlu bir mühür vardır. Resmi çevreleyen üç bordür, Osmanlı işçiliği özellikleri gösteren hâlkâr süslüdür. İlk iki bordürde serbest fırça ile çalışılmış kıvrım dal ve yaprak motifleri, üçüncüsünde ise hatayî grubu motifleri yer almaktadır. Sayfa kenarı kumlu hatip ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Resmin solunda *Veli* imzası yer almaktadır. Kalem-i siyahî resim üslûbu *Veli Can*'a yakın olmakla birlikte, imza sanatçının çalışmalarındaki imzalara benzememektedir.¹⁰⁹ Saray koleksiyonundaki Mehmed Emin Efendi'nin metrukatına ait bir diğer murakkadaki resimde *bir münzeviyi ziyaret* betimlenmiştir. (H. 2135, Res. 112). Figürlerin vücudundaki kıvraklık, yüzlerdeki ifadecilik, kürk başlık ve giysiler, rsmın fonundaki ağaçların betimlenişi ve gökyüzündeki alev biçimli bulutlar, her iki resimde de ortak üslûp özellikleridir. H. 2135 no.lu murakkadaki resmin alt köşesindeki oval formlu mühürde *Velî Abdühû Musavvir* adı okunmaktadır. Bu şahıs resmi yapan sanatçı olabileceği gibi resmin sahibi de olabilir.¹¹⁰ H. 2155 no.lu murakkadaki resmin sol köşesinde de *Velî* imzasının oluşu ve sol alt köşede silik olduğundan okunamayan, ancak diğer murakka yaprağındaki mührü benzer oval formlu bir mührün bulunuşu, bu resmi yapan kişinin veya sahibinin *Velî Abdühû Musavvir* olduğunu düşündürmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁰⁹ Veli Can ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Z. TANINDI: "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Veli Can İmzalı Resimler", *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*. Volume 15, ed.by. Ş. Tekin - G. Alpay Tekin - Fahir İz Armağanı II, Harvard 1991, s. 287-313.

¹¹⁰ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: a.g.e., s. 47, res. 40.

Katalog No : 29 (Res. 37)

Yaprak No : 15b

Adı : Derviş figürü.

Üslûbu : 17. yüzyıl Safevî dönemi Isfahan ve 18. yüzyıl Osmanlı ilâveli.

Ölçüsü : 15.8x9.1 cm.

Tanımı : Kalın kaşlı, küçük gözlü, iri burunlu figür ayakta ve profilden betimlenmiştir. Üzerinde kısa bir iç giysi ve ondan biraz uzun kısa kollu kaftanı; kolunda bileziği ve kulağında küpesi vardır. Başlıklı, dizlerine kadar uzanan çoraplı ve ayakkabılıdır. Sağ elinde bir sopa tutmaktadır. Oldukça az renk kullanılmıştır. Figür 17. yüzyıl Safevî, zemin ise 18. yüzyıl Osmanlı'dır. Yerde küçük ot kümeleri ve figürün iki yanında birer ağaç yer almaktadır. Resmin üstünde iki tarafa yapılan üçgen koltuklardaki, altın yaldız zemin üzerine hatayî grubu motiflerinden oluşan çeşitli renklerdeki çiçeklerle yapılmış tezhip 16. yüzyıl Safevî üslûbundadır. Sayfa kenarları hatip ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Murakkada, Safevî döneminde Isfahan veya Herat'da hazırlandığı sanılan resimlerin çoğuna, bu örnekte de görüldüğü gibi, murakka düzenlenirken Osmanlı döneminde zemin ve manzara ilâveleri yapılmıştır. Dönemin değişen anlayışına uygun olarak gölge ve renk tonlamalarını içeren boyamalara yer verilmiş, perspektif verilmeye çalışılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 30 (Res. 38)

Yaprak No : 16a

Adı : Ayakta duran erkek.

Üslûbu : 1620 civarı İsfahan.

Ölçüsü : 15x8.7 cm.

Tanımı : Beyaz giysili, kırmızı kalın kuşaklı ve başı sarıklı, kollarını iki yana açmış olan figür $\frac{3}{4}$ profilden betimlenmiştir. Düz kaşlı, küçük gözlü, iri burun ve ağızlıdır. Hafif renklendirilmiş bir resimdir. Zemindeki renklendirme ve manzara, murakka hazırlanırken 18. yüzyılda Osmanlı döneminde ilâve edilmiş olmalıdır. Küçük ot kümeleri ve bitkiler, ard arda verilmiş tepelerle resme perspektif kazandırılmaya çalışılmıştır. Resmi sırasıyla, kahverengi, krem renk ve yeşil zemin üzerine kalbur zerefşanlı bordürler çevreler. Sayfa kenarları boş bırakılmıştır.

Değerlendirme: Figür kıvrılarak uzayan boy, hafif kabarık mide kısmı, yüksekçe sarığının ve belindeki kuşağın kesik, kıvrılan çizgilerle verilmesi, yüzdeki ifadecilik ile bireysel bir kimlik kazanmış oluşu gibi özellikleriyle, İsfahan üslûbu özelliklerini yansıtmaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 31 (Res. 39)

Yaprak No : 16b

Adı : Sıska at.

Üslûbu : 17. yüzyıl başı Safevî.

Ölçüsü : 12x13 cm.

Tanımı :Yaprağın merkezinde, üstte çeşitli tezhip parçaları, altta ise sıska at betimi yer alır. Oldukça hafif renklendirilmiş olan kalem-i siyahî çalışmada, yerdeki otlardan yiyen sıska atın üzerine bir karga konmuştur. Manzara, Osmanlı 18. yüzyıl albüm ilâvesidir. Arkada tepeler, iki yanda ise birer ağaç yer almaktadır. Üstteki 16.-18. yüzyıl tezhiplerine ait parçalar vassale tekniği ile birleştirilmiştir. Ortada 6.7x8 cm. ölçülerindeki alan, beyaz zemin üzerinde, hatayî motiflerini taşıyan spiraller ve çiçeklerle süslüdür. Yapraklar altın yaldızla, hatayîler mavi ile boyanmıştır. Zemine lacivert ile yapılmış üç nokta benekler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibi özellikleri göstermektedir. Bu tezhibi dokuz koltuk çevreler. En üstte ortadaki koltuk tezhibi tektir ve Safevî işçiliği gösterir. İki yanında ise, lacivert zemin üzerine altın yaldızla, serbest fırça ile yapılmış tezhipli küçük koltuklar vardır. Yandaki ve alttaki ikişer koltuk 17.yüzyıl ilk çeyreğine ait, zemini boyalı klasik Osmanlı tezhibidir. Sağ ve sol kenarlarda yer alan dikdörtgen koltuklar ise 18. yüzyıl Osmanlı tezhipleridir. Sayfa kenarları sırasıyla gel-git ebrusu ve nefli battal ebru süslüdür.

Değerlendirme: Sıska at teması Safevî dönemi resimlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kimi zaman derviş figürleriyle, kimi zaman da bu örnekte olduğu gibi yalnız betimlenmiştir. Artık işe yaramayan terkedilmiş atlar, cılız vücutları ve üzerindeki yaralarla ölümü bekler halde betimlenmişlerdir.

Resmin zeminindeki ağaçlar albümün 15b yaprağındaki ağaçlar ile aynıdır. Gölge boyamalar ve perspektif etkisi dikkati çekmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 32 (Res. 40)

Yaprak No : 17a

Adı : Sıska at.

Üslûbu : 1570-80 civarı Horasan.

Ölçüsü : 9x13.4 cm.

Tanımı :Yaprağın merkezinde yer alan, sıska at ve bir ihtiyar adamın betimlendiği kalem-i siyahî çalışma hafif renklendirilmiştir. Resimde yaralı, sıska atın üzerine bir karga konmuştur. Solda düz kaşlı, küçük gözlü, sakallı ihtiyar adam sol elinde sopa, sağ elinde bohça benzeri bir şey taşımaktadır. Kısa pantolon ve kaftanlı, ayakları çıplak adamın belinde matara benzeri bir kap asılıdır. Yerde birkaç çiçek kümesi görülmektedir. Altın yaldız boyalı gökyüzü Osmanlı eklemesi olmalıdır. Resmin sağında silik olduğu için okunamayan bir mühür ve sonradan yazılmış *Bihzad* atıf imzası görülür. Resmin altına ve üstüne Farsça ta'lik kıt'alar ile küçük tezhipli parçalar, dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Kıt'aların arasında yer alan siyah zeminli paftalara, altın yaldız ile serbest fırça tekniğinde bezemeler yapılmıştır. Dış bordür ise hatayî grubu motiflerinden oluşan Osmanlı hâlkârı süslüdür. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Resimlerdeki figür üslûbu, Muhammedî'nin resimlerindeki figür üslûbuna benzemektedir (Res. 35, 111). Yuvarlak ve ince ifadeli bir yüz, başlık ve kıyafetler, zemindeki küçük bitkiler, kurumuş ufak ağaçlar, kalın konturlu tepeler gibi üslûp benzerlikleri, bu resmin 1570-80 civarı Horasan üslûbunda yapılmış olduğunu göstermektedir.

Murakkada sıska at resimleri iki tanedir ve bunlar karşılıklı yapraklara yerleştirilmiştir. Bu yerleştirme murakkanın düzenlenmesinde, resimler arasında tematik düzenlemeye gidildiğini pekiştirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 33 (Res. 41)

Yaprak No : 17b

Adı : Bir bilgin portresi.

Üslûbu : 1600 civarı Isfahan-Herat.

Ölçüsü : 15.3x11.3 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî üslûpta yapılmıştır. Zemin boyasızdır. Dizlerini altına alarak yerde oturmuş, elindeki kağıdı okuyan, bir erkek portresidir. Sarıklı ve uzun kaftan giyimlidir. Omuzunda bir atkı vardır. Düz kalın kaşlı, küçük gözlü, iri burun ve sakallıdır. Sayfa kenarları sırasıyla kumlu hatip ebrusu ve taraklı ebru süslüdür.

Değerlendirme: Portre özelliği gösteren resim Safevî döneminde Isfahan veya Herat'ta yapılmış olmalıdır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 34 (Res. 42)

Yaprak No : 18a

Adı : Yaşlı erkek portresi.

Üslûbu : 1600 civarı İsfahan-Herat.

Ölçüsü : 16.7x11.2 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî üslûpta yapılmıştır. Zemin boyasızdır. Bir dizini yere koymuş, diğer dizinin üstünde yazı yazan yaşlı erkek portresidir. Sarıklı, uzun kaftan giyimlidir ve omzunda atkısı vardır. Düz kaşlı, küçük gözlü, iri burunlu ve sakallıdır. Rıza Abbasî üslûbunda bir resimdir. Sayfa kenarları sırasıyla kumlu hatip ebrusu ve taraklı ebru süslüdür.

Değerlendirme: Murakkanın 17b-18a yapraklarındaki, aynı üslûpta yapılmış bu alim tasvirleri, yüzlerdeki ifadecilik, giysilerdeki kesik, kıvrılan çizgilerle İsfahan üslûbunda yapılmış resimlerle benzerlikler göstermektedir. Ayrıca bu iki yaprağın karşılıklı yer alışı, murakkadaki üslûpsal ve tematik düzeni pekiştirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 35 (Res. 43)

Yaprak No : 18b

Tasarımı : Yaprığın merkezinde, üstte Abdullah Buharî imzalı gül, altta ise Üstad Murad imzalı çulluk kuşu resmi yer alır. Üstteki resmin ölçüsü, alttaki resimden küçük olduğundan, gül resminin iki yanına ince ebrulu kağıtlar yapıştırılarak ölçü tamamlanmıştır. Resimleri çevreleyen bordür üç bölüme ayrılmış ve orta kısma nesta'lik hatla yazılmış, gül, nergis, fulya gibi çiçeklerle ilgili Farsça kıt'alar yapıştırılmıştır. Kıt'aların arasındaki boşluklara, açık mavi renk zemin üzerine yaprak ve rozet çiçeklerden oluşan, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbunda tezhip yapılmıştır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 35/1 (Res. 43)

Yaprak No : 18b üst

Adı : Açmış pembe gül resmi.

Üslûbu : 18. yüzyıl ortası Osmanlı.

Sanatçısı : Abdullah Buharî

Ölçüsü : 15.7x9.2 cm.

Tanımı : Çiçeği, dalı ve yeşil yaprakları oldukça natüralist betimlenmiştir. Zemin boyasızdır. Resmin sol alt köşesinde *Rakımehu kemine Abdullah Buhari* imzası okunmaktadır.

Değerlendirme: *Gül-i Sadberk* adlı devrinde çok tanınmış bir güldür. Sadberk yüz yapraklı anlamına gelmekte ve bu katmerli gül batı dillerinde de *Rosa centifolia* olarak bilinmektedir.¹¹¹

Osmanlı minyatür sanatının 18. yüzyılda Levnî'den sonra gelen en önemli nakkaşı olan Abdullah Buharî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Eserlerini 1735-1745 yılları arasında verdiği, imzalı ve tarihli olanlarından anlaşılmaktadır. İÜK'nde bir albüm şeklinde (TY. 9364) ve TSMK'nde de bir albümün içinde (H. 2143, 10a, 11a) ve tek yapraklar halinde (YY. 1042, 1043) bulunan eserleri, devrinin kadın ve erkek tiplerini, kıyafetlerini yansıtmaktadır. Tasvirlerinde özellikle

¹¹¹ Yıldız DEMİRİZ, "18. Yüzyılda Çiçek Ressamlığı", 18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı, Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, s. 81, res. 8.

figürlerin yüzlerinin işlenişinde, Batı etkisiyle onlara boyut kazandırmaya çalıştığı görülür. Sanatçının bir diğer özelliği de erotik konulu resimler yapmış olmasıdır (TSMK, YY. 1086, E. Binney 3rd Koleksiyonu). TSMK’nde bulunan bir kitabın (E.H. 1380) lâke tekniğindeki cilt kapaklarına yaptığı iki manzara resmi, Batı etkisindeki Türk resminde üçüncü boyutun verilmeye çalışıldığı, gerçekçi tarzda yapılmış, bilinen en erken tarihli manzara kompozisyonlarıdır (1728-29). Ayrıca eserin miklebinde de bir gül resmi yer almaktadır. Abdullah Buharî’nin gül ve lâle gibi çiçek resmi çalışmalarına, inceleme konumuz olan H. 2155 no.lu bu murakkada rastlanmaktadır. Bu resimler sanatçının, Batı resim geleneğinin gölgelendirme, hacimlendirme anlayışını yansıttığı çalışmalardır.¹¹²

Yayın: Yıldız DEMİRİZ, **Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler**, İstanbul 1986, s. 113, res. 70; Yıldız DEMİRİZ, “18. Yüzyılda Çiçek Ressamlığı”, **18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı**, Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, s. 81, res. 8; Nurhan ATASOY, **Hasbahçe/Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**, İstanbul 2002, s.179, res. 283; Metin AND, **Osmanlı Tasvir Sanatları:1**, İstanbul 2002, s. 421.

Katalog No : 35/2 (Res. 43)

Yaprak No : 18b alt

Adı : Çulluk kuşu.

Üslûbu : 17.yüzyıl Safevî.

Sanatçısı : Üstad Murad

Ölçüsü : 11.6x17.8 cm.

Tanımı : Uzun gagalı bir çulluk kuşu. Zemine cılız ot kümeleri ve yer yer çeşitli renklerde çiçekler yapılmıştır. Resmin sağ alt köşesinde *Üstad Murad* imzası okunmaktadır.

¹¹² G. RENDA: **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850**. Ankara 1977, s. 41-43; B. MAHİR (ALKİM): “Abdullah Buharî”, **Turing**. Sayı No: 69/348, İstanbul 1982, s. 28-32; F. ÇAĞMAN: “Abdullah-ı Buhârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt 1, İstanbul 1988, s. 87-88; B. MAHİR: “Abdullah Buharî’nin Minyatürlerinde 18. Yüzyıl Osmanlı Kadın Modası”, **P Sanat**. Sayı 12, İstanbul 1998-99, s. 70-82.

Değerlendirme: Murad imzalı bir başka çiçek resmi de, bir murakka yaprağında yer alır (Res. 93).¹¹³ Burada demet halinde menekşe betimlenmiştir. Çizim ve renklendirme tekniğinin, H. 2155 no.lu murakkanın 18b yaprağındaki resim ile olan benzerliği, aynı elden çıktıklarını gösterir. Ayrıca Saray Kütüphanesi'ndeki H. 2135 no.lu murakkanın 25b yaprağındaki esir resmi de *Murad* imzalıdır (Res. 113). Murad imzalı bir diğer tasvir ise *Şahnâme* nüshasının resimlerinde görülür.¹¹⁴ Ressam Siyavuş ve Murad'a atfedilen bu minyatür, sanatçının 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başlarında etkin olduğunu göstermektedir.¹¹⁵

Pembe gülün ve kuşun çevresindeki hatların çiçeklerle ilgili oluşu, murakkada resim ve hatlar arasındaki tematik bütünlüğün yanı sıra, resim-hat ilişkisinin de olduğunu göstermektedir.

Yayın: I. STCHOUKINE, *La Peinture Turque d'apres Les Manuscrits Illustres II partie de Murad IV A Mustafa III 1623-1773*. Paris 1971, pl. XXXVII b; Metin AND, *Osmanlı Tasvir Sanatları:1*, İstanbul 2002, s. 395.

¹¹³ E. ATIL: *a.g.e.*, s. 44-46.

¹¹⁴ Murad imzalı minyatür için bkz. B. W. ROBINSON: "İsma'il II's Copy of The Shahnama", *IRAN XIV*. 1976, s. 6, pl. VIIb, VIIa.

¹¹⁵ B. W. ROBINSON: *a.m.*, s. 5, pl. VIIa.

Katalog No : 36 (Res. 44)

Yaprak No : 19a

Adı : Büyülü fil.

Üslûbu : 1610 civarı İsfahan.

Ölçüsü : 15.8x13.3 cm.

Tanımı :Yaprağın merkezinde, sarı boyalı zemin üzerinde, çeşitli hayvan figürleriyle biçimlendirilmiş bir fil tasviri yer almaktadır. Sırtında kıvrım dal ve çiçeklerle süslü bir örtü vardır. Bacaklarının üst kısmında solda erkek, sağda bir kadın figürü yer almaktadır. Boynunda bir çan asılıdır. Hafif renklendirilmiş kalem-i siyahî çalışmadır. Resmin üst kısmındaki, iki yandaki sütüncelere oturan kemer dolguları 18. yüzyılda Osmanlı döneminde eklenmiştir. Resmin altındaki ince dikdörtgen kısımda, Farsça ta'lik hatla yazılmış üç kıt'a yer alır. Resmi çevreleyen altın yıldız zeminli bordürde, beyaz mürekkeple ta'lik hatla Farsça yazılmış yazılar yer alır. Hatların zemini 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibi işçiliği yansıtan, mavi, turuncu, sarı renklerle boyanmış hatayî grubu motiflerle bezelidir. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Vücudunun içi insan ve hayvan figürleriyle dolu kalem-i siyahi resimlere *Fatih Albümü* resimleri arasında da rastlanması (H. 2153, y. 62a), bu geleneğin oldukça eski olduğuna işaret eder. Ayrıca vücudu insan ve hayvan betimlemeleriyle dolu fil ve deve figürleri 16.-17. yüzyıllarda oldukça sık resmedilmiştir.¹¹⁶

Resmin üstündeki rokoko süsleme, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde murakka düzenlenirken eklenmiştir ve Veliyyüd-dîn zâde Mehmed Emin Efendi dönemine ait olmalıdır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹¹⁶ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. L. BINYON - J. V. S. WILKINSON - B. GRAY: *Persian Miniature Painting*. New York 1931; E. ATIL: a.g.e.

Katalog No : 37 (Res. 45)

Yaprak No : 19b

Adı : Rus elçisi.

Üslûbu : 1587-90 civarı Herat.

Ölçüsü : 19.3x9.2 cm.

Tanımı : Yaprığın merkezinde, kahverengi zemin üzerinde ince kaşlı, renkli ve çekik gözlü, kır sakallı yaşlı bir adam tasviri görülmektedir. Yakası işlemeli uzun bordo renk iç giysili, yakası ve içi kürklü düğmeleri altın yaldızlı gri kaftanlı, mavi çoraplı, sarı ayakkabılı ve kürk başlık giyimlidir. Elinde bastonu vardır. Resmin sağ tarafındaki kare mühürde *Bende-i Şah-ı Velayet Abbas sene 995* (M.1587), üstte ise resmin Şah Abbas'ın emriyle çizilen Rus elçisinin portresi olduğu yazılıdır. Resmi zencerekli bir cedvel çevrelemektedir. Bundan sonra gelen ikinci bordüre ta'lik hatla Farsça yazılmış kıt'alar ve tezhipli koltuklar yapıştırılmıştır. Bu kıt'alarda; *sıkıntı ve zorluk zamanlarında çalışmayı ve gayret etmeyi dene, iyi huylu ve bilgili adamlarla beraber ol, gençliği ganimet bil, sevdiklerini ve dostlarını aziz tut...* gibi nasihat içeren sözler yer almaktadır. Dört köşedeki dikdörtgen kıt'aların cedvellerine, lacivert zemin üzerine hatayî grubu motiflerinden oluşan tezhip yapılmış ve turuncu, beyaz, altın yaldız kullanılmıştır. Bu dörtgenin iki uzun kenarına yatay yazılmış hatlar, dikey olarak, alt alta yerleştirilmiştir. Bu kıt'aların sol üst ve sağ alt köşelerine üçgen koltuk tezhipleri yapılmıştır. Bu alanı kuşatan ince bordür ise altın yaldızla yapılmış rozet çiçek ve yaprak süslüdür. Bu bordürü çevreleyen altın yaldız cedveldeden sonra gelen dış bordür, lacivert zemin üzerine altın yaldızla saz üsubundaki motiflerin negatif tekniğinde çalışılması ile oluşturulmuştur. Sayfa kenarları gel-git ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Portre karakteri gösteren son derece özenli çalışılmış bir resimdir. Albümün 20a ve 20b yapraklarındaki resimlerle aynı üslûp özelliklerine sahiptir. 20b yaprağındaki portrenin *Muhammedî Musavvir* imzalı oluşu, bu resmin de aynı sanatçıya ait olduğunu düşündürmektedir. Resmin çevresine yapıştırılmış hatların nasihat cümleleri içermesi, murakkadaki resim hat ilişkisine örnektir.

Resmi çevreleyen tezhip ve hâlkâr çalışmaları, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî dönemi tezhip ve hâlkârı üslûbunun özelliklerini taşımaktadır. Buradaki hâlkârın

benzerini, 16. yüzyıl ikinci yarısında Safevî döneminde Horasan üslûbunda yapılmış bir *Hamse-i Nizami*¹¹⁷ nüshasında da (TSMK, R. 877, Res. 114) görüyor olmamız, murakkadaki hâlkârın 16. yüzyıl ikinci yarısı Horasan üslûbunda olduğu fikrini güçlendirmektedir.

Yayın: F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI, **İslam Minyatürleri**, İstanbul 1979, res. 39; J. M. ROGERS - F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI, **Topkapı The Albums and Illustrated Manuscript**, London 1986, pl.123; A. ADAMOVA, “On The Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**, London-New York 2001, res. 8; A. ADAMOVA, “Persian Portraits of the Russian Ambassadors”, **Safavid Art and Architecture**, London 2002, res. 9.2.

Muhammedî hakkında kaynaklarda çok az bilgi vardır. 16. yüzyılın ikinci yarısında etkin olan sanatçıdan, İskender Munşi, 1616’da yazdığı kitabında II. İsmail dönemindeki sanatçıları sayarken Heratlı Muhammedî’den usta ressamlardan biri olarak bahseder ancak nerede çalıştığını söylemez. Osmanlı şairi Mustafa Âlî ise 1587’de hazırladığı *Menakıb-ı Hünerverân* adlı eserinde Muhammedî’den, Şah Tahmasp’ın sarayında çalışan Sultan Muhammed’in oğlu ve öğrencisi olarak bahseder.¹¹⁸ Ancak Stchoukine bu bilgiyi yeterince doğru bulmaz ve Kadı Ahmad’in risalesinde geçtiği gibi Sultan Muhammed’in oğlunun Mirza Ali olduğunu düşünür. B. Gray’da aynı kanıyı sürdürür ve Muhammedî’nin Sultan Muhammed’in oğlu olduğunu söyleyebilmek için herhangi kesin bir sebebin olmadığını belirtir. B. W. Robinson, 1526-30 yılları arasında Âlî Şîr Nevâî’nin 1527 tarihli eseri ile tarihsiz bir *Divan-ı Hafız* yazmasının resimlendirilmesinde Sultan Muhammed ve Şeyhzade’nin birlikte çalıştığını belirtir.¹¹⁹ S. C. Welch bu yazmaların Herat’ta hazırlandığını belirtir.¹²⁰ B. W. Robinson’da bu bilgiye dayanarak Sultan Muhammed’in 1526-30 yılları arasında Herat’ta çalışmış olabileceğini belirtir. Muhammedî’nin eserlerindeki atıflarda *Herevî* kaydının olması ve İskender Munşi’nin sanatçıdan Heratlı diye bahsetmesi, Muhammedî’nin Heratlı olduğunu kanıtlar. B.W. Robinson, Sultan

¹¹⁷ F. E. KARATAY: a.g.k., F. 442.

¹¹⁸ Mustafa Âlî: *Menakıb-ı Hünerverân*. İstanbul 1926, s. 64.

¹¹⁹ B. W. ROBINSON: “Muhammedi and the Khurasan Style”, *Iran* 33. 1992, s.18.

¹²⁰ S. C. WELCH: *Royal Persian Manuscripts*. London 1976, s. 54-69.

Muhammed'in Herat'ta bulunduğu yıllarda Heratlı bir kadınla evlenmiş ve Muhammedî'nin doğmuş olabileceğini, pek kullanılmayan bir isim olan Muhammedî adının da Sultan Muhammed'in oğlu anlamına gelebileceğini, belki de Muhammedî gayrimeşru bir çocuk olarak doğduğu için İskender Munşi'nin ondan sadece Heratlı diye bahsettiğini, Mustafa Âli'nin ise gerçeği söylemiş olabileceğini belirtir.¹²¹ Sultan Muhammed'in, Şah Tahmasp için 1522'de Tebriz'de hazırlanan bir *Şahnâme*'nin resimlerini yapmış olması da bu düşünceleri desteklemektedir.

B.W. Robinson, çeşitli araştırmacılarca Muhammedî'nin 1576-77 yıllarına kadar Kazvin'de çalışıp sonra Horasan'a geçtiği, II. Şah İsmail için çalıştığı yönündeki görüşler destekleyen bir veri olmadığını, bu görüşlerin İskender Munşi'yi yanlış anlamaktan kaynaklanmış olabileceğini söyler. II. Şah İsmail için hazırlanan bir *Şahnâme*'nin minyatürlerinde yer alan çağdaş atıflarda adı geçen sekiz sanatçı arasında olmayışı da II. Şah İsmail için çalışmamış olduğunu düşündürür.¹²² B. Schmitz, Muhammedî'nin Meşhed'de İbrahim Mirza için çalışmış olabileceğini düşünmekle birlikte, günümüze ulaşan, Kazvin ve Meşhed'de hazırlanmış minyatürlü yazmalarda, sanatçının imzasını taşıyan herhangi bir minyatüre rastlanmadığını belirtir.¹²³ Muhammedî'ye ait günümüze ulaşan eserlerden sadece ikisi tarihlidir ve bu resimler sanatçının etkin olduğu yılları belgelediğinden önem taşırlar. En erken tarihli çalışması 1578 tarihli *gündelik hayat* konulu resmi (Res. 111),¹²⁴ en geç tarihli resmi ise bu murakkanın 20b yaprağındaki Ali Kuli Han'ın 1584 tarihli portresidir (Res. 47). Sanatçının, 1576-88 yıllarında Herat'ta I. Şah Abbas'ın lalağını yapan Ali Kuli Han için çalıştığı kesindir. Muhammedî'nin imzasını taşıyan minyatür ve kalem-i siyahî resimlerde de Şah Abbas'ın mühürleri görülür.¹²⁵ Bu durum onun saray kütüphanesinde çalıştığını ve eserlerinin burada toplandığını gösterir.

¹²¹ B. W. ROBINSON: a.g.m., s.18.

¹²² B. W. ROBINSON: "Isma'il II's Copy Of The Shahname", *Iran XIV*. 1976, s. 6-7.

¹²³ B. SCHMITZ: a.g.t., s. 94.

¹²⁴ Bkz. tezde 106 no.lu dipnot.

¹²⁵ B. SCHMITZ: a.g.t., s. 94-95.

Üslûplarına bakılarak Muhammedî'ye atfedilmiş olan çok sayıda minyatür ve kalem-i siyahî resim bulunmaktadır. Muhammedî tarafından yapıldığı düşünülen resimlerde üç ana tema dikkati çeker; av, derviş ve düşünme-tefekkür halinde betimlenmiş tek figür çalışmaları. Sanatçının tek figür çalışmaları da, genç derviş ve portre özelliği gösteren resimler olmak üzere ikiye ayrılabilir.¹²⁶ Muhammedî özellikle günlük yaşamla ilgili gözleme dayalı etkileyici resimler yapmış ve bu çalışmalarında Herat'ta 15. yüzyıl sonunda Bihzad üslûbunda oluşmuş olan motifler çok ustaca yeniden canlandırılmıştır. Örneğin Muhammedî'nin Musee Guimet'deki günlük yaşam konulu resmi (Res. 111) ile 1483 civarına tarihlenen ve Bihzad'a atfedilen *Mantık at-Tayr* adlı eserdeki Şeyh Mihne ve yaşlı çiftçiyi gösteren minyatür (Res. 106) karşılaştırıldığında motiflerdeki benzerlik dikkati çeker. Her iki resimde de ağacın dibinde oturan adam ve tarlayı sabanla süren çiftçi aynıdır. Sanatçının Bihzad ile benzerlik taşıyan bir diğer motifi de, Bihzad'a atfedilen 1494-95 tarihli bir *Hamse-i Nizami* nüshasının Leyla ve Mecnun mesnevisinin minyatürlerinde karşımıza çıkar.¹²⁷ Her iki resimde de çadırlarında konuşan ve yün eğiren kadın betimleri, koyun ve keçiler gibi benzer öğelere yer verilmiştir. Muhammedî'nin resmindeki sol önde kaval çalan adam da Bihzad etkili bir motif olarak karşımıza çıkar. Bu benzerlikler Muhammedî tarafından yapılan manzara kompozisyonunun doğadan direkt gözlemlerle yapılmayıp, daha önceki çalışmaların kaynak alındığını düşündürür. Sadece tek tek figürler değil kompozisyondaki mekân kullanımı ve tepelerle sonuçlanan ufuk çizgileri, ana sahnenin resmin orta bölümünde ikinci bir tepe kümesiyle bölünmesi, dairesel dizilmiş dansçılar gibi öğeler de Bihzad dönemi resimlerinden kaynaklanmaktadır (Res. 93).¹²⁸

Sanatçının resimlerindeki en karakteristik özelliklerinden biri mekân düzenlemesidir. Net olmayan ufuk çizgisi, Ali Kuli Han potresinde de görüldüğü gibi figürün nereye bastığının belli olmayışı mekânsızlık hissi verir.¹²⁹ Kalem-i siyahî resimlerinde kahverengi ve sulandırılmış hafif renkli boyalar kullanan sanatçı, arka

¹²⁶ B. SCHMITZ: a.t., s. 95, 101, 106.

¹²⁷ British Library'deki Or. 6810 numaralı *Hamse-i Nizami* nüshasının bu minyatürü için bkz. E. BAHARI: a.g.e., s. 147.

¹²⁸ B. SCHMITZ: a.g.t., s. 96-98.

¹²⁹ B. SCHMITZ: a.t., s. 101.

fonu renksiz bırakmış, resmin ikinci derecedeki öğelerini, örneğin kayaları, ağaçları, suları, kuşları renklendirmiştir.¹³⁰

Muhammedî, Bihzad gibi geçmişin ünlü sanatçılarından etkilenmekle birlikte, farklı öğelerin öne çıkarıldığı, edebî bir dilin görseli olmayan, felsefi yaklaşımlar içeren resimler yapmıştır. Resimlerindeki öğelerin Sufî edebiyatla ilgisi vardır. Sarhoş olup kendinden geçince Tanrı'ya daha yakın olduğuna inanılması, Sufilerin aydınlığa kavuşmalarının kitap ile sembolize edilmesi, sanatçının tefekkür halindeki tek figür çalışmalarında görülen şarap sürahilerini ve kitapları açıklar. Çok güzel ve mükemmel oranlara sahip insan figürleri de Tanrı'nın mükemmel yapısını temsil ediyor olmalıdır. Resimlerindeki dans eden dervişler ve insan ruhunun uçuşunu simgeleyen kuşlar da yine Sufî inançla ilgili olmalıdır.¹³¹

Sanatçının resimlerindeki yüzleri ve diğer hatları genellikle yuvarlatılmış, hafifçe gülümseyen figürler, tipik Muhammedî figürleridir. Resimlerinde zarif, kesin ve net çizgiler kullanmış, ellerin resimlendirilişine özen göstermiş, sahneyi en ince detaylarına kadar resmetmiş, ağaçları ve figürleri güçlü çizgilerle vermiştir.¹³²

1561-1606 yılları arasına tarihlenen ve Horasan bölgesinde yapılmış olan bir grup minyatürlü el yazmasının üslûbu Muhammedî'ye bağlanmış, onun çalışmalarındaki üslûp ile ilişkilendirilmiş ve Horasan üslûplu olarak adlandırılmıştır. Horasan üslûplu yazmaların minyatürlerindeki genel üslûp özellikleri; düz zeminler, kalın konturlu kayalar, yeşil yapraklı, rengarenk, yandan ve kuşbakışı perspektifle verilen çiçekler, resmin yüzeyine oranla küçük boyutlu, ince insan figürleri, kimyoni fıstık yeşili ya da düz renk zeminlerdir. Muhammedî'ye ait minyatürlü bir el yazması bilinmediğinden, günümüze ulaşan yazmalar onun üslûbunda çalışan sanatçılara bağlanır. Muhammedî'nin bilinen iki öğrencisi vardır; Mehdi ve Muhammed

¹³⁰ B. SCHMITZ: a.t., s. 101; B. W. ROBINSON: "Muhammedi and the Khurasan Style", *Iran* 33. 1992, s. 19.

¹³¹ B. SCHMITZ: a.t., s. 102-104.

¹³² B. W. ROBINSON: "Muhammedi and the Khurasan Style", *Iran* 33. 1992, 19-25; B. SCHMITZ: a.g.t., s. 92-110.

Mu'min.¹³³ Muhammedî, kendinden yaklaşık yüzyıl önce Bihzad ile birlikte İslâm resim sanatı repertuarına giren günlük yaşam konularını, kendine özgü bir yorumla Safevî resim sanatı repertuarına katmış, üslûbu ve tarzı yaklaşık 35-40 yıl boyunca Horasan'da hazırlanan reimli el yazması ve tek yaprak murakka resimlerine yön vermiştir.

Sonuç olarak B. W. Robinson'a göre Muhammedî, Sultan Muhammed'in oğlu ve öğrencisidir. Kimi araştırmacıların ikisinin üslûbunu benzetmemelerine karşılık, Herat'da doğup büyüyen Muhammedî'nin üslûbunda yerli sanatçılar etkili olmuş ve sanatçı özgün üslûbunu kalem-i siyahî resimlerde ortaya koymuştur. Mehdi ve Muhammed Mu'min gibi öğrencileri olsa da bir atölye başında görev yapmamış, saray kütüphanesinde çalışmamıştır. Ancak daha sonra Ali Kuli Han'ın himayesine girmiş ve Herat 1588'de Özbeklerin eline geçinceye kadar onun için çalışmıştır. Ölüm tarihi bilinmemekle birlikte 1590'larda ya da Ali Kuli Han ile birlikte 1588'de öldürülmüş olabilir.¹³⁴

¹³³ B. W. ROBINSON: a.g.m., s. 25.

¹³⁴ B. SCHMITZ: a.g.t., s. 92-119; B. W. ROBINSON: a.m., s. 28.

Katalog No : 38 (Res. 46)

Yaprak No : 20a

Tasarımı : Yaprakın merkezine, çapraz şekilde yerleştirilmiş minyatür ve hatları çevreleyen krem renk zeminli bordürün iki uzun kenarında, Farsça ta'lik hatlardan oluşan kıt'alar ve bunların arasında da altın yaldızla yapılmış rozet çiçekler yer alır. İki uzun kenarda üç bölüme ayrılan bordür yaprak ve rozet çiçek bezemelidir. 3 mm. enindeki altın yaldız cedvelden sonra gelen dış bordür, nefli yeşil renk zemin üzerine, altın yaldızla yapılmış rumî motiflerinden oluşan bir desen şemasına sahiptir. Altın yaldız, motiflerin konturlarında parlatılırken, zemin boyamalarında mat olarak kullanılmıştır. Tezhip sanatı tekniğinde, motif grubu içerisinde *işlemeli (dendanlı) rumî* olarak bilinen bu motiflerin içlerinin ikinci bir grupla doldurulma zorunluluğu vardır. Burada da doldurma grubu olarak bulut motifi seçilmiş ve negatif tekniğinde boyanmıştır. Bu yaprakta görülen tezhip ve hâlkârlar, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî dönemi tezhip ve hâlkâr üslûbunu yansıtmaktadır.

Katalog No : 38/1 (Res. 46)

Yaprak No : 20a sol üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 13.4x8.6 cm.

Tanımı : Açık kahverengi zemin üzerine siyah mürekkeple ve beyaz mürekkeple, dokuz satır halinde, ta'lik hatla Farsça yazılmış ketebesiz yazı, kötü sözlerden sakınmakla ilgilidir: *Sordum dedim senin güzel yüzün ne oldu ki küçük karıncaya dönmüş, güldü ve dedi ki yüzüme ne olduğunu bilmiyorum yoksa siyah gözlerini matem mi bürümüş. Alimlerden birine sormuşlar: Birisi bir ay yüzlüyle baş başa kalmış, kapı da kilitliymiş, ikisi de uyumuşlar, canları istemiş, şehvetleri galip gelmiş, ancak perhizin gücü ile hiçbir şey olmamış ve ay yüzlü kurtulmuş. Dedi ki "eğer ay yüzlü genç kurtulsa bile kötü sözlerden kurtulamaz".* Satır aralarına nokta yerine geçen, kıvrım dallı hatayî grubunda Safevî tezhibi yapılmıştır.

Değerlendirme: Ketebesiz olmayan bu yazıdaki bir gencin başından geçenlerin anlatıldığı, kötü sözlerden sakınmakla ilgili hikâye, genç bir erkeğin resminin yanında yer almaktadır. Metin ve resim arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Yayın: A. ADAMOVA, “On The Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**, London-New York 2001, res. 7; A. ADAMOVA, “Persian Portraits of the Russian Ambassadors”, **Safavid Art and Architecture**, London 2002, res. 9.1.

Katalog No : 38/2 (Res. 46)

Yaprak No : 20a sağ üst

Adı : Elinde sürahi tutan yastığa dayanmış oturan genç erkek tasviri.

Üslûbu : 1580-90 civarı Herat-Horasan.

Ölçüsü : 13.4x8.5 cm.

Tanımı : Figür yay kaşlı, çekik gözlü, küçük burun ve ağızlıdır. Başlığının altından siyah, uzun, dalgalı saçları omuzlarına dökülmektedir. Gri, çizgili iç gömlekle, içi kahverengi astarlı, kenarları siyah üzerine yaldızlı, uzun yeşil kaftanlı, mavi atkılı, kahverengi kuşaklı ve kürk başlık giyimlidir. Sağ elinde sürahi, sol elinde mendil tutmaktadır. Dayandığı yastıklardan biri altın yaldızlı, diğeri kahverengidir. Yerde bir kâse ve armutlar görülmektedir. Kahverengi zeminde arkada altın yaldız ince gövdeli bir ağaç vardır. Soldaki kare formulu mühürde *Bende-i Velayet-i Şah Abbas 995* (M.1587) yazılıdır.

Değerlendirme: Bu minyatür 1590 civarına tarihlenen Aka Rıza imzalı, elinde şarap sürahisini ve kadeh tutan genç minyatürüyle benzerlikler taşımaktadır.¹³⁵ Yuvarlak ve güzel yüzlü figür, başlıkların altından omuzlara dökülen dalgalı zülüfler, kıvrılan vücutlar, kıvrımlarla hareketlendirilmiş elbise ve kuşaklar minyatürlerdeki ortak üslûp özellikleridir. Benzerlikler murakkadaki bu minyatürün de 1590 civarı Herat-Horasan üslûbunda hazırlanmış olabileceğini göstermektedir.

Yayın: A. ADAMOVA, “On The Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**, London-New York 2001, res. 7; A. ADAMOVA, “Persian Portraits of the Russian Ambassadors”, **Safavid Art and Architecture**, London 2002, res. 9.1.

¹³⁵ Rothschild Koleksiyonu’nda bulunan bu minyatür için bkz. S. R. CANBY: a.g.e., s. 33, cat. 5.

Katalog No : 38/3 (Res. 46)

Yaprak No : 20a sol alt

Adı : Ayakta duran bir adamın portresi.

Üslûbu : 1587-90 civarı Herat.

Ölçüsü : 16.5x9.4 cm.

Tanımı : Mavi zemin üzerinde, ince kaşlı, küçük göz, burun ve ağızlı, kahverengi uzun sakallı yaşlı bir adam tasviri. Figür pembe çizgili iç gömleğinin üzerine yeşil bir elbise ile içi ve yakası kürklü bej renkte bir kaftan giymiştir. Kürk başlıklı, yeşil çorap ve ayakkabılıdır. Kare formlu mühürde *Bende-i Şah-ı Velayet Abbas 995* (M.1587) yazısı okunmaktadır.

Değerlendirme: Albümün 19b yaprağındaki Rus elçisi portresi ile aynı üslûpta yapılmıştır ve aynı mührü taşımaktadır. Yüz özellikleri ve giysiler benzerdir. Dolayısıyla bu portrede bir elçi tasviridir ve Muhammedî tarafından yapılmış olmalıdır. İki elçi tasvirinin murakka yapraklarına karşılıklı yerleştirilmiş olması, murakkadaki üslûpsal ve tematik düzeni vurgulamaktadır.

Yayın: A. ADAMOVA, "On The Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**, London-New York 2001, res. 7; A. ADAMOVA, "Persian Portraits of the Russian Ambassadors", **Safavid Art and Architecture**, London 2002, res. 9.1.

Katalog No : 38/4 (Res. 46)

Yaprak No : 20a sağ alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 16.5x7.7 cm.

Tanımı : Altın yaldız ve mavi çiçekli zemin üzerine, siyah mürekkeple, ta'lik hatla Farsça yazılmış yazı aşka dairedir: *Her gece gönlüm senin derdini kendi söyleyip kendi dinliyor. Onun yanağını gördükten sonra bir ölüyüm, can verip yeni bir ömür satın aldım.* Alttaki köşelikte hattın Herat'ta yazıldığına dair bir ibare vardır (*bi darüssaltana-i Herat*). Bu hat çalışması dikine bir cedvelle ikiye ayrılmıştır. Sağ kısımdaki hatların arasına beyn-es-sütûr yapılmıştır. Cedvel tezhibi, altın yaldız kıvrım dal ve yapraklar üzerine yerleştirilmiş, turuncu, sarı, mavi ve beyaz

renklerdeki hatayî grubu motiflerinden oluşmaktadır. Kenarları konturlanmış motiflerin zemini siyahtır. Hattın alt ve üst kısmında bulunan yatay eksendeki, dikdörtgen tezhipli alanlar; ortada zemini altın yıldız boyalı pafta ve uçlarındaki zemini siyah renkte boyalı salbeklerden oluşur. Aralarda kalan kısımlara, lacivert renk zemin üzerine rumî ve hatayî grubu motifleri yapılmıştır.

Değerlendirme: Herat'ta yazılmış hat örneği ile bu portrenin yan yana olması, bu murakka yaprağının Herat'da Safevî döneminde tasarlandığını kanıtlar.

Yayın: A. ADAMOVA, "On The Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**, London-New York 2001, res. 7; A. ADAMOVA, "Persian Portraits of the Russian Ambassadors", **Safavid Art and Architecture**, London 2002, res. 9.1.

Katalog No : 39 (Res. 47)

Yaprak No : 20b

Tasarımı :Merkezde, ta'lik hat, minyatür ve tezhipli alanların bulunduğu vassaleli bir sayfadır. Bu kısımları kuşatan nefti yeşil renkli bordür üzerine, altın yaldızla rozet çiçek ve yapraklar dönüşümlü olarak yapılmıştır. Altın yaldız cedvelden sonra gelen dış bordüre, kırmızı renk zemin üzerine, altın yaldızla hatayî çiçekleri yapılmıştır. Tezhip ve hâlkârlardaki üslûp özellikleri, 1580-90 civarında Horasan üslûbunda yapılmış olan Safevî dönemi tezhip üslûbunun özelliklerini yansıtmaktadır (Res. 88, 92). Sayfa kenarları gel-git ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 39/1 (Res. 47)

Yaprak No : 20b üst

Adı : Av sahnesi.

Sanatçısı : Amel-i Üstâd Muhammedî

Üslûbu : 1587-90 civarı Herat.

Ölçüsü : 10.3x17.5 cm.

Tanımı : Açık mavi zemin üzerine renklendirilmiştir. Soldaki atlı figür elindeki oku ile, sağdaki atlı figür ise kılıcıyla ortalarındaki parsı avlarken gösterilmiştir. Yay kaşlı, çekik gözlü, küçük burun ve ağızlı, kürk başlıklı figürlerden soldaki pantolonlu, yeşil kısa elbiseli ve çizmeli, sağdaki ise pantolonlu, kısa elbiseli ve ayakkabılıdır. Sağda kayalık, ağaç, resmin zemininde ise öbek öbek çiçekler vardır. Altta tavşan, üstte de bir tilki görülmektedir. Resmin üstündeki kare formlu mühürde *Bende-i Şah-ı Velayet Abbas 995* (M.1587), resmin altındaki yazıda ise *Amel-i Üstâd Muhammedî* yazıları okunmaktadır. Resmin üç tarafına ta'lik hatla, savaş konulu, Farsça yazılmış kıt'alar ve Safevî tezhipli koltuklar yapıştırılmıştır.

Değerlendirme: Muhammedî imzalı bu kalem-i siyahî çalışma, sanatçının diğer resimleri ile aynı üslûp özelliklerini yinelemektedir (Res. 93, 111). Yuvarlak ince yüzlü figürlerin giysileri, başlıkları, vücutların oldukça kıvrak ve hareketli betimlenişi ortak üslûp özellikleridir.

Resmin çevresine savaş konulu hatların yapıştırılması, av sahnesi ile doğrudan ilişkili olmasa da, her ikisinde de yaşanan ölüm, vahşet anları hat ve resmi ilişkili kılmaktadır.

Yayın: B. W. ROBINSON, “Muhammedi And The Khurasan Style”, **IRAN XXX**, Published by The British Institute of Persian Studies, 1992, pl.Va; A. ADAMOVA, “On The Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**, London-New York 2001, res. 6.

Katalog No : 39/2 (Res. 47)

Yaprak No : 20b sol alt

Adı : Ta’lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Sultan Ali el-Meşhedi

Ölçüsü : 17.5x11.3 cm.

Tanımı : Kahverengi zemin üzerine, siyah mürekkeple, ta’lik hatla yedi satır halinde, *Sultan Ali el-Meşhedi* tarafından yazılmış Farsça yazı. Dörtlük Şeyh Necmeddin-i Kübra’nın Harizm halkını katlettiği sırada söylediği sözleri içermektedir. Sol köşedeki ketebe de *Sultan Ali el-Meşhedi* imzası okunmaktadır. Hat aralarındaki nokta yerine kullanılan kıvrım dal yaprak ve çiçek motifleri, altın yıldız zemin üzerine, beyaz, turuncu ve altın yıldızla yapılmıştır. Üst ve orta kısımda yer alan koltuk tezhiplerinin zemini lacivert ve altın yıldızdır. Çok ince bir fırçanın kullanıldığı çalışmada kıvrım dal ve yapraklarda altın yıldız, çiçeklerde turuncu, beyaz ve pembe renkleri; paftaları ayırmada rumî ve bulut motifleri kullanılmıştır.

Değerlendirme: Sultan Ali el-Meşhedi 1437’de Meşhed’de doğmuştur. Dönemin ünlü sanatçısı Azher-i Tebrizi’nin (öl. 1475) öğrencisi Hâfız Hacı Muhammed’den ders almıştır. Ünü yayılınca Herat’da Timurî Sultanı Hüseyin Baykara’nın saray kâtibi olmuş ve bu tarihten sonra yazdığı yazıların ketebesine *kâtibü’s-sultânî* ünvanını da eklemiştir. Bu arada Ali Şîr Nevâî ile tanışmış, onun adına eserler yazmış; Abrurrahman-ı Câmî ile de dost olmuş ve onun manzum ve mensur eserlerinden pek çoğunu da kaleme almıştır. Hüseyin Baykara’nın ölümünden sonra (1506) Herat Özbekler’in eline geçince Meşhed’e geri dönmüştür. 2 Mart 1520’de

ölen Sultan Ali el-Meşhedî çok sayıda eser vermiş ve öğrenci yetiştirmiş ünlü bir hattattır.¹³⁶

Yayın: B. W. ROBINSON, “Muhammedî And The Khurasan Style”, **IRAN XXX**, Published by The British Institute of Persian Studies, 1992, pl.Va; A. ADAMOVA, “On The Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**, London-New York 2001, res. 6.

Katalog No : 39/3 (Res. 47)

Yaprak No : 20b sağ alt.

Adı : Ali Kuli Han'ın portresi.

Sanatçısı : Muhammedî Musavvir

Üslûbu : 1584 Herat.

Ölçüsü : 17.5x8 cm.

Tanımı : Figür ince kaşlı, çekik gözlü, uzun, ince burunlu, küçük ağızlıdır. Mor renk elbiseli, içi mavi renk astarlı, beli kuşaklı kaftan giyimli, siyah çizmelidir ve başında sarığı vardır. Eldivenli sağ elinde doğan kuşunu, sol elinde yay koyduğu sadağını tutmaktadır. Belinde kılıcı, sırtında okları görülmektedir. Resmin üst kısmındaki kare formlu mühürde *Bende-i Şah-ı Velayet Abbas 995* (M.1587), sağ köşedeki küçük yazıda ise *Ali Kuli Han-ı Adil* imzası okunmaktadır. Figürün başının üst kısmındaki dört satırlık yazıda ise: *Haseb al-Hükmi nevvab hazreti cihan bani suret-i tahrir yafet; Bende-i dilhah-ı Muhammedî musavvir be dar'l saltanat-ı Herat; Hamiyet-i an al-evkad ve'l beliyat fi şehr-i Muharrem al-Haram 1 sene 992* okunmaktadır. Yani bu portre Herat'ta şahın emriyle 992 (M.1584) senesinin Muharrem (Ocak) ayında Muhammedî Musavvir tarafından yapılmıştır.

¹³⁶ C. HUART: *Les calligraphes et les miniatures de l'orient Musulman*. Paris 1908, s. 221-223; E. WELLESZ: “Sultan Ali Meschedî”, *Thieme-Becker, Allgemeines Künstlerlexikon*. Cilt 32, Leipzig 1938, s. 287; Qadı AHMAD: *Calligraphers and Painters. A Treatise by Qadı Ahmad, Son of Mir-Munshi (circa A.H. 1105/ A.D. 1606)*. Translated by V. Minorsky, Washington 1959, s. 20, 22, 26, 31, 35, 73, 100-106, 120-121, 123-124, 126, 134-135, 138, 147-148, 152, 189; A. WELCH: *Calligraphy in the Arts of the Muslim World*. New York 1979, s. 132; P. P. SOUCEK: “The Arts of Calligraphy”, *The Arts of the Book in Central Asia*. Paris-London 1979, s. 7-34; U. DERMAN: *a.g.e.*, s. 194; M. SERİN: *a.g.e.*, s. 261.

Değerlendirme: Murakkadaki iki Muhammedî Musavvir imzalı resim aynı yaprakta bir araya getirilmiştir. Hatlardaki hattat sıralamalarında olduğu gibi, burada da aynı sanatçının çalışmaları birlikte verilmiştir.

1515-88 yılları arasında Herat'ın yönetimi Safevî şehzadelerine verilmiş, bir gelenek olarak yanlarına verilen askeri lider (lala), Türkmen Şamlu kabilesinden seçilmiştir. 1576'da Ali Kuli Han Şamlu, Herat'da oturan ve daha sonra Safevîlerin başına geçecek olan şehzade Şah Abbas'ın lalası olarak, II. Şah İsmail tarafından Herat'a emir olarak atanmış ve bu görevini Herat 1588'de Özbeklerin eline geçinceye kadar sürdürmüştür. *Han* payesi verilen Ali Kuli Safevî ailesinden bir kadınla evlendirilerek onurlandırılmıştır. Dönemin güçlü bir sanat hamisi olan Ali Kuli Han'ın kütüphanesinin müdürlüğünü şâir Yul Kuli Bey Şamlu yapmış, Musavvir Muhammedî ve Horasan üslûplu resim yapan diğer sanatçılar da Herat'da onun için çalışmıştır.¹³⁷

Murakkadaki bu resmin üzerinde portresi yapılan kişinin kimliğinin verilmesi, sanatçının imzasının oluşu ve Herat'da yapıldığına dair kayıt içermesi önemlidir. Muhammedî'ye ait çalışmalardan sadece iki tanesi tarihlidir ve bu çalışma onun tarihli son çalışması olması nedeniyle etkinlik yıllarının belirlenebilmesi açısından önem taşır. Resmin Ali Kuli Han'a ait oluşu ve Herat'da yapılmış olması da sanatçının Ali Kuli Han için Herat'da çalışmış olduğu görüşünü kesinleştirir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalarla açıklığa kavuşturulmuş, 1561-1606 yılları arasına tarihlenen ve Horasan bölgesinde yapılmış olan otuzu aşkın minyatürlü el yazması bulunmaktadır. Bu resimli el yazmaları Herat, Bakharz, Malan gibi şehirlerde Horasanlı sanatçılarca hazırlanmıştır. Bu yazmalardan onbiri Ali Kuli Han döneminde yapılmıştır.¹³⁸ B. Schmitz Horasan üslûplu yazmaların üretim merkezinin Herat olduğunu söylemektedir.¹³⁹ Dolayısıyla Herat'da görevli olduğu 1576-88 yılları arasında siyasî açıdan da çok güçlü olan Ali Kuli Han'ın, Muhammedî'yi

¹³⁷ Barbara SCHMITZ: a.g.t., s. 1-13, 92-100.

¹³⁸ Bu el yazmaların dökümü ve ayrıntılı bilgi için bkz. B. W. ROBINSON: "Muhammedi and the Khurasan Style", *Iran* 33. 1992, s. 26-27.

¹³⁹ Barbara SCHMITZ: a.g.t., s. 110.

kütüphanesine alarak resim sanatı faaliyetini hızlandırdığı, dönemin önemli bir sanat hamisi olduğu söylenebilir.

Yayın: B. W. ROBINSON, “Muhammedi and the Khurasan Style”, **IRAN XXX**, Published by The British Institute of Persian Studies, 1992, pl.IVc; A. ADAMOVA, “On the Attribution of Persian and Drawings of the Time of Shah Abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting from the Mongols to the Qajars**, London-New York 2001, res. 6.

Katalog No : 40 (Res. 48)

Yaprak No : 21b

Tasarımı : Yaprığın merkezinde Farsça yazılmış ta'lik hatlar ve kalem-i siyahî üslûpta yapılmış bir resim yer almaktadır. Bunları çevreleyen somon renkli bordür, üç bölüme ayrılmış ve ortadaki bölüme Farsça ta'lik hatla yazılmış kıt'alar yapıştirilmiştir. Altın yıldız cedvelden sonra gelen mavi renk zeminli dış bordür, yeşil ve sarı altının kullanıldığı hatayî grubu motifleri ile bezelidir. Tezhip ve hâlkârlar, Safevî dönemi 16. yüzyıl ikinci yarısı Horasan üslûbundadır.

Katalog No : 40/1 (Res. 48)

Yaprak No : 21b üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 12.5x14.7 cm.

Tanımı : Siyah mürekkeple, dört sütun halinde ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı, cennet tasvirini içermektedir. Sütun aralarındaki üç adet cedvelden ortadaki, lacivert renk zeminli paftalara ayrılmış, paftaların arası altın yıldızla boyanmış, paftalar ise bulut ve minik goncalardan oluşan hatayî grubu motifleri ile bezenmiştir. İki yandaki cedvellerin zemini altın yıldızla boyanmış, üzerine is mürekkebi ile geçme motifi uygulanmıştır.

Değerlendirme: Farsça ve ta'lik hatla yazılmış olması ile murakkadaki düzeni devam ettiren bu çalışma, muhtemelen el yazması bir kitaptan çıkmış olmalıdır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 40/2 (Res. 48)

Yaprak No : 21b sol alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'a.

Hattatı : Sultan Ali el-Meşhedî

Ölçüsü : 14.7x7.8 cm.

Tanımı : Hâlkâr süslü zemin üzerine, siyah mürekkeple, diagonal olarak, ta'lik hatla dört satır halinde Sultan Ali el-Meşhedî'nin, ta'likle yazdığı Farsça kıt'a. Dörtlük şu yazıları içermektedir: *Elimde bugün ne altın ne de gümüş var, gençlik günlerimde hünerim sayesinde çok vardı, günler elimden o hünerleri aldı, bize de bu*

dertle ihtiyarlık kaldı. Solda dikdörtgen, altın yıldız zeminli keşide de *Sultan Ali el-Meşhedî* yazısı okunmaktadır. Sağ üst ve sol alt köşelerdeki üçgen koltuklardan, sağ üstteki, zemini boyalı klasik tezhiptir. Sol alttaki üçgen koltuk ise altın yıldız zemin üzerine, turuncu ve mavi renkli rumî bezemelidir.

Değerlendirme: Yazıda döneminin en ünlü hattatlarından olan Sultan Ali el-Meşhedî'nin,¹⁴⁰ yaşlılıkla birlikte eskisi kadar verimli olamaması ile ilgili sitemli sözleri yer almaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 40/3 (Res. 48)

Yaprak No : 21b sağ alt

Adı : Ayakta duran erkek figürü.

Üslûbu : 1604-5 civarı İsfahan.

Sanatçısı : Rıza

Ölçüsü : 12.5x6.8 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî üslûpta yapılmış bu resimde figür kalın kaşlı, küçük gözlü, iri burunlu ve bıyıklıdır. Çizgili iç gömlekle, kaftanlı, beli kuşaklı ve başı sarıdır. Sadece belinde asılı kasede, kulağındaki küpede ve sarığında altın yıldız kullanılmıştır. Yerde küçük taş parçaları ve cılız otlar görülmektedir. Resmin sağ alt köşesinde *Rıza* imzası okunmaktadır.

Değerlendirme: Murakkalar içindeki, 16. yüzyılın sonu-17. yüzyılın başlarında yapıldıkları sanılan ve kalem-i siyahî teknikte çizilmiş tek ve grup portreleri ile kimi el yazmalarındaki minyatürlerde görülen *Rıza*, *Rıza-yi Abbasî*, *Aga Rıza*, *Ali Rıza* imzalarının, tek kişiye mi yoksa farklı kişilere mi ait olduğu, 1911-1996 yılları arasında, çeşitli araştırmacıların yayınlarında tartışılmıştır.¹⁴¹ Kesin olan Rıza isimli bir ressamın varlığı ve resimlerin ortak üslûp özelliklerine sahip oluşudur. Resimlerde erkek ve kadın figürlerinin boylarının kıvrılarak uzadığı, bel kısımlarının çukurlaşmış, mide kısımlarının hafifçe kabarık olduğu görülür. Giysiler ve doğa motifleri kesik, kıvrılan çizgilerle şekillenmiştir. Erkeklerin sarıkları iki yana doğru

¹⁴⁰ Bkz. tezde kat. no. 39/2.

¹⁴¹ Bu tartışmalarla ilgili bilgi için bkz. S. R. CANBY: *The Rebellious Reformer: The drawings and paintings of Rıza-yi Abbasi of Isfahan*. London 1996, s. 201-203.

uzamış, sarıgın serbest kalan ucu arkadan serbestçe sarkıtılmış, dalgalı zülüfler omuzlara doğru sarıgın altından uzamıştır. Soylular sarıklarına çiçekler takmıştır.¹⁴² Desen izlenimi veren resimlerde arka plana altın yıldızla renklendirilmiş ağaçlar ve çiçekler, gökyüzüne alevi andıran bulutlar yapılmıştır. Tek figür çalışmalarında soylu kesimin yanı sıra dervişlerde sıklıkla betimlenmiştir.¹⁴³ Bu üslûp özelliklerini gösteren resimler imzalı olmasada *Aga Rıza üslûbu* veya *Isfahan üslûbu* şeklinde tanımlanmıştır.

Safevî hükümdarı Şah Abbas dönemi (1587-1629) biyografi yazarı Kadı Ahmed, Aga Rıza'nın, Safevî şehzadesi ve ünlü sanat hamisi İbrahim Sultan'ın himayesinde Meşhed'de çalışan musavvirlerden Keşanlı Ali Aşgar'ın oğlu olduğunu yazar ve onun fırça işçiliğini, portrelerini överek, eğer yaşasaydı geçmişin ressamı Mani ve Bihzad'ın da onun ustalığını öveceklerini belirtir.¹⁴⁴

Murakkanın bu yaprağındaki derviş olması muhtemel yaşlı adam tasvirinin yanındaki metinde yaşlılık anlarıyla ilgili sözlerin olması, murakkadaki resim-hat ilişkisi açısından ilgi çekicidir.

Yayın: S. R. CANBY, *The Rebellious Reformer: The drawings and paintings of Rıza-yi Abbasi of Isfahan*, London 1996, s.81, cat.43.

¹⁴² S. R. CANBY: a.g.e., cat. 5, 13-14, 19-20, 51; Z. TANINDI: "Rıza-yi Abbasi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Baskıda).

¹⁴³ S. R. CANBY: a.e., s. 77-94, cat. 57-58, 62-63, 70; Z. TANINDI: a.g.m.

¹⁴⁴ Qadı AHMAD: a.g.e., s. 192-193; S. R. CANBY: a.g.e., s. 19-22.

Katalog No : 41 (Res. 49)

Yaprak No : 22a

Tasarımı : Yaprığın merkezinde yer alan ta'lik hatları ve minyatürü çevreleyen, mavi renk zeminli bordür, üç bölüme ayrılmış, orta bölüme Farsça yazılmış ta'lik kıt'alar yapııştırılmıştır. Bordür altın yıldızla yapılmış rozet çiçek ve yaprak süslüdür. Altın yıldız cedvelden sonra gelen açık krem renkteki dış bordür üzerinde, rumî ve hatayî grubu motifleri taşıyan, altın yıldız kıvrım dallar dolanmaktadır. Yeşil renkle boyanmış iri motiflerin içi, altın yıldız küçük rumîlerle doldurulmuştur.¹⁴⁵ Hatayî grubu çiçek ve yapraklar altın yıldızla boyanmış, bordo renk ile ince taramalar yapılmıştır. Tezhipler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır. Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu süslüdür.

Katalog No : 41/1 (Res. 49)

Yaprak No : 22a üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 9.3x14.9 cm.

Tanımı : Ta'lik hatla Farsça yazılmış on satırlık metin. Metinde *güzel şiirleri ve divanı olan Mevlana Lutfi'nin bir matlaının teberrüken yapıldığı* belirtilmiştir. Yazının sekiz satırı siyah mürekkeple, son iki satırı altın yıldızla yazılmıştır. Satır araları altın yıldız boyalıdır.

Değerlendirme: Ketebesiz bu hat örneği, Farsça ve ta'lik hatla yazılmış olmasıyla, murakkada hatlar arasındaki düzeni devam ettirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁴⁵ Bu uygulamaya tezhip sanatı terminolojisinde *hurde rumî* denilmektedir.

Katalog No : 41/2 (Res. 49)

Yaprak No : 22a sol alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'a.

Hattatı : Fakir Ali el-Kâtib

Ölçüsü : 14x6.5 cm.

Tanımı : Açık mavi renk zemin üzerine, siyah mürekkeple diagonal biçimde, ta'lik hatla dört satır olarak *Fakir Ali el-Kâtib* tarafından yazılmış Farsça yazı. Yazı da *elinde kadeh olan kişi sürekli sevinç ve ferahlık içerisinde yazmaktadır*. Alttaki ketebe de *Fakir Ali el-Kâtib* imzası okunmaktadır. Ta'lik hattın satır aralarına beyn'es-sütûr yapılmış ve üzerine kıvrım dallı basit rozet çiçekler ve yapraklar yerleştirilmiştir. Sağ üst ve sol alttaki üçgen koltuklara lacivert zemin üzerine turuncu, beyaz, sarı ve mavi renklerle hatayî grubu motifleri yapılmış, kıvrım dal ve yapraklarda altın yıldız kullanılmıştır. En alta da ta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'a yapıştırılmıştır.

Değerlendirme: Aslen Türk olan Mîr Ali Herevî 1476 yılında Herat'da doğmuştur. Meşhed'de Zeynüddin Mahmûd adlı bir hattattan nesta'lik yazıyı öğrendikten sonra Hüseyin Baykara'nın sarayına girmiş, Sultan'a nisbetle *kâtibü's-sultânî* ve *sultânî* ünvanını almıştır. Şah İsmail 1510'da Herat'ı ele geçirince sırasıyla Mîr Ali Kerîmüddin Habîbullah Sâvecî'nin ve Sâm Mirzâ'nın himayesine girmiştir. Herat 1529'da Özbekler tarafından alınca Buhara'ya götürülmüştür. Burada Übeyd Han'ın oğlu Abdülaziz Han'a hocalık etmiş ve sarayın hat işleri ile görevlendirilmiştir. Ölümüne kadar Buhara'da yaşayan sanatçının ölüm tarihi hakkında; 1550'de hayatta olduğu ancak gözleri iyi görmediğinden çalışmadığı ve 1544'de öldüğü yolunda çelişkili bilgiler verilmektedir. Ayrıca H. 957(M.1567-68) tarihinde onun hattıyla yazılmış bir eserin bulunuşu sanatçının bu tarihten sonra ölmüş olduğu kanısını uyandırmıştır.¹⁴⁶

Mîr Ali kâtib mahlasını kullanan Ali Herevî, Sultan Ali Meşhedi'nin tarzını benimsemekle birlikte, ustalığını daha da geliştirmiştir. Nesir yazarlığı ve şairliği ile de dikkat çeken Mîr Ali Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır. Mîr İmâd el-Hasenî'den

¹⁴⁶ British Library'deki bu eser Or. 5302 anvanter numaralıdır.

önceki dönemin en büyük nesta'lik hattatı olan sanatçının öğrencileri arasında mîr Muhammed Bâkır, Hâce Mahmûd Şehâbî, Mîr Seyyid Ahmed el-Meşhedî, Mîr Hüseyin Güleği-i Buhârî ve Mîr Çeleme sayılabilir. Eserlerinde imzalarını Ali, Fakîr Ali, Mîr Ali, Ali el-Kâtib, Ali Sultanî, Ali Hüseyinî, Ali Herevî, Ali Hüseyinî el-Herevî, Mîr Ali Kâtib, Mîr Ali Sultanî, Ali Kâtibü's Sultânî şeklinde değişik olarak atması kimi karışıklıklara neden olmuştur.¹⁴⁷ Sanatçı murakkanın 22a sol alt, 24a sol alt, 25b orta sol, 26b sol alt yapraklarında Fakîr Ali el- Kâtib; 23a sağ alt yaprağında Ali el-Hüseyinî; 23b sol alt yaprağında ise Mîr Ali imzalarını kullanmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 41/3 (Res. 49)

Yaprak No : 22a sağ alt

Adı : Diz çökmüş oturan erkek figürü.

Üslûbu : 1600-1610 civarı Isfahan.

Ölçüsü : 13.3x7.9 cm.

Tanımı : Figür yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı, kıvrırcık siyah saçlıdır. Yere dizlerini altına alarak oturmuş, elinde bir sürahi ve bardak tutmaktadır. Mavi iç giysili, pembe elbiseli, yakası kürklü yeşil kaftan giyimli ve başı sarıktır. Beline kuşak sarmıştır. Zeminde çok belirsiz olmakla beraber altın yıldız bulutlar ve çiçekler görülmektedir. Üst sağ ve sol alttaki üçgen koltuklara, çeşitli renklerde kıvrım dal ve çiçeklerle uygulanmış olan tezhip 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır. Resmi çevreleyen cedvel altın yıldız zemin üzerine zencerek motifi bezelidir. Resim ve hatların çevresine Farsça ta'lik kıt'alar yapııştırılmıştır.

Değerlendirme: Figürün ince yuvarlak yüzü, kıvrılan vücut, hafifçe kabarık mide kısmı, sarığın altından omuzlara dökülen dalgalı zülüfler, giysilerdeki ayrıntılı işçilik, minyatürün Safevî dönemi 1600-1610 civarı Isfahan üslûbunda yapılmış olduğunu göstermektedir (Res. 11, 94, 95, 99).

¹⁴⁷ Qadı AHMAD: a.g.e., s. 126-131, 134-135, 139, 172; D. DUDA: *Islamische Handschriften I, Die Illuminierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. Wien 1983, s. 121-122; C. HUART: a.g.e., s. 227; Habib Efendi: *Hat ve Hattatan*. İstanbul 1306, s. 209-211; U. DERMAN: a.g.e., s. 194; Şevket RADO: a.g.e., İstanbul (Tarihsiz), s. 55; M. SERİN: a.g.e., s. 263-267.

Murakkadaki resim-hat ilişkisine bir örnekte bu resim ve yanındaki yazıdır. Yazıda, içkinin sürekli sevinç ve ferahlık getirdiğinden bahsedilmekte, resimde de, elinde şarap testisi ve kadeh tutan genç bir erkek görülmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 42 (Res. 50)

Yaprak No : 22b

Adı : Ayakta duran genç erkek.

Üslûbu : 1580-90 civarı Horasan-Herat.

Ölçüsü : 15.5x6.9 cm.

Tanımı : Figür yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı, kıvrıkcık siyah saçlıdır. Mavi iç gömlekle, içi mor renk astarlı yeşil elbiseli, mor çorap ve beyaz ayakkabılıdır. Beline turuncu ve kahverengi renklerde iki kuşak bağlamıştır ve kama asmıştır. Sağ elinde sürahi, sol elinde nar tutmaktadır. Pembe başlığının biçimi hizmetkar, saki olduğunu göstermektedir. Zeminde çok belirsiz olmakla beraber altın yıldız bulutlar ve çiçekler görülmektedir. Resmin sağ alt köşesinde Şah Abbas'ın 995 (M.1587) tarihli kare formulu mührü vardır. Resmin çevresine ta'lîk ve nesta'lîk hatla yazılmış Farsça kıt'alar yapıştirilmiştir. Bu kıt'alarda ilim, alim, münkir ve ariften bahsedilmektedir.

Üstte diagonal olarak yazılmış kıt'aların köşelerindeki koltuklar siyah zeminli, ortadaki ise lacivert zemin üzerine rumî motifi bezelidir. Resmin iki yanındaki ta'lîk hatların etrafı, anahtarlı zencerek geçme motifleriyle çevrilidir. Anahtar kareler kırmızı ve yeşil renklerle dönüşümlü olarak boyanırken, zemini gümüşle boyanmış, ancak zamanla gümüş oksitlendiğinden kararmıştır. Bu dikdörtgenlerin alt ve üst kısımlarında, yatay ekseninde dikdörtgen koltuk tezhipleri vardır. Tüm bu alanları çevreleyen somon renkli bordür üç bölüme ayrılmıştır ve orta bölüme nesta'lîk hatla yazılmış Farsça kıt'alar yapıştirilmiştir. Bordürün zemini üzerine altın yıldızla yapılmış yaprak ve rozet çiçekler dönüşümlü olarak yerleştirilmiştir. Altın yıldız cedvelde sonra gelen dış bordür açık mavi renk zemin üzerine, altın yıldızla saz üslûbundaki motiflerin negatif tekniğinde çalışılması ile oluşturulmuştur. Tezhip ve hâlkârlar 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibi özellikleri taşımaktadır.

Değerlendirme: Minyatür, murakkanın 20a yaprağındaki minyatürle (Res. 46) benzer üslûp özellikleri göstermekte ve Şah Abbas'ın 995 tarihli mührünü taşımaktadır. Yuvarlak ve güzel bir yüz, kürk başlığın altından dökülen dalgalı zülüfler, kıvrılan vücut, kıvrımlarla hareketlendirilmiş giysi ve kuşak ortak

özelliklerdir. Dolayısıyla bu minyatürde 1590 civarında Horasan'da Herat'da yapılmış olmalıdır.

Saki betimini içeren resim, içki ile ilgili yazı ve resmin yer aldığı 22a yaprağının arka yüzüne yerleştirilmiştir. Murakkadaki tematik düzeni pekiştirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 43 (Res. 51)

Yaprak No : 23a

Tasarımı : Yaprığın merkezinde yer alan ta'lik hatları ve minyatürü çevreleyen, somon renk zeminli bordür, üç bölüme ayrılmış, orta bölüme Farsça yazılmış ta'lik kıt'alar yapıştırılmıştır. Bordür altın yaldızla yapılmış rozet çiçek ve yaprak süslüdür. Altın yaldız cedvelden sonra gelen dış bordür, mavi zemin üzerine rumî madalyonlar ve hatayî çiçeklerden oluşan hâlkâr süslüdür. Rumî madalyonların içerisi bulut motifleriyle doldurulmuştur. Tezhip ve hâlkârlar, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbu özelliklerini yansıtmaktadır. Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu süslüdür.

Katalog No : 43/1 (Res. 51)

Yaprak No : 23a üst

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış yazı.

Ölçüsü : 7.6x17 cm.

Tanımı : Yeşil renk kağıt üzerine altın yaldızla, dört satır diagonal, bir satır yatay olmak üzere toplam on beş satır halinde Farsça yazılmış ta'lik hat. Diagonal yazılı bölümlerde, alt ve üst köşelerdeki üçgen koltukların zeminleri lacivert, siyah ve altın yaldız renklerde boyanmıştır. Motif grubu olarak, rumî ve hatayî motifleri seçilmiştir.

Değerlendirme: Yazının ta'lik hatla ve Farsça yazılmış olması, murakkadaki hat düzenini pekiştirmekte, koltuk tezhiplerinin 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbunda oluşu ise tezhiplerdeki üslûpsal düzeni devam ettirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 43/2 (Res. 51)

Yaprak No : 23a sol alt

Adı : Ayakta genç kadın.

Üslûbu : 1580 civarı Horasan

Ölçüsü : 16.8x7.2 cm.

Tanımı : Krem rengi kumaş üzerine yapılmıştır. Genç kadın yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı, siyah saçlıdır. Başındaki beyaz maşlahının üzeri sırma dal ve kuş motiflidir. Başının iki yanındaki inci dizileri maşlahına bağlıdır.

Kulağındaki sallantılı kırmızı taşlı küpeleri, inci kolye (Buhara kolyesi) ve bileziği, yüzüğü ve elindeki kınaları ile oldukça süslü betimlenmiştir. Yakası ve kenarları lacivert şeritli turuncu renk iç gömleği, mavi üzerine altın yıldız çiçek motifli kaftan ve sırma ayakkabı giyimlidir. Resmi çevreleyen cedvelde zemin altın yıldızla boyanmış, üzerindeki zencerek geçme motifleri is mürekkebi ile boyanmıştır.

Değerlendirme: Saray Kütüphanesi'ndeki H. 2161 no.lu *Şah Tahmasp Albümü*, Tahmasp devrine ait en önemli minyatürleri içerir; zengin renk skalası, aşırı yüzey süslemeciliği, son derece itinalı işçilik minyatürlerdeki başlıca üslûp özellikleridir. Kazvin'in 1548'de başkent olmasıyla Tebriz sanat atelyelerinin bu şehre taşındığı ve Kazvin üslûbunun sanatçıların seyahatleri sonucu Safevîler idaresindeki başka merkezlere de taşındığı bilinmektedir.¹⁴⁸ *Şah Tahmasp Albümü*'ndeki genç kadın minyatürü (H. 2161, 53a, Res. 116)¹⁴⁹ de bu üslûp özelliklerine sahiptir. H. 2155 no.lu murakkadaki genç kadın minyatürü Horasan üslûbunda yapılmış olmakla birlikte, H. 2161 no.lu murakkadaki figür ile giysiler ve aynı duruşla betimlenmesi açısından benzerlikler göstermektedir. Başa oturtulmuş yuvarlak başlık, uzun maşlah, boğazı tek düğmeli önü dekolte elbise, uzun kolye, yüzüne dayalı sol eli ve sağ eliyle maşlahının ucunu tutması her iki minyatürdeki ortak özelliklerdir. Bu da bize bu tür kompozisyonlara sahip tek yaprak figür çalışmalarının, üslûplar ve yıllar değişse de ne kadar sevilip, beğenildiğini ve tekrarlandığını göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 43/3 (Res. 51)

Yaprak No : 23a sağ alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Ali el-Hüseyinî

Ölçüsü : 20.1x8.5 cm.

Tanımı : Siyah mürekkeple dört satır diagonal, iki satır yatay olmak üzere toplam altı satır halinde, *Ali el-Hüseyinî* tarafından Farsça yazılmış ta'lik hat.

¹⁴⁸ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: a.g.e., 42-44.

¹⁴⁹ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: a.e., s. 44, res. 33.

Mevlana Abdurrahman Cami'ye ait şiir, güzel sesli okuyuculara dairdir.¹⁵⁰ Alttaki köşelikte dilimli çerçevede *Ali el-Hüseynî* imzası okunmaktadır. Zeminde altın yaldız bulut ve çiçek desenleri görülmektedir. Diagonal yazılı bölümün üst ve alt köşelerindeki lacivert zemin üzerine kıvrım dal ve türlü renk çiçek süslü üçgen koltuklar, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibi üslûbundadır. Tüm üç bölümün etrafına Farsça ta'lik kıt'alar yapıştırılmıştır.

Değerlendirme: Hattat Mîr Ali'nin murakkadaki farklı imzalarından biri de bu yazıdaki Ali el-Hüseynî imzasıdır.¹⁵¹

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Ö. OKUMUŞ: "Câmî Abdurrahman", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt 7, İstanbul 1993, s. 94-99.

¹⁵¹ Bkz. tezde kat. no. 41/2.

Katalog No : 44 (Res. 52)

Yaprak No : 23b

Tasarımı :Yaprağın merkezindeki minyatür ta'lik hatları, açık krem renginde, üç bölüme ayrılmış bir bordür çevreler. Orta bölüme Farsça ta'lik kıt'alar yapıştırılmış ve bordürün zemini yaprak ve rozet çiçeklerle bezenmiştir. Altın yaldız cedvelden sonra gelen dış bordürde, koyu krem renkli zemin üzerindeki desen sadece hatayî grubu motifleriyle tasarlanmıştır ve altın yaldız ile tarama hâlkâr tekniğinde yapılmıştır. 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır. Sayfa kenarları gel-git ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 44/1 (Res. 52)

Yaprak No : 23b üst

Adı : Uzanmış içki içen erkek.

Üslûbu : 1580-90 civarı Horasan-Herat.

Ölçüsü : 9.5x16.4 cm.

Tanımı : Beyaz gömlekli, lacivert renkte iç elbiseli, mavi pantolonlu, yeşil kaftanlı figürün belinde, turuncu kalın bir kuşak ile mor bir kuşak daha vardır. Yay kaşlı, badem gözlü, küçük burun ve ağızlı figürün saçları siyah, uzun ve dalgalıdır. Ayakları çıplaktır. Dayanmış olduğu yastığın üzerinde açık bir kitap durmakta, sol kolunun altında içki şişesi, elinde kadeh, sağ elinde de başlığını tutmaktadır. Önünde mavi-beyaz porselen meyve tabağı ve yerde bölünmüş bir nar durmaktadır. Zemin açık kahverengi boyalıdır. Solda Şah Abbas'ın 995 (M.1587) tarihli kare formlu mührü okunmaktadır.

Değerlendirme: Minyatür murakkanın 20a (Res. 46) ve 22b (Res. 50) yapraklarındaki minyatürlerle aynı üslûp özelliklerine sahiptir ve Şah Abbas'ın 995 (M. 1587) tarihli mührünü taşımaktadır. Dolayısıyla bu minyatürde 1590 civarında Horasan veya Herat'da yapılmış olmalıdır.

Murakkanın 22a ve 22b yapraklarındaki içki ile ilgili hat ve resim örneklerinden sonra, bu yaprakta da içki içen erkek figürüne yer verilmiş olması, murakkadaki resimlerin tematik düzenine örnektir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 44/2 (Res. 52)

Yaprak No : 23b sol alt

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış yazı.

Hattatı : Mîr Ali

Ölçüsü : 15x7.6 cm.

Tanımı : Mavi renk zemin üzerine, siyah mürekkeple diagonal biçimde ta'lik hatla, dört satır olarak *Mîr Ali* tarafından yazılmış Farsça yazı. Dörtlük şu yazıları içermektedir: *Dört şey kişinin değerini azaltır, ey oğul bunları yapma, mizah, avamdan insanlarla dostluk, yalan, içki.* Alttaki ketebe de *Mîr Ali*¹⁵² imzası okunmaktadır. Sağ üst ve sol alt köşelerde üçgen koltuk tezhibi yer alır. Alttaki ketebenin etrafı beyn'es-sütür tekniğinde altınyıldız ile doldurulmuş, üzerine is mürekkebi ile negatif tekniğinde bezeme yapılmıştır. Sağ üst köşedeki üçgen koltuğa ise lacivert, altın yıldız ve kızkahve renklerinde üç farklı pafta yapılmış, üzerleri rumî ve hatayî motiflerini taşıyan kıvrım dallarla bezenmiştir. Bu tezhip üslûbu 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî'dir.

Değerlendirme: Dörtlükte bir babanın oğula nasihatleri yer almaktadır. Uzak durulması istenen kötülüklerden biri de içkidir. Yazının üstünde içki içen erkek resmine yer verilerek, resim-hat ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 44/3 (Res. 52)

Yaprak No : 23b sağ alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 15x8.5 cm.

Tanımı : Beyaz zemin üzerine siyah mürekkeple, Farsça ta'lik hatla yazılmış dokuz satırlık kitap sayfası. Burada şöyle yazmaktadır: *Başkalarına iyi görünmek için arzularını terk eden kimse helal olan istek ve arzulardan haram olana düşmüş olur; kul Allah aşkına köşede oturan demek değildir; azar azar çok olur, damla damla sel olur, tane tane tahıl ambar doldurur.* Koltuk tezhibi siyah zemin üzerine hatayî grubu motiflerinden oluşmaktadır. Motiflerde beyaz, yeşil, turuncu ve altın

¹⁵² Bkz. tezde kat. no. 41/2.

yaldız kullanılmıştır. Metnin satır aralarında nokta yerine geçen kıvrım dal ve rozet çiçekler yer alır. En alt kısımda yer alan 2x16 cm. ölçülerindeki dikdörtgen alanın zemini lacivert ve altın yaldızla boyanmış ve üzerine rozet çiçeklerden çıkan dallar yerleştirilmiştir. Çiçeklerde dönüşümlü olarak beyaz ve turuncu renkler kullanılmıştır. Bu tezhipler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibi üslûbunu yansıtmaktadır.

Değerlendirme: Bu yazıda da, yanındaki yazıda olduğu gibi nasihat içeren cümlelere yer verilmiş olması, murakkadaki hatlar arasında gözetilen tematik düzeni güçlendirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 45 (Res. 53)

Yaprak No : 24a

Tasarımı : Yaprığın merkezindeki minyatür ve hatları çevreleyen, somon renkli, üzeri altın yaldız yaprak ve rozet çiçek süslü bordürden sonra gelen cedvel altın yaldız boyalıdır. Açık krem renk zeminli dış bordür üzerine, bulut ve hatayî grubu motifleri altın yaldızla negatif tekniğinde boyanmıştır. Bulutlarda yeşil, hatayîlerde sarı altın kullanılmıştır. Bu bezeminin aynısı bir başka murakka yaprağında da yer almaktadır (Res. 117).¹⁵³ Tezhibinin yanı sıra sayfa tasarımı açısından da büyük benzerlikler gösteren bu yaprak muhtemelen bir Safevî murakkasından çıkarılmış olmalıdır. Sayfa kenarları gel-git ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 45/1 (Res. 53)

Yaprak No : 24a üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 6.7x16.8 cm.

Tanımı : Açık kahverengi zemin üzerine, siyah mürekkeple, diagonal biçimde, ta'lik hatla altı satır olarak yazılmış Farsça yazı. Üstteki koltukta *Bende-i Şah-ı Velayet Abbas 995* (M.1587) tarihinin okunduğu kare formlu mühür görülmektedir. Sol üst ve sağ alt köşelerdeki üçgen koltuklarda zemin altın yaldızla boyanmış, üstteki koltukta yeşil renkli rumîlerle bezeme yapılmış; alttaki koltukta yer alan hatayî motifleri ise zerenderzer tekniğinde boyanmıştır. Hattın kenar boşluklarında serbest fırça tekniğinde, altın yaldızla yapılmış çiçek kümeleri bulunmaktadır. İki yandaki zencerek motifli cedvellerin yanlarına Farsça yazılmış ta'lik kıt'alar yapıştirilmiştir. Alt kısımda 1.3x17.7 cm. ölçülerindeki alan içerisine, iki kıvrım dal üzerine hatayî grubu motifleri yapılmış, zeminde lacivert, çiçeklerde ise turuncu, kirli sarı, mavi, beyaz, pembe, yeşil ve altın yaldız kullanılmıştır. Tezhipler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır.

Değerlendirme: Murakkadaki Safevî çalışmalarının yer aldığı benzer tasarımlı yapraklarda genellikle 16. yüzyıl İranlı hattatlara ait çalışmalara yer verilmesi, Şah

¹⁵³ Arthur M. Sackler Gallery'deki 53.19 envanter no.lu bu murakka yaprağı için bkz. G. D. LOWRY: *A Jeweler's Eye Islamic Art of The Book from the Vever Collection*. Smithsonian Institution 1988, pl. 197; G. D. LOWRY - M. C. BEACH: *An Annotated and Illustrated Checklist of the Vever Collection*. Smithsonian Institution 1988, p. 365; S. R. CANBY: *a.g.e.*, s. 74, cat. 37.

Abbas'ın kare formlu mührünün olması, ketebesiz bu hat çalışmasının da 16. yüzyıla ait olduğunu düşündürmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 45/2 (Res. 53)

Yaprak No : 24a sol alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Fakir Ali

Ölçüsü : 21.6x10.5 cm.

Tanımı : Açık kahverengi zemin üzerine siyah mürekkeple, ta'lik hatla *Fakir Ali* tarafından yazılmış, güzel yazı yazma konulu, Farsça yazı. Dört bölüme ayrılmıştır. Sağ taraftaki diagonal olarak yazılmış altı satırlık yazının, sağ üst ve sol alt köşelerinde üçgen koltuklar vardır. Sağ üstteki, altın yaldız ve lacivert renk zemin üzerine, kıvrım dal ve mavi, turuncu, beyaz renklerde hatayî grubu motifi süslüdür. Alttaki ketebe de *Fakir Ali* imzası okunmaktadır. Zemin altın yaldızla boyanmış ve yeşil renkle rumîler yapılmıştır. Bu kısmın altında ve solundaki üç bölümde ikişer satırdan toplam altı satır yazı vardır ve aralar çeşitli koltuk süsleriyle süslenmiştir. Yatay formdaki dikdörtgen koltuklardan ortadakinde zemin altın yaldızla boyanmış, bunun üzerine gelen iri hatayî ve dilimli yapraklar ters simetrik planda tasarlanmıştır. Üst ve alttaki koltuklarda ise zemin lacivert ve altın yaldızla boyanmış, turuncu, mavi, yeşil ve beyaz renklerin kullanıldığı rumî ve hatayî grubu motifleriyle bezenmiştir.

Değerlendirme: Hattat, Mîr Ali bu yapraktaki yazısını *Fakir Ali* şeklinde imzalamıştır.¹⁵⁴

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁵⁴ Bkz. tezde kat. no. 41/2.

Katalog No : 45/3 (Res. 53)

Yaprak No : 24a sağ orta

Adı : Uzanmış kitap okuyan erkek.

Üslûbu : 1580-90 civarı Horasan-Herat.

Ölçüsü : 8.7x16.6 cm.

Tanımı : Figür yay kaşlı, badem gözlü, küçük burun ve ağızlı, kıvrıkcık siyah saçlı figür kürk başlıklıdır. Çizgili pantolon, gömlek, turuncu elbise, astarı yeşil, dışı mavi renk kaftan ve uzun bej rengi çizme giyimlidir. Yastığı çiçek süslüdür ve üzerindeki açık duran kitabı okumaktadır. Önde, içki kadehi, mavi-beyaz porselen üzeri ağaç motifli içki şişesi ve meyveler görülmektedir. Koyu bej zeminde hâlkâr çiçek ve bulutlar yer almaktadır. Solda Şah Abbas'ın H. 995 (M.1587) tarihli kare formulu mührü görülmektedir.

Değerlendirme: Daha önceki saki ve içki içen, uzanmış erkek figürlerini üslûpsal açıdan yineleyen bu minyatür 1590 civarında Horasan veya Herat'da yapılmış olmalıdır ve murakkadaki resimsel tematik düzeni devam ettirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 45/4 (Res. 53)

Yaprak No : 24a sağ alt

Adı : Nesta'lık hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 4.8x8.7 cm.

Tanımı : Beyaz zemin üzerine, siyah mürekkeple, altı satırı diagonal, toplam sekiz satır olarak nesta'lık hatla Farsça yazılmış yazı. Sol üst ve sağ alttaki üçgen koltuklar, lacivert ve altın yaldız zemin üzerine, turuncu, altın yaldız ve beyaz renkte çiçek süslüdür.

Değerlendirme: Muhtemelen 16. yüzyıla ait olan ketebesiz bu hat çalışmasının köşelerindeki üçgen koltukların tezhibi 16. yüzyıl Safevî üslubundadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 46 (Res. 54)

Yaprak No : 24b

Tasarımı : Yaprığın merkezinde yer alan resim ve hat çalışmaları çapraz şekilde yerleştirilmiştir. Bu alanları çevreleyen somon renkli bordür, üç bölüme ayrılmış ve orta bölüme Farsça ta'lik kıt'alar yerleştirilmiştir. Bordür altın yaldız yaprak ve rozet çiçek bezelidir. Altın yaldız cedvelden sonra gelen koyu yeşil renkli bordür üzerine, hatayî grubu motifler ve çin bulutları negatif tekniğinde altın yaldız ile boyanmıştır. Tezhip ve hâlkârlar 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslubundadır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 46/1 (Res. 54)

Yaprak No : 24b sol üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Sultan Ali el-Meşhedi

Ölçüsü : 13.6x7.7 cm.

Tanımı : Siyah mürekkeple dört satır diagonal, bir satır yatay olmak üzere toplam beş satır halinde ta'lik hatla *Sultan Ali el-Meşhedi* tarafından yazılmış Farsça yazı; *zülüfleri kıvrım kıvrım olan bir zat'a yapılan medhiyeyi* içermektedir. Alttaki ketebede *Sultan Ali el-Meşhedi*¹⁵⁵ imzası okunmaktadır. Yazının satır aralarına beyn'es-sütür uygulanmış, zemin altın yaldız ile doldurulmuştur. Üzerindeki kıvrım dallar pembe renkli rumîlerle, beyaz, turuncu ve yeşil renklerdeki hatayî grubu motiflerini taşımaktadır. Sağ üst ve sol alt köşelerdeki üçgen koltukların zemini lacivert ve altın yaldızla boyanmış; hatayî grubu motifleri taşıyan kıvrım dal ve yapraklar altın yaldızla, küçük rozet çiçekler beyaz, turuncu ve sarı renklerle boyanmıştır. Sol kenarda dikey ekseninde uzanan altın yaldız, lacivert ve kızkılkahve renklerde zeminli bordür, altın yaldız, pembe ve yeşil renklerde rumî ve hatayî grubu motifleriyle bezelidir. Tezhipler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslubundadır.

Değerlendirme: Murakkadaki dalgalı zülüflü, güzel yüzlü erkek figürlerinden sonra gelen bu hat çalışması, murakkadaki resim-metin ilişkisini pekiştirmektedir. Ayrıca

¹⁵⁵ Bkz. tezde kat. no. 39/2.

yazının sol tarafındaki bordürde yer alan tezhibin yarım oluşu, kesilip buraya yapıştırıldığını göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 46/2 (Res. 54)

Yaprak No : 24b sağ üst

Adı : Diz çökmüş oturan yaşlı adam.

Üslûbu : 1580 civarı Horasan.

Ölçüsü : 16.9x9.6 cm.

Tanımı : İnce kaşlı, küçük çekik gözlü, ak sakallı figür, kırmızı külahlı ve beyaz sakallıdır. Mavi elbiseli, açık kahverengi kuşaklı ve beyaz çizmelidir. Zemin düz beyaz renktir.

Değerlendirme: Yaşlı adam tasvirinde anonim yüz özelliklerinin yerine, portre özelliğinin çok güçlü verilmiş olduğu bir figür tasviri görülmektedir. Başlığı, ifadeli yüzü ve giysilerinin Horasan üslûplu minyatürlerle benzerlikler göstermesi (Res. 107), bu minyatürün de 1580 civarında Horasan'da hazırlanmış olabileceğini göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 46/3 (Res. 54)

Yaprak No : 24b sol alt

Adı : Kaynaktan su içen genç bir adam.

Sanatçısı : Aka Rıza

Üslûbu : 1585-87 Kazvin

Ölçüsü : 13.8x7.6 cm.

Tanımı : Hafif boyalı bir kalem-i siyahî çalışma. Yay kaşlı, badem gözlü, minik burun ve ağızlı, kürk başlıklı figür, dizlerinin üzerinde yere çömelmiş ve kaynaktan su içmektedir. Beline sardığı yeşil kuşağın içinde kaması görülmektedir, ayağında çizmesi vardır. Zeminde küçük kayalar ve çiçek kümeleri, arkada bir ağaca konmuş kuş görülmektedir. Mavi ve yeşilin tonları, çok az kullanılmıştır. Gökyüzünde alevi andıran bulutlar görülmektedir. Sağ alt köşede *Aka Rıza* imzası ve sağda Şah Abbas'ın 995 (M.1587) tarihli kare formu mührü okunmaktadır.

Değerlendirme: Aka Rıza imzalı bu çalışma sanatçının resimlerinde görülen üslûp özelliklerine uygundur; kıvrılan çizgilerle şekillenmiş vücut, resmin arka planına yerleştirilmiş ağaçlar ve çiçekler ile gökyüzündeki alevi andıran bulutlar görülür. Bu resim Rıza'nın erken tarihli çalışmalarına bir örnektir.¹⁵⁶

Yayın: S. R.CANBY, **The Rebellious Reformer: The drawings and paintings of Rıza-yi Abbasi of Isfahan**, London 1996, s. 25, cat. 4.

Katalog No : 46/4 (Res. 54)

Yaprak No : 24b sağ alt

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış kitap sayfası.

Ölçüsü : 10.4x9.7 cm.

Tanımı : Beyaz zemin üzerine, siyah mürekkeple, ta'lik hatla yazılmış Farsça yedi satırlık kitap sayfası, Sadi-i Şirazi'nin *Gülistan* adlı eserinden alınmış bir hikâyeyi içermektedir: *Bilginlerden birinin kitabında şöyle yazılıdır: Akrepler diğer hayvanlar gibi doğmazlar. Akrep yavruları annelerinin içlerini yer ve karınlarını yırtarak dışarı çıkarlar. Küçükken ana babalarına böyle davranmasalardı böyle sevimli bulur, makbul tutar mıydık? Oğlum bu vasiyetim sana yadigâr olsun, onu iyice belle ve unutma, soyuna vefası olmayan makbul ve muteber değildir.* Sağ taraftaki dikey ekseninde uzanan altın yaldız, lacivert ve kızkahve renklerde zeminli bordür, altın yaldız, pembe ve yeşil renklerde rumî ve hatayî grubu motifleriyle bezelidir. Tezhipler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbunda yapılmıştır.

Değerlendirme: Albümdeki baba-oğul arasındaki öğüt içeren yazılara bir örnekte bu yazıdır. Yazının sağ tarafındaki tezhipli parça sol üst köşedeki bordür ile aynıdır. Dolayısıyla tezhipli bir parçadan kesilerek bu yaprağa yapıştırılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁵⁶ S. R. CANBY: a.g.e., s. 25, cat. 4.

Katalog No : 47 (Res. 55)

Yaprak No : 25a

Adı : Ayakta elinde kitap tutan kadın.

Üslûbu : İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 16.5x8.7 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, uzun burunlu, küçük ağızlı kadın, yakası turuncu astarlı, üzeri altın yıldız çiçek motifli mor elbise ve bej astarlı kahverengi başlıklı bir ferace giymiştir. Başına ayrıca mavi bir kuşak bağlamış, başının iki yanından siyah kıvrıkcık saçları, kulağında küpesi ve boynunda da kolyesi görülmektedir. Elinde bir kitap tutmakta, ayakları çıplaktır. Sağ alt köşede bir mimari desen vardır. Zemin düz beyaz boyalıdır. Sağ üst köşedeki koltuğa, lacivert zemin üzerine, serbest fırça ile altın yıldızla bezeme yapılmıştır. Sağdaki üçgen koltukta görülen altın yıldız zemin üzerine, mavi, turuncu ve eflatun renklerdeki hatayî grubu motiflerden oluşan tezhip 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır. Minyatürü açık krem ve eflatun renklerdeki cedveller çevrelemektedir. Altın yıldız zeminli bordür üzerinde yer alan tezhip; özensiz işçiliği, motif formlarının bozuk oluşu, boya kalitesinin düşüklüğü açısından, 18. yüzyıla ait Osmanlı tezhibi özellikleri taşımaktadır.

Değerlendirme: Murakkadaki Osmanlı dönemine ait çalışmalar, bu örnekte de olduğu gibi 18. yüzyıla aittir. Bu minyatür 17. yüzyıla ait İsfahan üslûbunda yapılmış bir resmin, 18. yüzyıla ait Osmanlı kopyası olmalıdır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 48 (Res. 56)

Yaprak No : 25b

Tasarımı : Yaprığın merkezindeki minyatür ve ta'lik hatları çevreleyen lacivert renk zeminli bordür üç bölüme ayrılmış ve orta bölüme Farsça yazılmış ta'lik kıt'alar yapıştırılmıştır. Bordüre altın yaldızla, serbest fırça tekniğinde yaprak ve rozet çiçekler yapılmıştır. Altın yaldız cedvelden sonra gelen koyu krem renk kağıt zeminli dış bordür üzerine, hatayî grubundaki motifler tarama hâlkâr tekniği ile uygulanmıştır. Tezhip ve hâlkârlar 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbu özellikleri taşımaktadır.

Katalog No : 48/1 (Res. 56)

Yaprak No : 25b üst ve alt

Adı : Meşk çalışmaları.

Ölçüsü : 10.9x5.2 cm.

Tanımı : Resmin üst ve altında, beyaz zemin üzerine, siyah mürekkeple, ta'lik hatla yazılmış *sad ve te* harflerinin meşki yer almaktadır. Her iki yanlarındaki koltukların üzerine ta'lik hatla yazılmış kıt'alar yapıştırılmıştır. Koltuklar zerenderzer tekniğinde boyanmış, dört yapraklı rozet çiçeklerde pembe ve eflatun renkler dönüşümlü olarak kullanılmıştır.

Değerlendirme: Albümde sadece bu yaprakta meşk çalışmalarına yer verilmiştir. Genelinde önemli hattatlara ait yazı örneklerinin olduğu albümde bu meşk çalışmalarının oluşu, Veliyyüd-dîn Efendi'ye ya da bir başka ünlü hattata ait olabileceğini düşündürmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 48/2 (Res. 56)

Yaprak No : 25b orta sol

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış kıt'a.

Hattatı : Fakir Ali

Ölçüsü : 16.4x7.9 cm.

Tanımı : Hâlkârlı zemin üzerine, siyah mürekkeple diagonal biçimde, Farsça ta'lik hatla *Fakir Ali* tarafından yazılmış kıt'a. Dörtlük şu yazıları içermektedir:

Ömrü gönül hoşluğuyla geçir ki tanrı da hoşnut olsun, doğru sözlü ol ki selamet bulasın. Sol alt köşede *Fakir Ali* imzalı ketebe görülmektedir. Ketebenin etrafına beyn'es-sütür yapılmış, üzeri is mürekkebi ile negatif tekniğinde bezenmiştir. Sağ üst köşedeki üçgen koltukta lacivert zemin üzerine, rumî ve hatayî grubu motifleri yapılmış; turuncu, yeşil ve pembe renkler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Mir Ali'nin farklı imzalı çalışmalarından biri de bu örnekte karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁷ Bu yazı da, murakkadaki hatların genelinde görülen nasihat içeren cümlelerden oluşmaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 48/3 (Res. 56)

Yaprak No : 25b orta sağ

Adı : Kaya üzerine oturmuş kolunu sıvayan genç.

Üslûbu : 1580-90 civarı Horasan-Herat

Ölçüsü : 16.3x9.3 cm.

Tanımı : Genç, çekik gözlü, yay kaşlı, küçük burun ve ağızlı, siyah kıvrıkcık saçlıdır. Şeffaf beyaz renkte iç gömlek, turuncu renkte kısa kollu ceket, mor şalvar giyimlidir. Beline mavi kalın bir kuşak bağlamış ve bir kama asmıştır. Sağ ayağını altına alarak oturmuş, sağ kolunu sıvamakta olan genç, beyaz sarığını yere koymuştur. Sarı çoraplı ve kırmızı ayakkabılıdır. Zeminde hâlkâr bitkiler ve bulutlar görülmektedir. Resmin sağ alt köşesinde Şah Abbas'ın 995 (1587) tarihli kare formlu mührü okunmaktadır. Resim ve yazıların çevresini içinde Farsça beyitler olan tezhipli bir bordür çevirmektedir. Sayfa kenarları hâlkâr ve taraklı şal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Bu resim murakkadaki 38/2, 42, 44/1 ve 45/3 katalog numaralı, 1590 civarı Horasan veya Herat'a ait olabileceği düşünülen diğer çalışmalarla aynı üslûp özelliklerine ve mühre sahiptir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁵⁷ Bkz. tezde kat. no. 41/2.

Katalog No : 49 (Res. 57)

Yaprak No : 26a

Adı : Diz çökmüş oturan erkek.

Üslûbu : 1600-1610 civarı İsfahan

Ölçüsü : 18.3x10.3 cm.

Tanımı : Çekik gözlü, yay kaşlı, ince burun ve minik ağızlı, diz çökmüş oturan erkek figürü sol elini göğüs hizasında tutmuş, sağ elini ise öne doğru uzatmıştır. Lacivert iç gömleğinin üzerine, yeşil astarlı turuncu bir elbise giymiş, beline kahverengi ve mavi çizgili bir kuşak sarmış, omzuna ise mor bir şal atmıştır. Yeşil ve kahverengi çizgili başlığı ise oldukça iridir. Boyasız zeminde, kenarda hâlkâr bulutlar görülmektedir. Sağ üst köşedeki üçgen koltuğa, lacivert zemin üzerine, serbest fırça ile altın yaldız bezeme yapılmıştır. Resmi çevreleyen bordürde yer alan hatların arasına beyn'es-sütûr yapılmıştır. Altın yaldız zemin üzerindeki hatayî grubu motifler, mavi, turuncu, pembe ve sarı renklerle boyanmıştır ve 16. yüzyıl Safevî tezhibi işçiliği göstermektedir. Bu ta'lik kıt'aların araları, yeşil renk kağıt zemin üzerine altın yaldızla serbest fırça tekniğinde bezenmiştir. Buradaki motifler formlarının bozukluğu ile dikkati çeker ve Osmanlı dönemi 18. yüzyıl sonuna ait olduğu izlenimini verir. Alt ve üstteki lacivert zeminli koltuk tezhiplerinin, yine bozuk formlu motif ve özensiz işçilikleri Osmanlı dönemi 18. yüzyıl sonuna ait olduklarını göstermektedir. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Resim 1600-1610 civarı İsfahan üslûbunda hazırlanmış olan minyatürlerle benzer üslûp özelliklerine sahiptir (Res. 11, 94, 95, 99). Kıvrılarak uzayan boy, hafif kabarık mide kısmı, kesik, kıvrılan çizgilerle şekillenmiş giysi, sarık ve kuşaklar, sarığın serbest kalan ucunun arkadan sarkması, bu resimde de görülen iri başlık, alevi andıran bulutlar gibi ortak üslûp özellikleri, bu minyatüründe 1600-1610 civarında İsfahan üslûbunda yapılmış olduğunu göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 50 (Res. 58)

Yaprak No : 26b

Tasarımı : Yaprığın merkezindeki minyatür ve hatları çevreleyen mavi renk zeminli bordür üç bölüme ayrılmış ve orta bölüme Farsça yazılmış ta'lik kıt'alar yapıştırılmış ve köşeler rumî motifleri ile bezenmiştir. Bordür üzerine altın yaldızla yaprak ve rozet çiçeklerden oluşan bezeme uygulanmıştır. Altın yaldız cedvelden sonra gelen, açık krem renk zeminli dış bordür üzerine; tarama hâlkâr tekniğinde rozet ve hatayî grubu çiçekleri yapılmış, yeşil ve sarı olmak üzere iki renk altın yaldız kullanılmıştır. Tezhipler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır. Sayfakenarları taraklı şal ebrusu süslüdür.

Katalog No : 50/1 (Res. 58)

Yaprak No : 26b üst

Adı : Farsça ta'lik hatla yazılmış kitap sayfası.

Ölçüsü : 7.3x17.3 cm.

Tanımı : Kahverengi zemin üzerine siyah ve beyaz mürekkeple, yatay olarak yazılmış, Farsça ta'lik hattın sağında Şah Abbas'ın 995 (M.1587) tarihli kare formlu mührü okunmaktadır. Hatları ortadan eşit olarak bölen somon renk zeminli cedvel, altın yaldız renkte ince rumî desenlidir. Sol bölümdeki beyaz mürekkeple yazılmış "Hikmet" yazısının kenarlarında bulunan koltukların zemini lacivert ve altın yaldız renklerde. Rumî ve hatayî grubu motifleri mavi, turuncu ve eflatun renklerle boyanmıştır. Alttaki yatay eksenli, tezhipli alanda işlemeli rumî motifi kullanılmış; zemini altın yaldız ve lacivert renkle doldurulmuş, kenarları beyaz renkle konturlanmıştır. Bu tezhibin iki yanında, ortalarında diagonal olarak yazılmış Farsça ta'lik hatların bulunduğu koltuk tezhibi 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır.

Değerlendirme: Farsça ve ta'lik hatla yazılmış olması ile murakkadaki düzeni devam ettiren bu çalışma, muhtemelen bir kitap sayfasından çıkmış olmalıdır. Hattın altında yer alan tezhipli parçadaki desenlerin yarım kalmış olması, tezhipli kağıdın başka bir yerden kesilerek buraya yapıştırıldığını göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 50/2 (Res. 58)

Yaprak No : 26b sol alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Fakir Ali Kâtib

Ölçüsü : 16.6x8.5 cm.

Tanımı : Zerefşanlı zemin üzerine siyah mürekkeple, yatay biçimde, Farsça ta'lik hatla yazılmış altı satırlık, *Fakir Ali Kâtib* ketebeli yazı da şöyle yazmaktadır: *Kanaat tükenmez bir hazinedir. Sana bulunmaz bir şey söyleyeyim, ne iksirde ne sanatta bulunur; kanaat etmek. Dünyada kanattan daha iyi bulunmaz bir şey yoktur.* Alt kısımdaki boşluğa, hattın ölçüsünü minyatür ölçüsüne tamamlayabilmek için iki sütun halinde Farsça yazılmış ta'lik kıt'alar yapıştırılmıştır. İki yanda yer alan koltuklar, siyah renk zemin üzerine, rumî ve hatayî grubu motiflerle bezelidir. İki sütun arasındaki cedvel, altın yıldız zencerek motiftir. Tezhipler 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî işçiliği yansıtmaktadır.

Değerlendirme: Mir Ali'nin, Fakir Ali Kâtib şeklinde imzaladığı yazı da,¹⁵⁸ yine nasihat içeren cümleler yer almaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 50/3 (Res. 58)

Yaprak No : 26b sağ alt

Adı : Ayakta duran derviş.

Üslûbu : 1585-90 İsfahan

Ölçüsü : 16.2x8.1 cm.

Tanımı : Çekik gözlü, yay kaşlı, ince burun ve minik ağızlı, uzun siyah kıvrıkcık saçlı, kahverengi cübbeli, ayakta erkek figürü muhtemelen bir derviş olmalıdır. Lacivert iç elbiseli, ayakları sandaletli, yeşil sarıklı figür sağ elinde bir çiçek dalı tutmaktadır. Boyasız zeminde hâlkâr bulutlar ve çiçekler görülmektedir. Resmin sağ alt köşesinde de Şah Abbas'ın 995 (M.1587) tarihli kare formlu mührü okunmaktadır.

¹⁵⁸ Bkz. tezde kat. no. 41/2.

Değerlendirme: Aka Rıza'ya ait bir imza taşımamakla birlikte, bu çalışma sanatçının murakkanın 21b (Res. 48) ve 24b (Res. 54) yapraklarındaki çalışmalarında görülen üslûp özelliklerini yinelemekte ve 24b yaprağında olduğu gibi Şah Abbas'ın 995 (M.1587) tarihli kare formlu mührünü taşımaktadır. Dolayısıyla bu resimde Aka Rıza'ya ait olmalıdır.¹⁵⁹

Yayın: S. R.CANBY, **The Rebellious Reformer: The drawings and paintings of Rıza-yi Abbasi of Isfahan**, London 1996, s. 27, cat. 3.

¹⁵⁹ S. R. CANBY: a.g.e., s. 27, cat. 3.

Katalog No : 51 (Res. 59)

Yaprak No : 27a

Adı : Diz çökmüş içki içen erkek.

Üslûbu : 1600 civarı Isfahan

Ölçüsü : 17.9x11.4 cm.

Tanımı : Çekik gözlü, yay kaşlı, ince burunlu, uzun siyah kıvrırcık saçlı figür sağ elinde kadeh tutmakta, sol eli ise havadadır. Önünde ayaklı bir kase ve sürahi vardır. Beyaz iç gömleği, turuncu elbise, yakası lacivert üzerine işlemeli eflatun ceket giyimlidir. Belinde yeşil, omzunda beyaz üzerine desenli bir kuşak vardır. Sarı ayakkabıları ve değişik bir başlığı vardır. Zemin boyaması, ince gövdeli iki ağaç 18. yüzyıl Osmanlı eklemesidir. Resmin üst köşeleri ile sol alt köşesindeki üçgen koltuklar, altın yıldız zemin üzerine turuncu, mavi, sarı ve beyaz renkli, rozet ve hatayî çiçekleri ile yapılmış, 16. yüzyıl ikinci yarısına ait Safevî tezhibi üslûbundadır. Resmi çevreleyen bordür Safevî tezhibi ve yine Safevî koltuk tezhipli parçaların eklenmesiyle oluşturulmuştur ve hatayî grubu motifleri kullanılmıştır. Eflatun, mavi, turuncu ve beyaz renkteki çiçek motiflerini, altın yıldız çiçek sapları taşımaktadır. Koltuk tezhiplerinin kenarlarında yer alan, özensiz işçilikli, saç örgülü cedveller 18. yüzyıla ait Osmanlı bezemesidir. Koltuklar ve tezhipli parçalar arasındaki boşluğu doldurmak için yapılmıştır. Sayfa kenarları kumlu hatip ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Muhtemelen 1600 civarında Isfahan'da yapılmış olan bu resim, murakkadaki içki içen erkek figürlerinin devamıdır. Resmin zeminindeki 18. yüzyıla ait Osmanlı ilâveleri, diğer örneklerde olduğu gibi ağaç, küçük ot kümeleri ve ard arda verilmiş tepelerden oluşmaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 52 (Res. 60)

Yaprak No : 27b

Adı : Diz çökmüş oturan yaşlı erkek.

Üslûbu : 1580 civarı İsfahan

Ölçüsü : 15.6x9.5 cm.

Tanımı : Resim ipek üzerine yapılmıştır. İnce yay kaşlı, yuvarlak gözlü, iri burunlu ve minik ağızlı figürün yüzündeki çizgilerle yaşlı olduğu belirtilmeye çalışılmıştır. Sarı elbiseli, kahverengi cübbeli, beyaz başlıklı adam sol elinde mavi bir mendil tutmakta, sağ eli ise havadadır. Üstte, 18. yüzyıl sonu Osmanlı üslûbunda barok tezhibi görülmektedir. Ayaklı dilimli kaselerin içinde çilek meyveleri ve bunun etrafında da natüralist üslûpta yapılmış çiçekler vardır. Zemin gölgeli olarak eflatun ve mor rengin tonlarıyla boyanmıştır. Üst kısımda yer alan mavi renk zeminli alan üç bölüme ayrılmış, orta bölüme Farsça ta'lik kıt'alar yapııştırılmış ve bordürün üzerine, 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbunda, altın yıldızla yaprak ve rozet çiçekler yapılmıştır. Bu alanı çevreleyen cedvel pembe renk zencerek motiflidir ve 18. yüzyıl Osmanlı üslûbundadır. Bu kısmı çevreleyen bordürdeki, nesta'lik hatla yazılmış Farsça kıt'alar bayram kutlaması için yazılmış bir şiidir.¹⁶⁰ Bundan sonra gelen bordür, bordo zemin üzerine, serbest fırça tekniği ile yapılmış Osmanlı işçiliği yansıtan bir bezemeye sahiptir. Sayfa kenarları sırasıyla kumlu battal ebru ve taraklı şal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Murakkadaki güçlü portre özelliği gösteren resimlerden biridir. Resmin üst kısmına eklenmiş olan 18. yüzyıl Osmanlı dönemi barok tezhibi, muhtemelen murakka düzenlenirken resme ilâve edilmiş olmalıdır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁶⁰ İydiye adı verilen bu şiirler konusunda geniş bilgi için bkz. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt 19, s. 222-223.

Katalog No : 53 (Res. 61)

Yaprak No : 28a

Adı : Kalenderi dervişi.

Üslûbu : 18. yüzyıl Osmanlı

Ölçüsü : 15.3x7.3 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, kemerli burunlu, minik ağızlı figürün başı traşlıdır. Kısa, yeşil astarlı, kahverengi iç giysisinin üzerine, kahverengi uzun elbise giymiş, beline pembe bir kuşak sarmış ve omzuna beyaz koyun postu örtmüştür. Kahverengi ayakkabılıdır. Kulağında küpe, her iki kolunda birer bilezik bulunmakta ve sol elinde içi çiçek dolu bir keşkül taşımaktadır. İç gömleğinin içine kırmızı ciltli bir kitap koymuştur. Zemin boyasızdır. 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî işçiliği yansıtan, üstteki, zemini lacivert ve altın yaldız renklerdeki üçgen koltukların üzerine, turuncu, altın yaldız ve beyaz renklerde rumî ve hatayî grubu motifleri yapılmıştır. Bu alanı çevreleyen bordürde, Farsça ta'lik hatla yazılmış şiirlerin arası beyn'es-sütûr tekniğinde bezenmiştir. Bu şiirlerde, bir *Kalenderi* dervişinden bahseden mizahi cümleler yer almaktadır. Sayfa kenarları kumlu battal ve hatip ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Üslûp özellikleri resmin 18. yüzyıl Osmanlı olduğunu göstermektedir. Dervişin keşkülünde yer alan güller, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde birçok el yazması kitapta karşımıza çıkan, natüralist üslûpta yapılmış gül resimlerini yinelemektedir.¹⁶¹ Kalenderi dervişlerinin giysilerini taşımaktadır. Resmin çevresinde Kalenderi dervişleri ile ilgili yazıların yer alması, bu dervişin Kalenderi dervişi olduğunu kanıtlamakta ve murakkanın düzenlenişindeki resim-hat ilişkisini örneklemektedir.

Yayın: Nurhan ATASOY, **Hasbahçe/Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**, İstanbul 2002, s. 46-47, res. 44-45.

¹⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. DEMİRİZ: a.g.e.

Katalog No : 54 (Res. 62)

Yaprak No : 28b

Adı : Bahar ağacına yaslanmış elinde güvercin tutan genç adam.

Üslûbu : 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı Horasan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası

Ölçüsü : 16.5x9.2 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı genç, sarı elbise ve turuncu renkte işlemeli bir yelek giymiş, beline yeşil kuşak bağlamış ve bir pala asmıştır. Başında geniş bir sarığı vardır. Zeminde su, çiçekler ve bahar ağacı görülmektedir. Sağ alt köşedeki daire formulu mühür okunamamaktadır. Minyatürü sırasıyla siyah, somon, turuncu ve altın yaldız renklerde cedveller çevrelemektedir. Lacivert zeminli dış bordürde bulunan desen yerleşiminden, bezemenin bu yaprağa göre yapılmadığı, başka bir yerden kesilerek buraya yapıştırıldığı anlaşılmaktadır. Minyatürün üst kısmında iki farklı tezhipli kağıt bulunmaktadır. Her iki parçada da hatayî ve yaprak motiflerinden oluşan bir desen görülmektedir. Hâlkârlar 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî üslûbundadır. Sayfa kenarları nefli battal ebru süslüdür.

Değerlendirme: Minyatür, murakkanın 20a, 22b, 23b, 24a yapraklarındaki minyatürlerde görülen üslûbu yinelemekte (Res. 46, 50, 52, 53) ve figürün yaslandığı ince gövdeli bahar dallı ağaç birçok Horasan üslûplu el yazması kitapta karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu minyatürün, Saray Kütüphanesi'ndeki bir başka murakkadaki minyatürden kopya edilmiş olması (H. 2158, 9b, Res. 118), bize bu tür tek yaprak minyatür çalışmalarının murakkalar için çokça hazırlandığını ve seri bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 55 (Res. 63)

Yaprak No : 29a

Adı : Ayakta duran kadın.

Üslûbu : 16. yüzyıl Kazvin ve 18. yüzyıl Osmanlı ilaveli.

Ölçüsü : 21.6.3x11.2 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı kadın elinde çiçek tutmaktadır. Kıyafeti oldukça süslüdür. Turuncu gömlek, lacivert iç elbise ve kısa kollu işlemeli elbise giyimlidir. Başındaki serpuşunda inci dizileri vardır. Küpe ve kolye takmıştır. Elleri ve ayakları kınalıdır. Zemin boyaması ve manzara 18. yüzyıl Osmanlı eklemesidir. Resmin dört köşesinde yer alan koltuk tezhiplerinden üsttekiler, lacivert ve altın yıldız zemin üzerine, turuncu, beyaz ve altın yıldız renklerdeki rumî ve çiçek motifleri ile Safevî işçiliği yansıtmaktadır. Alttaki üçgen koltuklara, serbest fırça ile, lacivert zemin üzerine altın yıldızla bezeme yapılmıştır. Bu alanı çevreleyen dış bordürde lacivert zemin üzerine yapılmış olan bezeme, vassale tekniğinde, aynı renk kağıtların, sayfayı tamamlayacak biçimde birbirlerine yapıştırılmasıyla elde edilmiştir. Safevî işçiliği gösteren, gölgeli hâlkâr tekniğinde yapılmış yaprak ve hatayî grubu motiflerine, parçaların kesim yerlerinde Osmanlı döneminde tamamlayıcı ilâveler yapılmıştır. Sayfa kenarları kumlu hatip ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Oldukça süslü ve zengin bir ayrıntıcılıkla betimlenmiş olan bu figürün, aynı tür başlık ve elbiseli bir benzeri Fogg Art Museum'da bulunmaktadır (Res. 119).¹⁶² Prenses olarak isimlendirilen bu minyatürde figür oturmaktadır. Albümdeki örnekte olduğu gibi inci dizili serpuşu, kolye ve küpesi, süslü giysileri ile oldukça özenli betimlenmiştir. Bu figür de elinde bir çiçek tutmaktadır. Minyatürün özgün halinin 1550 civarı Kazvin olabileceği düşünülür.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁶² A. U. POPE: a.g.e., Lev. 902; M. S. SIMPSON: *Arab and Persian Painting in the Fogg Art Museum*. Massachusetts 1980, s. 69; B. W. ROBINSON: *Drawings of the Masters Persian Drawings from the 14th through the 19th Century*. New York-London 1965, pl. 37.

Katalog No : 56 (Res. 64)

Yaprak No : 29b

Adı : Ali Şîr Nevai'nin portresi.

Üslûbu : 1550-60 civarı Kazvin

Ölçüsü : 18.6x12.5 cm.

Tanımı : Resim kumaş üzerine yapılmıştır. Sağdaki genç yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlıdır. Kulağında kırmızı taşlı küpesi vardır. Pembe astarlı işlemeli mor elbise, işlemeli turuncu kaftan, beyaz sarık, sarı çorap giyimli ve siyah ayakkabılıdır. Sağ elinde kırmızı bir lâle tutmaktadır. Karşısındaki yaşlı adam yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı, sakallıdır. Beyaz gömlek, mavi elbise, kahverengi cübbe giyimli, yeşil külah ve beyaz sarıklı, yeşil çorap ve beyaz ayakkabılıdır. Elindeki mavi asaya dayanmıştır. Resmin sol üst köşesinde Farsça *Suret-i dil-pezir mirza çuçük ba-amer bi-şabih ve bi-nazır Nizam ad-Din Alişir* (Mirza çocuğun emsalsiz emir olan Nizameddin Alî Şîr ile beraber çok çekici ve güzel bir sureti) yazılıdır. Bu yazıdan, kahverengi cübbeli kişinin, 15. yüzyıl ikinci yarısında Timurî döneminin Heratlı şâiri Ali Şîr Nevai (1441-1501) olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶³ Resmin sağ alt köşesinde ise *el-Fakir Ali* imzası okunmaktadır. Resim orta yerinden kesilerek yeniden çizilip boyanmıştır. Sağ kolu ve elinde tuttuğu lâle kısmı 18. yüzyıl Osmanlı eklemesi olmalıdır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Portre özelliği gösteren minyatür kumaş üzerine yapılmıştır. Z.V.Togan, Ali Şîr Nevai'nin Çin resimlerine olan ilgisinden bahsetmekte ve ipek kumaş üzerine yapılan resimlere hayranlık duyduğunu belirtmektedir.¹⁶⁴ Bu resmin de kumaş üzerine yapılmış olması ilginçtir ve belki de bu tür resimlere olan ilgisi göz önüne alınarak, bir nevi onun hatırasına, atmış yıl kadar sonra Safevî döneminde kumaş üzerine resmedilmiştir. Murakkadaki Osmanlı tamamlamaları ve eklemelerine buradaki figürün sağ kolu ve lâle örnektir.

Yayın: A. S. LEVEND: **Ali Şîr Nevaî Hayatı, Sanatı ve Kişiliği**. Cilt 1, Ankara 1965, s. XVII.

¹⁶³ Ali Şîr Nevai ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Z. V. TOGAN: "Ali Şîr", **İslam Ansiklopedisi**. Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 349-357.

¹⁶⁴ Z. V. TOGAN: **a.m.**, s. 357.

Katalog No : 57 (Res. 65)

Yaprak No : 30a

Adı : Dans eden iki kadın.

Üslûbu : 1550 civarı Buhara üslûbu

Ölçüsü : 17.6x10.5 cm.

Tanımı : Figürler yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlıdır. Elbiseleri oldukça süslüdür. Her ikisi de altın taçlı, küpe ve kolyelidir. Sağdaki kadın; eflatun renkte işlemeli iç elbisesi, beyaz astarlı, yaka ve etek kısımları siyah renkte astarlı, dışı yeşil renkte işlemeli elbise ve mavi astarlı, etek kısımları lacivert renkte işlemeli, dışı turuncu renkte işlemeli kısa kollu kaftan giyimlidir. Sağ elinde lacivert renkte işlemeli bir mendil tutmaktadır. Soldaki kadın ise; kırmızı astarlı mavi renkte işlemeli iç elbisesi, eflatun renkte astarlı sarı elbise ve beyaz astarlı, işlemeli mor renkte kısa kollu kaftan giyimlidir. Her iki elinde de işlemeli kırmızı renkte mendil vardır. Zemin boştur. Üstteki üçgen koltuklar, 18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait, natüralist üslûpta yapılmış mavi renkte lâle ve sümbül çiçekleriyle bezenmiştir. Zemin altın yaldızdır. Resmi çevreleyen eflatun cedvelden sonra gelen bordür, yeşil renkle yapılmış taraklı şal ebrusu süslüdür. Sayfa kenarları ise kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Zengin giysiler içinde ikili gruplar halinde ayakta duran kadın figürlerini tasvir eden minyatürler, Özbek dönemi Buhara da hazırlanan eserlerin beğenilen kompozisyonlarından. Murakkadaki bu resmin benzerini Saray Kütüphanesi'ndeki çeşitli şairlerin şiirlerinden derlenen tarihsiz bir *Mecmua*'da görmekteyiz (R. 1964, Res. 120).¹⁶⁵

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁶⁵ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: a.g.e., s. 51, res. 44.

Katalog No : 58 (Res. 66)

Yaprak No : 30b

Tasarımı :Yaprağın merkezindeki kalem-i siyahî resmi ve minyatürü çevreleyen, mavi renk kağıtlı bordürün üzerine yapıştırılan Farsça ta'lîk hatların arası beyn'es-sütûr tekniğinde bezenmiştir. Zemin eflatun, pembe, turuncu, mavi ve sarı renklerin kullanıldığı hatayî grubu motifleriyle süslüdür ve 16.yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibi işçiliği yansıtır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 58/1 (Res. 66)

Yaprak No : 30b üst

Adı : Av sahnesi.

Üslûbu : 16. yüzyıl sonu-17. yüzyıl başı Horasan-Herat.

Ölçüsü : 8.3x16.6 cm.

Tanımı : Figürlerin oldukça ufak betimlendiği bu kalem-i siyahî resimde oldukça kalabalık ve detaylı bir peyzaj anlatımı görülmektedir. Kayalık, az ağaçlıklı bir arazide, kimi atlı figürler, tavşan, panter, geyik, aslan gibi hayvanları avlarken betimlenmişlerdir. Sadece figürlerin başlıklarında, kılıçlarında ve atların eyerlerinde altın yaldız kullanımı vardır.

Değerlendirme: Bu resim, kalem-i siyahî teknikte yapılmış Horasan üslûplu resimlerle benzerlikler göstermektedir (Res. 35, 47, 93, 111). Figürlerin yüzleri, kürk başlıkları, figürlerdeki ve doğa anlatımındaki detaycılık gibi üslûp özellikleri, resmin 16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl başlarında Horasan veya Herat'da hazırlanmış olabileceğini düşündürmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 58/2 (Res. 66)

Yaprak No : 30b alt

Adı : Ağaçlıklı bir çimenlikte birbirine sarılmış iki genç erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 15.5x16.5 cm.

Tanımı : Çekik gözlü, yay kaşlı, minik burun ve ağızlı erkeklerden biri ayakta, diğeri yere çömelmiş ayaktaki figürün beline sarılır şekilde betimlenmiştir. Ayaktaki

figür, beyaz sarıklı, sarı renkte gömleklı, lacıvert elbıselı, kırmızı pantolonlu ve sarı ayakkabılıdır. Beline bir kemer takmıştır. Yere çömelmiş figür ise mavi renk gömlek, içi yeşil astarlı turuncu elbise, gri pantolon ve sarı renk ayakkabı giyimlidir. Beline renkli bir kuşak bağlamıştır. Zemin murakkadaki bazı resimlerde olduğu gibi 18. yüzyıl Osmanlı'dır. İki yanda ince gövdeli birer ağaç ve yerde cılız ot kümeleri görölmektedir. Arkadaki tepelerle resme derinlik kazandırılmıştır. Resmin dört kenarındaki üçgen koltuklara, lacıvert üzerine, altın yaldızla, serbest fırçayla bezeme yapılmıştır.

Değerlendirme: Bu minyatür 17. yüzyıla ait İsfahan üslûbunda yapılmış bir resmin, 18. yüzyıla ait Osmanlı kopyası olmalıdır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 59 (Res. 67)

Yaprak No : 31a

Tasarımı :Yaprağın menkezindeki kalem-i siyahî resmi ve minyatürü çevreleyen, somon renk kağıtlı bordürün üzerine yapıştırılan Farsça ta'lik hatların arası beyn'es-sütür tekniğinde bezenmiştir. Zemin eflatun, pembe, turuncu, mavi ve sarı renklerin kullanıldığı hatayî grubu motifleriyle süslüdür ve 16. yüzyıl ikinci yarısı Safevî tezhibi işçiliği yansıtır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 59/1 (Res. 67)

Yaprak No : 31a üst

Adı : Karşılıklı oturmuş içki içen kadın ve erkek.

Üslubu : 1640 civarı Isfahan

Ölçüsü : 10.1x13.1 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî tarzda yapılmış resimde, çekik gözlü, yay kaşlı, minik burun ve ağızlı figürlerden, kadın, taç biçiminde tüylü bir başlık takmıştır. Uzun, önden düğmeli elbisesinin beline kuşak bağlamıştır ve ayakları çıplaktır. Arkasındaki yastıklara dayanmıştır ve önünde tabak ile sürahi bulunmaktadır. Erkek, başlık, mavi gömlek, önden çapraz düğmeli elbise giymiştir ve belinde kuşağı görülmektedir. Arkasındaki yastıklara dayanmış, elinde kadeh tutmakta ve önünde tabak ile bir sürahi bulunmaktadır. Zeminde cılız otlar ve taşlarla, arkada kayalıklar ve kuru bir ağaç gövdesi görülmektedir. Hafif renklendirilmiş olan bu resimde başlıklarda, sürahi, tabak ve kadehte, kadının kuşağında altın yıldız; zeminde ve gökyüzünde ise mavi ve açık eflatun renkleri kullanılmıştır. Resmin ortasındaki kesikten bu iki resmin ayrı olduğu, murakka düzenlenirken bu iki resmin bir araya getirilerek yeni bir kompozisyon oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Değerlendirme: Figürler 17. yüzyıl İsfahan üslûbunun özelliklerini taşımaktadır. 1647-48 tarihli İsfahan üslûbunda yapılmış minyatürleri olan *Haft Avrang* nüshasının Mu'in Musavvir imzalı minyatürü (Res. 121),¹⁶⁶ buradaki kadın figürünün üslûbu ile benzerlikler göstermektedir. Murakkadaki resmin Mu'in Musavvir'e ait olduğunu söyleyebilmemiz zordur, ancak onun üslûbunda yapılmış olduğu söylenebilir.

Rıza-yi Abbasi'nin en tanınmış öğrencilerinden olan Mu'in Musavvir, onun yarattığı üslûbu, sanatçının ölümünden sonra devam ettirmiştir.¹⁶⁷ Uzun kariyeri boyunca tek yaprak resim ve el yazmaları içindeki minyatür çalışmalarının etkisi 1630'lardan 18. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmiştir.¹⁶⁸

Murakkada aynı üslûptaki resimlerin bir araya getirilip yapıştirılmasıyla yeni kompozisyonlar oluşturulmuştur. Bu resimde, benzer üslûp ve konulu, iki ayrı resmin bir araya getirilmesiyle oluşturulan kompozisyona örnektir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 59/2 (Res. 68)

Yaprak No : 31a alt

Adı : Biri ayakta, diğeri diz çökmüş oturan iki erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 14.4x13.2 cm.

Tanımı : Çekik gözlü, yay kaşlı, minik burun ve ağızlı figürler kürk başlıklıdır. Ayaktaki figür beli kuşaklı turuncu elbise, üzeri altın yıldız çiçekli lacivert kaftan, kırmızı pantolon, sarı ayakkabı giyimlidir ve elinde bir resim tutmaktadır. Yerde oturan figür ise turuncu elbise, beyaz astarlı, siyah yakalı, beyaz kuşaklı, yeşil kaftan giyimlidir. Siyah ayakkabıdır ve belinde hançeri görülmektedir. Sağ elinde bir kitap tutmaktadır. Zemin 18. yüzyıl Osmanlı üslûp özellikleri gösterir.

¹⁶⁶ British Museum'daki bu minyatür için bkz. S. R. CANBY: **The Golden Age of Persian Art 1501-1722**. Bombay 1990, cat. 124.

¹⁶⁷ F. ÇAĞMAN - Z. TANINDI: **a.g.e.**, s. 47.

¹⁶⁸ E. ATIL: **a.g.e.**, s. 70, cat. 34; S. R. CANBY: **a.g.e.**, cat. 124.

Cılız ot kümeleri ve arkada tepeler görülmektedir. Resmin çevresine Farsça ta'lik hatlar yapıştırılmıştır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Bu minyatür 17. yüzyıla ait Isfahan üslûbunda yapılmış bir resmin, 18. yüzyıla ait Osmanlı kopyası olmalıdır. Resmin ortasındaki kesikten bu iki resmin ayrı olduğu, murakka düzenlenirken iki resmin bir araya getirilerek yeni bir kompozisyon oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 60 (Res. 68)

Yaprak No : 31b

Tasarımı :Yaprağın merkezindeki kalem-i siyahî resmi ve minyatürü çevreleyen, krem renk kağıtlı bordürün üzerine, konturları altın yıldızla çizilmiş, Osmanlı üslûbunda hatayî grubu bezeme yapılmıştır. Desen bu yaprağa göre tasarlanmamış, tezhipli bir kağıttan kesilerek buraya yapıştırılmıştır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 60/1 (Res. 68)

Yaprak No : 31b üst

Adı : Çevgan (polo) oynayan iki atlı.

Üslûbu : 1600 civarı Horasan

Ölçüsü : 5.9x14.8 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî tarzındaki resimde, atlılardan sağdaki figürün yüzü tam cepheden betimlenmiştir ve arslan suratlıdır. Sağdaki figür ise ince kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlıdır. Resimde sadece eyer takımlarında ve topta altın yıldız kullanılmıştır. Zemin boştur. Resmin alt ve üstüne, çevgan oyunundan bahseden Farsça nesta'lık hatlar yapıştırılmıştır. Yan tarafındaki iki bordür ise mor zemin üzerine yapılmış geçme motiflidir ve 18. yüzyıl Osmanlı işçiliği gösterir.

Değerlendirme: Çevgan oyununun betimlendiği resmin çevresine, çevgan oyunu ile ilgili nesta'lık satırların yazılması, murakka düzenlemesindeki resim-hat ilişkisine örnektir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 60/2 (Res. 69)

Yaprak No : 31b alt

Adı : Elinde kitap tutan oturan bir genç ve derviş.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 13.2x17.7 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı genç figür iri başlık, beli kuşaklı uzun elbise ve ayakkabı giyimlidir. Sağ kolunun altında çiçekli bir yastık ve sol elinde de kitap tutmaktadır. Sadece başlığında, yastıkta ve kuşağında kırmızı

renk kullanılmıştır. Düz kaşlı, badem gözlü, siyah saç ve sakallı derviş ise uzun bir elbise giymiş ve omzuna bir post atmıştır. Kolunun altında kitap tutmaktadır. Zemindeki küçük ot kümeleri, sağda ince gövdeli bir ağaç ve arkada tepeler, 18. yüzyıl Osmanlı ilâveleridir. Resmin üst iki köşesi ile alt ve üst ortalaradaki üçgen koltuklar, altın yaldız zemin üzerine, turuncu, sarı, eflatun ve mavi renklerde hatayî grubu motifleriyle süslüdür ve 16. yüzyıl Safevî tezhibi işçiliği yansıtır.

Değerlendirme: 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyılda yapılmış Osmanlı kopyasıdır. Bu iki ayrı çalışma murakka düzenlenirken bir araya getirilerek zemin 18. yüzyıl Osmanlı üslûbunda boyanmış ve tek resim haline getirilmiştir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 61 (Res. 69)

Yaprak No : 32a

Tasarımı : Yaprığın merkezindeki hat ve kalem-i siyahî çalışmaları çevreleyen hâlkâr bordür, yaprak ve çiçek süslüdür ve Osmanlı dönemine ait 18. yüzyıl üslûbundadır. Yaprığın alt kısmında yer alan iki resmin ortasında ise, 18. yüzyıl Osmanlı üslûbunda, beyaz zemin üzerine siyahla boyanmış, saç örgüsü cedvel yer alır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 61/1 (Res. 69)

Yaprak No : 32a üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Fakir Hüseyin

Ölçüsü : 6.8x12.8 cm.

Tanımı : Altın yaldız zemin üzerine, siyah mürekkeple, diagonal biçimde, *Fakir Hüseyin* tarafından Farsça ta'lik hatla yazılmış yedi satır yazı. Bu yazı da; *Mevlana Ceduli Ömer gerçek bir sanatçıydı. Fakat kendi yaptıklarına şaşar ve alçakgönüllülük gösterirdi. Eserleri sevenleri sayesinde günümüze ulaşmıştır* yazmaktadır. Ketebe de *Fakir Hüseyin* imzası okunmaktadır. Hatların arası beyn'es-sütûr tekniğinde altın yaldızla doldurulmuş ve üzerine yekşah demiriyle çizgi halinde taramalar yapılmıştır. Sol üstteki üçgen koltuk altın yaldız çiçek süslüdür.

Değerlendirme: Farsça ta'lik hatla yazılmış oluşu murakkadaki hatların düzenini pekiştirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 61/2 (Res. 69)

Yaprak No : 32a sol alt

Adı : İçki içen erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası

Ölçüsü : 13x7.1 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî çalışma. Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür kırmızı iri başlıklı, kırmızı çizgili iç gömleklili, beli kırmızı kuşaklı elbiseli, altın yaldız yakalı, önden düğmeli, kısa kollu kaftan giyimli ve çizmelidir. Sol elinde içki

dolu bir kadeh tutmaktadır. Figürün oturduğu yer belirtilmemiştir. Düz, beyaz zeminde küçük ot kümeleri ve kuru dallar görülmektedir. Resmin sol üst köşesindeki üçgen koltuk, lacivert ve altın yıldız zemin üzerine, turuncu, beyaz ve altın yıldız renklerde rumî ve hatayî grubu motiflidir. Sağ üst ve sol alt köşedeki üçgen koltuklar ise, altın yıldız zemin üzerine, turuncu, mavi, sarı ve eflatun renklerde hatayî grubu motiflidir. Koltuk tezhipleri 16. yüzyıl Safevî üslûbundadır.

Değerlendirme: Resim 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyasıdır. Bu çalışmalar bize İsfahan resimlerinin, 18. yüzyılda Osmanlı sanatçıları tarafından da etkilenmiş olduğunu ve murakka yaprakları için aynı üslûpta ve benzer kompozisyonlarda, seri biçimde yapıldıklarını göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 61/3 (Res. 69)

Yaprak No : 32a sağ alt

Adı : Sopasına dayanmış ayakta duran derviş.

Üslûbu : 1600 civarı Horasan

Ölçüsü : 13x7 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî resimde; yay kaşlı, çekik gözlü, minik burunlu, siyah sakallı figür, başlık, kırmızı yakalı, önden düğmeli gömlek, beli kırmızı çizgili kuşaklı elbise giyimli ve çizmelidir. Elinde bir sopa tutmaktadır. Beyaz zemin üzerinde küçük ot kümeleri ve kuru dallar görülmektedir. Resmin sol üst ve sağ alt köşelerindeki üçgen koltuklara, lacivert zemin üzerine, serbest fırçayla, altın yıldızla bezeme yapılmıştır. Sağ üst köşedeki üçgen koltuk ise 16. yüzyıl Safevî tezhibi işçiliği yansıtır ve altın yıldız zemin üzerine, turuncu, sarı ve beyaz renklerde rozet çiçek ve yaprak süslüdür.

Değerlendirme: Figür 1600 civarı Horasan üslûbunda yapılmış resimlerle benzer üslûp özelliklerine sahiptir. Resmin asıl ölçüsü 5.3x9.7 cm.'dir. Ancak sol kolunun dirseği, çizmeleri ve zeminin ilâve edilerek resmin genişletilmiş oluşu, murakkadaki Safevî resimlerine yapılan 18. yüzyıl Osmanlı tamamlamalarına örnektir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 62 (Res. 70)

Yaprak No : 32b

Tasarımı :Yaprağın merkezindeki resimleri çevreleyen bordürde, kuş, yaprak ve çiçek motifleriyle hâlkâr 17. yüzyıl Safevî üslûbundadır. Sayfa kenarları kumlu hatip ebrusu kaplıdır.

Katalog No : 62/1 (Res. 70)

Yaprak No : 32b sol üst

Adı : Oturan genç.

Üslûbu : 17. yüzyıl ortaları Isfahan

Ölçüsü : 12.2x6.4 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür, beli kuşaklı uzun elbise giyimlidir. Kürklü başlığını çıkarmış sağ kolunun altında tutmaktadır. Beyaz düz zeminde sadece, 18. yüzyıl Osmanlı ilâvesi olan arkadaki kayalıklarda mavinin tonları kullanılmıştır. Sol üstteki üçgen koltuk 16. yüzyıl Safevî tezhibi işçiliği yansıtır ve altın yaldız zemin üzerine, mavi, beyaz, turuncu ve pembe renklerin kullanıldığı hatayî grubu motifleriyle bezelidir. Sağ üst köşedeki üçgen koltuk ise, altın yaldız zemin üzerine, turuncu, mavi ve sarı renklerde hatayî grubu motiflidir. Ancak motif formlarının bozukluğu, boyaların dağılmış olması bu tezhiplerin, murakkanın diğer yapraklarında gördüğümüz Safevî koltuklarının kopyaları olduğunu düşündürmektedir.

Değerlendirme: Figür omuzlarına dökülen dalgalı zülüfleri, kabarık mide kısmı, kesik ve kıvrılan çizgilerle verilmiş giysileriyle Isfahan üslûbu özellikleri taşımaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 62/2 (Res. 70)

Yaprak No : 32b sağ üst

Adı : Silahşör.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan

Ölçüsü : 12.2x5.9 cm.

Tanımı : Ayakta ve arkadan $\frac{3}{4}$ oranında tasvir edilmiş silahşör resminde; yay kaşlı, çekik gözlü, iri burunlu, sivri sakallı figürün başında ucu tüylü bir miğfer vardır. Eldivenli iki elini arkada belinde tutmuş, beli kuşaklı giysisinin üzerine ok ve yay torbaları ile kılıcını asmıştır. Pantolonu çizmesinin içindedir. Başlığında, eldiven ve silahlarında altın yıldız kullanılmıştır. Beyaz düz zeminde sadece, Osmanlı ilâvesi olan arkadaki kayalıklarda mavinin tonları kullanılmıştır. Sağ üstteki üçgen koltuk 16. yüzyıl Safevî tezhibi üslûbundadır ve altın yıldız zemin üzerine, mavi, beyaz, turuncu ve pembe renklerin kullanıldığı hatayî grubu motifleriyle bezelidir. Sol üst köşedeki üçgen koltuk ise, altın yıldız zemin üzerine, turuncu, mavi ve sarı renklerde hatayî grubu motiflidir. Ancak motif formlarının bozukluğu, boyaların dağılmış olması bu tezhiplerin, murakkanın diğer yapraklarında gördüğümüz Safevî koltuklarının kopyaları olduğunu düşündürmektedir.

Değerlendirme: Murakkada, kalem-i siyahî üslûpta yapılmış resimlerde genellikle oturmuş, ayakta ya da içki içen erkekler, günlük yaşama dair sahneler betimlenmiştir. Bu açıdan silahşör resmi murakkadaki ünik bir örnektir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 62/3 (Res. 70)

Yaprak No : 32b alt

Adı : Oturan genç erkek

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 10.8x10.8 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî tarzda yapılmış resimde genç erkek bir yastığa dayanmış oturmaktadır. Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figürün başında takkesi vardır. Kırmızı çizgili gömleğinin üzerine, beli kırmızı kuşaklı bir elbise giymiştir. 18. yüzyıl Osmanlı albüm ilâvesi olan zeminde küçük ot kümeleri, arkada kayalıklar, küçük ağaçlar ve kuru dallar görülmektedir. Sağ üstteki üçgen

koltuk 16. yüzyıl Safevî tezhibi üslûbundadır, altın yıldız ve lacivert renk zemin üzerine, beyaz, turuncu, altın yıldız ve pembe renklerin kullanıldığı rumî ve hatayî grubu motifleriyle bezelidir. Sağ üst köşedeki üçgen koltuğa ise, lacivert zemin üzerine, serbest fırçayla, altın yıldızla bezeme yapılmıştır.

Değerlendirme: Figürün vücut hatlarının verilışindeki kalın ve kıvraklığını yitirmiş çizgiler, acemice hareketlendirilmiş giysiler, resmin, 17. yüzyıl İsfahan resimlerinden, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde kopya edildiğini göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 63 (Res. 71)

Yaprak No : 33a

Tasarımı : Resimleri çevreleyen lacivert renk zeminli bordür üzerine, özensiz bir işçilikle, serbest fırça tekniğinde bezeme yapılmıştır. Resmin çevresi sırasıyla kumlu hatip ebrusu ve nefli battal ebru süslüdür.

Katalog No : 63/1 (Res. 71)

Yaprak No : 33a üst

Adı : Karşılıklı oturan iki derviş.

Üslûbu : 17. yüzyıl başları İsfahan

Ölçüsü : 10.4x13.5 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, sakallı dervişler çan başlık, uzun elbiselidir ve omuzlarında atkıları vardır. Sağdaki derviş geyik ve karaca yavrularını sevmekte, sağdaki derviş ise elindeki tesbihi çekmektedir. Hafif renklendirilmiş olan resimde önde ufak ot kümeleri, arkada kayalıklar ve kuru dallar görülmektedir.

Değerlendirme: Derviş figürleri Safevî resim sanatında, özellikle 16. yüzyıl ikinci yarısından itibaren, sıkça betimlenmiş olan konulardan biridir. Dervişler kimi zaman tek başlarına, kimi zaman bu resimde de görüldüğü gibi geyiklerle ya da kadın ve erkek figürleriyle konuşurken betimlenmişlerdir. Bu yapraktaki figürler İsfahan üslûbunun özelliklerini taşımaktadır. Bu iki ayrı çalışma 18. yüzyılda Osmanlı döneminde murakka hazırlanırken bir araya getirilerek, ortada kalan boşluğa manzara ilâve edilip birleştirilmiş ve resim tek bir kompozisyon haline getirilmiştir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 63/2 (Res. 71)

Yaprak No : 33a alt

Adı : Oturan genç erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 10.4x11 cm.

Tanımı : Yastığa dayanmış oturan genç erkeğin betimlendiği resimde; yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı genç, sol elinde nar tutmaktadır. Kırmızı iç gömlek, yakası kırmızı desenli uzun elbise, kırmızı kuşak giyimli ve ayakkabılıdır.

Çıkardığı başlığını dizine koymuştur. Önünde içki sürahisi ve bir kadeh bulunmaktadır. Boyalı zeminde küçük ot kümeleri görülmektedir. Sağ üstteki üçgen koltuk 16. yüzyıl Safevî tezhibi üslûbundadır, altın yıldız ve lacivert renk zemin üzerine, beyaz, turuncu ve altın yıldız renklerin kullanıldığı rumî ve hatayî grubu motifleriyle bezelidir. Sol üst köşedeki üçgen koltuk ise, altın yıldız zemin üzerine, turuncu, mavi ve sarı renklerde hatayî grubu motiftir. Ancak motif formlarının bozukluğu, boyaların dağılmış olması bu tezhiplerin, murakkanın diğer yapraklarında gördüğümüz Safevî koltuklarının kopyası olduğunu düşündürmektedir. Sağ alt köşedeki üçgen koltuk 16. yüzyıl Safevî tezhibidir, altın yıldız zemin üzerine, turuncu, mavi, sarı ve eflatun renklerde hatayî grubu motifleriyle süslüdür. Resmi çevreleyen, 18. yüzyıl Osmanlı işçiliği yansıtan, mavi zeminli, tezhipli bordür üzerine, turuncu, sarı ve beyaz renklerde, kıvrım dallı rozet çiçek ve yapraklar yapılmıştır. Bordürün, yer yer aralarına, Safevî tezhibinden küçük parçalar bordürü tamamlayacak biçimde yapıştırılmıştır.

Değerlendirme: Resim murakkadaki diğer İsfahan kopyası Osmanlı resimleri ile aynı üslûpta yapılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 64 (Res. 72)

Yaprak No : 33b

Adı : Ayakta duran genç adam.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 15.7x8.4 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür sağ elinde bir gül, sol elinde de bir nar tutmaktadır. Kırmızı çizgili iç gömleği, beli kırmızı kuşaklı ve yakası geometrik desenli uzun elbise, yakası kırmızı desenli kaftan, kırmızı siyah çizgili başlık ve ayakkabı giyimlidir. Boyalı zeminde, küçük ot kümeleri ve kuru dallar görülmektedir. Üstteki iki üçgen koltuk, 18. yüzyıl Osmanlı üslûbunda tezhiplenmiştir, beyaz zemin üzerine, rumî motifi bezelidir. Sol alt köşedeki üçgen koltuk, 18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait, natüralist üslûpta yapılmış mavi renkte sümbül çiçekleriyle bezenmiştir. Sağ alt köşedeki üçgen koltuk ise, altın yaldız zemin üzerine, turuncu, mavi ve sarı renklerde hatayî grubu motiflidir. Ancak motif formlarının bozukluğu, boyaların dağılmış olması bu tezhiplerin, murakkanın diğer yapraklarında gördüğümüz Safevî koltuklarının kopyası olduğunu düşündürmektedir. Resmin çevreleyen bordür, krem renk kağıt zemin üzerine, yeşil ve sarı altınla yapılmış yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan, 18. yüzyıla ait Osmanlı işçiliği yansıtır. Sayfa kenarları kumlu hatip ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Safevî dönemi tek figür resimlerinin beğenilen ve sıkça betimlenen konularından olan, elinde çiçek tutan erkek betimi, 18. yüzyılda Osmanlı murakka resimlerinin de sevilen konularından olmuştur. Bu resimde, 17. yüzyıl İsfahan üslûbunda yapılmış bir resimden, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde kopya edilmiştir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 65 (Res. 73)

Yaprak No : 34a

Adı : Diz çökmüş içki dolduran erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 13.6x9.2 cm.

Tanımı : Kalem-i siyahî tarzda yapılmış resimde; yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür, sol elindeki sürahiyle sağ elindeki kadehe içki koymaktadır. Başlık, kırmızı çizgili iç gömleği, beli kırmızı kuşaklı yakası geometrik desenli uzun elbise ve ayakkabı giyimlidir. Düz renk zemin, hâlkâr tekniğinde yaprak, gül ve çiçeklerle 18. yüzyıl Osmanlı tezhibi üslûbunda bezenmiştir. Resmin dört köşesinde yer alan koltuklar 16. yüzyıl Safevî tezhibi üslûbundadır. Sol üst köşedeki üçgen koltuk, altın yıldız zemin üzerine, beyaz ve turuncu renklerde hatayî grubu motifleriyle bezelidir. Sağ üst köşe ve alttaki üçgen koltuklar ise, altın yıldız zemin üzerine, mavi, sarı, turuncu ve eflatun renklerde hatayî grubu motiflidir. Resmi çevreleyen somon renkli kağıt üzerine, yeşil ve sarı altınla yapılmış, yaprak ve rozet çiçeklerden oluşan bezeme, 18. yüzyıla ait Osmanlı üslûbundadır. Sayfa kenarları kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Safevî dönemi tek figür resimlerinin, beğenilen ve sıkça betimlenen konularından olan, içki içen erkek ya da saki figürleri, 18. yüzyılda Osmanlı murakka resimlerinin de sevilen konularından olmuştur. Bu resimde, 17. yüzyıl İsfahan üslûbunda yapılmış bir resimden, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde kopya edilmiştir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 66 (Res. 74)

Yaprak No : 34b

Tasarımı : Yaprığın merkezine Farsça yazılmış ta'lik hatçalışması ve kalem-i siyahî üslûpta yapılmış resim yerleştirilmiş, sayfa kenarları kumlu hatip ebrusu ile kaplanmıştır.

Katalog No : 66/1 (Res. 74)

Yaprak No : 34b üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Mahmûd

Ölçüsü : 8.4x16.3 cm.

Tanımı : Hatayî grubu motifli, hâlkâr tekniğinde boyanmış, mavi renk zemin üzerine, siyah mürekkeple, diagonal olarak, Farsça ta'lik hatla yazılmış yedi satırlık yazı, *Mahmûd* ketebelidir. İki yanına yapılmış olan mor renkli bordürler, alttaki minyatürü çevreleyen hâlkârlı bordürle ölçüyü tamamlayabilmek amacıyla yapılmıştır.

Değerlendirme: Genellikle *Tophaneli* diye anılan Mahmud Nûri, Osmanlı nesta'lik hattatlarının öncülerindedir. Hâfız Mehmed'den sülûs ve nesihî, Derviş Abdî'den de ta'lik yazıyı öğrenmiştir. Daha sonra saraya girmiş, bir süre sonra da IV. Mehmed'in Sır Kâtibliğine yükselmiş, eserlerine de *kâtib-i sırrı Sultânî Mahmûd* şeklinde imza koymuştur. 1669 yılında da seksen yaşını geçmiş olarak vefat etmiştir.¹⁶⁹

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 66/2 (Res. 74)

Yaprak No : 34b alt

Adı : Oturan genç.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 16.5x13.4 cm.

Tanımı : Resimde; yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı gencin muhtemelen bir kaya üzerinde oturması gerekirken oturduğu yer çizilmemiştir.

¹⁶⁹ Ş. RADO: a.g.e., s. 99; M. SERİN: a.g.e., s. 283.

Kırmızı-siyah çizgili başlık, kırmızı çizgili iç gömleği, yakası altın yaldızlı, önden düğmeli, beli kırmızı çizgili kuşaklı uzun elbise giyimlidir. İki eliyle omzundaki şalını tutmaktadır. Belinde kılıcı asılı genç, ayakkabılarından birini çıkarmıştır. Zeminde küçük ot kümeleri ve kuru dallar görülmektedir. Resmin dört köşesinde yer alan üçgen koltuklar 16. yüzyıl Safevî tezhibi üslûbundadır ve altın yaldız zemin üzerine, mavi, sarı, turuncu ve eflatun renklerde hatayî grubu motiflidir. Resimle, üstteki hattın ölçülerini denkleştirmek ve arada kalan boşluğu tamamlayabilmek amacıyla, resmin etrafına, koyu krem renkli zemin üzerinde, hatayî grubu motiflerin yer aldığı hâlkârlı bir tezhipten parça kesilerek yapıştırılmıştır.

Değerlendirme: 17. yüzyıl İsfahan üslûbunda yapılmış bir resimden, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde kopya edilmiştir. Resmin yapıştırıldığı yaprağın zeminine küçük ot kümeleri ve kuru dallar eklenerek resim ile çerçeve arasındaki boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 67 (Res. 75)

Yaprak No : 35a

Tasarımı : Yaprığın merkezine hat ve kalem-i siyahî üslûpta yapılmış bir resim yerleştirilmiş ve sayfa kenarları kumlu hatip ebrusu kaplanmıştır.

Katalog No : 67/1 (Res. 75)

Yaprak No : 35a üst

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Ölçüsü : 2.8x8.8 cm.

Tanımı : Siyah mürekkeple, yatay olarak yazılmış, üç beyitlik Farsça ta'lik yazı, sıkıntı ve üzüntülerle geçen ömre dairdir. Somon renk kağıtlı bordürden sonra gelen çerçeve zencerek motiflidir. Bundan sonra gelen bordür ise altın yaldızla konturlanmış hâlkâr tekniğinde, yaprak ve rozet çiçek tezhiplidir.

Değerlendirme: Ketebesiz bu hat çalışması Farsça ve ta'lik hatla yazılmış olması ile, murakkadaki hat düzenini devam ettirmektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 67/2 (Res. 75)

Yaprak No : 35a alt

Adı : Elinde yanan bir mum tutan oturan erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 16.6x11.7 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür kürk başlıklıdır. Kırmızı çizgili iç gömleği, yakası kırmızı renk geometrik desenli beli kırmızı kuşaklı uzun elbise giyimlidir. Sol kolunu dirseğine kadar sıyırılmış ve sağ elinde de yanan bir mum tutmaktadır. Zemin, küçük ot kümeleri, iki yanda ağaç ve arkadaki tepelerden oluşmaktadır. Resmin dört köşesinde yer alan Safevî tezhibi üslûbundaki üçgen koltuklar, altın yaldız zemin üzerine, mavi, sarı, turuncu ve eflatun renklerde hatayî grubu motiflidir. Somon renkli çerçeveden sonra gelen bordür, krem renk zeminli kağıt üzerine, altın yaldızla konturlanmış hâlkâr tekniğinde, yaprak ve çiçek tezhiplidir. Tüm bunları sırasıyla turuncu, yeşil, siyah ve altın yaldız cedveller çevreler.

Değerlendirme: 17. yüzyıl İsfahan üslûbunda yapılmış bir resimden, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde kopya edilmiştir. Figürün vücut çizgileri, elbiselerdeki kıvrımlar, yakalardaki geometrik geçmeler, boyamalar bu resmin ve murakkanın 31b, 32a, 32b, 33a, 33b, 34a ve 34b yapraklarındaki resimlerin, tek bir kişi tarafından yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Üstteki hat çalışmasında üzüntülerle geçen bir ömürden bahsedilmesi, resimdeki gencin ise, dalgın bakışlarla elindeki yanıp bitecek olan muma bakması, murakkadaki resim-hat ilişkisini göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 68 (Res. 76)

Yaprak No : 35b

Adı : Diz çökmüş oturan erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 18.2x10.2 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür kürk başlıklıdır.

Mavi renk iç gömleği, turuncu elbise, önden düğmeli kısa kollu uzun bir elbise ve ayakkabı giyimlidir. Belinde süslü bir kemer ve kaması görülmektedir. Sağ elinde siyah renkte bir mendil tutmaktadır. Resmin zeminine 18. yüzyıl Osmanlı üslûbunda küçük ot kümeleri, iki yana birer ağaç ve arkaya tepeler eklenerek resim genişletilmiştir. Resmin sol tarafında boyası dökülen kısımdan orijinal zeminin hâlkârlı olduğu anlaşılmaktadır. Üstteki üçgen koltuklara, lacivert zemin üzerine, serbest firçayla, altın yıldız bezeme yapılmıştır. Resmin çevresi ve sayfa kenarları sırasıyla taraklı şal ebrusu ve kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: 17. yüzyıl İsfahan üslûbunda yapılmış bir resimden, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde kopya edilmiş olan figür, murakkanın 30b ve 31a yapraklarındaki resimlerle benzer üslûp özellikleri göstermektedir. Muhtemelen aynı Osmanlı sanatçısı tarafından yapılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 69 (Res. 77)

Yaprak No : 36a

Adı : Ayakta, elinde kitap tutan erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası.

Ölçüsü : 18.7x8.7 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür kürk başlıklıdır.

Üzeri desenli lacivert iç elbise, içi beyaz astarlı önden düğmeli turuncu renk uzun elbise ve ayakkabı giyimlidir. Belinde kemeri ve kaması, omzunda ve yine belinde birer kuşak görülmektedir. Sağ elinde siyah ciltli bir kitap tutmaktadır. Resmin zeminindeki küçük ot kümeleri, sol taraftaki ağaç ve arkadaki tepeler 18. yüzyıl Osmanlı üslûp özellikleri gösterir. Üstteki üçgen koltuklara, lacivert zemin üzerine, serbest fırçayla, altın yıldız bezeme yapılmıştır. Resmin çevresi ve sayfa kenarları sırasıyla taraklı şal ebrusu ve kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Bu figür de, murakkanın 30b, 31a ve 35b yapraklarındaki resimlerle benzer üslûp özellikleri göstermektedir. Muhtemelen aynı Osmanlı sanatçısı tarafından yapılmıştır. Dikkatlice bakıldığında resmin asıl ölçüsünün 14.5x6 cm. olduğu görülmektedir. Ancak resim, murakka düzenlenirken, zemine yerleştirilen küçük ot kümeleri, bir ağaç ve arkadaki tepelerle genişletilmiş ve figürde renklendirilmiştir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 70 (Res. 78)

Yaprak No : 36b

Adı : Ayakta, elinde kitap tutan erkek.

Üslûbu : 18 yüzyıl ilk yarısı Osmanlı.

Ölçüsü : 16.8x8.1 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür beyaz sarıktır.

İçi mavi astarlı önden düğmeli pembe elbise, içi siyah astarlı kısa kollu kırmızı kaftan, mor pantolon ve ayakkabı giyimlidir. Belinde gri kuşak, sol elinde siyah ciltli bir kitap görülmektedir. Zeminde küçük ot kümeleri, sağ tarafta bir ağaç ve arkaya tepeler görülmektedir. Resmin sol üst köşesindeki üçgen koltuğa, lacivert zemin üzerine, serbest fırçayla, altın yıldız bezeme yapılmıştır. Resmin çevresi ve sayfa kenarları sırasıyla gel-git ebrusu ve kumlu battal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Figür 18. yüzyıl ilk yarısı Osmanlı üslûbundadır. Resmin fonundaki 18. yüzyıl Osmanlı üslûbundaki manzaralar murakkanın 27a, 29a, 30b, 35a, 35b, 36a yapraklarında da görülmektedir ve üslûbundan tek bir sanatçının elinden çıkmış olduğu düşünülmektedir.

Yayın: I. STCHOUKINE, *La Peinture Turque d'apres Les Manuscrits Illustres II partie de Murad IV A Mustafa III 1623-1773*. Paris 1971, pl. LXXXVII a.

Katalog No : 71 (Res. 79)

Yaprak No : 37a

Adı : Diz çökmüş oturan erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl başı İsfahan.

Ölçüsü : 15.1x8.4 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figürün, kenarları kürklü serpuşlu ve sorguçlu bir başlığı vardır. Düğmeli, çizgili iç gömleği, içi açık yeşil renk astarlı, yaka kenarları süslü, önden düğmeli, uzun, eflatun renk elbiseli figür sağ elinde bir içki kadehi tutmaktadır. Kulağında küpesi vardır. Zemin düz renk boyasızdır. Üstteki iki üçgen koltuk, 18. yüzyıl Osmanlı üslûbunda tezhiplenmiştir, beyaz zemin üzerine, kırmızı, mavi ve altın yıldız renklerin kullanıldığı yaprak ve çiçek motifleriyle bezelidir. Sayfa kenarları sırasıyla gel-git ebrusu ve kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Figür omuzlarına dökülen dalgalı zülüfleri, kıvrılan vücudu, hafif kabarık mide kısmı, serpuşlu ve sorguçlu kürk başlığı ve elbisesi ile İsfahan üslûbunda yapılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 72 (Res. 80)

Yaprak No : 37b

Adı : Oturan derviş.

Üslûbu : 17. yüzyıl ilk yarısı İsfahan

Ölçüsü : 11.9x7.7 cm.

Tanımı : Kalın kaşlı, çekik gözlü, siyah sakallı derviş kırmızı renk çan başlıklıdır. Mor kuşağı çözülmüştür, kucağında kitaplar vardır. Resmin zemini düz kahverengindedir. Sol alt köşede *Rakımehu Mani Çini* imzası okunmaktadır. Üst ve alttaki üçgen koltuklara lacivert zemin üzerine, Şiraz üslûbunda altın yıldız bezeme yapılmıştır. Resmi çevreleyen bordür bu yaprağa göre tasarlanmıştır. Serbest fırça tekniğinde çalışılmış ve desen serbest tasarımda yapılmıştır. Mavi ve yeşil renk altın kullanılmıştır. Sayfa kenarları nefli battal ebru süslüdür.

Değerlendirme: İsfahan üslûbunda yapılmış olan resmin sol alt köşesindeki *Rakımehu Mani Çini* imzası bir atıf imzasıdır. Beğenilen ressamın çizimlerinin kopya edilmesi eğilimi, o ressamın yaşadığı dönemde veya daha sonraki dönemlerde oldukça yaygın bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁰

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁷⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. D. J. ROXBURGH: "Kamal Al-Din Bihzad and Authorship in Persianate Painting", *Muqarnas*. Volume 17, Leiden-Brill 2000, s. 119-146.

Katalog No : 73 (Res. 81)

Yaprak No : 38a

Adı : Mevlevi dervişi.

Üslûbu : 18. yüzyıl ilk yarısı Osmanlı

Ölçüsü : 17x10.9 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür Mevlevi külahlıdır. Eflatun renk iç gömleği, yakası yeşil astarlı önden düğmeli mavi uzun elbise giyimlidir. Belinde pembe kuşak, kama ve çanta, omzunda da sarı kuşak vardır. Yanında kedi, önünde de keşkülü görülmektedir. Sol elinde bir gül, sağ elinde de bir kitap tutmaktadır. Resmin bu orijinal haline, albüm hazırlanırken zemine küçük ot kümeleri ve kuru dallar eklenerek resim genişletilmiştir. Üstteki üçgen koltuklara, lacivert zemin üzerine, serbest fırçayla, altın yıldız bezeme yapılmıştır. Resmi çevreleyen bordürde yer alan hatların arasına beyn'es-sütûr yapılmıştır. Altın yıldız zemin üzerindeki hatayî grubu motifler, mavi, turuncu, pembe, eflatun ve sarı renklerle boyanmıştır. Farsça ta'lik hatla yazılmış şiir özelliği taşımayan, sevgiliye övgü denilebilecek beyitlerde şöyle yazmaktadır: *Dikenin büyüklüğünden hasta oldum, çünkü kadınlar gül ve kusurlardan uzak dururlar; yarım olan bu konuşmadan bir anlık belki daha az bir vuruştan etkilendi; Bugün kindim şaşkın vaziyetteyim, istek dizginleri onun elinden kurtulmuş; Altınla süslü saraylarda oturmuş, çam ağacı gibi boyu, güzel nazlı yürüyüşü var....* Sayfa kenarları taraklı şal ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Dervişin elinde gül tutuyor olması, resmin çevresinde yer alan metinde gülden de bahsediliyor oluşu murakkadaki resim-hat ilişkisini örneklemektedir.

Yayın: Nurhan ATASOY, **Hasbahçe/Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**, İstanbul 2002, s. 46-47, res. 42-43.

Katalog No : 74 (Res. 82)

Yaprak No : 38b

Adı : Oturan saki

Sanatçısı : Aka Rıza

Üslûbu : 1600-20 civarı Isfahan

Ölçüsü : 14.5x7.4 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı figür kürk başlıklıdır. Çizgili yeşil renk iç gömleği, yakası kırmızı desenli, beli kırmızı kuşaklı, lacivert üzerine çiçekli uzun elbise giyimlidir. Sağ elinde sürahi, sol elinde kadeh tutan figürün önünde de bir meyve tabağı vardır. Zemin hâlkâr boyalı ve bulutludur. Resmin alt tarafında ortada, sonradan atılmış olan *Aka Rıza* imzası okunmaktadır. Resmi çevreleyen bordürde, altın yıldızla serbest fırça tekniğinde yapılmış bir bezeme vardır. Bundan sonra gelen bordür boş bırakılmış, siyah, turuncu ve altın yıldız cedvellerden sonra gelen dış bordür, minyatürü çevrelemiştir. Lacivert renk zemin üzerine, hâlkâr tekniğinde boyanmış yapraklardan oluşan desen Safevî tezhibidir. Sayfa kenarları hatip ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Resim Rıza'ya atfedilen resimlerle ortak üslûp özelliklerine sahiptir. Figürlerinin boylarının kıvrılarak uzaması, bel kısımlarının çukurlaşp, mide kısımlarının hafifçe kabarık oluşu, giysiler ve doğa motiflerinin kesik, kıvrılan çizgilerle şekillenmesi, dalgalı zülüfler omuzlara doğru sarığın altından uzayan dalgalı zülüfler, resimlerin arka planına yapılan altın yıldızla renklendirilmiş nahiv ağaçlar ve çiçekler, gökyüzündeki alevi andıran bulutlar gibi ortak üslûp özelliklerini gösteren resimler imzalı olmasada *Aga Rıza üslûbu* veya *Isfahan üslûbu* şeklinde tanımlanmıştır. Bu resimde bu üslûp özelliklerini göstermektedir ve ayrıca *Aka Rıza* imzası taşımaktadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 75 (Res. 83)

Yaprak No : 39a

Adı : Mevlevi dervişi.

Üslûbu : 18. yüzyıl ilk yarısı Osmanlı

Ölçüsü : 14.3x7.7 cm.

Tanımı : Yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı derviş Mevlevi külahlıdır. Beyaz renk iç gömleği, yakası altın yıldız astarlı, eflatun renk, uzun elbise giyimlidir. Belinde yeşil kuşak, kama ve çanta, omzunda da beyaz kuşak vardır. Yanında kedi, önünde de keşkülü görülmektedir. Sol elinde bir gül, sağ elinde de bir kitap tutmaktadır. Zeminde küçük ot kümeleri ve kuru dallar görülmektedir. Üstteki iki üçgen koltuk, 18. yüzyıl Osmanlı üslûbunda tezhiplenmiştir, beyaz zemin üzerine, siyah, mavi ve altın yıldız renklerin kullanıldığı rumî motifi bezelidir. Sol alt köşedeki üçgen koltuk, 18. yüzyıl Osmanlı dönemine ait, natüralist üslûpta yapılmış mavi renkte lâle çiçekleriyle bezenmiştir. Resmi çevreleyen hâlkâr tekniğinde boyanmış, ince gövdeli ağaç ve çiçek deseni, 18. yüzyıla ait Osmanlı işçiliği yansıtır. Sayfa kenarları sırasıyla kumlu battal ebru ve taraklı şal ebrusu süslüdür. ebru süslüdür.

Değerlendirme: Albümün 38a yaprağındaki derviş figürü ile aynıdır. Ancak daha acemice yapılmış bir kopyadır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 76 (Res. 84)

Yaprak No : 39b

Tasarımı : Yaprığın merkezinde yer alan gül resmi ile minyatürü, sırasıyla neftli battal ebru ve taraklı şal ebrusu çevrelemektedir.

Katalog No : 76/1 (Res. 84)

Yaprak No : 39b üst

Adı : Pembe gonca gül.

Üslûbu : 18. yüzyıl Osmanlı

Ölçüsü : 5.6x10.8 cm.

Tanımı : Pembe boyalı gonca gül oldukça natüralist bir üslûpta betimlenmiştir. Zemin düz renktir.

Değerlendirme: Murakkanın 18b yaprağındaki Abdullah Buharî imzalı gül resmi ile aynı üslûp özelliklerini göstermektedir. Batı resim geleneğinin gölgelendirme, hacimlendirme anlayışını yansıtmaktadır. İmzasız olmakla birlikte, bu üslûp özellikleri nedeniyle Abdullah Buharî'nin bir çalışması olarak değerlendirilebilir.

Yayın: Yıldız DEMİRİZ, **Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler**, İstanbul 1986, s. 115, res. 72; Yıldız DEMİRİZ, "18. Yüzyılda Çiçek Ressamlığı", **18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı**, Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, s. 81, res. 7; Nurhan ATASOY, **Hasbahçe/Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**, İstanbul 2002, s.179, res. 284.

Katalog No : 76/2 (Res. 84)

Yaprak No : 39b alt

Adı : Doğancı.

Üslûbu : 17. yüzyıl İsfahan resminin 18. yüzyıl Osmanlı kopyası

Ölçüsü : 13.6x6.9 cm.

Tanımı : Kayalıkların üzerinde ayakta duran doğancı; yay kaşlı, çekik gözlü, minik burun ve ağızlı, kırmızı-beyaz-mavi çizgili serpuşlu ve sorguçlu başlıklıdır. Beyaz iç gömleği, kısa kahverengi kaftan, yeşil pantolon, kırmızı çizme giyimlidir. Belinde eflatun ve mavi renk kuşak ile kama ve kılıç asılıdır. Eldivenli sağ elinde doğan kuşunu tutmaktadır. Zeminde kayalar ve kurur dallar görülmektedir. Sağ üst

köşedeki üçgen koltuk, lacivert ve altın yıldız renk zeminli üçgen koltuk, altın yıldız, turuncu ve beyaz renklerde rumî ve hatayî grubu motifleriyle bezelidir ve 16.yüzyıl Safevî tezhibi üslûbundadır. Minyatürü çevreleyen lacivert, altın yıldız ve kızkahve renklerde zeminli bordür, yeşil, sarı, mavi, beyaz, turuncu ve altın yıldız renklerin kullanıldığı kıvrım dal ve çiçek tezhiplidir. Bu tezhipli parça, başka bir yerden kesilerek buraya yapıştırılmış ve yapıştırma yerinin belli olmaması için, minyatür ve tezhip arasında kalan kısım eflatun renkte boyanmıştır.

Değerlendirme: 17. yüzyıl İsfahan üslûbunda yapılmış bir resimden, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde kopya edilmiş olan figür, murakkanın 28b yaprağındaki resimle (Res. 62) benzer üslûp özellikleri göstermektedir. Muhtemelen aynı Osmanlı sanatçısı tarafından yapılmıştır.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 77 (Res. 85)

Yaprak No : 40a

Tasarımı : Yaprığın merkezindeki lâle resmi ile hattı, sırasıyla hatip ebrusu ve kumlu battal ebrusu çevreler.

Katalog No : 77/1 (Res. 85)

Yaprak No : 40a üst

Adı : Pembe kırlangıç lâlesi.

Sanatçı : Abdullah Buhari

Üslûbu : 18. yüzyıl ortaları Osmanlı

Ölçüsü : 7.1x15.6 cm.

Tanımı : Sol köşede *Abdullah Buharî* imzası okunmaktadır. 18. yüzyılın uzun sağarlı lâlelerinin tam açılmadan önceki halinin resmedildiği bu suluboya lâle resmi *Abdullah Buharî*'nin güçlü bir doğa gözlemcisi olduğunun kanıtıdır. Ucu halat gibi bükülmüştür. Üst sol ve alt sağdaki üçgen koltuklara, lacivert zemin üzerine, serbest firçayla, altın yıldız bezeme yapılmıştır.

Değerlendirme: Lâlenin çiçek formunun uzunluğu lâle için güzellik kriteridir. Dolayısıyla *Abdullah Buharî* 'nin bu lâlenin resmini, bir lâle portresi gibi yapmış olmasının nedeni büyük olasılıkla boyunun uzunluğudur. Bu lâle de büyük bir olasılıkla devrinin tanınmış bir lâlesidir.

Yayın: Yıldız DEMİRİZ, **Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler**, İstanbul 1986, s. 114, res. 71; Yıldız DEMİRİZ, "18. Yüzyılda Çiçek Ressamlığı", **18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı**, Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, s. 81-81, res. 9; Nurhan ATASOY, **Hasbahçe/Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**, İstanbul 2002, s. 65, res. 52.

Katalog No : 77/2 (Res. 85)

Yaprak No : 40a alt

Adı : Ta'lik hatla yazılmış Farsça yazı.

Hattatı : Dost Muhammed el-Muzannib

Ölçüsü : 14.6x7.8 cm.

Tanımı : Boyasız zemin üzerine, diagonal olarak yazılmış Farsça dört satırlık yazı; Fakir Ali'nin¹⁷¹ Farsça hattının *Dost Muhammed el-Muzannib* tarafından kopyasıdır. Hat aralarındaki nokta yerine kullanılan, kıvrım dal yaprak ve çiçek motifleri altın yaldız, turuncu, beyaz ve mavi renklerle yapılmıştır. Sağ üst ve sol alt köşelerdeki üçgen koltuklara 16. yüzyıl Safevî tezhibi üslûbunda, lacivert renk zemin üzerine, beyaz, turuncu, pembe ve altın yaldız renklerde, kıvrım dal ve rozet çiçekler yapılmıştır.

Değerlendirme: Bir hattatın yazdığı bir kıt'anın başka bir hattat tarafından kopya edilmiş olması, sadece beğenilen, değer verilen ressamın resimlerinin değil, hattatlar arasında, hat çalışmalarını da kopya etme eğiliminin olduğunu göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

¹⁷¹ Bkz. tezde kat. no. 41/2.

Katalog No :78 (Res. 86)

Yaprak No : 40b

Adı : Oturmuş içki içen erkek.

Üslûbu : 17. yüzyıl ilk yarısı İsfahan resminin 18 yüzyıl Osmanlı kopyası

Ölçüsü : 14.8x10.1 cm.

Tanımı : Kalın kaşlı, çekik gözlü, siyah sakallı figür iri bir başlık takmıştır. İçi pembe astarlı, yakası ve düğmeleri altın yaldızlı, beli pembe-altın yaldız-eflatun çizgili kuşaklı uzun elbise giyimlidir. Sağ elinde kadeh tutmakta, sol eliyle arkasındaki kayalığa yaslanmaktadır. Yanında içki sürahisi, sağ dizinin üzerinde ve yerde de birer meyve görülmektedir. Zemin boyasızdır. Üstteki iki üçgen koltuk, 18. yüzyıl Osmanlı üslûbunda tezhiplenmiştir, beyaz zemin üzerine, siyah, kırmızı ve altın yaldız renklerin kullanıldığı rumî motifi bezelidir. Resmi çevreleyen bordür, kumlu ebru üzerindeki, iki kıvrım dal üzerinde ilerleyen hatayî grubu motifleri altın yaldız ile boyanmıştır ve 18. yüzyıla ait Osmanlı işçiliği yansıtır. Sayfa kenarları hatip ebrusu ve kumlu battal ebrusu süslüdür.

Değerlendirme: Resimdeki figür 17. yüzyıl İsfahan üslûbunda betimlenmiştir. Bu minyatürün, Saray Kütüphanesi'ndeki bir başka murakkadaki minyatürden kopya edilmiş olması (H. 2170, 12a, Res. 122), bize bu tür tek yaprak minyatür çalışmalarının murakkalar için çokça hazırlandığını ve seri bir şekilde yapıldığını göstermektedir.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

Katalog No : 79 (Res. 87)

Yaprak No : 41a

Adı : Ayakta duran yaşlı adam.

Üslûbu : 17. yüzyıl ortaları İsfahan

Ölçüsü : 14.5x9.4 cm.

Tanımı : Yaşlı adam sopasına dayanmış ayakta durmaktadır. Kalın kaşlı, uzun sakallı, iri başlıklı figür, uzun elbiselidir. Zeminde kayalar ve kuru dallar görülmektedir. Hiç renk kullanılmamıştır. Minyatürü çevreleyen, mavi renk zeminli saç örgüsü cedvelden sonra, turuncu, siyah ve altın yıldız cedveller gelmektedir. Bundan sonra gelen bordür kumlu hatip ebrusu süslüdür. Bunu çevreleyen, kirli sarı renk zeminli ince bordür üzerine, siyah is mürekkebi ile serbest fırça tekniğinde yapraklar çizilmiştir. Sayfa kenarları hatip ebrusu kaplıdır.

Değerlendirme: Kalem-i siyahî üslûpta yapılmış olan resimdeki figür muhtemelen bir derviş figürüdür.

Yayın: Yayınlanmamıştır.

3. DEĞERLENDİRME

İncelediğimiz murakkada çeşitli çalışmalar yer aldığından, değerlendirme bölümünde bunlara alt başlıklar halinde yer verilmiştir.

3.1. Murakkanın Tasarımı

Murakkanın yaprakları 45.3x30 cm. ölçülerindedir. Yaprakların çoğunda vassale tekniği uygulanmış ve farklı üslup ve dönemlere ait çalışmalar bir araya getirilmiştir. Minyatür, kalem-i siyahî resim ve hat çalışmalarının yapraklara yerleştirilişinde, murakkanın tümünde aynı özenli ölçü düzeninin gözetildiği görülmektedir. Çalışmalar yaprakların ortasına yerleştirilmiş, 18. yüzyılda murakka düzenlenirken etrafları beyaz üstübeç mürekkebi ile çerçevelenmiş, yaprak kenarları bitkisel ya da orman konulu hâlkâr çalışmaları ve ebru ile süslenmiştir.

Murakkanın serlevha düzeninde tezhiplenmiş 1b-2a yapraklarından sonra gelen 2b-3a yaprakları, el yazması kitaplarda olduğu gibi takdim sayfası gibi tasarlanmış, aynı üsluptaki minyatür çalışmaları yapraklara karşılıklı yerleştirilmiş ve etrafları aynı tezhip, hâlkâr ve ebru çalışmaları ile çerçevelenmiştir. Konulu minyatürler murakkanın ilk yapraklarında yer almış, önce soyluların tasvirlerine, ardından kırsal hayata dair minyatürlere yer verilmiştir.

Murakkanın 16b yaprağına kadar, yaprakların merkezine minyatür ve kalem-i siyahî resimler ile hat çalışmaları tek başlarına yerleştirilmiştir. Bundan sonra gelen yapraklarda tüm bu çalışmalara bir arada yer verilmişse de, ara ara bazı yapraklarda benzer konulu çalışmalar tek başlarına yer almış, murakkadaki düzenli ve özenli tasarım devam ettirilmiştir.

18. yüzyılda murakka düzenlenirken, orijinal, Safevî tasarımlı murakka yapraklarının da kullanıldığı görülmektedir. Murakkanın 2a, 4a, 9a, 19b, 20a, 20b, 21b, 22a, 22b, 23a, 23b, 24a, 24b, 25b, 26b yaprakları içerdikleri Safevî dönemi minyatür, kalem-i siyahî resim, hat, tezhip çalışmaları ve taşıdıkları Şah Abbas'ın 995 (M. 1587) tarihli mühürleri ile bunu göstermektedir. Yaprak kenarlarında yer alan hâlkârlardaki desen şemalarının yarım kalmış olması, bu yapraklardaki tasarımın ve hâlkârların, başka müze ve koleksiyonlarda da bulunması (Res. 93, 117), bu yaprakların bize orijinal bir Safevî murakkasının dağılmış olan yaprakları olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yapraklar murakka düzenlenirken kenarlarından kesilerek murakkanın ölçüsüne uydurulmuş ve yaprak kenarları ince şeritler halinde ebru kağıt ve kumaşla kaplanmıştır. Orijinal Safevî yapraklarının bir diğer özelliği Horasan üslûbunun en önemli sanatçısı Muhammedî'nin kalem-i siyahî resim ve minyatürleri ile yine Horasan üslûbunda yapılmış minyatür, tezhip ve hâlkâr çalışmalarını içeriyor olmasıdır. Dönemin en önemli yöneticisi ve sanat hamisi olan Ali Kulî Han'ın portresi de bu yapraklarda (20b) bulunmaktadır. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de bahsedildiği gibi, Muhammedî Herat'da Ali Kulî Han için çalışmış ve eserleri saray kütüphanesinde toplanmıştır. Dolayısıyla bu yıllarda Muhammedî tarafından Ali Kulî Han için bir minyatürlü elyazma ya da bir murakka hazırlanmış olmalıydı. Ancak bugüne kadar yapılan araştırmalarda böyle bir esere rastlanmamıştır. Fakat H. 2155 no.lu murakka da görülen orijinal Safevî yaprakları, Muhammedî'ye ait çalışmalar ve Ali Kulî Han portresi, bize bu yaprakların Muhammedî tarafından Ali Kulî Han için tasarlanmış ve hazırlanmış bir murakkanın yaprakları olduğunu göstermektedir.

Murakkanın Osmanlı tasarımlı yapraklarında ise çalışmalar sayfaya ortalanmış, etraflarına Safevî ya da Osmanlı tezhipleri vassale tekniği ile uygulanmış, tüm bu alanlar hâlkâr ya da ebru çalışmaları ile çerçevelenmiş, yaprak kenarları kumaşla kaplanmıştır.

3.2. Murakkadaki Hat Çalışmaları

Murakkadaki hat çalışmalarının tamamı ta'lik hatla yazılmıştır. Kâtibzâde Efendi'nin talebelerinden Hafız Osman ve Derviş Osman el-Eyyubî ketebeli hatlar dışındaki tüm çalışmalar ise Farsça yazılmıştır. Hatlar murakkanın 2a yaprağından 17a yaprağına kadar, yapraklarda tek başlarına kullanılmıştır, 17a yaprağından sonra ise tasarımda bir resim-yazı ağırlığı söz konusudur.

Murakkadaki hatlar, 15-18. yüzyıl Timurî, Safevî ve Türk hattatlarına aittir. Sultan Ali el-Meşhedî, Mîr Ali, Fakir Hüseyin, Dost Muhammed el-Muzannib, Mîr İmad el-Hasenî, Mas'ud b. Mîraki el-Muzahhip, Sultan Hüseyin el-Tunî, Kâtibzâde Efendi'nin talebelerinden Hafız Osman, Derviş Osman el-Eyyubî, Kadızâde İbrahim Edhem, Abdî, Mahmûd ketebeli hatlar bulunmaktadır. Ketebesiz hatlar ise Farsça ve ta'lik hatla yazılmış olmalarıyla murakkadaki özenli tasarımı devam ettirmektedir. Kimi hat örneklerinin kitap yapraklarındaki yazım tasarımına sahip oluşu, el yazması kitaplardan çıkarılmış olduklarını gösterir. Murakkada, yaşadıkları dönemde de ünlü olan hattatların, ölümlerinden sonra kimi kıt'alarının başka hattatlarca kopya edilmiş olması, değerlerini ve önemlerini hep koruduklarını göstermektedir.

Murakkada ta'likle yazılmış hatlara yer verilmiş olmasının, Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi ile ilgilisi olmalıdır. Veliyyüd-dîn Efendi, Şeyhülislâm oluşunun yanı sıra yaşadığı devrin en ünlü ta'lik hattatlarından. Belki de bu hat çalışmaları kendisinin koleksiyonundaydı ve ölümünden sonra, bir kitapsever ve iyi bir koleksiyoner olan oğlu Mehmed Emin Efendi tarafından bu murakkada bir araya getirilmiştir.

Osmanlı hattatlarınca örnek alınan, Safevî dönemi sanatçısı Mîr İmad el-Hasenî'nin üslûbu, öğrencisi Derviş Abdî tarafından İstanbul'a taşınmış, yetiştirdiği öğrencilerle ta'lik yazı üslûbu en ileri seviyeye ulaştırılmıştır. Murakkadaki ilk ketebeli hat örneğinin de Mîr İmad el-Hasenî ile başlıyor olması, murakkadaki tasarımın ne denli önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Murakkanın, insanların davranışlarının ne anlamlara geldiği ve Mecnun ile babasının vedalaşmalarına dair yazılarla başlamış oluşu, bunların özellikle seçilerek ilk yaprağa yerleştirilmiş olduğunu ve Mehmed Emin Efendi'nin babası ile olan ilişkisini burada yansıttığı söylenebilir. Ayrıca hatların genelinin, bir büyüğün küçüğe ya da bir babanın oğluna nasihat edermişcesine anlamlar içermesi de ilgi çekicidir ve yine Mehmed Emin Efendi ile babası arasındaki ilişkiye göndermeler yaptığını düşündürür.

3.3. Murakkadaki Minyatürler

Murakkada, 16.-17. yüzyıl başlarına ait Safevî dönemi minyatürleri ile 18. yüzyıl ilk yarısına ait Osmanlı minyatürleri bulunmaktadır. Safevî dönemi minyatürleri, 1540-60 civarı Kazvin, 1580-90 Horasan, Herat, 1600-20 civarı Isfahan üslûbunda yapılmış örneklerden oluşmaktadır.

Minyatürler, günlük yaşama dair görüntüler, kitap okuyan, elinde kitap tutan, içki içen erkek ve saki resimleri, portre özelliği gösteren resimler, tek kadın resimleri ile çiçek ve derviş resimlerinden oluşmaktadır. Murakkanın 13a yaprağına kadar, minyatürler yapraklarda tek başlarına yer almış, bundan sonra gelen yapraklarda ise hat ve kalem-i siyahî çalışmalarla birlikte kullanılmıştır. Bu çalışmaların murakkaya yerleştirilmesinde de önemli bir tasarım görülmektedir. Konulu sahnelere ilk yapraklarda yer verilmiş, önce soyluların tasvirleri, ardından da kırsal hayata dair minyatürler yapraklara yerleştirilmiştir. Minyatürler yapraklara karşılıklı yerleştirilirken hem üslûp, hem konu açısından aynı olmalarına dikkât edilmiştir. Bu da bize murakkanın tasarımında minyatürler arasında, üslûpsal ve tematik bir tasarımın sağlanmasına özen gösterildiğine işaret eder.

Murakkanın takdim sayfası gibi tasarlanmış olan 2b-3a yapraklarından, 2b yaprağında kırdan dinlenen bir şehzade (Res. 11), 3a yaprağında ise bir sultanın alimlerle sohbeti canlandırılmıştır (Res 12). Kitap sanatına meraklı, dönemin aydın

ve entelektüel bir kişiliğini yansıtan Mehmed Emin Efendi'nin bu tasarımda bir payı olmalıdır. Mehmed Emin Efendi'nin metrukatından kayıt taşıyan H. 2135, H. 2162, H. 2168 no.lu murakkalarda ve H. 1115 no.lu *Hamse-i Nizami* ile H. 405 no.lu *Acaibü'l Mahlukat* nüshalarında, bu murakka da olduğu gibi vassale yöntemiyle bir araya getirilmiş resimler karşımıza çıkar. Kimi resimlere eklemeler yapılarak yeniden tasarlanmıştır. H. 2168 no.lu murakkanın takdim minyatürü gibi tasarlanmış 1b-2a yapraklarında, *Hamse-i Nizami*'nin *Hüsrev ve Şirin* mesnevisinden Hüsrev'in yıkanan Şirin'i izlediği sahnenin olması, Mehmed Emin Efendi'nin şakacı mizacı ile ilgili olmalıdır. Murakkanın 2b-3a yapraklarındaki resimlerde Mehmed Emin Efendi'nin eğlenceyi seven, kitap sanatına meraklı kişiliğiyle örtüşmektedir.

Murakkadaki Safevî dönemi minyatürleri, 1540-60 civarı Kazvin, 1580-90 Horasan, Herat, 1600-20 civarı Isfahan üslûbunda yapılmış örneklerden oluşmaktadır ve oldukça özenli bir işçilik yansıtır. Murakkadaki minyatürlerin bu üslûp çeşitliliği, Safevî dönemi resim sanatının küçük bir özeti gibidir. Kimi minyatürlerdeki, hikâyenin anlatılış kalıbının, bazı minyatürlü el yazması kitaplarda da oluşu, murakkadaki minyatürlerin, hangi konuları işlediğini ve ne tür kitaplardan çıkmış olduklarını anlayabilmemizi sağlamıştır.

Murakkanın 8b-9a yapraklarındaki Horasan üslûbunda yapılmış Safevî minyatürleri, konularını saptamamızı sağlayacak herhangi bir metin içermemektedir. 8b yaprağındaki (Res. 23) gündelik yaşama dair tasvirler içeren resmin anlatımının, Mir Seyyid Ali'ye atfedilen ve *Leyla ve Mecnun* mesnevisinden hikayelerin betimlendiği resimlerle benzerlik taşıması (Res. 102-103), murakkadaki minyatürde de *Leyla ve Mecnun* mesnevisinden bir hikayenin betimlendiğini gösterir. Murakkanın 9a yaprağındaki (Res. 24) tarlasını süren çiftçi ve zahire tartan adamları gösteren minyatürle benzer ikonografik kalıplara sahip bir minyatür ise, Timurî döneminin ünlü sanatçısı Bihzad'a atfedilen *Mantik at-Tayr* adlı eserdeki Şeyh Mihne ve yaşlı çiftçiyi gösteren minyatürde karşımıza çıkar (Res. 106). Bu benzerlik murakkadaki resmin de bir *Mantik at-Tayr* elyazması için hazırlanmış olabileceğini gösterir. Dolayısıyla murakkadaki konuları bilinmeyen bu minyatürlerin, Mir Seyyid Ali ile Bihzad'a atfedilen minyatürlerle benzerliği minyatürlerin konularını

saptamamazı sağlamıştır. Ayrıca bu minyatürler geçmiş dönemlerdeki sanatçıların çalışmalarından kopya yapma eğiliminin, 16. yüzyıl ikinci yarısında Safevîlerdeki yaygınlığına işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

Murakkanın 2b-3a, 4b, 6b-7a yapraklarındaki minyatürler konuları ve üslûpları açısından benzer çalışmalardır (Res. 11, 12, 15, 19, 20). Soylu kesimin görüntülerine ve gündelik yaşama dair tasvirler içeren bu minyatürlerde ortak üslûp özellikleri görülür; boyları kıvrılarak uzayan, bel kısımları çukur, mide kısımları hafifçe kabarık figürlerin vücutları, giysiler ve doğa motiflerindeki, kesik kıvrılan çizgiler, iki yana doğru uzanan sarıkların altından dökülen dalgalı zülüfler, bireysel özellikleri ustaca verilmiş figürler, rengarenk giysileriyle oldukça zarif betimlenmiş, başlarını içine alarak omuzlarını da kaplayan örtü, alınlarının üst kısmında üçgen biçimde yükselerek arkadan bağlanan bir eşarp takan kadınlar, renk tonlamalarıyla derinlik kazanmış doğa görünüşleri, resmin yüzeyini dolduran kalabalık insan grupları. Bu çalışmalar, Safevî döneminde 1600-1620 civarında *Aga Rıza üslûbu* veya *İsfahan üslûbu* adıyla tanımlanan üslûpta yapılmıştır. Bu çalışmaların murakkaya karşılıklı veya ard arda yerleştirilmesiyle tematik ve üslûpsal bir bütünlük sağlanmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi Ali Kulî Han için hazırlanan bir murakkaya ait olduğu düşünülen 19b, 20a, 20b, 21b, 22a, 22b, 23a, 23b, 24a, 24b, 25b, 26b yaprakları, murakkanın en önemli Safevî çalışmalarını içermektedir (Res. 45-54, 56, 58). Bu yapraklardaki resimlerin konuları; elçi resimleri, ayakta ya da oturmuş kitap okuyan, elinde içki kadehi veya şarap testisi tutan genç erkekler ve derviş resimlerinden oluşur. 20b yaprağındaki av sahnesi ile Ali Kulî Han portresindeki tarih ve Muhammedî imzaları, sanatçının Herat'da Ali Kulî Han için 1580'li yıllarda çalışmış olduğunu belgelemesi açısından önemlidir. Ayrıca Ali Kulî Han portresinde görülen üslûp özelliklerinin murakkanın 19b, 20a yaprağındaki elçi resimleriyle aynı oluşu da bu resimlerin Muhammedî tarafından yapılmış olabileceğini göstermektedir. Bu yapraklarda görülen farklı istif ve tarihlere sahip olmakla, birlikte aynı bilgileri içeren Şah Abbas mühürleri de, bu yaprakların saray kütüphanesinde toplanmış olduğunun göstergesidir.

Murakkanın Osmanlı dönemi minyatürleri, 18.yüzyılın ilk yarısına aittir. Abdullah Buharî'ye ait gül ve lâle resimleri ve Levnî üslûbunu sürdüren bir sanatçı tarafından yapılmış minyatürler ile dervişler, tek kadın ve erkek resimleri, Osmanlı minyatürlerinin konularını oluşturmaktadır. Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi'nin hattatlığının yanı sıra çiçeklere meraklı olduğu, çiçek yetiştiriciliği ile ilgilendiği de bilinmektedir. Murakkadaki Abdullah Buharî'ye ait çiçek resimleri de onun bu ilgiyi ile örtüşmektedir. Yaşadıkları dönemler de aynı olduğundan, Abdullah Buharî'nin bu çiçek resimlerini Veliyyüd-dîn Efendi'nin siparişi ile yapmış olabileceği koleksiyondaki bu çalışmaların da oğlu Mehmed Emin Efendi tarafından murakkada değerlendirildiği düşünülebilir.

3.4. Murakkadaki Kalem-i Siyahî Resimler

Murakkadaki kalem-i siyahî resimler, 1570-90 civarı Horasan, 1600-1640 civarı Herat-İsfahan'da görülen üslûp özelliklerine sahiptir ve minyatürlerde olduğu gibi konulu sahneler, derviş, sıska at, alim, tek erkek, içki içen erkek ve kadın resimlerinden oluşmaktadır.

Murakkada, 14b yaprağından itibaren kalem-i siyahî resimlere yer verilmiştir. Aynı üslûp ve konulara sahip resimlerin, murakka yapraklarına beraber veya karşılıklı yerleştirilmesiyle tasarımdaki özen devam ettirilmiştir.

Bu resimlerin bazıları, Safevî dönemi Horasan üslûbunun en önemli sanatçısı Muhammedî Musavvir (20b, Res. 47) ile İsfahan üslûbunun en ünlü temsilcisi Rıza'nın imzalarını taşımaktadır (21b, 24b, 38b, Res. 48, 54, 82). Ayrıca bazı resimler imzasız olmakla beraber, bu sanatçıların ve Rıza'nın öğrencisi Mu'in Musavvir'in üslûp özelliklerini taşımaktadır (31a, Res. 67). Murakkada, dönemlerinin en ünlü sanatçılarından çalışmalarının yer almış olması, murakkayı seçkin kılan özelliklerden biridir.

17. yüzyıl İsfahan resimlerinin, 18. yüzyılda Osmanlı döneminde yapılmış kopyalarına da murakkada yer verilmiştir. Benzer kopyaların çokluğu ve aynı üslûp özelliklerini taşıması aynı sanatçı tarafından yapılmış olabileceğini göstermektedir.

3. 5. Murakkadaki Mühürler

Mühürler, basıldıkları resim ya da hat çalışmalarının sanatçılara veya bunlara sahip olan kişelere aittir. Bu nedenle Resim ya da hat çalışmalarının tarihlendirilebilmesinde önem taşırlar. Murakkanın 1b, 3b, 4a, 6b, 14b, 15a, 19b, 20a, 20b, 22b, 23b, 24a, 24b, 25b ve 26b yaprakları mühürlüdür. Bu mühürler iki grupta toplanabilir. Birince gruba girenler, murakkanın 19b yaprağına kadar olanlardır. Ancak silik ve yarım olduklarından okunamamakta ve formları tam anlayamamaktadır. Fakat dikkatlice bakıldığında 3b yaprağındaki kare formlu mührün dışında, hepsinin muhtemelen oval formda olduğu anlaşılmaktadır. Ne yazık ki bu mühürlerin okunamaması, belki de çalışmamıza farklı bulgular getirecek olan bilgilere ulaşmamızı engellemiştir.

Murakkadaki ikinci gruba giren mühürler Şah Abbas'a aittir (1582-1629) ve 19b yaprağından itibaren başlar.¹⁷² Mühürlerde, istifleri farklı olmakla birlikte aynı yazı okunmaktadır: *Bende-i Şah-ı Velayet Abbas sene 995*. Bu örneklerden sadece, 24a yaprağında altta yer alan mühürde tarih 996'dır. Bu mühürlerde formları ve tarihleri açısından kendi içinde üç gruba ayrılabilir;

- a) Sol üst köşesi kesik mühürler: 19b, 20a, 22b, 23b, 24b, 25b, 26a
- b) Tam kare, kesiksiz mühürler: 20b, 24a üst
- c) Sol üst köşesi kesik 996 tarihli mühür: 24a alt

A. Welch, *Bende-i Şah-ı Velayet Abbas* teriminin, Şah Abbas'ın standart imzası olduğunu ve altınla işlenmiş kılıcında, damgalarında, fermanlarında bu

¹⁷² Şah Abbas'ın mühürleri ile ilgili bir araştırma yapılmış ve murakkanın 19b-20b yapraklarına bu çalışmada yer verilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak bkz. A. ADAMOVA: "On the Attribution of Persian Paintings and Drawings of the Time of Shah Abbas I: Seals and Attributory Inscriptions", *Persian Painting from the Mongols to the Qajars*. London-New York 2001, s. 19-38.

terimin kullanıldığını belirtmektedir.¹⁷³ Ayrıca bu mühürlerin basılı olduğu resimleri de içeren kimi yayınlarda; araştırmacılar mühürlerin, resimlerin tarihlendirilebilmesine yardımcı olduğuna ve bu çalışmaların Şah Abbas'ın kütüphanesine girdiği yılın belirlenebildiğine işaret etmişlerdir.¹⁷⁴ Dolayısıyla mühürler ve yapılan araştırmalar, murakkadaki Şah Abbas mührü taşıyan resimleri tarihlendirebilmemizi sağlamıştır.

3.6. Murakkadaki Resim-Hat İlişkisi

Murakka tasarımında, yapraklara karşılıklı, arka arkaya ya da aynı sayfa üzerinde yerleştirilen resim ve hat çalışmalarında, bir ilişki söz konusudur. Gerek Safevî tasarımlı yapraklarda, gerek Osmanlı tasarımı gösteren yapraklarda bu ilişkinin oluşu, murakka tasarımındaki özeni kanıtlamaktadır. 9a-9b, 18b, 19b, 20a, 20b, 21b, 22a-22b, 23b, 24a, 28a, 31b, 35a, 38a yapraklarındaki çalışmalar bu görüşümüzü desteklemektedir.

Murakkanın 9a yaprağında Ebû Saîd'i (Şeyh Mihne) betimleyen bir tasvir, arka yüzünde ise Ebû Saîd'e ait bir kıt'a yer alır. 18b yaprağında, gül resmini çevreleyen bordüre yapıştırılmış kıt'alarda çiçeklerden bahsedilmiş, 19b yaprağında yaşlı bir Rus elçisi resmedilmiş ve etrafına nasihat içeren kıt'alar yapıştırılmış, 20a yaprağında genç bir erkeğin başından geçenlerin anlatıldığı yazının yanına genç bir erkek resmi yerleştirilmiş, yine aynı yaprakta Herat'da yapılmış resim ve Herat'da yazıldığına dair ibare içeren bir hat çalışması yan yana getirilmiştir. 21b yaprağında yaşlılıkla ilgili hat çalışmasının yanında yaşlı adam resmi, 22a yaprağındaki içkinin kişiyi mutlu kıldığına dair kıt'anın arka yaprağına ise içki içen erkek resmi yerleştirilmiştir. 28a yaprağında Kalenderi dervişini betimleyen resmin çevresine

¹⁷³ A. Welch: *Shah Abbas and the Arts of Isfahan*. Cambridge 1974, s. 144.

¹⁷⁴ Bu çalışmalarla ilgili olarak bkz. I. STCHOUKINE: *Les Peintures des Manuscrits de Shah'Abbas I a la fin des Safavis*. Paris 1964, s. 100; A. WELCH: *Collection of Islamic Art (Collection of Prince Sadruddin Aga Khan)*. 4 Volumes, Geneva 1972-78, s. 104; E. ATIL: *The Brush of the Masters: Drawings from Iran and India*. Washington D.C. 1978, s. 44-45; M. S. SIMPSON: *Arab and Persian Painting in the Fogg Art Museum*. Cambridge 1980; A. ADAMOVA: *a.g.m.*, s. 20.

Kalenderi dervişleriyle ilgili mizahi cümleler içeren hatlar, 31b yaprağındaki çevgan oyunu resminin etrafına ise bu oyun ile ilgili kıt'alar yapıştırılmıştır. 35a yaprağındaki üzüntülerle geçen bir hayattan bahseden metnin yanına, elindeki yanan muma dalgın bakan genç bir erkek resmi, 38a yaprağındaki elinde gül dolu bir keşkül tutan dervişin çevresine ise gülden bahseden hatlar yapıştırılmıştır.

Hat çalışmaları kimi zaman resimlerdeki figürlerin kimliğini saptamamızı sağlamış (9a-9b), kimi zaman da murakkayı düzenlettiren Mehmed Emin Efendi ve babası arasındaki ilişkiye göndermeler yapıldığını düşündürecek tasarımlar karşımıza çıkmıştır.

3.7. Murakkadaki Tezhip, Ebru ve Hâlkârlar

Murakkadaki tezhip ve hâlkâr çalışmaları, resim ve hatlarda olduğu gibi, yapraklara vassale yöntemiyle yerleştirilmiştir. Safevî ve Osmanlı üslûbu yansıtan bu çalışmalar kimi yapraklarda birlikte kullanılmıştır. Safevî çalışmaları, 16. yüzyıl ortası – 17. yüzyıl başları özellikle horasan üslûplu örneklerden, Osmanlı çalışmaları ise 18. yüzyıl başında yapılmış olan çalışmalardan oluşur.

Ünvan sayfası formunda düzenlenmiş olan 1b yaprağında, farklı teknik ve kompozisyonlarla bezenmiş tezhipli parçaların vassale yöntemiyle bir araya getirildiği görülür. Takdim minyatürü niteliği taşıyan 2b-3a yapraklarında, minyatürlerin üç kenarına aynı tezhipler, yaprakların birbirine yapışan iç kenarlarına ise aynı hâlkâr yapıştırılmıştır.

2a yaprağı ise murakkanın en önemli orijinal Safevî yapraklarından biridir. Merkezde yer alan Farsça metinde insan karakterine ait özelliklerle ilgili söylemlere, nasihat içeren sözlere yer verilmiş, metni çevreleyen bordüre ise Mecnun ve babası ile ilgili kıt'alar yapıştırılmıştır. Metinler, murakkanın gerek Osmanlı gerek Safevî tasarımlı yapraklarındaki hat çalışmaları ile tematik açıdan örtüşmektedir. Ancak bu yaprağın en önemli özelliği tezhip ve hâlkâr tasarımıdır. Bu tasarım, murakkanın diğer orijinal Safevî yaprakları ve Freer Gallery of Art'daki murakka yaprağı ile

aynıdır. Bu da bize 2a yaprağının, Ali Kulî Han için hazırlanan murakkanın özgün metni olabileceğini göstermektedir. Murakkadaki diğer orijinal Safevî yapraklarına, tezhip ve hâlkârlar benzer bir tasarımla yerleştirilmiştir. 9a, 20a, 21b, 22a, 22b, 23a, 23b, 24b, 25b, 26b yapraklarında merkezde yer alan çalışmalar; orta kısmına kıt'aların yapıştırıldığı, zeminleri altın yıldızla yaprak ve rozet çiçek süslü, üç bölüme ayrılmış bordürle çevrelenmiştir. Buradaki desenlerin aynı fırça üslûbuyla yapılmış olması, aynı müzehhibe ait olabileceğini düşündürmektedir. Tüm bu alanların çevresine ise hâlkâr bezeme uygulanmıştır. Hatlar koltuk tezhipleri ile bezenmiştir. Safevî tezhiplerinin genellikle Horasan üslûbunda oluşu tasarımdaki özene işaret etmektedir.

Benzer üslûp özellikleri göstermekle birlikte, tezhiplerin aynı müzehhibelerin elinden çıkmış olduğunu söylemek güçtür. Ancak kimi hâlkâr çalışmaları, buldukları yaprağa göre tasarlanmış oluşları, üslûpları ve fırça işçilikleri ile aynı müzehhibe ait gibi görünmektedir. Örneğin 2a ve 20b ile 19 ve 22b yapraklarındaki hâlkâr aynı sanatçılara ait olmalıdır.

Murakkada, aynı tezhip ya da hâlkârlı ait bir bütünden parçalar kesilerek, bunların farklı yapraklara yapıştırıldığı görülmektedir. Bu uygulama 5a-7b, 11a-15a-17a, 28b-29a-38b yapraklarında karşımıza çıkar.

Murakkada Osmanlı dönemine ait tezhipler daha çok koltuk süslerinde görülür. Ancak 19a ve 20b yapraklarında resim çerçevesi içine dahil edilerek resimler taçlandırılmıştır.

Ebru çalışmalarının tamamı 18. yüzyılda murakka düzenlenirken yapılmış olmalıdır. Ebru tiplerinin, kullanılan renklerin aynı oluşu, tek bir ebru sanatçısı tarafından yapılmış olabileceklerine işaret eder.

3.8. Murakkadaki Safevî Resimlerine Yapılan Osmanlı İlâveleri

18. yüzyıla ait Osmanlı ilaveleri, genellikle 17. yüzyıl İsfahan resimlerinin renklendirilmesi veya zemine manzara yapılması ile aynı üslûp ve konulu tek resimlerin, bir araya getirilip yapıştırılarak yeni kompozisyonlar oluşturulması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İsfahan resimlerinde, figürlerin yüzleri ve giysileri ile oynanarak ve renklendirme yapılarak, Osmanlı tiplerine benzetme eğilimi olduğu görülür. Resimlerin zeminine yapılan küçük ot kümeleri, ince gövdeli ağaçlar, ard arda verilmiş tepeler, 18. yüzyıl başlarında Osmanlı resim sanatında görülen bir üslûbu yansıtmaktadır. Batı etkisi ile Osmanlı resim sanatına giren perspektif ve haclendirme anlayışı bu manzara resimlerinde karşımıza çıkar.

4. SONUÇ

Timurî, Türkmen ve Safevî saraylarında geliştirilen ve 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Sarayı'nda da örnekler veren murakka yapımcılığı, 18. yüzyılda da devam etmiştir.

Murakkanın, cilde nefli battal ebru ile yapıştırılmış olan, kumlu battal ebrusu kaplı 1a yaprağında *Ez metrûkat-ı Veliyyüd-dîn Efendi zâde 1120* (Res. 8), şerhinin oluşu murakkanın Veliyyüd-dîn zâde Mehmed Emin Efendi'nin metrukatından olduğunu; murakkadaki en geç tarihli hattın 1781 tarihli oluşu ve cildinin 18. yüzyıl Avrupa seraseri kumaş kaplı olması da murakkanın bu tarihten sonra düzenlendiğini kanıtlar.

Veliyyüd-dîn zâde Mehmed Emin Efendi (ölm.1802), Osmanlı devrinin ünlü hattatlarından Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi'nin (ölm. 1768) oğludur. Şeyhülislâmlık makamına iki kez getirilmiş olan Veliyyüd-dîn Efendi (?-1768), din adamı vasfının yanı sıra ta'lik hatta da döneminin en meşhur hattatlarından. Çiçek yetiştiriciliği ve hayratta bulunmak gibi merakları da olan Veliyyüd-dîn Efendi, Bayezid Külliyesi içinde, İstanbul'un en eski vakıf kütüphanelerinden olan ve kendi adını taşıyan bir kütüphane kurmuş; seçkin içeriği ile dikkat çeken bu koleksiyon, Veliyyüd-dîn Efendi'nin ölümünden sonra, vakfa müteveli olan oğlu Mehmed Emin Efendi tarafından zenginleştirilip, geliştirilmiştir.

Entelektüel bir babanın oğlu olarak, aydın bir çevrede yetişen Mehmed Emin Efendi'de kitap sanatına ilgi duymuş ve kendi koleksiyonunda minyatürlü el yazmaları ile murakkaları bulundurmıştır. 1802'de vefat eden Mehmed Emin Efendi'nin, kazaskerlik ve reisü'l-ulema görevlerinde bulunması kendisinin de dönemin ileri gelenlerinden olduğuna işaret eder.

Murakka hat, farklı üslûplarda yapılmış minyatür ve kalem-i siyahî resimler ile tezhip, hâlkâr ve ebru çalışmalarını içerir. Murakkanın düzenlenmesinde özenli bir ölçü ve tematik tasarımın olduğu görülmektedir. Yapraklara vassale yöntemiyle

yerleştirilen hat ve resim çalışmalarında ölçü tasarımına dikkat edilmiş, çalışmalar yapraklara ortalanmış, cedvelleri çekilmiş ve etrafları hâlkâr ya da ebru süslenmiştir. Yaprakların iskeletinde kalın mukavva kullanılmış ve yaprak kenarlarına kumaş geçirilerek yıpranması önlenmiştir.

Hat örneklerinin tamamı, ta'lik hatla yazılmış çalışmalardır. Ünlü Timurî, Safevî ve Türk hattatlarının çalışmaları murakkayı seçkin kılar. İki örnek dışında hatların tamamının Farsça yazılmış oluşu, öğüt veren cümleler içermesi, murakkanın tasarımında hat çalışmalarının üslûp ve tematik düzenine önem verildiğini kanıtlar. Hatlarda, ta'likle yazılmış çalışmaların kullanılmış olması, yaşadığı devrin en ünlü ta'lik hattatlarından olan Veliyyüd-dîn Efendi ile ilgili olmalıdır ve oğlu Mehmed Emin Efendi tarafından bu murakkada bir araya getirilmiştir.

Farklı üslûp özellikleri taşımakla birlikte, minyatür ve kalem-i siyahî resimlerde; konulu sahneler, günlük yaşam görüntüleri, kitap okuyan, elinde kitap tutan, içki içen erkek ve saki resimleri, portre özelliği taşıyan resimler, tek kadın ve erkek resimleri, sıska at ve derviş resimleri ile tematik bir düzen sağlanmıştır. Bu çalışmaların murakkaya yerleştirilmesinde de düzenli bir tasarım gözetilmiş, konulu sahnelere murakkanın ilk yapraklarında yer verilmiş, önce soyluların tasvirleri ardından da kırsal hayata dair minyatürler yapraklara yerleştirilmiş, benzer tasvirler yapraklara kimi zaman ard arda, kimi zaman da karşılıklı sıralanmıştır.

Safevî döneminde, 16.-17. yüzyıl da Kazvin, Horasan ve Isfahan üslûplarında yapılmış olan minyatür ve kalem-i siyahî resimlerin bazılarında ünlü ressamların imzalarının olması, imzasız olanların da aynı üslûp özelliklerini taşıyor oluşu murakkayı seçkin kılar. Murakkadaki resimlerin önemli özelliklerinden biri Bihzad devri kompozisyonlarının, farklı üslûplarda olmakla birlikte, benzer kompozisyon şemaları ve ikonografik kalıplarla, 16. yüzyıl sonlarına doğru tekrar kullanılmış olmasıdır.

Tasarımları, taşıdıkları Şah Abbas kütüphanesine ait mühürler, Muhammedî'ye ait resimlerle Herat'ta Ali Kulî Han için hazırlandığı anlaşılan bir

murakkadan çıkmış olan orijinal Safevî yaprakları ise, H. 2155 no.lu murakkanın en önemli yapraklarıdır. Bu yapraklarda yer alan ve üzerinde Herat'ta 1584'te Muhammedî tarafından yapıldığına dair kayıt içeren Ali Kulî Han portresi ise bir belge niteliği taşımaktadır. Çünkü bu resim ve üzerindeki kayıt ile birlikte, Muhammedî'nin, 1576-88 yılları arasında Herat'ta Şah Abbas'ın lalağını yapan, dönemin güçlü bir yöneticisi ve aynı zamanda sanat hamisi olan Ali Kulî Han için 1580'li yıllarda çalışmış olduğu kesinleşmektedir. 16. yüzyılın sonunda Herat'ın kitap sanatının merkezi olmasını sağlayan bu güçlü sanat hamisi için bir eser hazırlanmış olmalıydı. Ancak günümüze kadar yapılan araştırmalarda böyle bir esere rastlanmamıştır. Fakat murakkadaki bu orijinal Safevî yaprakları, Muhammedî'ye ait resimler ve Ali Kulî Han portresi bize, döneminde bu güçlü sanat hamisi için, Muhammedî tarafından tasarlanmış ve hazırlanmış bir murakkanın varlığını ortaya koymuştur. Ayrıca yapılan bu çalışma sonucu Ali Kulî Han murakkasına ait yaprakların sadece H. 2155 no.lu murakka içinde olmadığı, çeşitli müzelere dağıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı dönemine ait çalışmalar 18. yüzyıla aittir. Derviş, tek kadın ve erkek resimleri ile Safevî resimlerinin tematik üslûbu devam ettirilmiştir. 18. yüzyılın en ünlü Osmanlı ressamlarından Abdullah Buharî'nin çiçek resimleri, Veliyyüd-dîn Efendi'nin çiçek yetiştiriciliğine olan ilgisi ile örtüşmekte, Veliyyüd-dîn Efendi'nin siparişi ile yapılmış olabileceği muhtemel çalışmaların da oğlu Mehmed Emin Efendi tarafından murakkada değerlendirildiği anlaşılmaktadır. İsfahan resimlerinin kopyaları 18. yüzyılda Osmanlı ressamlarınca çok sayıda yapılmıştır ve murakkada bu çalışmalara da yer verilmiştir. Ayrıca 17. yüzyılda İsfahan'da hazırlanmış kalem-i siyahî üslûptaki resimlere; 18. yüzyılda Osmanlı döneminde, batı etkisiyle gelişen ve perspektif özellikleri gösteren manzaralar eklenmiş, figürlerin yüzleriyle oynanmış ve resimler renklendirilmiştir.

Mehmed Emin Efendi'nin metrukatından kayıt taşıyan murakka ve minyatürlü elyazmalarda, bu murakka da olduğu gibi vassale yöntemiyle bir araya getirilmiş ve kimi eklemeler yapılarak yeniden tasarlanmış resimlerin, Mehmed Emin Efendi'nin mizacına göndermeler yapan uygulamaların oluşu, murakkalarda

üslûpsal ve tematik bir tasarımın gözetilmesi, bu murakkadaki orijinal Safevî tasarımlı yapraklarla Osmanlı tasarımlı yaprakların uyumu, Mehmed Emin Efendi'nin kitap tasarımına olan eğilimini ve merakını göstermekte, bu tür işlerin kendisi tarafından yapıldığını düşündürmektedir.

Resim ve hat çalışmalarında gözetilen ilişki, baba-oğul ilişkilerine yapılan göndermeler, tasarımdaki özen, sadece ta'lik hatların oluşu, seçkin Safevî resimleri, 18. yüzyılda Osmanlı'daki sanat eğilimlerini, dönemin zevkini ve beğenisini yansıtan çalışmalar, murakkanın tasarımında, kitap sanatına olan merakı ve koleksiyonerliği ile Mehmed Emin Efendi'nin büyük pay sahibi olduğunu göstermekte ve H. 2155 no.lu murakkayı döneminin en seçkin murakkalarından biri kılmaktadır.

5. KAYNAKLAR

ADAMOVA, Adel T.: “On The Attribution of Persian Paintings and Drawings of the Time of Shah Abbas I: Seals and Attributory Inscriptions, **Persian Painting From The Mongols To The Qajars**. London-New York 2001, s.19-38.

ADAMOVA, Adel T.: “Persian Portraits of the Russian Ambassadors”, **Safavid Art and Architecture**. The British Museum Pres, London 2002, s.49-53.

ADLE, C.: “Autopsia, in Absentia: sur la date de l’introduction et de la constitution de L’album de Behram mirza par Dust-Muhammad en 951/1544-45”, **Studia Iranica**. 19, 1990, s. 219-256.

ADLE, C.: “Les Artistes nommes Dust Mohammad au XVI esiecle”, **Studia Iranica**. 22, 1993, s. 219-296.

AHMED VASIF: **Mehâsinü’l-âsâr ve haka’iku’l-ahbâr**. (Vasıf Tarihi), İstanbul 1219.

ALPARSLAN, Ali: “Osmanlılarda Hat Sanatının Gelişmesi ve Bunun Nedenleri”, **Osmanlı Kültür ve Sanat Cilt 11**, Ankara 1999, s. 35-42.

ALTUNSU, Abdülkadir: **Osmanlı Şeyhülislâmları**. Ankara 1972.

AND METİN: **Osmanlı Tasvir Sanatları:1**. İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002.

ANONİM: “Murakka”, **Türk Ansiklopedisi**. Cilt XXIV, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1976, s.448.

ANONİM: “Veliyyüd-dîn Efendi”, **Türk Ansiklopedisi**. Cilt XXXII, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1984, s.279.

ARNOLD, Thomas W.: **Painting in Islam**. Oxford 1928.

ASLANAPA, O.: "Türkische Miniaturmalerei am Hofe Mehmet des Eroberers in İstanbul", **Ars Orientalis**. I, 1954, s. 77-84.

ATASOY, Nurhan: "Four İstanbul Albums and Some Fragments from Fourteenth Century Shah-names", **Ars Orientalis**. VIII, 1970, s. 19-48.

ATASOY, Nurhan: "Some Designs and Sketches in Two Topkapı Albums (H. 2152 and H. 2153)", **Jornal of the Regional Institute**. 30, 1970, s. 16-34.

ATASOY, Nurhan: "Illustrations Prepared for Display during Shahname Recitals", **Vth International Congress of Iranian Art and Archaeology**. Tehran 1972, s. 262-272.

ATASOY, Nurhan: **Hasbahçe/Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek**. Aygaz A.Ş., Koç Kültür ve Tanıtım Hizmetleri, İstanbul 2002.

ATIL, Esin: "Otoman Painting Under Sultan Mehmed II, **Ars Orientalis**. IX, 1973, s. 103-120.

ATIL, Esin: **The Brush of The Masters: Drawings from Iran and India**. Washington D.C., 1978.

ATIL, Esin: **The Age of Sultan Süleyman The Magnificent**. Washington 1987.

BAGCI, Serpil: "An Eighteenth-Century Patron & The Reuse and Transformation of Older Images", **XI. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi**. Hollanda-Utrecht 1999. (Basılmamış bildiri)

BAHARI, Ebadollah: **Bihzad Master of Persian Painting**. London, New York 1996.

BINNEY, E.: **Turkish Miniature Painting and Manuscripts from the Collection of Edwin Binney 3 rd.** The Metropolitan Museum of Art, Los Angeles County Museum of Art, 1973.

BINYON, L.-J.V.S. WILKINSON-B. GRAY: **Persian Miniature Painting.** New York 1931.

BLOCHET, E.: **Musulman Painting XII th-XVII th Century.** London 1928.

CANBY, Sheila R.: **Persian Masters Five Centuries of Painting.** Bombay 1990.

CANBY, Sheila R.: **The Rebellious Reformer: The drawings and paintings of Rıza-yi Abbasi of Isfahan.** Azimuth Editions, London 1996.

COOMARASWAMY, Ananda K.: **Miniatures Orientales Collection Goloubew Au Museum of Fine Arts De Boston.** Paris et Bruxelles 1929.

COWEN, J.S.: **Kalila wa Dimna: An Animal Allegory of the Mongol Court.** New York 1989.

CUNBUR, Müjgan: “Şeyhülislâm Veliyyüd-dîn Efendi Vakıfları ve Kütüphanesi”, **Necati Lugal Armağanı.** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1968, s.165-189.

ÇAĞMAN, Filiz: “On the Contents of Four İstanbul albums, H.2152, 2153, 2154, 2160”, **Islamic Art.** I, New York 1981, s.31-36.

ÇAĞMAN, Filiz: “Anadolu Türk Minyatürü”, **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi.** 6 Cilt, İstanbul 1982.

ÇAĞMAN, Filiz: “Osmanlı Sanatı”, **Anadolu Medeniyetleri III.** İstanbul 1983, s.97-105.

ÇAĞMAN, FİLİZ: “Abdullah-ı Buhârî”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt 1, İstanbul 1988, s. 87-88.

ÇAĞMAN, Filiz: “L’art du papier decoupe et ses representants a l’epoque de Soliman le Magnifique”, **Soliman Le Magnifique et son Temps**. Paris 1992.

ÇAĞMAN, Filiz: “Uzak ve Yakın Doğu Arasında Bir Başka Geçit: Kalem-i Siyahî ve Mehmed Siyah Kalem”, **Türkçe Konuşanlar**. (Baskıda).

ÇAĞMAN Filiz – Zeren TANINDI: **İslam Minyatürleri**. Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul 1979.

ÇAĞMAN Filiz - Zeren TANINDI: “Osmanlı-Safevi İlişkileri (1578-1612) Çerçevesinde Topkapı Sarayı Müzesi Resimli El Yazmalarına Bakış”, **Aslanapa Armağanı**. İstanbul 1996, s. 37-62.

DANIŞMEND, İ.H.: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**. İstanbul 1955.

DEMİRİZ, Yıldız: **Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler**. İstanbul 1986.

DEMİRİZ, Yıldız: “18. Yüzyılda Çiçek Ressamlığı”, **18. Yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı**. Sempozyum Bildirileri 20-21 Mart 1997, İstanbul 1998, s. 75-90.

DERMAN, Uğur: **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

DERMAN, Uğur: **İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı**. IRCICA, İstanbul 1992.

DERMAN, Uğur: “Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı”, **Osmanlı**. Kültür ve Sanat Cilt 11, Ankara 1999, s.17-25.

DERMAN, Uğur: "Surnâme'nin Resimlendirilmesine Dâir Bir Belge", **14. Türk Tarih Kongresi**. (Baskıda)

DEVELLİOĞLU, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**. Ankara 1970.

DICKSON, M.-S.C.WELCH: **The Houghton Shahnameh**. 2 Cilt, Cambridge 1981.

DIGBY, S.-W. EZZY-B. GRAY-Z. HOURANI-N. TITLEY: "Arts of The Book/Catalogue", **The Arts of Islam**. Hayward Gallery 8 April-4 July 1976, The Arts Council of Great Britain 1976.

DOĞRUL, Ömer Rıza: **Tanrı Buyruğu**, İstanbul 1928.

DOĞRUL, Ömer Rıza: **Tanrı Buyruğu**, İstanbul 1934.

DUDA, D.: "Die Buchmalerei der Gala'iriden (1.Teil)," **Der Islam** **48** (1971), s.28-76, tafl.1-3.

DUDA, D.: "Die Buchmalerei der Gala'iriden. Die Malerei in Tabriz unter Sultan Uwais und Husain (2.Teil)," **Der Islam**, **49** (1972), s.153-220.

DUDA, D.: **Islamische Handschriften I, Die illuminierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek**. Wien 1983, s.156-160.

ESİN, Emel: "An Angel Figure in the Miscellany Album H. 2152 of Topkapı", **Beitrage zur Kunstgeschichte Asiens in Memoriam E. Diez**. İstanbul 1963, s. 264-275.

ESİN, Emel: "Two Miniatures from the Collection of the Topkapı", **Ars Orientalis**. **5**, 1963, s. 141-161.

ESİN, Emel: “A Pair of Miniatures from the Miscellany Collections of the Topkapı”, **Central Asiatic Journal**. 21, 1977, s. 13-25.

ESİN, Emel: “Muhammad Siyah Qalam and the Inner Asian Turkish Tradition”, **Islamic Art**. 1, New York 1981, s. 90-105.

ETTINGHAUSEN, Richard: “Some Paintings in Four İstanbul Albums”, **Ars Orientalis**. 1, 1954, s. 91-103.

FEDAYİ, Cemal: “Osmanlı Devleti’nde Şeyhülislâmlık Kurumu”, **Osmanlı**. Cilt 6 Teşkilat, Ankara 1999, s. 447-452.

FERİDEDDİN-İ ATTAR: **Mantık al-Tayr**. Çev. A. Gölpınarlı, İstanbul 1968.

GRABAR, O. -M. NATIF: “Two Safavid Paintings: An Essay In Interpretation”, **Muqarnas**. Volume 18, Leiden-Brill 2001, s. 173-202.

GRAY, Basil: **La Peinture Persane**. Geneve 1961.

GRAY, Basil: “The Arts of The Book”, **Oriental Islamic Art Collection of the Calouste Gulbenkian Foundation**. Lizbon 1963.

GRUBE, E.J.: “Studien zur Malerei der Timuriden I: Zur Frühstufe von Herat”, **Kunst des Orients**. V, 1968, s. 1-25.

GRUBE, E.J.: **The Classical Style in Islamic Painting**. Germany 1968.

GRUBE, E.J.: **Miniature Islamiche Nella Collezione de Topkapı Sarayı İstanbul**. Padova 1975.

GRUBE, E.J.: “Persian Painting in the Fourteenth Century, A Research Report”, **Istituto Orientale di Napoli**, Suppl. no. 17, annals, vol. 38: 4, Naples 1978.

GRUBE, E.J.: **Lapittura dell'İslam miniature persiane dal Xı al XVI sec.** Milano 1980.

GRUBE, E.J.: "Painting", **Tulips, Arabesques and Turbans. Decorative Arts from the Ottoman Empire.** ed. Yanni Petsopoulos, London 1982, No.186, s.202-206.

GRUBE, E.J.: "Notes on the Decorative Arts of the Timurid Period II", **Islamic Art.** 3, New York 1989, s. 175-208.

HABİB EFENDİ: **Hat ve Hattatan.** İstanbul 1306.

HAFİZ-I ŞİRAZİ: **Hafız Divanı.** Çev. A. Gölpinarlı, Dünya Edebiyatından Tercümeleler, Şark İslam Klasikleri No:4, İstanbul 1968.

HAMMER, J.Von: **Geschichte des osmanischen Reiches.** Petsch 1836.

HUART, C.: **Les calligraphes et les miniatures de l'orient Musulman.** Paris 1908.

IVANOV, A.A.: "Some Observations on the Miniatures of Muhammad Siyah Qalam", **Islamic Art.** 1, New York 1981, s. 66-68.

İNAL, Güner: "Realistic Motifs and The Expression of The Drama in Safavid Miniatures", **Sanat Tarihi Yıllığı.** Sayı:VII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1977, s.59-88.

İNAL, Güner: "Topkapı Sarayı Müzesindeki Bazı Şah Abbas Dönemi Şehname'lerinin Minyatürleri", **Hacettepe Beşeri Bilimler Dergisi.** Ankara 1980, Cilt 10, Sayı 3, s. 12-51.

İNAL, Güner: "İstanbul Topkapı Sarayı Müzesindeki Bazı Albüm Desenlerinden Seçmeler", **Bedrettin Cömert'e Armağan.** Ankara 1980, s. 457-470.

İNAL, Güner: “Tek Figürlerden Oluşan Osmanlı Albüm Resimleri”, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**. III, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1984, s.83-96.

İPŞİROĞLU, M.Ş.: **Malerei der Mongolen**. München 1965.

İPŞİROĞLU, M.Ş.: **Painting and Culture of the Mongols**. New York 1966.

İPŞİROĞLU, M.Ş.: **Das Bild im Islam. Ein Verbot und seine Folgen**. Viena ve Munich 1971.

İPŞİROĞLU, M.Ş.: **İslamda Resim Yasağı ve Sonuçları**. İstanbul 1973.

İPŞİROĞLU, M.Ş.: **Siyah Qalem**. Graz 1976.

İPŞİROĞLU, M.Ş.: **Bozkır Rüzgarı**. İstanbul 1985.

İPŞİROĞLU, M.Ş.-S.EYÜBOĞLU: **Fatih Albümüne Bir Bakış, Sur L'Album du Conquerant**. İstanbul (tarihsiz).

İPŞİRLİ, Mehmet: “Seyyid İbrahim Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt 21, İstanbul 2000, s. 300-301.

İREPOĞLU, Gül: **Levnî/Nakış, Şiir, Renk**. İstanbul 1999.

KARAMAĞARALI, B.: “Cami ü't Tevarih'in Bilinmeyen Bir Nüshasına ait Dört Minyatür”, **Sanat Tarihi Yıllığı**. II, İstanbul 1968, s. 70-86.

KARAMAĞARALI, B.: “The Siyah Qalam Paintings and Their Relation to Esoteric Muslim Sects”, **Islamic Art**. I, New York 1981, s. 106-109.

KARATAY, F. E. - I. STCHOUKINE: **Les Manuscrits Orientaux Illustres de la Bibliotheque de l'Universite de Stamboul.** Paris 1933.

KARATEPE, Şükrü: "Osmanlı'da Din-Devlet İlişkisi", **Osmanlı.** Cilt 6 Teşkilat, Ankara 1999, s. 56-66.

KUT, G.-N. BAYRAKTAR: **Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri.** Ankara 1984.

KÜHNEL, E.: **Miniaturmalerei im Islamischen Orient.** Berlin 1922.

KÜHNEL, E.-H. GOETZ: **Indian Book Painting from Jahangir's Album in the State Library in Berlin.** London 1926.

LENTZ, T.W.- G.D. LOWRY: **Timur and the Princely Vision: Persian art and Culture in the Fifteenth Century.** Los Angeles and Washington 1989.

LEVEND, Agah Sırrı: **Ali Şir Nevaî Hayatı, Sanatı ve Kişiliği.** Ankara 1965.

LOEHR, M.: "The Chinese Elements in the İstanbul Miniatures", **Ars Orientalis.** I, 1954, s. 85-89.

LOWRY, Glenn D.: **A Jeweler's Eye Islamic Arts of the Book from the Vever Collection.** Smithsonian Institution, Washington D.C. 1988.

LOWRY, G.D.-M.C. BEACH: **An Annotated and Illustrated Checklist of the Vever Collection.** Smithsonian Institution, Washington D.C. 1988.

LUKENS, M.: "The Fifteenth-Century Miniatures", **The Metropolitan Museum of Art Bulletin.** May. 1967.

MAHİR (ALKİM), Banu: “Abdullah Buharî”, **Turing**. Sayı No: 69/348, İstanbul 1982, s. 28-32.

MAHİR, Banu: “Abdullah Buharî'nin Minyatürlerinde 18. Yüzyıl Osmanlı Kadın Modası”, **P Sanat**. Sayı 12, İstanbul 1998-99, s. 70-82.

MAHİR, Banu: **XVI. Yüzyıl Osmanlı Murakkaları**. (basılmamış doçentlik çalışması), İstanbul 1998.

MAHİR, Banu: “XVI. Yüzyıl Osmanlı Murakka Yapımcılığı”, **Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu Prof. Dr. Gönül Öney'e Armağan 10-13 Ekim 2001, Bildiriler**. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İzmir 2002, s.401-411.

MEHMED SÜREYYA: **Sicil-i Osmani**. İstanbul 1311.

MEHMED SÜREYYA: **Sicilli Osmani**. haz. N. AKBAYAR-S. A. KAHRAMAN, İstanbul 1996.

MILSTEIN, R.-N. BROSH: **Islamic Painting in The Israel Museum**. Jerusalem 1983.

MUSTAFA ÂLÎ: **Menakıb-ı Hünerverân**. İstanbul 1926.

MÜSTAKİMZADE SÜLEYMAN SADEDDİN: **Tuhfe-i Hattatin**. İstanbul 1928.

NİZAMÎ: **Leyla ile Mecnun**. Çev. A. Tarlan, Dünya Edebiyatından Tercümeleler, Şark İslam Klasikleri No:13, İstanbul 1965.

OKUMUŞ, Ömer: “Câmî Abdurrahman”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. Cilt 7, İstanbul 1993, s. 94-99.

ÖGEL, B.: "Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan İki Minyatür Albümü Hakkında Notlar", **Tarih Vesikaları**. Yeni Seri I, no.1, 1955, s. 135-140.

ÖĞÜTMEN, F. (Çağman): **XII-XVIII. Yüzyıllar Arasında Minyatür Sanatından Örnekler: Topkapı Sarayı Minyatür Bölümü Rehberi**. İstanbul 1966.

ÖZEN, Mine Esiner: **Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü**. İstanbul 1985.

POPE, Arthur U.: **A Survey of Persian Art**. Volume V, Oxford University Press, London and New York 1938.

RABY, J.: "Mehmed II Fatih and the Fatih Album", **Islamic Art**. I, New York 1981, s. 42-49.

RADO, Şevket: **Türk Hattatları**. İstanbul (Tarihsiz).

RENDA, Günsel: **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700-1850**. Ankara 1977.

RENDA, Günsel: "18. Yüzyıl Osmanlı Minyatüründe Yeni Konular: Topkapı Sarayı'ndaki Hamse-i Atayi'nin Minyatürleri", **Bedrettin Cömert'e Armağan**. Ankara 1980, s. 481-496.

RENDA, Günsel: "17. Yüzyılda Bir Grup Kıyafet Albümü", **17. Yüzyıl Osmanlı Kültür Ve Sanatı**. Sanat Tarihi Derneği Sempozyum Bildirileri 19-20 Mart 1998, İstanbul 1998, s.153-161.

RICE, David Talbot: **Islamic Painting**. Edinburgh 1971.

ROBINSON, B.W.: **Persian Drawings from the 14th through the 19th Century**. Victoria and Albert Museum, London 1965.

ROBINSON, B.W.: **Persian Paintings**. Victoria and Albert Museum, London 1965.

ROBINSON, B.W.: **Persian Paintings in the India Office Library**. Victoria and Albert Museum, London 1966.

ROBINSON, B.W.: "Muhammadi and The Khurasan Style", **Iran XXX**. Published by The British Institute of Persian Studies 1992, s.17-29.

ROGERS, J.M.-F. ÇAĞMAN-Z. TANINDI: **Topkapı The Albums and Illustrated Manuscripts**. Thames and Hudson, London 1986.

ROGERS, J.M.- R.M. WARD: **Süleyman the Magnificent**. London 1986.

ROXBURGH, D.J.: "Heinrich Friedrich von Diez and His Eponymous Albums: Mss. Diez A.Fols.70-74", **Muqarnas**. 12, 1995, s. 112-136.

ROXBURGH, D.J.: **"Our Works Point To Us": Album Making, Collecting And Art (1427-1565) Under The Timurids and Safavids**. (yayınlanmamış doktora tezi), 2 Cilt, Pennsylvania Üniversitesi, 1996.

ROXBURGH, D.J.: "A Timurid Calligraphy Album at the Otoman Court", **Turkish Art (10th International Congress of Turkish Art)**. (17-23 Septembre 1995), Geneva 1995.

ROXBURGH, D. J: "Kamal Al-Din Bihzad and Authorship in Persianate Painting", **Muqarnas**. Volume 17, Leiden-Brill 2000, s. 119-146.

SAKISIAN, A.: "La Peinture a Constantinople et Abdullah Boukhari, Miniaturiste Turc Du XVIII eme Siecle", **Revue de l'Art Ancien et Moderne**. LIV. 1928.

SAKISIAN, A.: **La miniature persane du XII au XVII siecle**. Paris-Brüssels 1929.

SCHMITZ, Barbara: **Miniature Painting in Harat 1570-1640**. (basılmamış doktora tezi), New York University, Institute of Fine Arts, 1981.

SERİN, Muhittin: “Osmanlı Hat Sanatı”, **Osmanlı Kültür ve Sanat Cilt 11**, Ankara 1999, s. 26-34.

SERİN, Muhittin: **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**. İstanbul 2003.

SIMS, Eleanor: **Peerless Images Persian Painting and Its Sources**. New Haven and London 2002.

SIMPSON, M.S.: “A Manuscript Made or A Safavid Prince Bahram Mirza”, **Burlington Magazine**. 133, 1991, s. 376-384.

SIMPSON, M. S.-S. C. WELCH: **Arab and Persian Painting in the Fogg Art Museum**. Harvard University, Cambridge 1980.

SOUCEK, P. P. : “The Arts of Calligraphy”, **The Arts of the Book in Central Asia**. Paris-London 1979, s. 7-34

STCHOUKINE, Ivan: **Les Peintures Des Manuscrits Safavis de 1502 a 1587**. Paris 1959.

STCHOUKINE, Ivan: **Les Peintures Des Manuscrits de Shah Abbas I A La Fin Des Safavis**. Paris 1964.

STCHOUKINE, Ivan: **Le Peinture Turque d'apres les Manuscrits Illustres II**. Paris 1971.

SWIETOCHOWSKI, M. LUKENS: “The Historical Background and Illustrative Character of the Metropolitan Museum’s Mantiq al-Tayr of 1483”, **Islamic Art in The Metropolitan Museum of Art**. 1972, pp. 39-72.

TANINDI, Zeren: “Some Problems of Two İstanbul Albums, H.2153 and H.2160”, **Islamic Art. I**, New York 1981, s. 37-41.

TANINDI, Zeren: “Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi’nde Veli Can İmzalı Resimler”, **Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları, Fahir İz Armağanı II**. Volume 15, Harvard University 1991, s.287-313.

TANINDI, Zeren: “Türk Minyatür Sanatı”, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**. İş Bankası Yayınları, Ankara 1993, s.407-420.

TANINDI, Zeren: **Türk Minyatür Sanatı**. Ankara 1996.

TANINDI, Zeren: “Rıza-yi Abbasi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. (baskıda).

TEZCAN, Hülya: **Atlasların Atlası**. Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1993.

TEZCAN, Hülya: “Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Amtınlı Dokumalar, İşlemeler”, **Antik Dekor**. Sayı 64, İstanbul 2001, s. 70-78.

THACKSTON, W.M.: **A Century of Princes Sources on Timurid History and Art**. Selected and translated by W.M. Thackston, Cambridge 1989.

TITLEY, Norah M.: **Miniatures from Persian Manuscripts**. Catalogue and Subject Index of paintings from Persia, India and Turkey in The British Library and The British Museum, British Museum Publications Limited, London 1977.

TITLEY, Norah M.: **Persian Miniature Painting and Its Influence On The Art Of Turkey And India The British Library Collection**. British Museum Publications Limited, London 1983.

TOGAN, Z.V.: “Topkapı Sarayındaki Dört Cönk”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**. 1, İstanbul 1953, s. 73-89.

TOGAN, Z.V.: **On the Miniatures in İstanbul Libraries**. İstanbul 1963.

TOGAN, Z.V.: “Ali Şir”, **İslam Ansiklopedisi**. Cilt 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 349-357.

ÜNVER, Süheyl: “Türk Ressamı ve İçtimai Yaşayışımız”, **Güzel Sanatlar**. Sayı:1, İstanbul 1938, s. 17-26.

ÜNVER, Süheyl: **Fatih Devri Saray Nakkaşhanesi ve Baba Nakkaş Çalışmaları**. İstanbul 1958.

Qadı AHMAD: **Calligraphers and Painters. A Treatise by Qadı Ahmad, Son of Mir-Munshi (circa A.H. 1105/ A.D. 1606)**. Translated by V. Minorsky, Washington 1959.

WELCH, Anthony: **Collection of Islamic Art (Collection of Prince Sadruddin Aga Khan)**. 4 Volumes, Geneva 1972-78.

WELCH, Anthony: **Shah Abbas and the Arts of Isfahan**. Cambridge 1974.

WELCH, Anthony: **Artists for The Shah/Late Sixteenth Century Painting at The Imperial Court of Iran**. New Haven and London 1976.

WELCH, Anthony: **Calligraphy in the Arts of the Muslim World**. New York 1979.

WELCH, Anthony: “The Wordly Vision of Mir Sayyid Ali”, **Persian Masters five centuries of painting**. Bombay, India 1990, s.85-98.

WELCH, S.C.: **Royal Persian Manuscripts**. London 1976.

WELCH,S.C.-A.SCHIMMEL-M.M.LUKENS-STWIETECHOWSKI-
W.M.THACKSTON: **The Emperors Album**. New York 1987.

WELLESZ, E.: “Sultan Ali Meschedi”, **Thieme-Becker, Allgemeines
Kunstlerlexikon**.Cilt 32, Leibzig 1938.

YAZICI, Tahsin: “Ebû Saîd-i Ebü'l Hayr”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi**. Cilt 10, İstanbul 1994, s. 220-222.

YAZIR, Mahmud Bedreddin: **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde
Kalem Güzeli**. Ankara 1974.

YÖRÜKAN, Beyhan (Karamağaralı): “Topkapı Sarayı Müzesindeki Albümlerde
Bulunan Bazı Rulo Parçaları”, **Sanat Tarihi Yıllığı**. I, İstanbul 1965, s. 188-201.

6. SÖZLÜK*

Aklâm-ı sitte: XIII. yüzyılda belirlenmiş olan İslâm hat sanatının altı yazı çeşidi (sülûs, nesih, muhakkak, reyhanî, tevkî, rıkaa')

Beyn'es-sütûr: Yazma kitap sanatlarında, iki satır arasındaki boşlukların bezenmesidir. Tezhip sanatı terminolojisinde bu alanların bezenmesinde, sırf altınla doldurulan satır aralarının harf boşluklarına göre, iç ya da dış bükey dilimlenip kenarlarında is mürekkebiyle tahrirlendiği sade, beyn'es-sütûr'lar olduğu gibi, yine böyle altınla doldurulmuş zemin üzerinde hâtayî ya da rumî grubu motiflerle gerçekleştirilen bezeme motifleriyle yapılmış beyn'es-sütûr'larda vardır. Bazı örneklerde de kırmızı renkli mürekkeple baklava biçimli taramalar yapılarak bu satır boşlukları doldurulmaktadır.

Cedvel: Yazma kitaplarda sayfa kenarına, ciltlerin üzerine çekilen dikdörtgen çerçeve şeridi.

Cedvelkeş: Sadece cedvel çizmekle görevli kişi.

Gubârî: Eski harflerle yazılan, çok ince bir çeşit yazının adı. Toz gibi ince yazılan yazı, Arapça toz anlamına gelen gubârdan adını almıştır.

Hâlkâr: Yazma eserlerde altın ve fırça ile yapılan süsleme.

Kalem-i siyahî: İslam resim sanatında El yazma resimlemeciliğinden ayrı bir tür olarak gelişmiş kalem-i siyahî üslûbu, tekniği, yapılış amaçları ve kullanım biçimiyle özgün bir yere sahiptir. Aslında fırçayla (*kalem-i muy*) yapılmış mürekkep resmi olarak tanımlanabilecek bu yapıtlarda kimi zaman da, kamış kalem (*kalem-i vasitî*) kullanılmış olduğuna dair bilgiler vardır. Çoğunlukla belirli bir metne bağlı değildirler, kitap sanatının bir parçası olmaktan çok, kağıt üzerine yapılmış bağımsız resimlerdir.

* Sözlüğün hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar: Ferit DEVELLİOĞLU: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**. Ankara 1970; M. E. ÖZEN: **Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü**. İstanbul 1985; Mahmud Bedreddin YAZIR: **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli**. Ankara 1974; Uğur DERMAN: **Türk Hat Sanatının Şaheserleri**. Ankara 1982; Uğur DERMAN: **İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı**. İstanbul 1992; Hülya TEZCAN: **Atlasların Atlası**. Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1993; H. TEZCAN: "Saray İçin Yapılan Gümüşlü, Altınlı Dokumalar, İşlemeler", **Antik Dekor**. Sayı 64, İstanbul 2001; F. ÇAĞMAN: "Uzak ve Yakın Doğu Arasında Bir Başka Geçit: Kalem-i Siyahî ve Mehmed Siyah Kalem", **Türkçe Konuşanlar**. (Baskıda).

Siyah mürekkebin ana malzemeyi oluşturduğu, bu nedenle kalem-i siyahî olarak anılan bu resimlerde kimi zaman, kırmızı, mavi, yeşil gibi renkler, konturlardan içeri doğru giderek açılan bir tonlamayla kullanılmıştır. Bunlara, detaylarda kalmak kaydıyla, altın yıldız da katılır. Bu nedenle, kalem-i siyahî türünden resimlerin hiç renk kullanılmamış resimler olarak algılanması yanlış olur. Bu resim türünde fırça ve mürekkep, ana hatları belirler ve çok ustaca kullanılır. Siyah dışındaki renkli mürekkep ya da boyalar baskın değildir. Bu amaçla, sulandırılarak, yer yer kullanılmıştır. Egemen olan fırçanın siyah çizgisidir ve bu da kaligrafi gibi incelik, dolgunlaşan bir yapıya sahiptir. Resmin fonu asla boyanmaz veya renklendirilmez.

Katı'a: Kağıt oyma sanatı.

Keşide: Eski yazıda kuyruklu ve uzantılı harflerin bu bölümlerinin, güzel göstermek veya istife uydurmak amacıyla özel biçimde çekilmesi, uzatılması; bu uzantıya verilen ad.

Ketebe: Yazma eserlerin yazımını yapan, bir güzel yazı eseri yazan hattatın veya bir resim sanatçısının, eserini tamamladığı tarihi ve imzasını verdiği kayıt.

Kılabtan: Dokumada kullanılan tel, ipek veya pamuk ipliği üzerine sarılarak kullanılmıştır ve iplik üzerine sarılmış bu tele kılabtan adı verilmiştir.

Kıt'a: Kağıtlar üzerine yazılan güzel yazı çalışmaları.

Koltuk: Farklı yazı karakterlerinin alt alta yazılmasında, küçük harfli yazının olduğu alanın iki tarafında oluşan boşluklar verilen isim. Tezhip sanatında bu boş alanlar bezenirken, simetrik olarak bezenmekte ve bu tezhipler *koltuk tezhibi* olarak tanımlanmaktadır. Sülüs-nesîh, muhakkak-reyhânî satırlardadikdörtgen boşluklar yer alırken, ta'lîk satırların yer aldığı mâil (diagonal) kıt'alarda genellikle üçgen formlu kıt'alar bulunur. Çünkü böyle satırların olduğu yazılı kağıtlar eğimli olarak yapıştırılır, böylece üçgen alanlar elde edilir, böyle koltuklara *muska koltuk* da denilmektedir.

Nesta'lik: Osmanlılarda ta'lik adı verilen yazıya İranlılar, nesîh ile ta'likten bozma olarak nesta'lik demişlerdir.

Metrukat: Bırakılan şeyler, miraslar.

Miklep: Yazma eser ciltlerinde, eserin arka kapağına sabitlenen üçgenimsi parça.

Muhâsebât: Hesap işleri, hesap görmeler, hesap daireleri.

Mukaddime: El yazma kitaplarda, eserin başlangıç, giriş, önsöz bölümlerine verilen ad.

Musavvir: Tasvir yapan sanatçı.

Mücellid: Cilt ustası.

Mütevelli: Bir vakfın idaresi, kendisine verilmiş olan kimse.

Müzehhip: Tezhip yapan sanatçı.

Seraser: Altın ve gümüş telle dokunan kumaşların en göz alanı ve pahalısıdır. Çözüğü ve atkısı ipektir. Atkısında altın alaşımli gümüş tel kullanılır.

Sevaî: İpek ve kılattanla dokunmuş bir kumaş cinsidir. İpek çözüğü ve atkıyla bez ayağı zeminde, kaydırmalı eksen üzerinde düzenlenmiş, renkli küçük çiçek desenleridir.

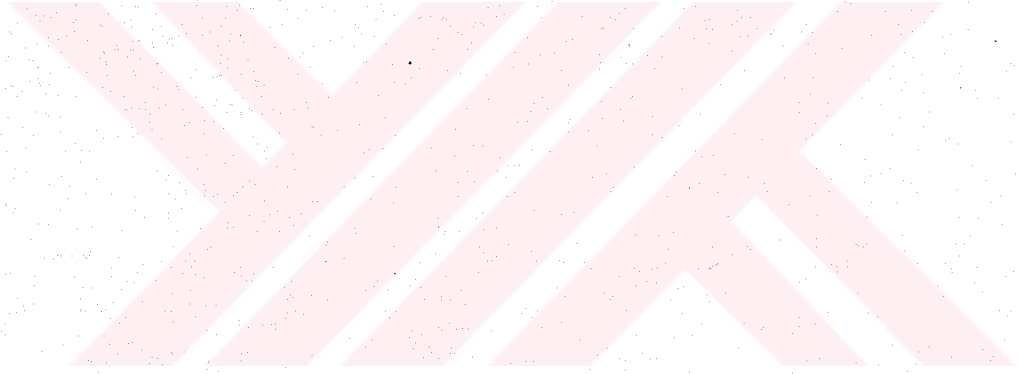
Ta'lik: Yatık çizgileri uzun, dik çizgileri kısa bir yazıdır. Yaygın ve hafif sağa, geriye yatıktır.

Vassale: Kağıtları birbirine ekleme (vassal).

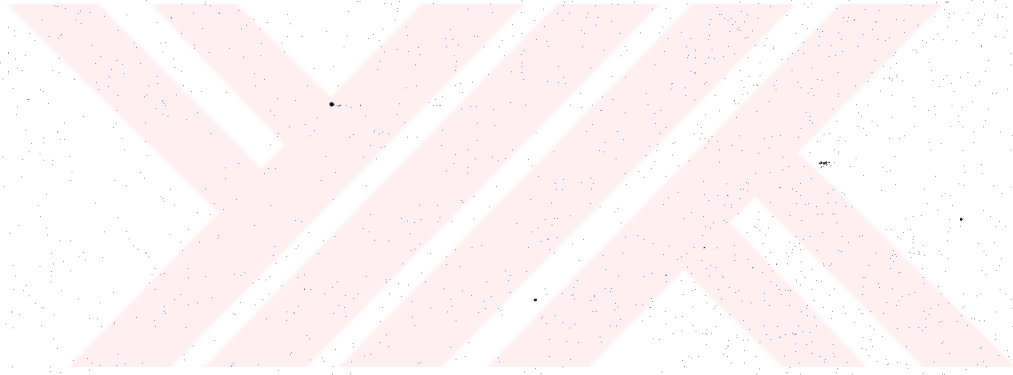
Zerefşân: Yazma eserlerde altın serperek yapılan süsleme.

7. EKLER

	37b	38a	38b	39a	39b	40a	40b	41a
Mir İmad el-Hasenî								
Mas'ud b. Miraki el-Müzehip								
Abdi								
Sultan Hüseyin el-Tunî								
Kadızağe İbrahim Edhem								
Osman								
Derviş Osman el-Eyyubî								
Sultan Ali el-Meşhedî								
Fakir Ali el-Kâtib								
Ali el-Hüseyinî								
Mir Ali								
Fakir Hüseyin								
Mahmud								
Dost Muhammed el-Müzenhib							♣	

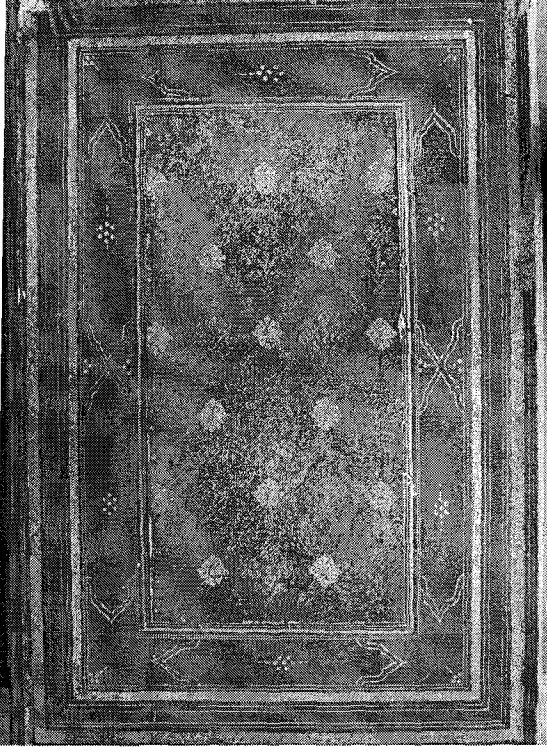
	36b	37a	37b	38a	38b	39a	39b	40a	40b	41a
Hasan Tufi										
Levni										
Veli										
Bihzad										
Abdullah Buhari										
Ustad Murad										
Muhammedi Musavvir										
Meşakahu Riza										
Aka Riza										
Rakımehu Mani Çini										

İSİM	36b	37a	37b	38a	38b	39a	39b	40a	40b	41a
Kumlu battal ebru	♣	♣				♣			♣	
Kumlu hatip ebrusu								♣	♣	♣
Hatip ebrusu					♣					♣
Taraklı şal ebrusu				♣		♣	♣	♣		
Neftli serpme ebru							♣			
Neftli ebru										
Neftli battal ebru										♣
Taraklı ebru										
Geç-git ebrusu	♣	♣								

8. Resimler

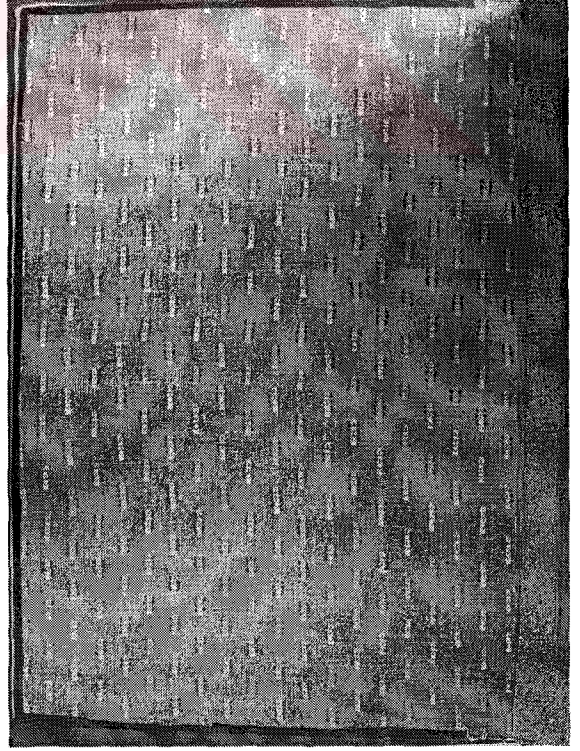
Resim 1: H. 2155 no.lu murakkanın cildinin dış yüzü

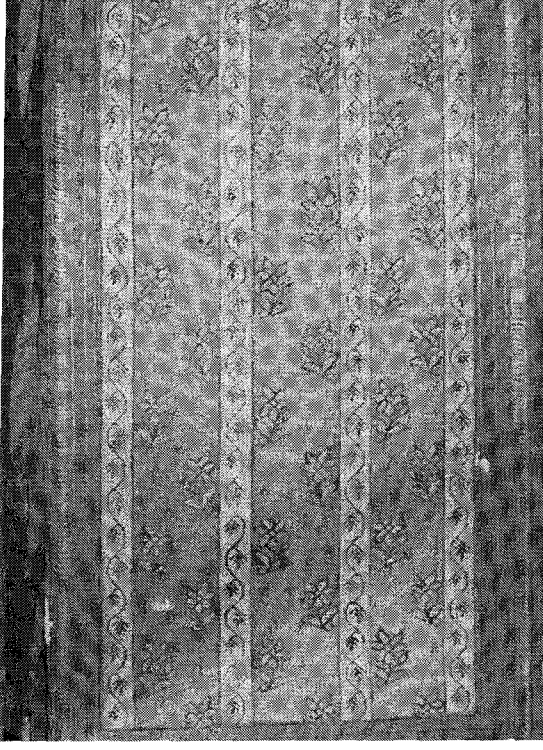
Resim 2: H. 2155 no.lu murakkanın cildinin iç yüzü

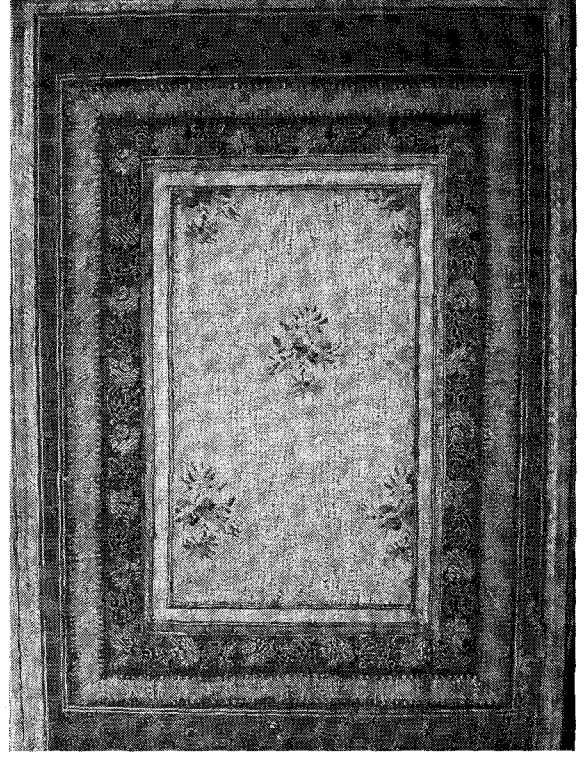
Resim 3: Cilt dışı, TSMK, H. 2135

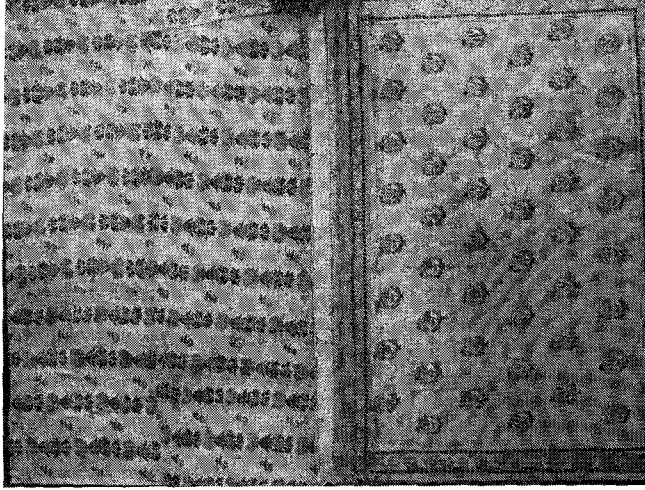
Resim 4: Cilt içi, TSMK, H. 2135

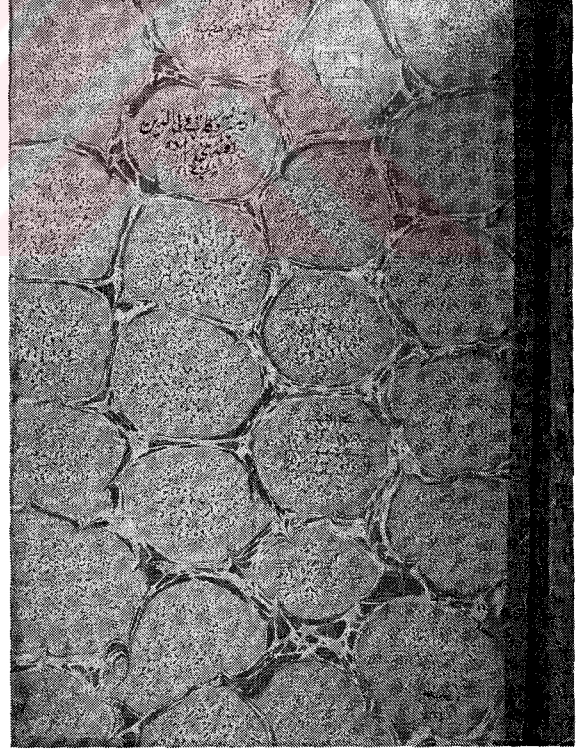
Resim 5: Cilt dışı, TSMK, H. 2168

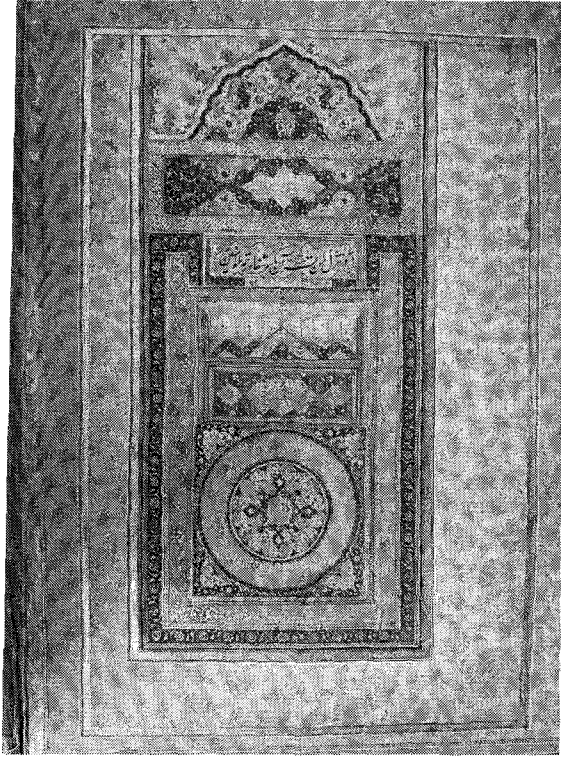
Resim 6: Cilt dışı, TSMK, H. 2162

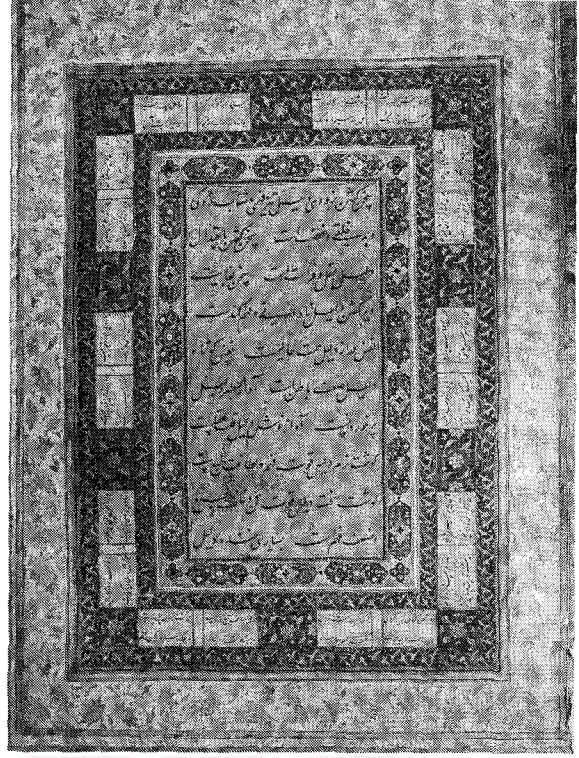
Resim 7: Cilt içi ve 1a yaprağı, TSMK, H. 2162

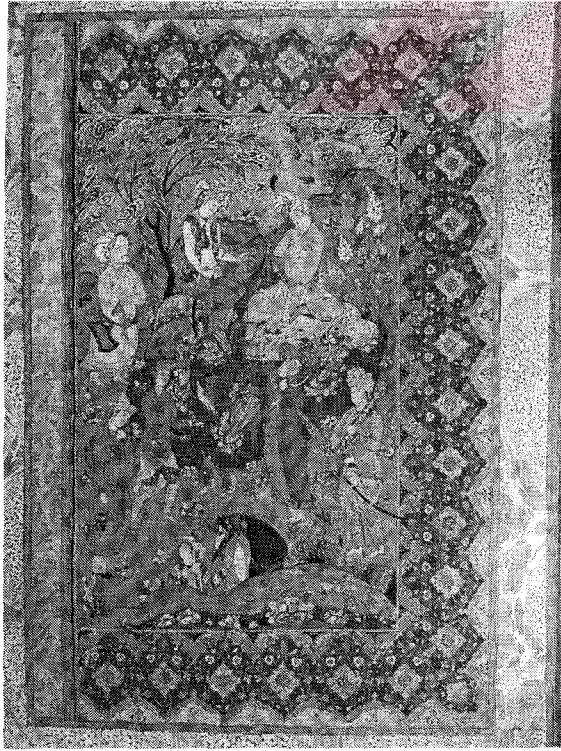
Resim 8: H. 2155 no.lu murakkanın Veliyüddîn zâde Mehmed Emin Efendi'nin metrukatından olduğuna dair kayıt, TSMK, H. 2155, 1a

Resim 9: Tezhipli ünvan sayfası,
H. 2155, 1b

Resim 10: Farsça talik hatla yazılmış mensur
bir eserin sayfası, TSMK, H. 2155, 2a

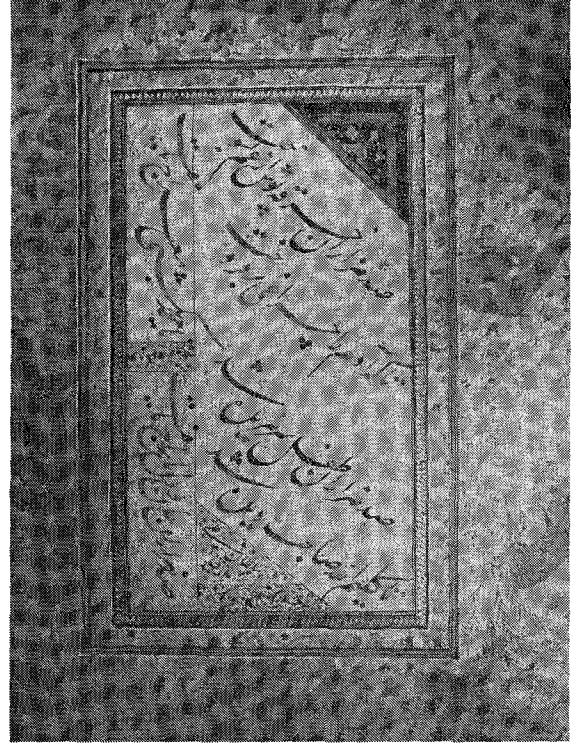
Resim 11: Kırdan dinlenme, TSMK,
H. 2155, 2b

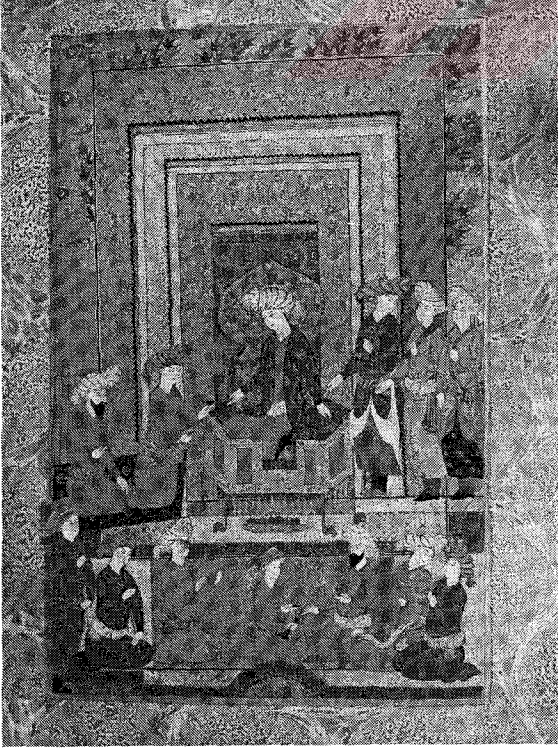
Resim 12: Genç bir sultanın alimlerle sohbeti,
Farsça TSMK, H. 2155, 3a

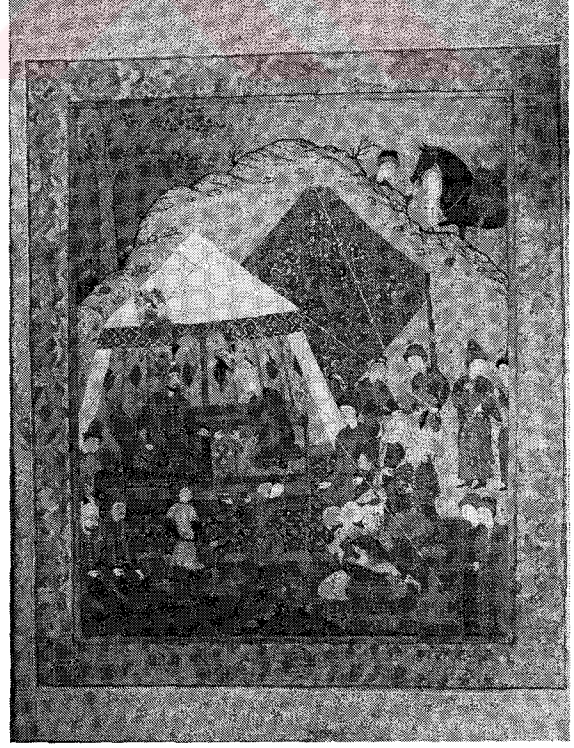
Resim 13: Mir Emad el-Hasenî ketebeli talik hatla yazılmış bir kıt'a, TSMK, H. 2155, 3b

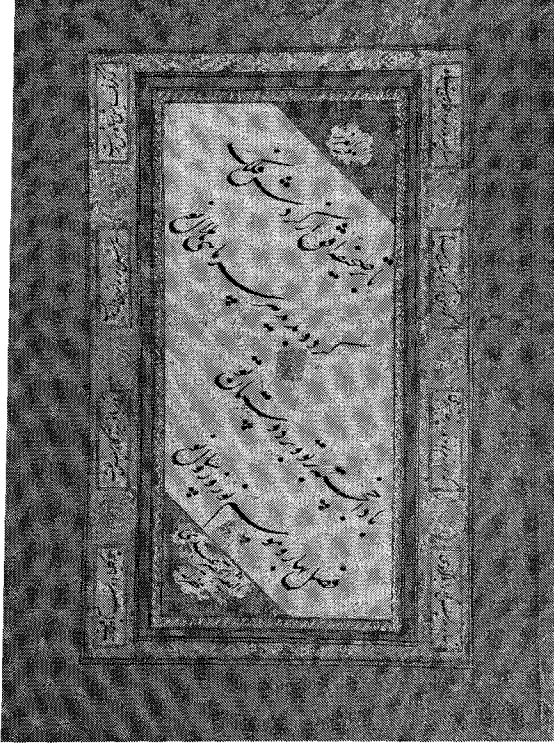
Resim 14: Sultan Ali el-Meşhedî'nin talik hatla yazdığı Farsça kıt'anın Mas'ud b. Miraki el-Muzahhip tarafından yapılan kopyası, TSMK, H. 2155, 4a

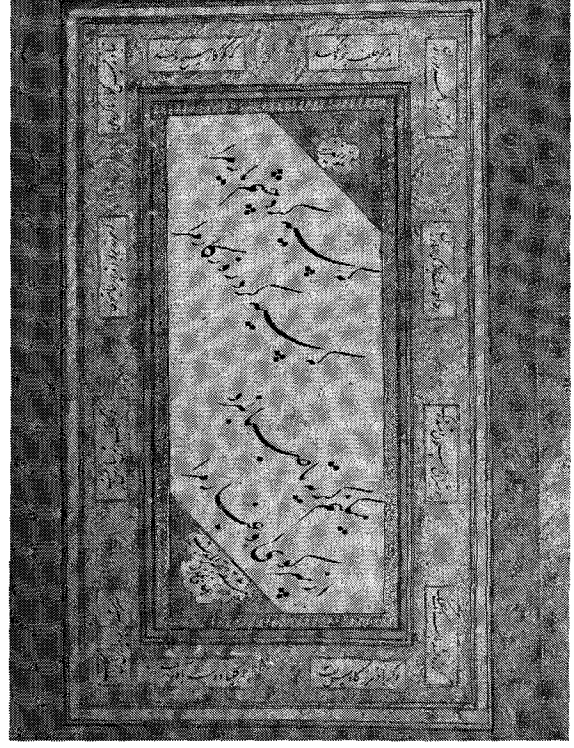
Resim 15: Tahtta oturan sultanın maiyeti ile meclisi, TSMK, H. 2155, 4b

Resim 16: Sultanın meclisi, TSMK, H. 2155, 5a

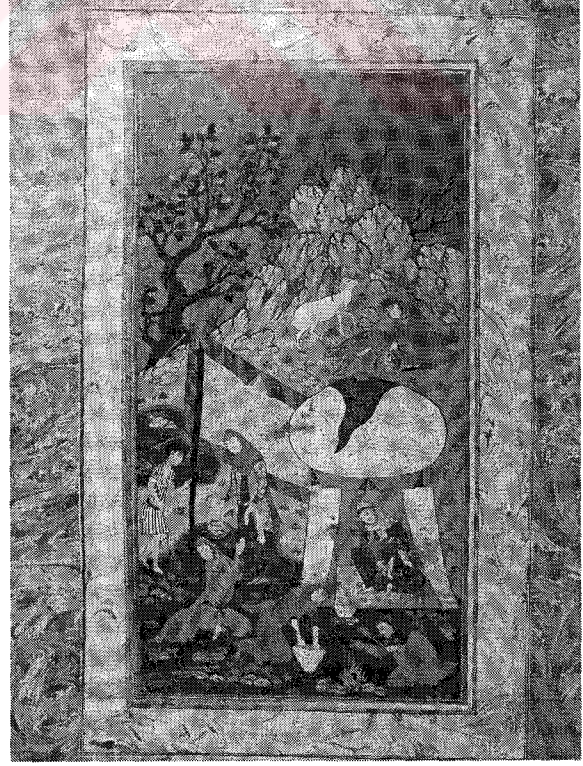
Resim 17: Farsça talik hatla yazılmış Abdî ketebeli kıt'a, TSMK, H. 2155, 5b

Resim 18: Farsça talik hatla yazılmış Abdî imzalı kıt'a, TSMK, H. 2155, 6a

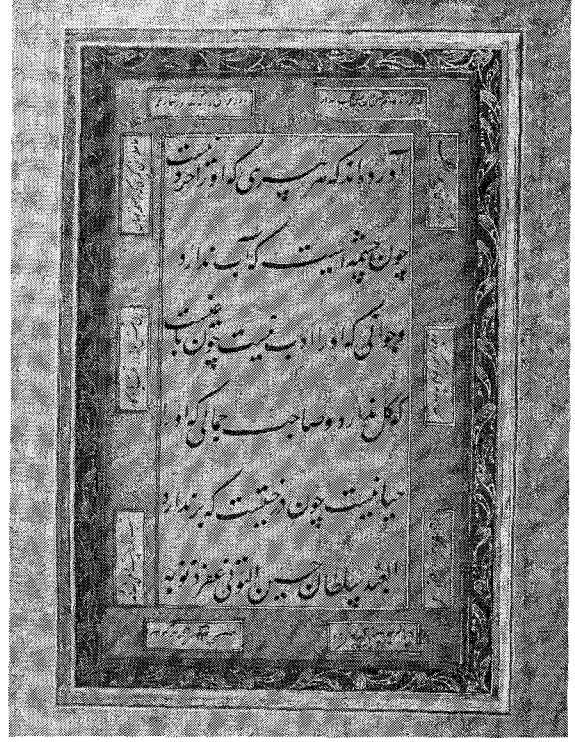
Resim 19: Beyaz ata binmiş bir soylunun ava gidişi, TSMK, H. 2155, 6b

Resim 20: Leyla'nın çadırına gidip ekmek isteyen Mecnun, TSMK, H. 2155, 7a

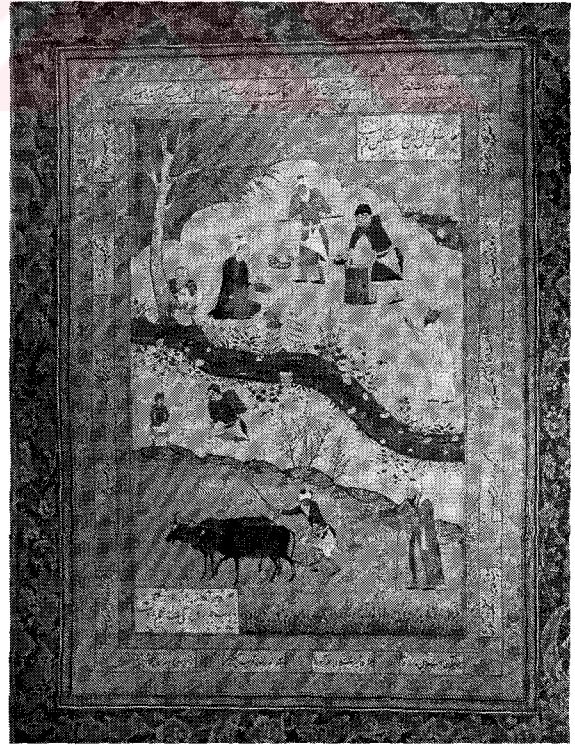
Resim 21: Talik hatla Farsça yazılmış bir kıt'a, TSMK, H. 2155, 7b

Resim 22: Talik hatla Farsça yazılmış Sultan Hüseyin el-Tunî ketebeli kıt'a, TSMK, H. 2155, 8a

Resim 23: Gündelik hayat, TSMK, H. 2155, 8b

Resim 24: Tarlasını sapanla süren çiftçi ve zahire tartan adamlar, TSMK, H. 2155, 9a

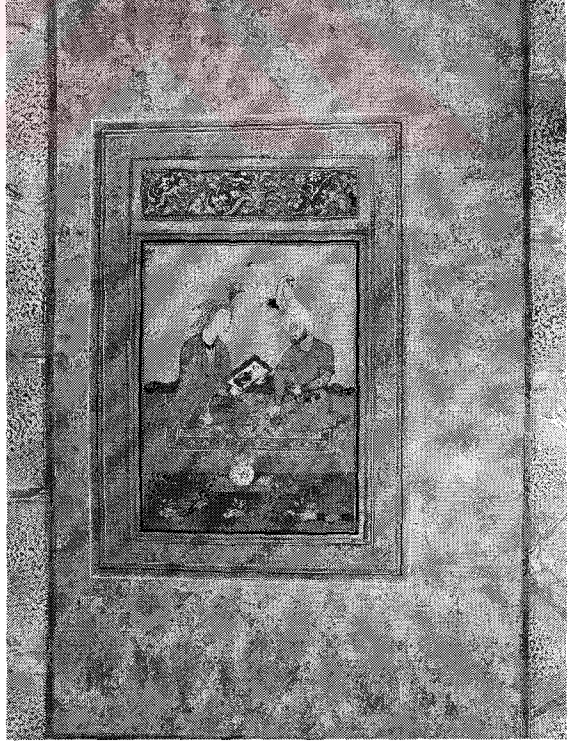
Resim 25: Farsça talik hatla Sultan Ebu Sa'id Ebu'l-Hayr tarafından yazılmış kıt'a, TSMK, H. 2155, 9b

Resim 26: Farsça talik hatla Kadızâde İbrahim Edhem tarafından yazılmış kıt'a, TSMK, H. 2155, 10a

Resim 27: Ava giden soylu, TSMK, H. 2155, 10b

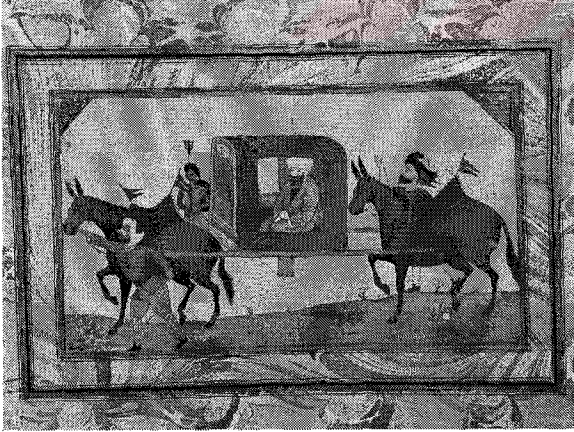
Resim 28: Nuşabe'nin huzuruna gelen İskender'in kendi portresini incelemesi, TSMK, H. 2155, 11a

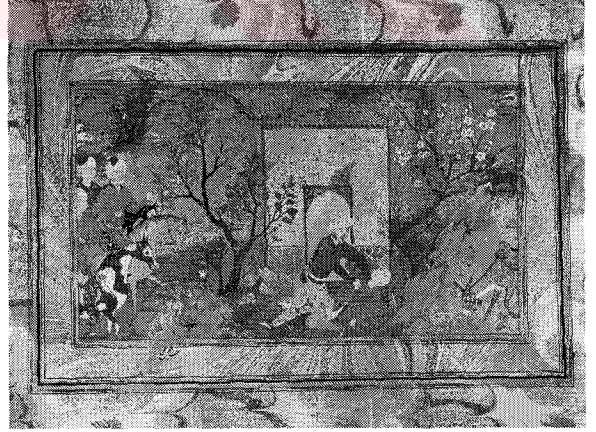
Resim 29: Farsça talik hatla Kadızâde İbrahim Edhem tarafından yazılmış kıt'a, TSMK, H. 2155, 11b

Resim 30: Farsça talik hatla Kadızâde İbrahim Edhem tarafından yazılmış kıt'a, TSMK, H. 2155, 12a

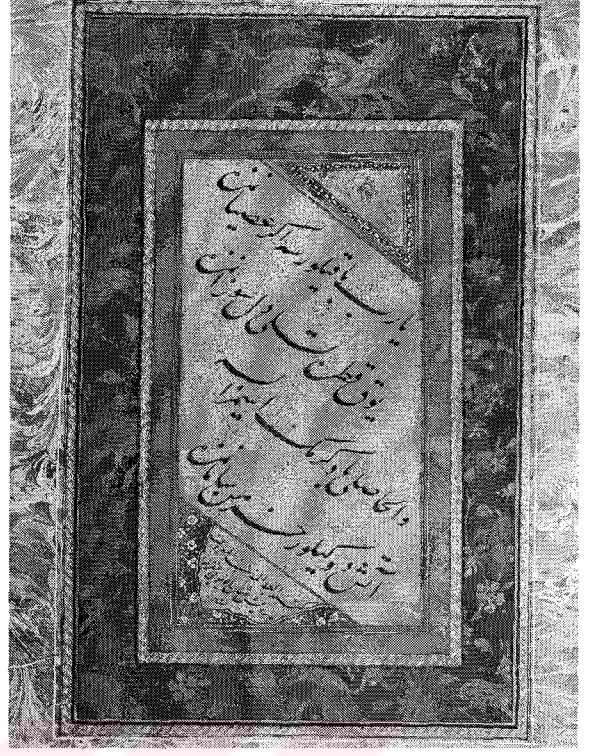
Resim 31: Tahtirevanda oturan bir bey, TSMK, H. 2155, 12b

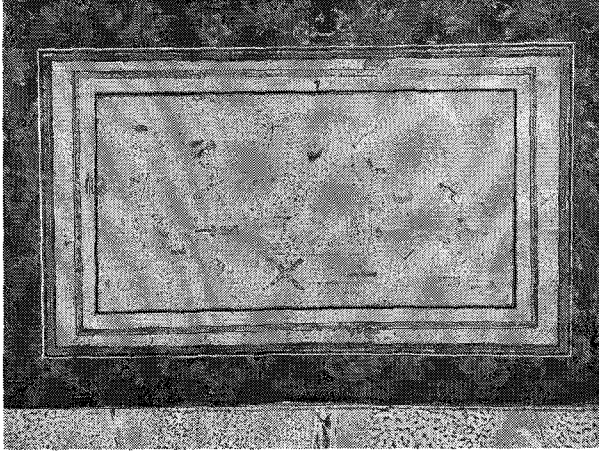
Resim 32: Bir gencin hançerlenerek öldürülüşü, TSMK, H. 2155, 13a

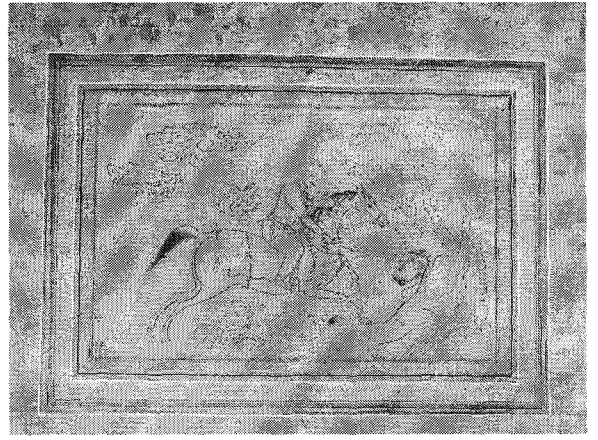
Resim 33: Türkçe talik hatla Kâtibzâde Efendi'nin talebelerinden Hafız Osman tarafından yazılmış kıt'a, TSMK, H. 2155,13b.

Resim 34: Türkçe talik hatla Derviş Osman el-Eyyubi tarafından yazılmış kıt'a, TSMK, H. 2155, 14a

Resim 35: Kırdâ ders yapan öğretmen ve öğrencileri, TSMK, H. 2155, 14b

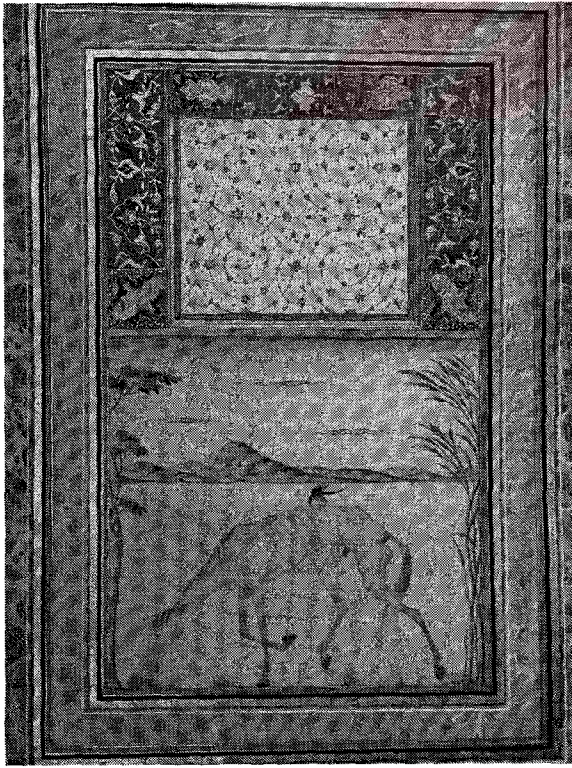
Resim 36: Arslan öldüren süvari, TSMK, H. 2155, 15a

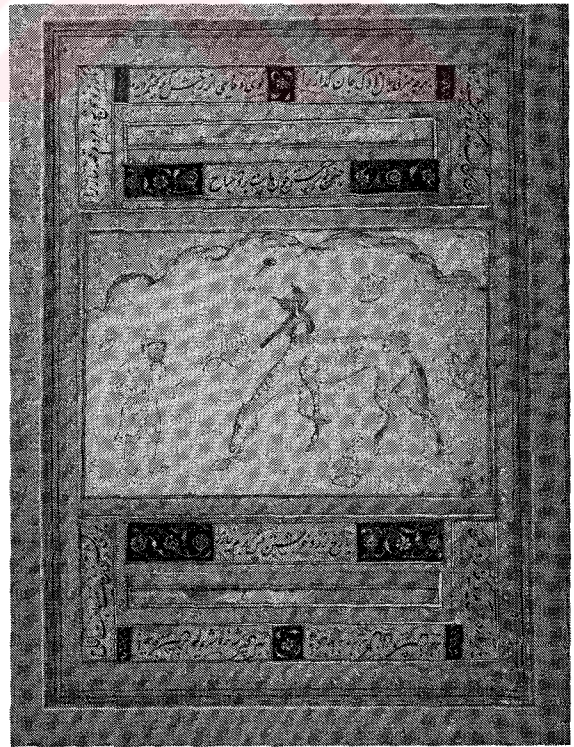
Resim 37: Derviş figürü, TSMK, H. 2155, 15b

Resim 38: Ayakta duran erkek figürü, TSMK, H. 2155, 16a

Resim 39: Sıska at, TSMK, H. 2155, 16b

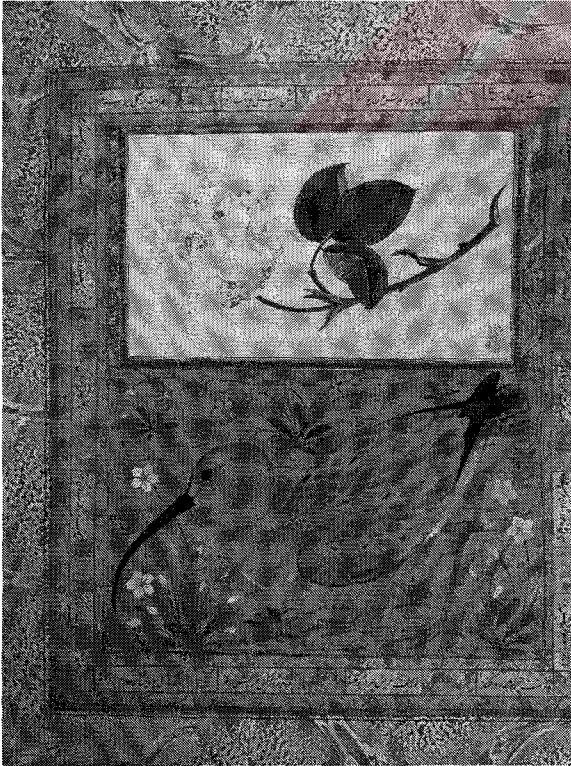
Resim 40: Sıska at ve bir ihtiyar adam, TSMK, H. 2155, 17a

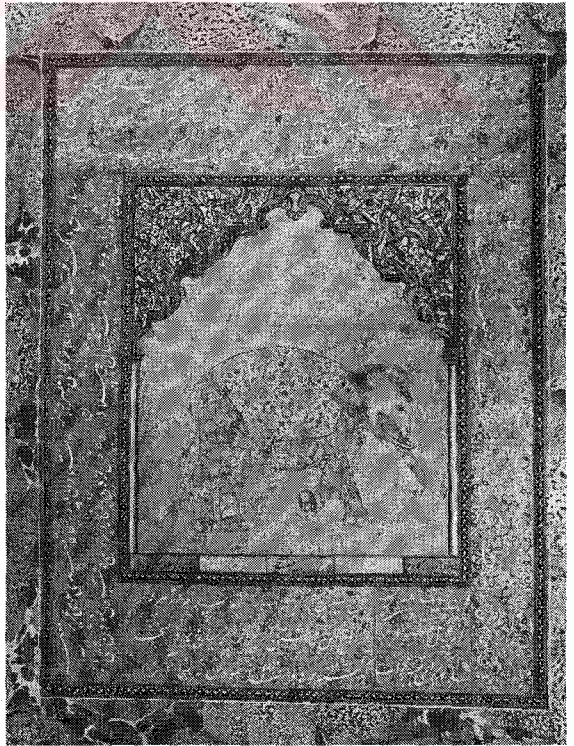
Resim 41: Bir bilgin portresi, TSMK, H. 2155, 17b

Resim 42: Yaşlı erkek portresi, TSMK, H. 2155, 18a

Resim 43: Açmış pembe gül ve uzun gagalı bir çulluk kuşu, TSMK, H. 2155, 18b

Resim 44: Büyülü fil, TSMK, H. 2155, 19a

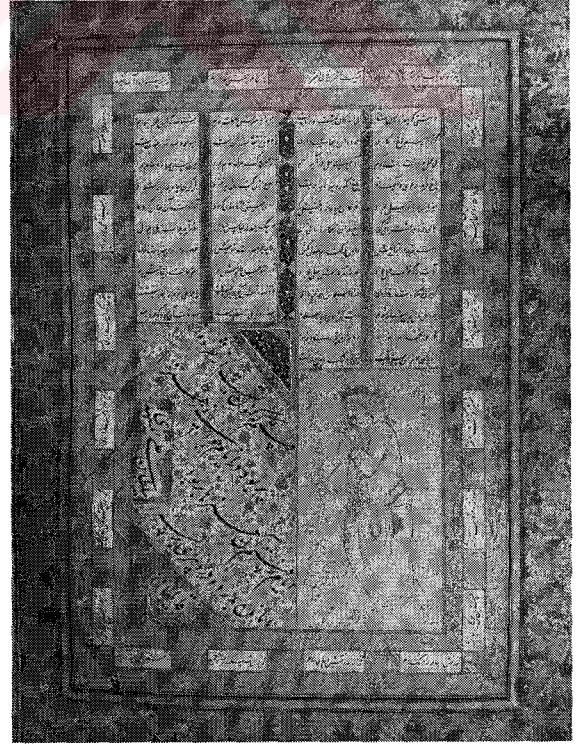
Resim 45: Rus elçisinin portresi, TSMK, H. 2155, 19b

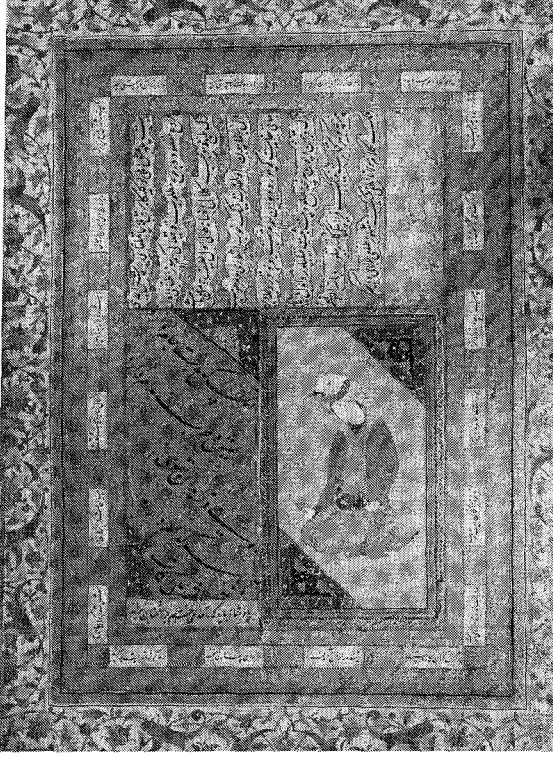
Resim 46: Talik hatla yazılmış Farsça yazı; elinde sürâhi tutan, yastığa dayanmış oturan genç erkek; ayakta duran bir adamın portresi ve talik hatla Farsça, Herat'ta yazılmış yazı, TSMK, H. 2155, 20a

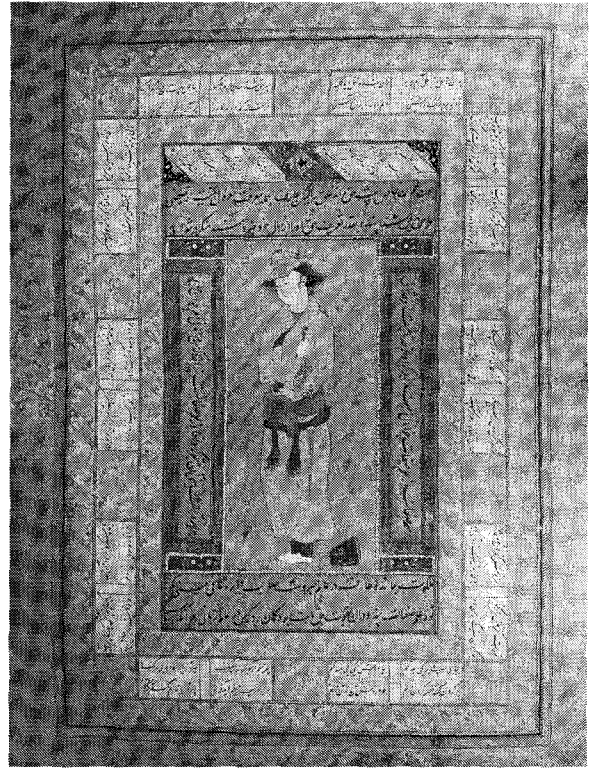
Resim 47: Av sahnesi; Farsça talik hatla Sultan Ali el-Meşhedi tarafından yazılmış yazı ve ayakta, elinde doğan kuşu tutan adam, TSMK, H. 2155, 20b

Resim 48: Talik hatla yazılmış Farsça kitap sayfası; Sultan Ali el-Meşhedi'nin yazdığı Farsça kıt'a ve ayakta duran erkek figürü, TSMK, H. 2155, 21b

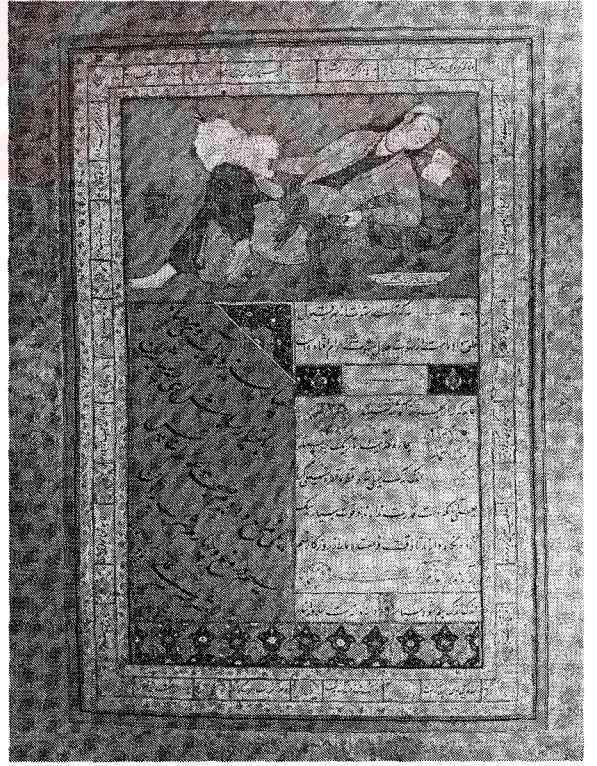
Resim 49: Talik hatla Farsça yazılmış on satırlık metin; Farsça talik hatla yazılmış Fakir Ali el-Kâtib ketebeli yazı ve diz çökmüş oturan erkek figürü, TSMK, H. 2155, 22a

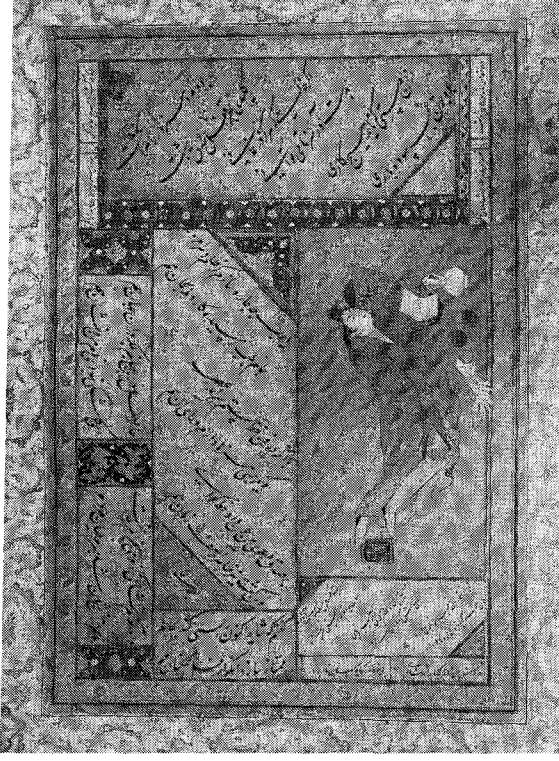
Resim 50: Ayakta duran genç erkek, TSMK, H. 2155, 22b

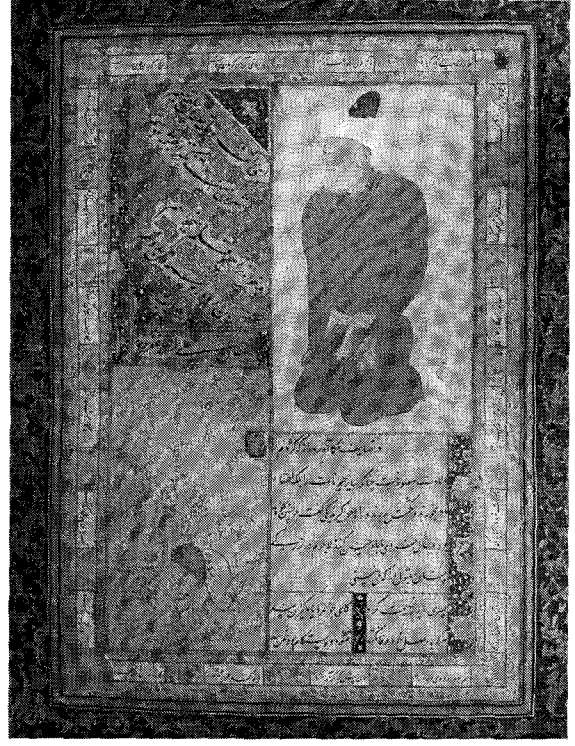
Resim 51: Farsça talik hatla yazılmış on beş satırlık yazı; ayakta genç kadın figürü ve Ali El-Hüseynî ketebeli Farsça yazılmış talik hat, TSMK, H. 2155, 23a

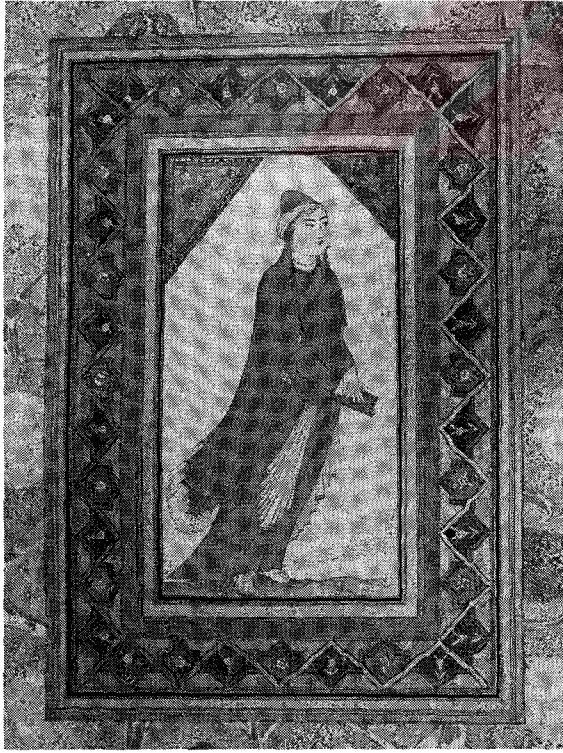
Resim 52: Uzanmış, içki içen erkek figürü; Farsça talik hatla yazılmış Mîr Ali ketebeli yazı ve talik hatla yazılmış dokuz satırlık kitap sayfası, TSMK, H. 2155, 23b

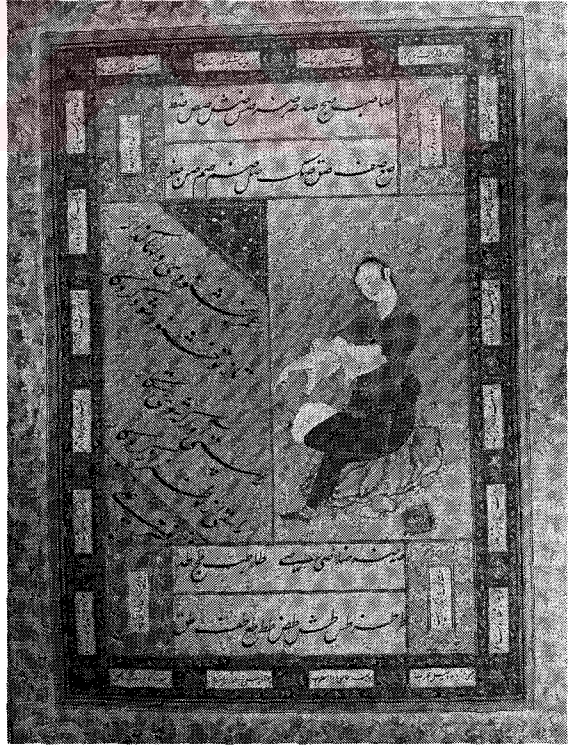
Resim 53: Farsça talik hatla yazılmış altı satırlık yazı; Farsça talik hatla yazılmış Fakir Ali ketebeli yazı; uzanmış kitap okuyan erkek figürü ve Farsça nestalik hatla yazılmış sekiz satırlık yazı, TSMK, H. 2155, 24a

Resim 54: Farsça talik hatla yazılmış Sultan Ali el-Meşhedî ketebeli yazı; diz çökmüş oturan yaşlı adam; kaynaktan su içen genç bir adam ve Farsça talik hatla yazılmış yedi satırlık kitap sayfası, TSMK, H. 2155, 24b

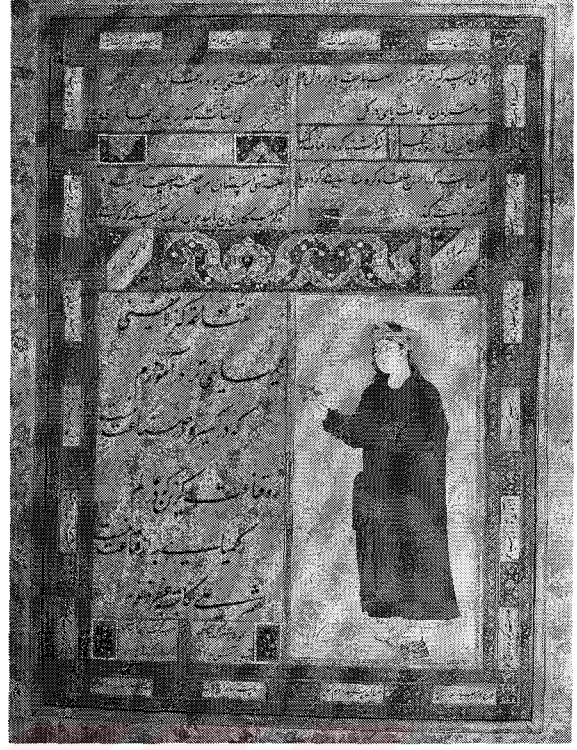
Resim 55: Ayakta elinde kitap tutan kadın, TSMK, H. 2155, 25a

Resim 56: Meşk çalışmaları; Farsça talik hatla yazılmış Fakir Ali ketebeli yazı ve kaya üzerine oturmuş kolunu sıvayan genç, TSMK, H 2155, 25b

Resim 57: Diz çökmüş oturan erkek, TSMK, İSMK, H. 2155, 26a

Resim 58: Farsça talik hatla yazılmış kitap sayfası; Farsça talik hatla yazılmış Fakir Ali Katib ketebeli yazı ve ayakta duran derviş, TSMK, H. 2155, 26b

Resim 59: Diz çökmüş içki içen erkek, TSMK, H. 2155, 27a

Resim 60: Diz çökmüş oturan, yaşlı erkek, TSMK, H. 2155, 27b

Resim 61: Kalenderi dervişi, TSMK,
H. 2155, 28a

Resim 62: Bahar ağacına yaslanmış, elinde güvercin tutan genç adam, TSMK,
H. 2155, 28b

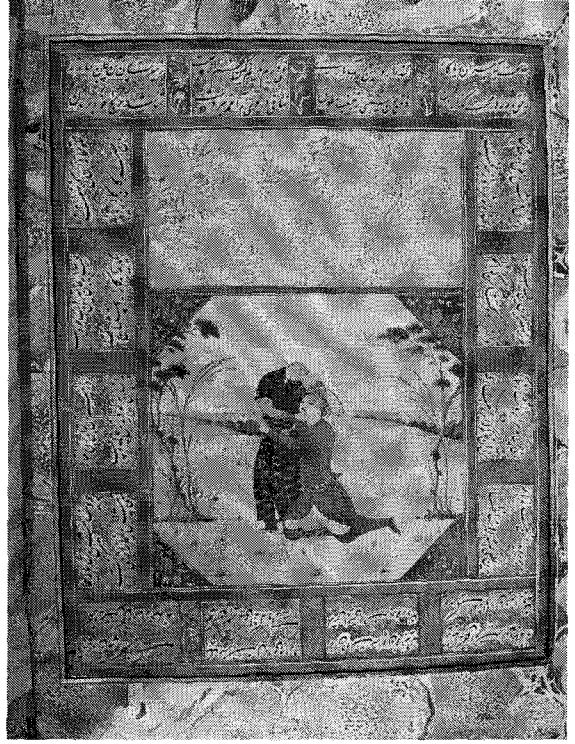
Resim 63: Ayakta duran kadın, TSMK,
H. 2155, 29a

Resim 64: Ali Şir Nevai'nin portresi,
TSMK, H. 2155, 29b

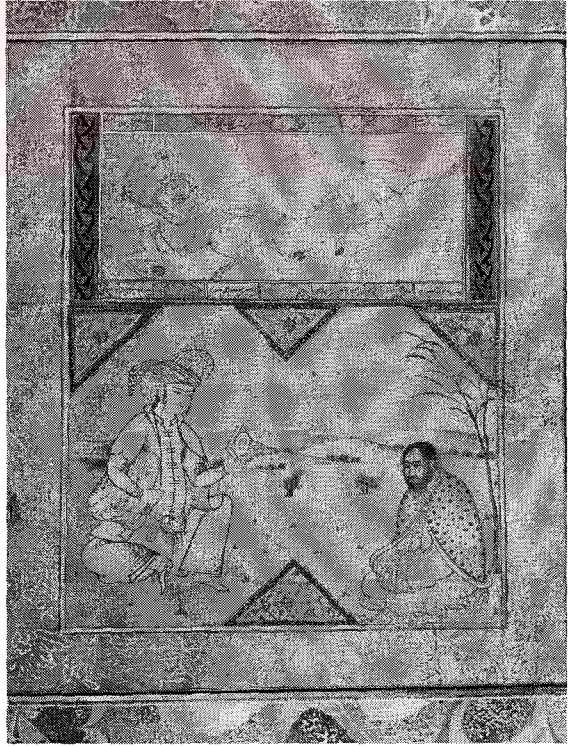
Resim 65: Dans eden iki kadın, TSMK, H. 2155, 30a

Resim 66: Av sahnesi ve ağaçlıklı bir çimenlikte birbirine sarılmış iki genç erkek, TSMK, H. 2155, 30b

Resim 67: Karşılıklı oturmuş içki içen kadın ve erkek ile biri ayakta, diğeri diz çökmüş oturan iki erkek, TSMK, H. 2155, 31a

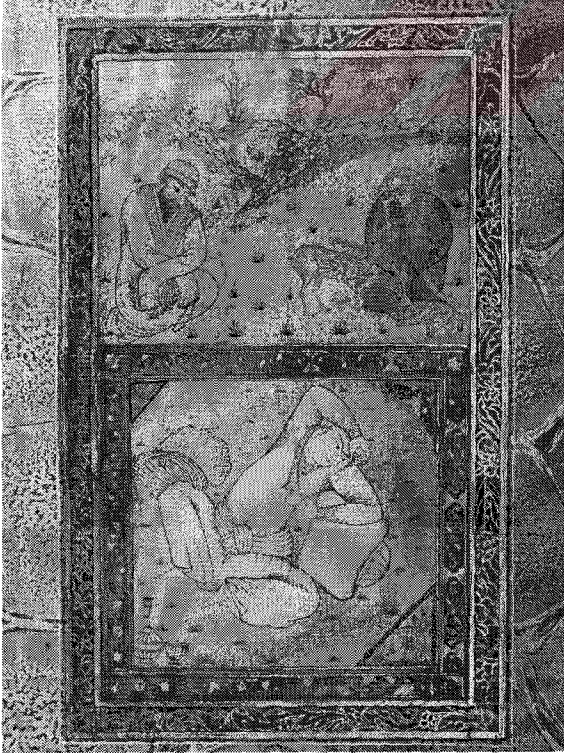
Resim 68: Polo oynayan iki atlı ile elinde kitap tutan oturan bir genç ve derviş, TSMK, H. 2155, 31b

Resim 69: Farsça talik hatla yazılmış Fakir Hüseyin ketebeli yazı; ayak ayak üstüne atmış içki içen erkek figürü ve sopasına dayanmış ayakta duran derviş, TSMK, H. 2155, 32a

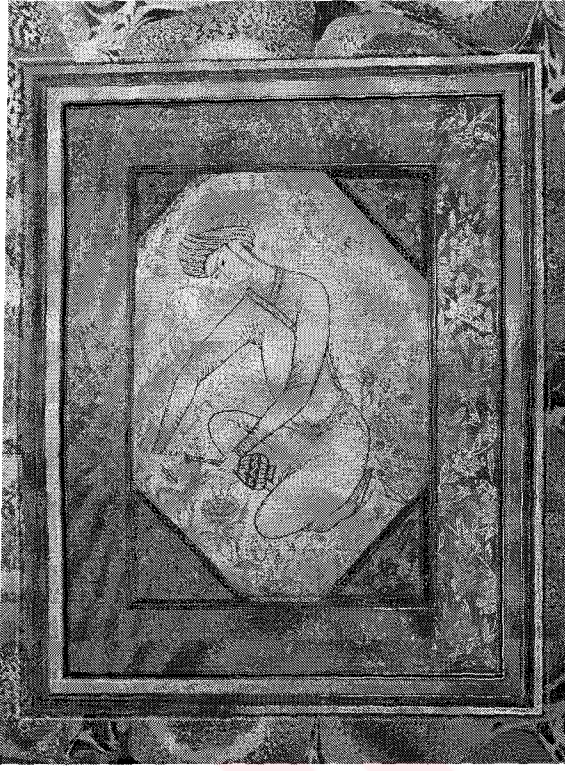
Resim 70: Oturan genç; silahşör ve oturan genç erkek, TSMK, H. 2155, 32b

Resim 71: Karşılıklı oturan iki derviş ve Oturan genç erkek, TSMK, H. 2155, 33a

Resim 72: Ayakta duran genç adam, TSMK, H. 2155, 33b

Resim 73: Diz çökmüş içki dolduran erkek, TSMK, H. 2155, 34a

Resim 74: Farsça talik hatla yazılmış Mahmud ketebeli yazı ve oturan genç, TSMK, H. 2155, 34b

Resim 75: Üç beyitlik Farsça talik yazı ve elinde yanan bir tutan oturmuş erkek, TSMK, H. 2155, 35a

Resim 76: Diz çökmüş oturan erkek, TSMK, H. 2155, 35b

Resim 77: Ayakta, elinde kitap tutan erkek, TSMK, H. 2155, 36a

Resim 78: Ayakta, elinde kitap tutan erkek, TSMK, H. 2155, 36b

Resim 79: Diz çökmüş oturan erkek, TSMK, H. 2155, 37a

Resim 80: Oturan derviş, TSMK, H. 2155, 37b

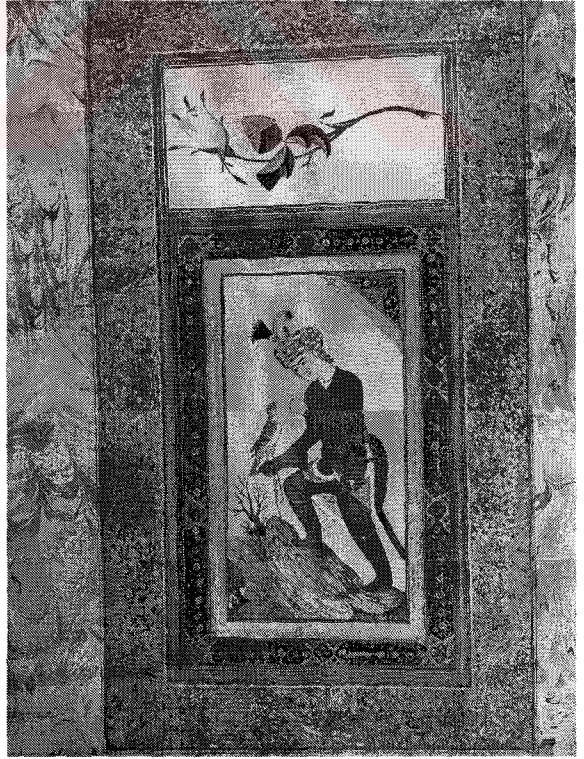
Resim 81: Mevlevi dervişi, TSMK, H. 2155, 38a

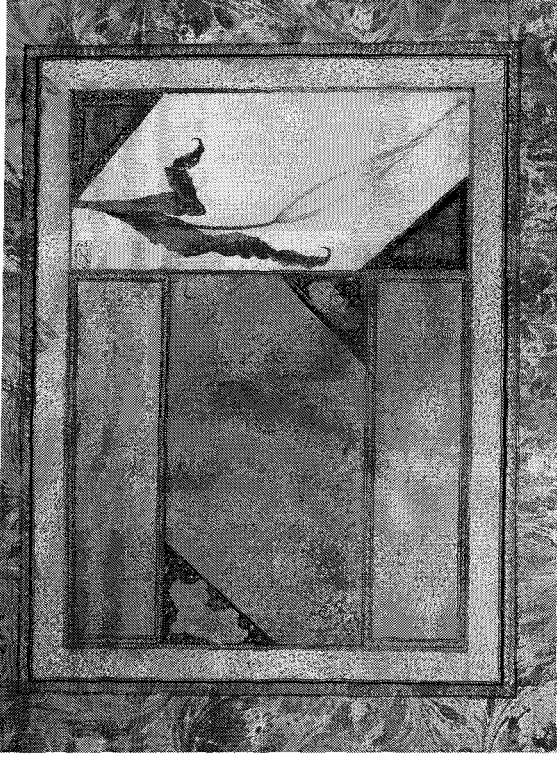
Resim 82: Oturan saki, TSMK, H. 2155, 38b

Resim 83: Mevlevi dervişi, TSMK, H. 2155, 39a

Resim 84: Pembe gonca gül ve doğancı, TSMK, H. 2155, 39b

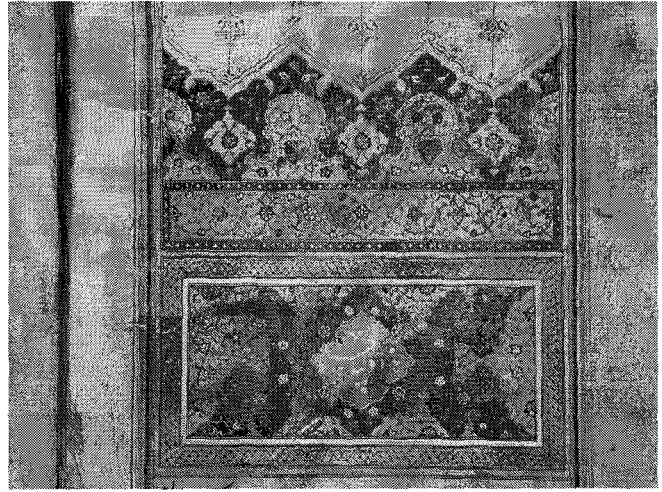
Resim 85: Pembe kırkangıç lalesi ve Fakir Ali'nin Farsça hattının Dost Muhammed el-Muzannib tarafından yapılan kopyası, TSMK, H. 2155, 40a

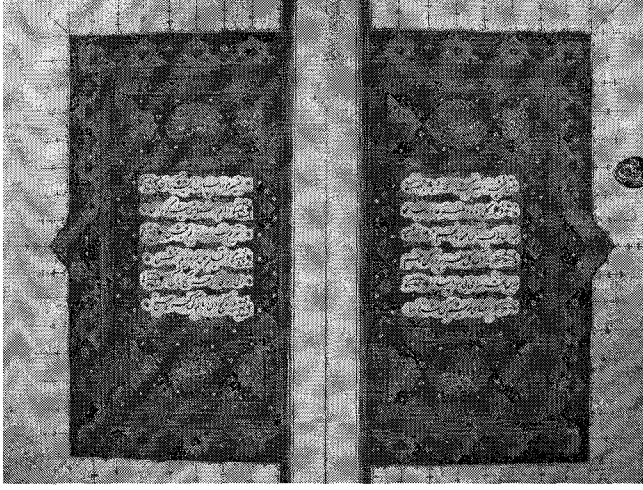
Resim 86: Oturmuş içki içen erkek, TSMK, H. 2155, 40b

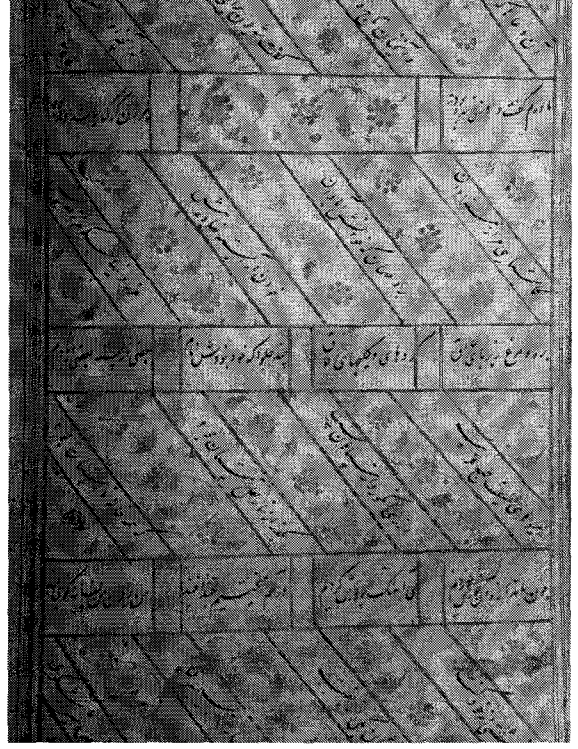
Resim 87: Ayakta duran yaşlı adam, TSMK, H. 2155, 41a

Resim 88: Tezhipli başlık, *Divan-ı Hafız*, TSMK, H. 986, 1b

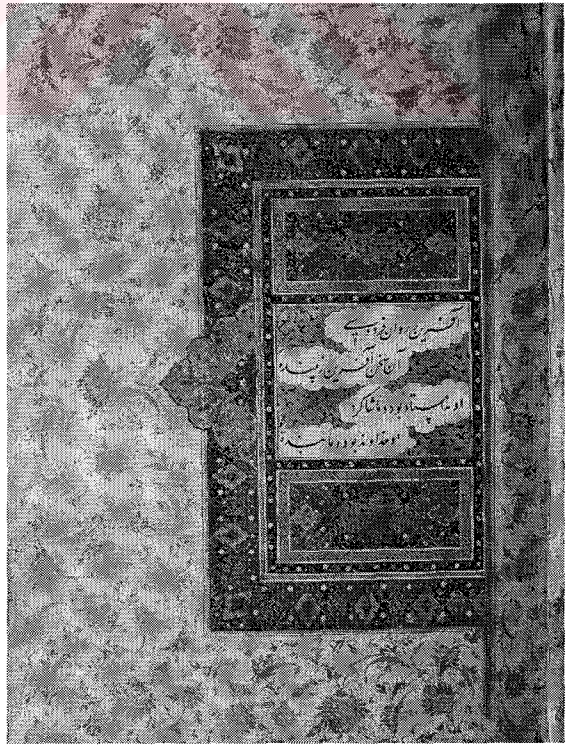
Resim 89: Haşiyeli levha ve çerçeve tezhibi, *Yusuf ve Züleyha*, TSMK, H. 728, 1b-2a

Resim 90: Hâlkâr bezemeli yaprak, *Hamse-i Nizami*, TSMK, H. 777, 86b

Resim 91: Tezhipli başlık ve hâlkâr, *Mahzenü'l Esrar*, TSMK, E.H. 1641, 6b

Resim 92: Levha ve haşiyeli çerçeve tezhip ve hâlkâr, *Şahname*, TSMK, H. 1513, 4a

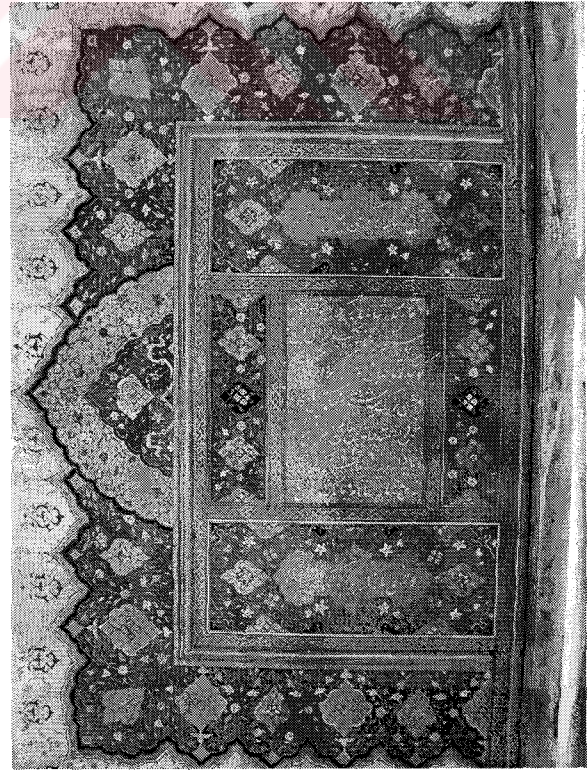
Resim 93: Muhammedî ve Murad imzalı çalışmalar, Freer Gallery, 46.15.

Resim 94: Siyavuş'un ateşten geçmesi, *Şahname-i Firdevsi*, TSMK, H. 1492, 127b

Resim 95: Takdim minyatürü, Saray eğlencesi, *Şahname-i Firdevsi*, TSMK, 1502, 2b

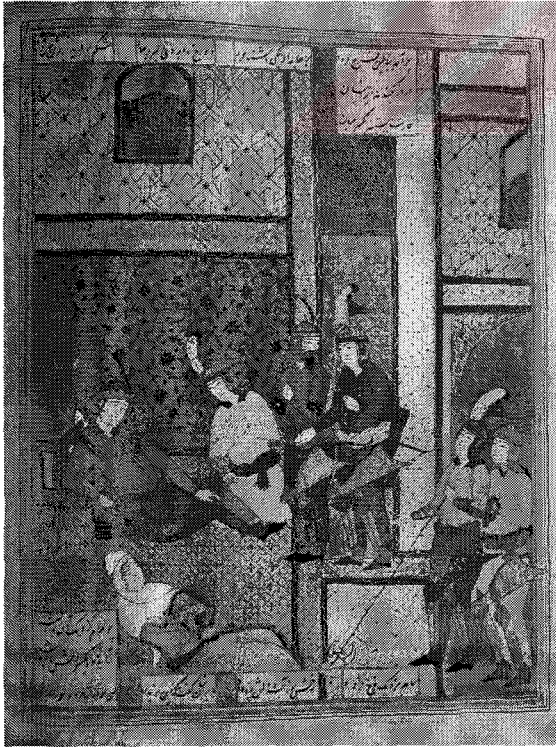
Resim 96: Haşiyeli levha ve çerçeve tezhibi, *Şahname-i Firdevsi*, TSMK, 1492, 1a

Resim 97: Kalıpla çalışılmış süsleme, *Hamse-i Nizami*, TSMK, R. 877, 3b

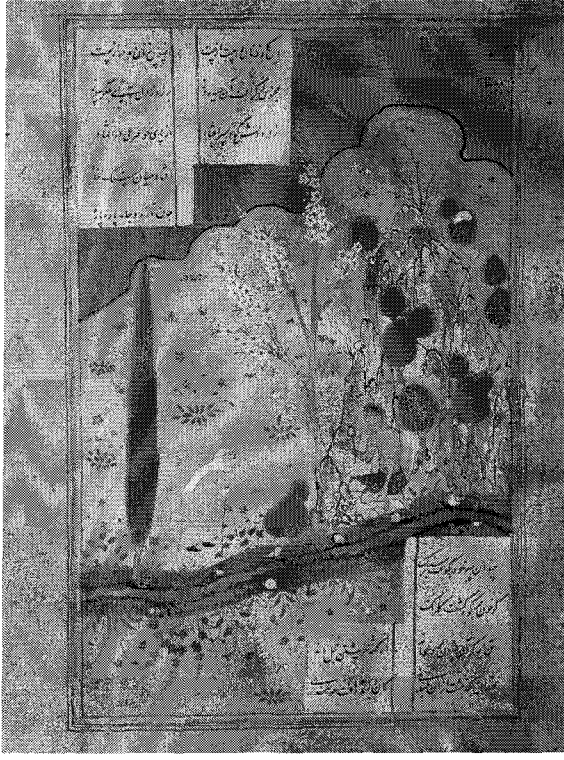
Resim 98: Dağda yapılan savaş planı, *Houghton Şahname*.

Resim 99: Furud'un ölümü, *Şahname-i Firdevsi*, TSMK, H. 1492, 172b

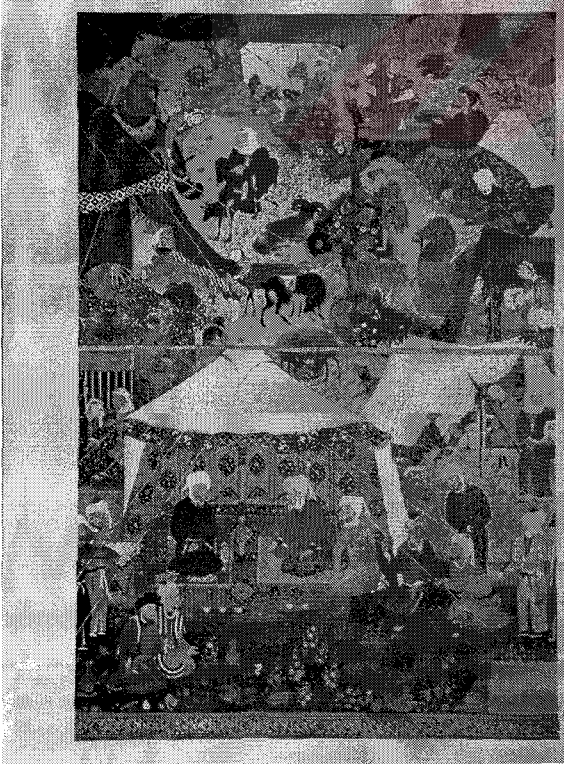
Resim 100: Yaşlı kadınla genç bir erkeğin konuşmaları, *Asar-ı Muzaffar*, TSMK, H. 1233, 13b

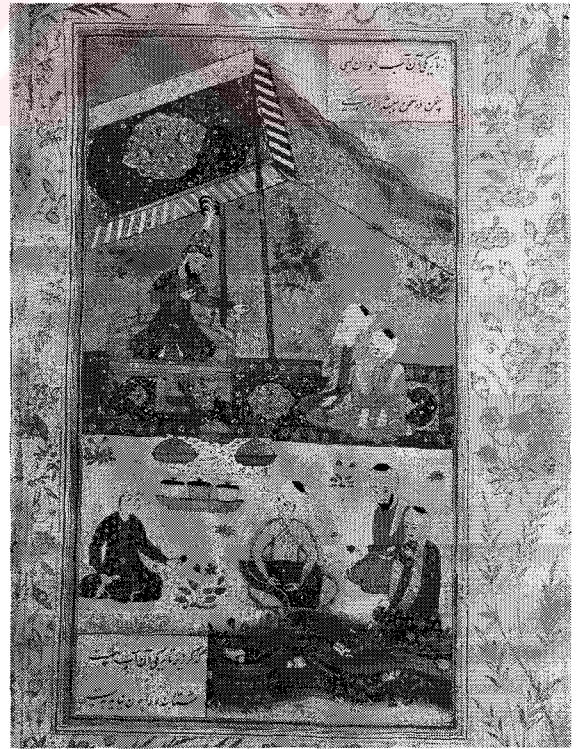
Resim 101: Mecnun'un çölde yaşlı bir kadınla konuşması, *Leyla ve Mecnun*, TSMK, R. 879, 23a

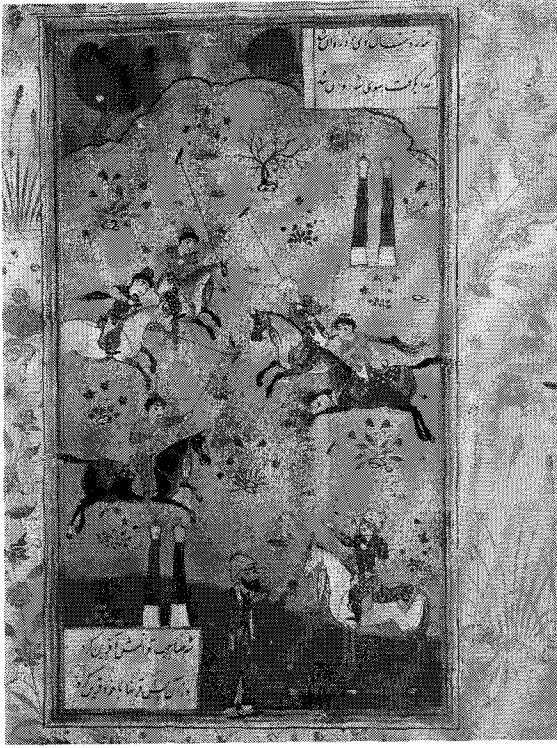
Resim 102: Yaşlı kadının Mecnun'u Leyla'nın çadırına getirmesi, *Hamse-i Nizami*, BL, Or.2265, 157b

Resim 103: Gündelik hayat, *Hamse-i Nizami*, HUAM, 1958. 175

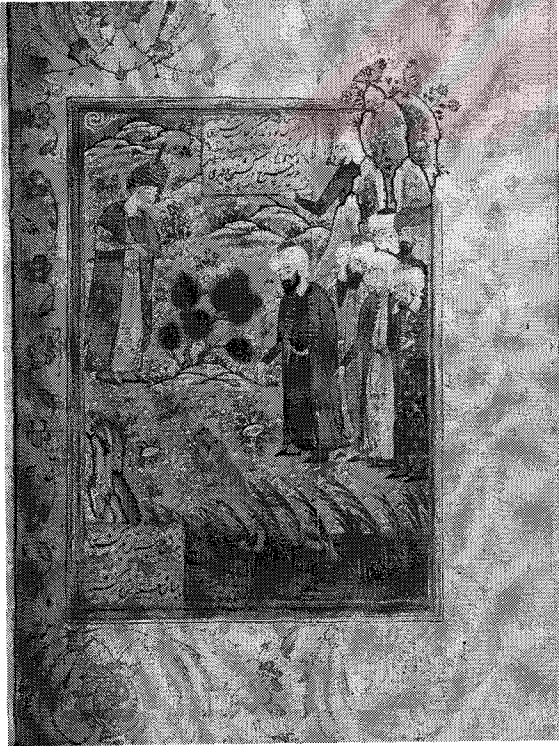
Resim 104: İskender'in âb-ı hayat hakkında bilgilerle konuşması, *İskendernâme*, TSMK, R. 883, 74b

Resim 105: Çevgan oyunu, *Sıfat al-Aşikin*, TSMK, R. 1037, 33b

Resim 106: Şeyh Mihne ve yaşlı çiftçi, *Mantık at-Tayr*, MMA, 63.210.49, 49b

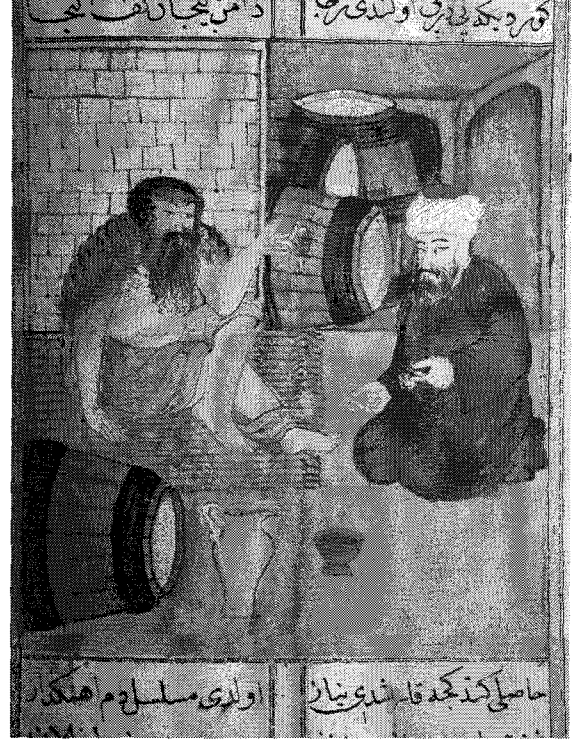
Resim 107: Arslanın saldırısına uğrayan genç bir adam ve arkadaşları, *Sıfat al-Aşikin*, TSMK, R. 918, 20b

Resim 108: Elinde bir hat yaprağı tutan genç, *Mecmua-i Eş'ar*, TSMK, R.957, 1b

Resim 109: Çiftçilerin geçidi, *Surname-i Vehbi*, TSMK, A. 3594, 120a

Resim 110: Sarhoş bir adamla Atayi'nin meyhanede konuşmaları, *Hamse-i Atayi*, TSMK, R. 816, 81b

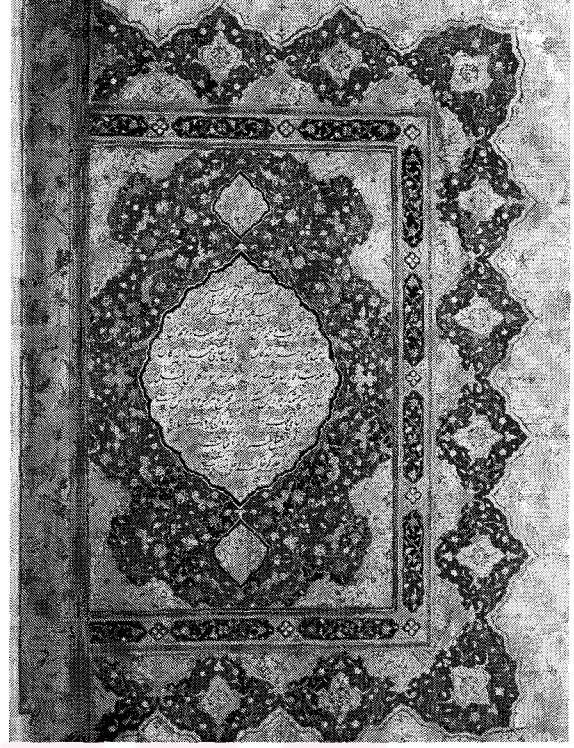
Resim 111: Gündelik hayat, Paris Musee Guimet

Resim 112: Münzeviyi ziyaret, TSMK, H. 2135, 5b

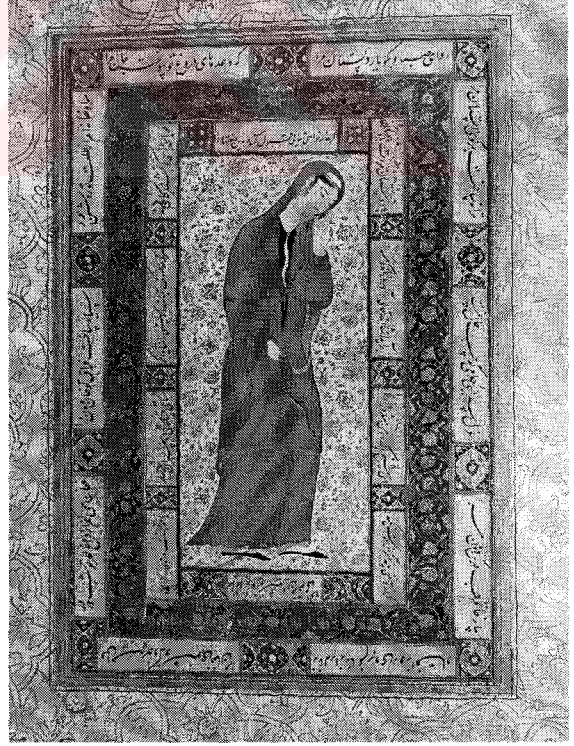
Resim 113: Esir, Üstad Murad imzalı, TSMK, H. 2135, 25b.

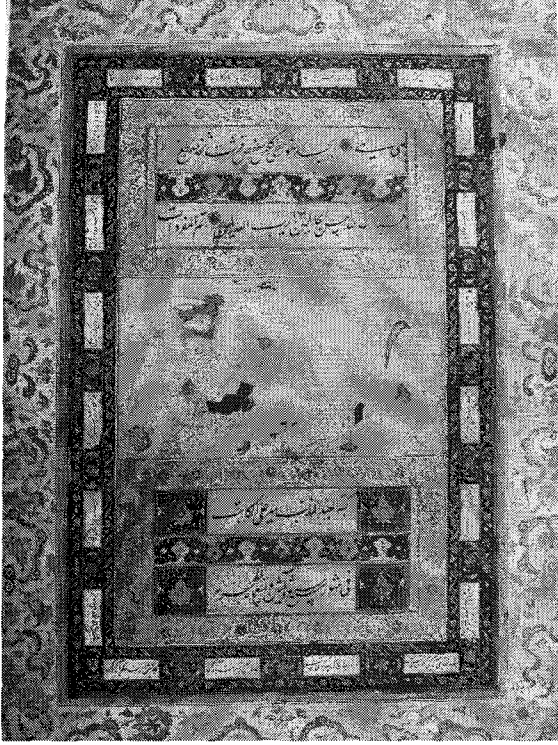
Resim 114: Haşiyeli çerçeve tezhibi ve hâlkâr, *Hamse-i Nizami*, TSMK, R. 877, 2b

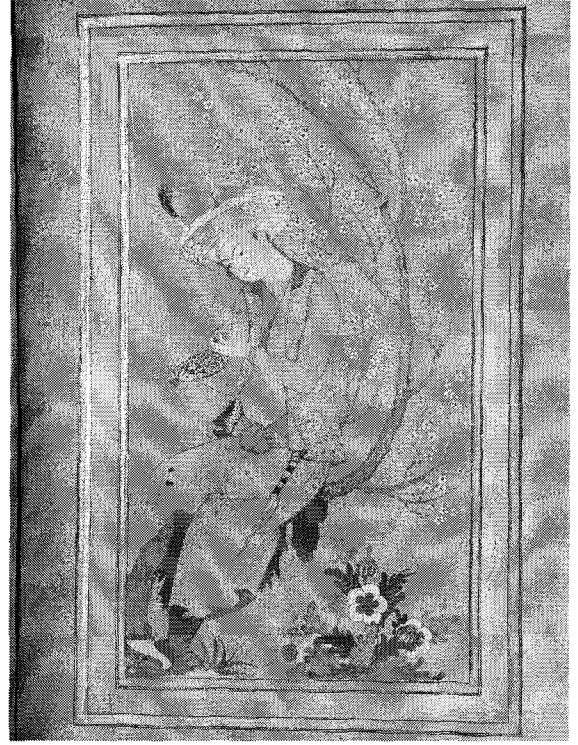
Resim 115: Genç adam, Rothschild Collection, Paris

Resim 116: Genç kadın, *Şah Tahmasp Albümü*, TSMK, H. 2161, 53a

Resim 117: Bir murakka yaprağı, Arthur M. Sackler Gallery, 53.19

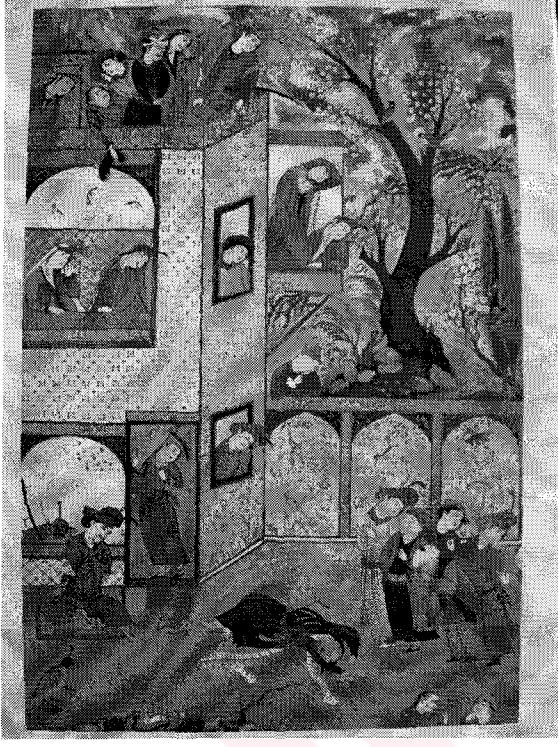
Resim 118: Elinde güvercin tutan genç, TSMK, H. 2158, 9b

Resim 119: Prenses, Fogg Art Museum

Resim 120: Dans eden kadınlar, *Şiir Mecmuası*, TSMK, R. 1964, 1b-2a

Resim 121: Yaşlı bir adamın düşerek bayılması,
Haft Avrang, BM, OA. 1920.9-17.0301

Resim 122: Oturmuş içki içen erkek, TSMK,
H. 2170,12a

9. ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1994 yılında Ankara Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünü kazandı; 'XVI. Yüzyıl Sonları ile XVII. Yüzyıl Başlarında Bağdat Üslûbunda Hazırlanan Hadikatü's-Süeda' konulu lisans tezi hazırladı ve 1998 yılında bölüm üçüncüsü olarak mezun oldu. Aynı yıl Kültür Bakanlığı'nın açmış olduğu sınavı birincilikle kazandı ve Topkapı Sarayı Müzesi'ne atandı. Müze bünyesinde açılan "Padişahın Portresi Tesavir-i Ali Osman" Sergisi'nde ve birçok yurtdışı sergisinde görev aldı. 2001 yılında Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bursu ile Amerika'da (Washington DC., Baltimore, Seattle, Santa Fe, New Haven, New York şehirlerinde) çeşitli müzelerde incelemelerde bulundu. İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmakta olan Zeynep ÇELİK halen Topkapı Sarayı Müzesi'nde El Yazmaları Sorumlusu olarak çalışmaktadır.

Yayımları:

"Saray Kütüphanesi", **Topkapı Sarayı**, Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 1999: s.346-365.

"Palace Library", **Topkapı Palace**, Akbank Culture and Art Publications, İstanbul 1999: s.346-365.

"Islamic Miniatures", **Arts of Asia**, Arts of Asia Publications, Hong Kong 2001: s.101-113.